

STOCKHOLMS STADS
FASTIGHETSKONTOR
BUSBYGGNADSAVDELNINGEN

STOCKHOLM.

ANDRA DELEN.

STOCKHOLM.

Jam pauca aratro jugera Regiae
moles relinquent. HORATIUS

II. DELEN

Tryckt hos H. NORDSTRÖM Junior,
STOCKHOLM 1800.

F.
A.
A.

|||
S
S

INNEHÅLL.

Pag.

Första Afdelningen, om de Staden närmast belägne Holmar.

I. Kgl. Ridderholmen.	1.
II. Helge-Andsholmen.	44.
III. De smårré Holmar i Norre-ström.	61.
IV. Strömsborg.	79.

Andra Afdelningen, om Norra Malmen.

1. Cap. om Norremalm i allmänhet.	81.
2. Cap. om N. malms Västra Del.	99.
3. Cap. om N. malms Östra Del.	115.
4. Cap. om Norra Broarne.	131.
5. Cap. om Torg och Brunnar på Norr Malm.	147.
6. Cap. om Kyrkor och Kloster.	160.
I. S:t Clarae Kloster.	160.
II. S:t Clarae Kyrka.	169.
III. S:t Olofs Capell, nu Adolph Fred. Kyrka.	181.
IV. S:t Jacobs Kyrka.	189.
V. S:t Johannis Capell.	199.
VI. S:t Jörans Capell.	206.

7. Cap. om några märkeligare Hus och Palatser, samt allm. Inrättningar, m. m. på Norre-malm.

I. Hännas K. H. Prinsessans Palats.	208.
II. Opera-Huset.	212.
III. Dramatiska Theatren.	219.
IV. Gamla Arsenalen.	221.
V. Landtmåteri-Contoiret.	240.
VI. Kungs-Trågården.	245.
VII. Kgl. Styckgjuteriet.	253.

VIII

INNEHÅLL.

VIII. Barnhus, Rafp- och Spinhus.	- 260.
IX. Norre-malms Arbetshus.	- 283.
X. Rörstrand.	- 288.

Tredje Afdelningen, om de till Norre Malm nästgränsfande Holmar. - 297.

I. Blasie-holmen.	- 297.
Kyrk-holmen.	- 327.
II. Skepps-holmen.	- 330.
Castell-holmen.	- 343.
III. Kungholmen.	- 345.
1. Cap. om Liderne och Munklägret innan det donerades till Staden.	- 345.
2. Cap. om Munklägret gifvit till Staden att bebygga.	- 352.
3. Cap. om Kyrkorne.	- 354.
4. Cap. om de derstädes anlagde Fabriker.	- 360.
5. Cap. om de märkeligare Hus och Egendomar derstädes.	- 363.
6. Cap. om Kungsholms Broarne och nya Vågen till Drottningholm.	- 373.

F
A

FÖRSTA AFDELNINGEN.

Om de närmast Staden belågne Holmar.

I.

RIDDARHOLMEN.

§. 1.

Kådjeskår, *Gråbrödra* eller *Gråmunkeholm*, och sedan *Riddarholmen*, äro de namn, hvilka blifvit denna lilla holme gifne, som ligger i väster, Stockholm närmast, i målaren.

Någon anledning finnes väl dertill, ehuru såkra bevis saknas, att den förut blifvit kallad *Kastellet* eller *Kastellholmen*, af det första *Kastali fyr* *austan sundit*, som hindrade *K. Olof Haralds sons* återfärd ur målaren, som *Heims Kringla* (p. 378) förmåler, och som här till försvar, vid inloppet af målaren, blifvit anlagdt, samt ännu på holmens Norra udde, anses såsom det äldsta fasta hus eller torn i Stockholm, sedan det af *Birger Jarl*, vid Stadens anläggning, blifvit af sten uppfört.

Namnet *Kådjeskår*, lär förmodeligen härleda sig ifrån de kådjor, hvarmed *Olof Skötkonung*, ämnade igånstånge *Stocksund*, för Norrrike *K. Olof Haralds son*, då han 1007, hade med sin Flotta fallit in i Målaren och uppbrändt *Sigtuna*, att hämnas sin Fader, *Harald Grånskes* död, som af *Sigrid Storråda*, *K. Olof Skötkonungs* Moder blifvit innebränd; för det han, som en små-Kung, vågat att

fria till hånne. Det år af *Sturelesons* Konungafagor, nogsamnt bekant, huru Norrrike Konungen redde sig ur denna snaran, då han lät gräfva en ny farled, söder på näset, och kom med sin flotta lyckeligen till hafs.

Att denna nya farled, som efter honom kallades *Konungs-sund*, sedermera ifrån *Kådjeskår*, blifvit med *Kådjor*, stängd och tillsluten, som det förmenas; saknar både bevis och sannolikhet, då ett så trängt sund, både lättare och säkrare kunnat på annat sätt försvaras och tillslutas, än med en *Kådja* af den längd, som ifrån *Kådjeskår* till *Södermalm*, dertill fördrats, och i alla fall varit ganska opålitelig; men att *Söderström* ensamt, 1520, blifvit förläkrad, med en öfverspänd grof järnkådja, intages af Stadens råkenkaper, hvarest arbetslönen derföre uppföres, till *Lasse Grossmed*, till $7\frac{1}{2}$ mark.

Det år icke troligt, att denna holme, någon fin varit sammanhängande med sjelfva Staden. Sannolikare förekommer det, att vattnet eller sundet deremellan varit större eller bredare. Utan att härvid återopa vattuminstknings-hypothesen, eller *Målarens* aftagande vatten, genom *Konungs-Sunds* öppnande; synes de, i *Grämunkarnes* tid, som ågde andra stranden, alt intill *Stadsmuren*, gjorde kostsamme pålningar och utfyllningar, till nya tomters beredande, sådant tillräckeligen ådagalägga; jämte namnet skår, *Stenskår*, som utmärker en ur hafvet uppkommen klippa, och hvilket namn denna holme af älder ågt.

Kådjeskår förbytte sitt namn till *Grämunkholm*, omkring 1286, då *K. Magnus Ladulås* eller *Birgersson*, förledd af sin tids tro och fördomar, till instiftande, af ett ypperligt, och det största *Grämünke-Kloster* i Riket; dertill skänkte denna hol-

holme, med flere egendomar, förmåner och rättigheter, hvarom mera här nedanföre.

§. 2.

Att denna holme vid Stockholms Stads anläggning, blifvit intagen i de försvars- och befästningsanstalter, som då nödige pröfvades, är utan allt tvifvel. Om ändamålet var med Stadens foundation, att skydda målarens inlopp, för fienteliga infall; var stället hårtill ganska tjenligt och belägenheten sådan, att den i Stadens defensions-plan, icke kunde utelutas. Man vill härom intaga *Peringskölds* utlåtande: "Kådjeskår hafver i forntiden varit väl befäst med höga torn och murar, hvaraf 2:te Rundlar ännu stå kvar; den ena på berget Västtan om *Rosenhanske* huset, hvarifrån långmuren, Söder åt, lopp till nuvarande Fält-Herren Grefve *Carl Gustaf Wrangels* hus, af hvilket den Södra rundelen ock varit ett af de gamla torn, hvarmed holmen varit beskärmad och försvarad. Holmen, säger han vidare, förmenes af thy vara kallad *Kådjeskår*, att den fordom med kådjor, å Södra och Norra sidan varit bevarad, och vattugången, emellan Staden och holmen befäst, att ingen der emellan komma måtte, utan tillstånd; efter som Konungen och Staden der hade sina båtar förvarade. Staden och *Kådjeskår*, hafva ock med fast och dubbelt pålverke, varit omgifne, hvaraf ännu en del pålar vid *Gråmunkeholm* synas; men båst kan intagas, af Stockholms Stads gamla tafla, som efter K. *Christiern* den omildes Regemente, fants i Kongl. Archivo i stort format; men sedan mindre, blifvit copierad och i *Koppar Stucken*" *).

Då *Rimkrönikan* omtalar slaget på isen utanför *Gråmunkeholm*, emellan K. *Carl Knutsen* och den

A 2

den

*) *Holmia illustrata*, Msc. i Kongl. Vitt. Acad.

den upproriske Erke-Biskopen *Jöns Bengtsfon*, berättas att det stått utanför *vakena*, som man väcker för Stockholm; hvaraf slutas kan, att man å denna sidan, till Stadens bevakande icke saknat, hvarken försvarsverk, eller nödig omtanke, att hindra ett oförmodat anfall *).

Ibland de flere Stockholms torn, som i medeltidens handlingar omtalas; förmenes *Draka-Tornet* hafva legat Söder om Gråmunke-bron, och *S:t Bengts Torn*, der nu Riddarhus-platsen är. Om denna holme, näst för lista Danska Regeringen i Sverige, säger en kunnig och i Stockholms häfder forskande författare: att denna berghåll hade, på Västra ändan ett gammalt torn och var omgifven med en mur, som på sidan åt Staden, till en del utgjordes af de Klofret tillhörande hus. Med Staden var holmen förbunden, genom en brygga, som fvarade, emot stora Gråmunkegränd, och till Brödrens säkerhet, var på Östra ändan med ett litet fyrkantigt torn förvarat **).

Det berget *Peringsköld* i det föregående nämner, der Fästnings-Tornet legat, på Gråmunkeholm, var förmodeligen det, som i handlingarne kallas *Rogberget*. Således nämnes en qvarn och ett stall, på Gråmunkeholm, beläget vid Östra *Rogberget*, 1445 och 1510; der skall ock Klockstapelns hafva stått, innan det höga tornet å Kyrkan, i K. *Johan III:s* tid byggdes ***). Huru olika denna holme varit indelt, i anseende till gator och gränder i forntiden, emot hvad den nu är, m. m. varder här nedanföre vidare förmålt.

§. 3.

*) Rimkr. 479.

**) Murberg i Vitterhets-Academiens Hand. IV Del. p. 54, 55.

***) Stricker fata Templi Riddarholmen, 1747, p. 51.

§. 3.

Af hvad fornforskare olika berätta, om Grämunke-Klostrets foundation 1282 och 1287, synes den, efter fleres öfverensstämmande tanke, såkraft kunna utfättas, till år 1284. Om Kyrkan och Klostrets byggnad, då på en gång blifvit börjad, och om båda då blifvit af sten uppförde, är icke gifvit. Af den antekning som funnits, uti en i Antiqvitetens-Archivo, förvarad gammal Dagbok, om Minoriter-Brödernes hus, såsom grundlagdt 1270; tager man den mening, att sådant angått deras enskilda hus, men icke Klostret; och hvad Kyrkan vidkommer, kan man af K. *Magni* testamente, gifvit *Skara* 1285, och de derutinnan anöfnade flere gåfvor, till ferskilte Altaren, och *Snyterstad* Sätessgård, till Kyrkans och grafvens fullbordande, med trygghet sluta, att den varit börjad, och vidare icke saknat Hans omsorg, när han då redan der utvalde sin låger-Stad; med förbannelse öfver den, som sådant skulle söka att hindra.

Att han med denna Klosterbyggnad, ämnat sliffa sitt namns äminnelse, och i de dertill förlån-te rika gåfvor, utmärcka sin frikostighet, emot *Fransiscanerne* och deras Orden, så väl, som sin vördnad, för den Helige Fadren på *Petri* Stol; är otvifvelactigt; men ehuru han vunnit förenäm-de ändamål, hafver efterverlden dock ansedt detta, som en nog stark skugga i Hans målning. Då han som Konung stadgat frid och säkerhet innom Riket, skyddat Allmoget för våld, och sliffat flere goda lagar; torde man böra dömma mera mildt, om de fel, som egenteligen vore tidehvarfvets och Hans gunstlingars. Deras köpta tillgifvenhet, var honom högst nödig i en tid, då Präster och munkar, hade ett nästan oinskränkt våld öfver folkets bā-

de tankar och ägendom. Det är utomdels Regenters vanliga misföde, att spilla efterkommanders höga äktning, då de sorglöft kasta sig i deras snikne och årelystne favoriters armar.

Här bör ett ord nämnas, om denna Orden och dess Munkar, som så högeligen gynnades, af K. *Magnus*. *Franfiscaner*-Orden skall i början af 13-århundradet vara stiftad af en Italianare vid Namn *Franfiscus*, och stadfäst af Påfven *Innocentius* 1216 och af *Honorius III.* år 1223. Den hade 14 ferskilte Klostret i Sverige. Till en skillnad från Predico-Munkarne, eller Svartbröderna, kallades *Franfiscanerne*, Tiggare- och Barfote-Munkar; äfven *fratres minoris ordinis*, eller *minoriter*; Spottevis: *Fraudfiscaner*. *Minoriter* i anseende till deras stiftares ringhet, som skulle varit Bagare, och i anseende till dråkten, Gråmunkar och Gråbröder.

Angående tiggeriet, så ansågs det som ett Privilegium, för de lättje-fulle Munkarne, hvilket kan flutas af Provincial-Capitlets i *Skenninge* år 1305 *Sigtuna* Munkarne förlånte rättighet, att tigga i Stockholms Sjalabodar, hvilken förmån fränkändes Munkarne i Strångnås *).

Att här beskrifva alla de vidskeppelser, underverk, skrockfagor, gyckelverk och grofva bedrägerier, hvarmed dessa lättfinnige Munkar, melfände, införde folket i lättja och sorglöshet, hvarunder de sköflade landet; vore icke att visa framfarne tidevarf den äktning och rättvisa, som ett godtroget folk, synes kunna fordra; då de som borde lära och upplysa, utbredde mörker öfver jorden, och bannlyste allt sundt förnuft. Om ingen misföde finnes för Munkarnes svek ock falskhet; skonom dock förfädren; att våra efterkommande vid

en

*) Örnhielms saml. af Kloster-bref. Tom. VII. i Kongl. Vitt. Acad.

en klarare dag, som synes framlysa, ej måtte förfrängt granska och dömma våra misstag och fördomar i andra mål.

Ibland de många gods och gårdar, hus och egendomar, som blefvo Gråmunke-Klofret och Kyrkan gifne, till Guds och Hans Helgons åra, för indulgentier och Sjalameffer, till praebender under Chor och Altaren, m. m., må här en del upräknas:

Stiftaren af detta Kloster K. *Magnus*, gaf uti sitt redan nämnde Testamente 1285, Sättegården *Snyterstad*, till Kyrkan och hans grafs fullbordande: är 1286 hela *Gråmunkeholm*, samt år 1288 öarne *Yrvinge* och *Rothus*, m. m. Ett så stort efterdöme följdes af flere.

År 1420, gaf *Catharina Årengisla* dotter, 1 mark Landjord i *Wallom* i *Wathöör* Sochn i öfra *Thöör* till Klofret.

År 1437, gaf *Sigfrid*, *Joan Mårtenssons* Hustru i *Landestom*, som med sin älskelige Bonde, årnade företaga en pelegrins-färd, till *Rom* och andra helga städer, *Landesta* gård till Klofret, på *Argxö* innan *Wårmdö* Sochn, med vilse föreskrifne villkor.

1439 *Mattis Odgilla* Son och *Ingerborg Gregerisfa*; *Öfra Lederne*, som år samma by, närmast till *Stockholm* ligger, i *Solna* Sockn.

1444, fick Klofret af K. *Christopher* 12 års frihet och frälsebref, på *Landestad*, liggande på *Arxö* i *Wermdö* Sochen.

1448 Skänkte *Bela Bårensdotter*, Borgmästaren *Clauus Nörensbergs* Enka, en tomt och Sjalaboda, liggande på *Södermalm* ope vattnet, västom för androm Sjalabodom, vid landet.

År 1450 gaf Borgaren *Knut Trulle* och hustrun *Cecilia Johannisfa* dotter, till et Altare och Chor

i Gråbröda Kl. ett *Stenhus*, sva got som 700 mark, västan mur, 6:te gränd, Sunnan Gråbrödra-gata.

År 1453. Skänkte *Ingeborg Gregerssa* och hennes son, *Georg Mattson Riddare*, 1 öre land i öfre *Liderne*, näst Stockholm, i androm byom, i Sudra ändanom, och i Solna Sochen.

Samma år Stadfäste K. *Carl VIII.* Klofrets hus i *Wätetorpe*; liggande näst Västan vid *Wäte Kyrka* i *östra Roden*, till Almosfors infamlande der i orten; gifvandes dem, för:de gård, med hus och jord.

1465 nästa Sönd. efter helga Torsdag, gaf *Ingeredh Laurens-dotter*, fordom *Anders Mattissons* hustru i *Djula*, en ång, som kallas *Räfs ång*, och en Torpestad som heter *Hygusboda*, liggandes ut af *Hambra* i *Botha Kyrko sochn*, i Strängnäs Biskopsdöme, hvilket hon köpt och icke ärft hade.

Samma år St. *Peders* dag, gaf *Margarith, Laurens Palmsdotter, Magnus Birgersons* efterlevande, ett Torp i *Värmdö Sochn* som heter *Tholarna*, med alla tillågor, för sina Bönders och barns Sjåla; tillika med en half *utfjäll*, liggande Nordan bredevid *Ranghammars ång* i *Bromma Sochn*, emot 3 lars hö årligen; som hon ärft efter *Juse Dään*, Borgm. i Stockholm, som hånnes ålftkelige Bonde fordom var.

1475 gaf *Göft. Carlsson Riddare* och Lagman i Upland, 2:ne gårdar, näst utanför Stockholm som kallas *Lidarnö*.

1478 gaf Kronan Klofret i byte, *Såtra gods* i *Slåm* och *Svarilöfs*; emot *Landefta* i *Wermö Soken*, på *Hargön*, vid Her-Stekid, med tillydande ågor.

År 1505 gaf Rådmannen i Stockholm, *Ingevald Torstensson*, et *stenhus*, liggande Västantill näst vider Gråbrödra gränd, Sunnan för i gatan; till *Sacri-fien* i Gråbrödra Kloster.

Af *Örnhjelm*s och *Peringskölds* Diplomatarier, kunde denna förteckning ökas; men man undviker gerna, en alltid tröttande vidlöfthet. Man kan dock icke här spara den reflexion; att om det var *Roms* ändamål och politik, att genom Munkar och deras bedrägerier, underlägga sig gods och egen- domar, och sluteligen göra sig hela landet skatt- skyldigt; så hade den omsider en motsatt verkan, då Klosters samlade rikedomar, i betydande måt- to, befrämjade Reformations-verket; gjorde K. *Gus- taf I:s* reduction, lika nödvändig, som nyttig, bå- de för Staten och Underlöfaterne; samt bidrog till- lika, att sönderflita de ovärdiga bojar, som så lån- ge tryckt ett villadt folk, och att skingra de svarte- sta Måln på Kyrkans Himmel. —

En ritning af Klosters forna utseende, som Kyrkoherden *Johan Possest*, till sin beskrifning öfver Riddarholmen upfökt och 1726 låtit i Kop- par sticka; finnes bifogad, *Strickers* Acad. afhand- ling 1747, om Riddarholms Kyrkans öden *).

Deraf ser man Kyrkans och Klosterhusens be- lägenhet, inom sin med torn, murar, samt dub- belt pålverke, inneslutne holme. Klosteret på Kyrkans Södra sida; trenne Capeller, Scholan, Sjåla-Capellet, Munkarnes hus, bron ifrån Stora porten till det på andra sidan liggande *Castellet*, m. m. Denna afritning är ock lika, med utseendet af Gråmunke- holm, på *Padt Brygges* mindre *Charta* 1676, öfver Stockholms Stads belägring 1520.

Man tror att detta Kloster fordom stått, der *Possefska* hufet var 1747. Man dömmar det så väl

A 5

af

*) *Possest*s samling, Gråmunkeholms flockar kallade, som man länge anset för förlorade, hafva med *Bis- kop Celsii* samlingar, kommit uti *Uplala Academies* ägo. (Profess. *Fants* bref till utgifvaren af detta ar- bete).

af hufets då varande långa byggnad; som des be-
fynnerliga *frontespice*; samt af de vid en gräfning
derstädes, 1719, fundne måst förmultnande männi-
sko-ben, som vittnat både om deras och stället
ålder.

Kloster-Kyrkan är på denna afritning, af ett
olika utseende än nu; sedan den i sednare tider ef-
ter *reformationen* blifvit ombyggd. Des tak och
torn voro allt till 1416 med spån belagde; då Kyr-
kan med bly betäcktes.

Rimkrönikan beskriver Kyrkan inuti sålunda:
(p. 52).

"Kyrkan är våån och floor,
"ok hafver en sagan ljusan Coor,
"Swebogana åro lagde med gull,
"Thet är mycket folk i, tha hon år full." &c.

Utom högaltaret på Kyrkans Östra gafvel, var
der fordom *St. Mariae* Altare, der nu K. *Gustaf*
Adolphs Graf-Chor år; *St. Fransisci* Altare, der *Ca-*
rolinska grafven sedan blifvit byggd; helga Kors-
Altaret; Sjåla-Choret; *S:t. Annae*; *Catharinae*; *Köp-*
manna Choret, samt *Knut Trulles*, *Gösta* *Skyttes*,
med fleres; stiftade af enskilte personer, på olika
tider, enligt donationsbrefvens lydelse.

Klostrets Ministrar, Vicarier, Gardianer, Gard-
Djåknar, Lectorer, Praebendater, Altarister, Sacrister,
Confessorer, Präster, och hvad de mera kallades, haf-
va i hånnderne af fornållskare blifvit upsökta och
till namn och lefnads år anteknade; men som thy
förutan ingenting märkeligt om dem förekom-
mer, torde deras blotta namn här utan saknad kunna
förbigås; då de i deras gerningar ej sjelfve sökt
att bereda sig, en mera läfvård och ljuf åminnel-
se. Här kan dock nämnas, att *Nic. Ryting* D. U.
Juris, samt måstare för Gråbröderne i Stockholm,

år 1453; blifvit K. *Carl Knutsfons* Cantzler. Han dödde 1472 och begrofs i Gråmunka Klofret. (Bar. Rehbinders Cantzlers Hist. p. 16).

§. 4.

Om Gråmunkarne, innan Klofret funderades, hår nedslagit fina bopålar, och sedan holmen med andra stranden, alt intill Stads-muren, förlåntes dem 1286, till enskilt bebyggande, hår ensamt varit rådande; hafva de ock, efter upplätne friheter, vetat att utvidga sitt hår inskränkte område. Sedan de byggdt en ny bro till Staden, hafver genom skedde pålningar och utfyllningar, Gråmunkegatan och gränderne blifvit bebyggde, till Klofrets förmån och inkomst. Man finner i handlingarne anteknad, att en som i medlet af 17 Seculo, byggdt på Kungsgatan (Nygatan) och låtit gråfva Källare, hafver i jorden funnit en hel båt. Håraf dömmes man att så vål stora och lilla Nygatan, som en del af Munkbro- och Kornhams-torgen, blifvit utfylde, och att fundet emellan Holmen och Staden, icke varit af ålder så trångt, som nu. Det instämmer ock med en gammal Charta, som i 16 århundradet visar, att Söderström, ånnu den tiden, gådt intill högden af järntorget.

Men innan holme, Kyrka och Kloster, likfom slites ur Gråmunkarnes händer, vill man hår intaga några åldre händelser, som höra till des Historia.

Det år bekant, att ofta nämnde K. *Magnus Ladulås*, afled på *Wisingsö* 1290, några och 40 år gammal; och att han derifrån blef buren till Stockholm, att i den Kyrka han hår på egen kostnad låtit bygga, njuta ro, i sin sjelf beredde Lågerstad. Hos honom blef Hans Soneson, Hertig *Magnus* begrafven, hvilken för deltagande i Fadrens,

drens, Konung *Birgers* begångne mord, på sina bröder, *Valdemar* och *Erik*, blef på Helgeands-holmen halshuggen, på 11,000 Jungfrurs dag år 1320, och på 4 förnåma mans axlar af Ridderskabet, buren till Gråmunkeholms-Kyrkan.

Konung *Carl Knutsfon*, som astled d. 15 Maji 1470, i dels 61:sta års ålder, blef ock här begravnen, jämte K. *Magnus*, hvilkas grafvar Konung *Johan III.* i sin tid, lät med hårligt arbete förnya, som *Mesfenius* berättar. I Kyrkans hög-Chor framför Altaret, äro deras *Cenotaphier* eller minnesvårdar, ännu att skåda, bredevid hvarandra, med deras i sten uthuggne bilder, som bäst finnes aftagne i *Peringskölds* åttartal.

Det i Gråmunke Kyrka, höger om Altaret 1382 begångne grymma och barbariske mord, af Riks-Drotzen i K. *Albrechts* tid, och Lagmannen i Öster-Göthland, *Bo Joansfon Grip*, på sin slågtin-ge, Riks-Rådet *Carl Nilsfon Ferla*; bör här icke obemålt lämnas. *Bo Joansfon* var tvänne gånger gift, först med *Margareta Knut Porsfes* dotter, och sedan med *Margareta, Lambert Dummes, Dames* eller *Dammes* Dotter; som genom ett friare um-gänge med *Carl Nilsfon*, blottflåde sin älskare för *Bo Joansfons* blinda hämnd, den han utkråfde in vid Altaret. Hon blef sedan gift med *Bengt Nilsfon Sparre* *). Om detta dräp, säger en af våra häfderecknare: att det ej kunde kosta på för en man, som hade så litet skäl, att fruckta, och så väl råd att försona **).

En af Sveriges högst förtjente män, R. Rådet, Marsken och K. *Birgers* förmyndare, *Torkel Knuts-son*,

*) K. Secret. Helins och Assessoren Hagelbergs förklar-ningar öfver Likstenarne i Wadstena Kyrka. Msc. i-bland Baron Tilas samlingar på Kongl. Bibliotheket.

**) Botins Sv. H. p. 420.

son, var ingen vän af Munkarne, och då han tänkte mera ömt för Riket, än Klofren; blef hans fall i bullerfamme tider, lätt beredt. Denna vårdige åldersman måste d. 10 Feb. 1306 räcka sitt Hufvud, under Bödels-yxan, på Södermalms torg. Af Biskop *Nils Kettilsjon Hvit*, blef han dömd ovärdig att Christeligen begrafvas, till des's hans arfvingar, för den skada och vanheder bete Biskop hade lidit, erlagt och betalt 150 marker rent silfver, då hans lik fick upptagas af rättar-platsen, och begrafvas i Gråmunke-Klosters Kyrka; hvarest någon tid derefter, öfver honom lades en sten, med en liten minnes-skrift *). Denna grafsten togs sedan bort, när trappan till *Carolinska* grafven skulle läggas, och kastades då ut på Kyrkogården **). Den finnes aftagen i Professör *Brings* samling af åtskilliga handlingar, till upplysning i Svenska Hist. (2 Del.) der frågan förekommer (p. 2) om *Torkel Knutsjon* varit en *Trolle* eller *Folkunge*, till börden.

Uti Gråmunkarnes eller *Minoriter*-brödernes Kloster underteknade K. *Albrecht* 1371 sin förskrifning och förlikning med R. Råd, om någre mäls rättande, som af honom emot lag vore gjorde; förpligtande sig att dådanefter lämna Rikens hus och församlingar i Sv. Rådets händer, och till Råd och Ämbetsmän utvälja Svenske män.

År 1494 d. 12 Aug. församlade sig äfven i detta Kloster, R. Råd under Erke-Biskop *Jacobs* anförande, och förbundo sig, att stå, vid Calmar Reces's 1483, om K. *Hans* antagande i Riket, till Konung, om han ville hålla sin försäkran; hvar-

till

*) Nigri eller Svarts Historia om Westerås Biskopar, af Stiernman, St. 1744. 4:o, p. 49, 50.

**) Berchs saml. om Stockh. Msc. i Kongl. Witterh. Academien.

till Herr *Sten* sedan accederade. (Rimkr. 2 Del. p. 349).

Den i Stockholms Stor-Kyrka valde Erke-Biskop *Laurentius Petri*, d. 24 Jun. 1531, invigdes i ämbetet samma år d. 29 Sept. uti Gråmunkeholms Kyrkan, i K. *Gustaf I:s* närvaro, som med egen hand, gaf honom Herda-Stafven i händer, såsom en påminnelse, att han hade, att föda och vårda Christli hjord.

§. 5.

Sedan Tyrannen var af *Gustaf Wasa* störtad från en inkräktad Thron och jagad från et våldfört rike, fick staten och Kyrkan ett annat skick.

Med låmpa, skål och försigtighet, fökte K. *Gustaf I.* småningom, att öfvertyga och öfvertala, en förledd menighet, att öppna ögonen, för att se och känna, i hvad usla band de fördes, af nägre okunnige Munkar. Omsider afgjordes änteligen, genom *Westerås* Reces 1527 och *Örebro* Riksdags beslut d. 22 Jan. 1531, äfven Gråmunkeholms Klosters och de dervarande Munkars öde.

I kraft af samma Reces, hvarigenom Klofren afskaffades, och Påfviske våldet upphörde, tillslöts och detta Kloster; Munkarne skingrades, och St. *Clarae* Nunnor blefvo der tills vidare då inrynde; att enligt K. brefvet af d. 15. Aug. 1527, njuta hvad till deras bergning och lifs uppehälle nödigt var. Huru den förtjuste Allmogen ömmade sina Munkar och de myndige Prälater; genom uppror fökte återvinna, det vålde, de med Konungen delat, och de inkomster deras yppiga lefnad kräfde; derom underrättar oss Rikets historia.

Med detta Kloster togs snart en annan författning. Uti K. brefvet dat. efter *Örebro* fredagen näst Pauli omvändelse 1531, förordnades: att som Kloster-

ster-lefvernet blifvit afskaffat, och det efter skriften, vore en skyldighet, att hjelpa och underhålla de fattiga; så hade Konungen med R. Råd belevat och samtyckt, att Gråbrödra Kloster i Stockholm, deruti *Claræ* Systrar, en tid lång varit hade, skulle blifva ett Helgeandshus, der fattige och sjuke, skulle intagas och underhållas; Skolandes de fattige och sjuke, som vore i det förre Helgeands huset, samt i andra Sjukstugor i staden, till Klofret flyttas, och all den ränta som Klofret hade i sin värjo, samt Helgeandshuset och alla andra Sjukstugor, tillhopa läggas, under detta således inrättade Helgeandshus: hvilket Borgmästare och Råd skulle hafva i sin befallning, och dervid föreståndare tillätta. *Claræ* Nunnorne som ingen annan råd hade, måtte der njuta uppehälle i sin lifstid, och de som krafter dertill hade, vara de sjuke till tjenst.

Sedan denna inrättning i 20. år haft bestånd, gjordes derutinnan den förändring till undvikande af elak luft och stank i staden; att detta Helgeandshus 1551 förflyttades till *Danviks hospital*. Till samma spetals byggnad hade K. Gustaf I. annordnat 400 mark örtugar, och befalte, att den skulle flux företagas, som orden lyda i K. brefvet, till *Axell Nilsson* och *Erik Håkansson* af d. 21. Febr. 1551, efter hospitalet på Gråmunkeholm, förorsakade mycken olågenhet *).

Uti K. *Johan III:s* tid fingo de Papislike präster, som åtföljt Hans Drottning *Catharina Jagellonica*, ifrån Pohlen, tillstånd, att der hålla Guds-tjenst, och begynte deslikes, att der hemligen hålla Schola. Konungen tillskref d. 9. Mart. 1576 Erke-Biskop *Lars i Upsala*, förmålades derutinnan
fig

*) Finnes tryckt ibland Bilagorne till R. Rådet Gr. N. Bielkes Tal i V. A. 1776. N:o 34.

sig villja låta uprätta i Gråmunke Kloster ett *Pædagogium Theologicum* *). Stockholms Stor-Schola, blef sedan på Gråmunkeholm inrättad, med stadfästelse derå, d. 2. Febr. 1632; men om den här inrättade Schola och Academie, samt Collegium; äro under sina titlar, förskilte beskrifningar författade.

§. 6.

Sådant var Klosters öde efter Reformationen; *Kyrkans* åter som ärligen förföll, ålades Stockholms stad att underhålla. Med den nya Kyrko-byggnaden, som skulle på befallning företagas 1556, jämte hospitals Kyrkan i *Danviken*; fökte staden uppskof, i anseende till Norre stadsportarnes, broar och bommars reparerande, omkring staden; men uti ett ganska alfvarligt bref, af *Wadstena* d. 7. Mart. 1555, svarar Konungen: att staden mera än i 30 år, njutit fred och rolighet; att stadens invånare ingen synnerlig tunga, under den tiden varit ålagd, och att hindren vid byggnaden, snarare borde lösas, i deras sparsamhet som råd hade, och i det öfverflöd, som gångse var, vid bröllopp, barsöl och andra gästbad; som bättre kunde användas; än att på en afton förslemma, och fördrämna några hundra mark, som hvarken lände Gud till ära, eller Staden till någon nytta; förmanandes dem alfvarligen, att sådant aflägga, och på förenämde byggnad vara omtänkte; då Konungen på sin fida, ville dertill, hvad möjligst var, bidra**).

Detta oackadt, företogs denna Kyrkas återupprättande, dock icke med alfvar, förr än i slutet af år 1568, då sedan Klosters och Kyrkans gods och förlåningar, under Kronan blifvit indragne;

*) Linköp. Bibliot:s Handl. 2 D. p. 249.

**) Bilagorne till Gr. Bielkes Tal.

ne; Staten till byggnadens fortsättande låt i 7 år anordna och utbetala 25,000 mark, Stockholms mynt, som af räkenskåperne i Cammar-Archivo skall kunna intagas.

Att en del af de gamla murarne, vid denna nya Kyrkobyggnad blifvit bibehållne, synes vara otvifvelaktigt; men hög-choret som är smalare än Kyrkan, finnes icke på gamla Kloster-Kyrkans afritning, hvarest Östra gafveln är en slåt vägg, med 4 små fensler upp under taket.

Man torde här som saker af mindre betydhet, blott med några ord få nämna: att hela Kyrkan täcktes med bly 1588, som togs af gamla Kloster-husen; att den i Drottn. *Christinas* tid varit helt och hållit täckt med Koppar; att K. *Johan* 1581 befalt *Olof Gudmunds son*, att på det, 180 alnars höga tornet, förfärdiga spetsen, som 1589 förbåttrades; att korsflet och tuppen derå, af en vid namn *Palm* blifvit uppsatt 1700; att i det repareerade tornet 1699, ett nytt urverk blifver uppställt; att slagklockan dertill är guten, af den metall-klocka, som fordom varit i det 1697 afbrände tornet 3 Kronor, enligt inscriptionen derå; att fyra klockor större och mindre, desutom hänga i tornet, att nyttjas till klämtning och ringning: och hvad Kyrkans innanrede angår, att en Altartafel blifvit skänkt af K. *Johan* 1575; men att den nuvarande, sedermera blifvit förfärdigad; att predikstolen äfven blifvit af samma Konung gifven; men en ny gjörd 1661, som då blifvit flyttad och stald vid första pelaren på Norra sidan om altaret; att det nya orgelverket, förfärdigat af *Cahman*, blifvit färdigt och uppsatt år 1700; samt att bland ljuskronorne, den af silfver, hängande i Choret, är en gifva af Enke-Drottn. *Hedevig Eleonora*, till sin Gemåls, K. *Carl Gustafs* minne, och skall våga

2406 lod; men efter en annan underrättelse dubbelt mera; och Kyrkans öfriga silfver, 1908 $\frac{1}{2}$ lod. Mera hårom finnes hos *Stricker*, *Grundel*, *Rüdling*, och *Sterestådes*.

För sitt sanna och märkeliga innehåll, vill man här intaga, hvad Kyrkoherden i Riddarholmen, *Johan Ekendahl*, berättat Biskop *Svedberg*: att när Kyrkan derfammaflådes år 1713 hvitlimades, befanns upp under hvalfvet, med gammal Munkstil och röd färg, på sjelfva hvalfinuren, efterföljande skrift:

Sex fuerunt, sunt, eruntque causae malorum in Svecia:

1. Proprium Commodum,
2. Latens odium,
3. Contemptus Legum,
4. Negligentia Communis boni,
5. Favor improvidus in exteros,
6. Pertinax invidia in suos *).

Kyrkans nu varande utseende, saknar den ordning och symetrie, som byggnings-konstens årkända lagar fordra. Choret smalare än Kyrkan, är omgifvit af tvänne Kongelige grafvar, så olika till Architectur, att man i dem ser byggnadskonsten i Sverige, i 17 och 18 tidevarvet. Å Kyrkans Södra sida, är, utom *Gustavianiska* grafven, flere olika utbyggnader, tillkomne för Sacristigan, *Wasaborgs* och *Banere*-grafvarne, och på den Norra, för *Caroliniska* Kunga-grafven, *Leijonhufvudske*, *Levenhauptske* och *Wachtmeisterske* grafvarne, med flere; utom de, inne i Kyrkan borttagne rum, till de förnåmades, från allmänna hopen, afskilde hvilokamrar. Kyrkorne hafva dertill, från deras första heliga instiftelse, lika så litet varit ämnade, som att der låfa de dödas minnen; ståda deras stamtrån,

*) *Svedbergs* heders försvar. Sed. Del. 4:o, p. 144.

trån, segertecken och sköldemärken. Männe man en gång emot opinionen, skulle våga tänka: att Templen endast äro helgade till Guds, och icke till Människors ära.

Att icke alldeles förbigå dessa Kyrkoprydnader, må här införas den åminnelse som blifvit teknad på R. Rådet och Fältmarskalken *Lennart Torstenssons* graf, inne i Kyrkan; reparerad af hans Sone-sons Grefvinnas sednare man, Grefve *Thure Bielke*, sedan den efter 110 års förlopp, råkat i ett förfallet tillstånd. Graf-Choret är prydt med Grefve *Torstenssons* Büste, samt Familjens vapen och anor. Öfver Graf-ingången läses:

Här. Hvilar.

Lennart. Torstensson.

Född. d. 17. Aug. 1603.

Död. d. 7. Apr. 1651.

På Södra sidan i brun Ölands sten:

Hans Titlar.

Af. Grefve. till. Ortala. m. m.

Svea. Rikes. Råd.

Fältmarskalk.

General. Gouverneur.

Öfver. Väster-Göthland.

Dahl. Vermeland. och Halland.

Uttyda. en. ringa. del.

Af. Hans. Dygd.

Han. fördes. som. Lärning.

Af. den. Store. Konungen.

Gustaf. Adolph.

På. Hjältars. Bana.

Han. kunde. sen. ditföra.

som. Låromästare.

Den. Store. Konungen.
Carl. Gustaf.

På Norra fidan.

Hans. Ått. år. Utslocknad.
Men. Hans. många. Segrar.
Hållst. den. vid. Leipzig.
D. 23. Oct. 1642.
Och. den. vid Janckovits.
D. 27. Jul. 1645.
Åro. en. odödelig. afföda.

Öfver. honom. och. Hans. Maka.
Grefvinnan. Beata De la Gardie,
Med. Deras. Lifv-Ått.
Som. utdog i fjerde led.
Har. Svea. Rikes. Råd.
Rid. och. Com. af. K. Maj:ts. Ord.
Grefve. Thure. Gabr. Bielke.
Låtit uprätta.
Detta Åreminne.
1761.

Inemot 100 år efter Kyrkans förenämde åter-
upprättande, eller 1658 d. 3 Junii, förordnade K.
Carl Gustaf, uti utfärdad Instruction för Architecten
Jean de la Vallée, att Kloster-Kyrkan på Riddar-
holmen, med dernäst omliggande gator och platser,
skulle just afmätas, och tvänne desseiner deröfver
fattas; den ena huru det står till att reguleras; bru-
kandes till nytta största delen af det, som alla redo
är byggt; och den andra huru samma Kyrka, skulle
på bästa sättet, af nyo uppbyggd blifva; observe-
randes derutinnan, högstfälig K. M:t Konung *Gustafs*
graf,

graf, och huru samma graf kan blifva beprydd och ornerad.

Att hârå, sedan ingen vidare verkställighet följde, bör orsaken förkas, i denna stora Konungens vigtiga föremål; att igenom sina segerfamme vapen, förskaffa Riket en verkelig årofull fred, och i Hans korrt derefter timade död, som författe Riket under ett långt förmynderskap.

Om det 1694 d. 10 Aug. i Ridderholms-Kyrkan skedde äskesslag, finnes Secret. *Palmesköld's* omständeliga berättelse, uti B. *Rhyzelii Brontologia*, p. 86.

§. 7.

Utom hvad förut korteligen blifvit förmålt, om Konungarne *Magnus Ladulås* och *Carl Knuts-sons* grifstvärdar, kan tilläggas, att de, den 24 Nov. 1744, blefvo öppnade på sidorne, af en Murmåstare; då det befinns, att desse grafvar vore under, hvarken murade, ej heller funnes i den lösa mulen några lämningar af någon der begrafven människa *).

Den *Gustavianske* grafven, som så länge fordrat ett värdigare utseende, har blifvit anlagd på K. *Gustaf Adolfs* egen gifne befallning 1629, till Kgl. Senaten: att den graf som Han för sig i Kloster-Kyrkan utvalt, skulle skyndesammeligen förfärdigas; tilläggandes det gamla ordspråket: Jag vet väl att den kruka, som ofta till brunnen bäres, varder dock en gång sönderslagen. Konungen stod då på resan, att skydda Tyska Rikets frihet och Protestanternes rätt, emot Romerske Kejsarens förhafvanden.

*) Vendelii beskr. om Gustavianske grafven, Stockh. 1762, in folio.

Detta grifte-Chor blef 1633 uppmurat, 17 alnar långt och 10 $\frac{1}{2}$ bredt, innom murarne, samt 17 $\frac{1}{2}$ aln högt. Det hafver 7 höga och smala fester; år täckt med Koppar och öfverst firadt med en Wafa och en sörgylt Pelican.

Utan till på muren öfver fenstren, är en Latinsk inscription, innehållande K. *Gustaf Adolphs* flere storverk, och att han omsider *Germanis a deformatione Papae liberatis*, i bataillen vid *Lützen* segrande alled, d. 6 Nov. 1632. Öfver dessa orden, blef härvarande Franske Ambassadeuren 1634, *Comte D'Avaux*, så förtörnad, att han med påminnelse deremot, årnade till Regeringen inkomma. Han anmålte sedan detsamma hos sitt Hof, såsom ett fabeligt uttryck emot Påfven.

Den store K. *Gustaf Adolphs* lik, blef här, d. 22 Junii 1634 nedfatt, och hans sedan alledne Gemåls, Dr. *Maria Eleonoras*, d. 24 Junii 1655. En utförligare beskrifning om detta graf-Chor, af Ritaren *Vendelius* författad, i anledning af den befalte graföpningsen, d. 24 Nov. 1744, dels för des böffällighet skull, och dels för att veta huru många Kongl. och Fursteliga lik der voro nedfatte, är af trycket med *Stiernmans* företal och några Kopparslycken, utgifven in folio 1762. I grafven befunnos då, utom K. *Gustaf Adolphs* och hans Gemåls lik, äfven 2:ne deras små Prinsessors, och Hollstenska Prinsessan *Agnes*, likkistor. Omkring grafven på yttre sidan, läses under de 7 fenstren:

In Angustiis intravit.

Pietatem Amavit.

Hortes prostravit

Regnum dilatavit.

Svecos exaltavit

Oppressos liberavit.

Moriens triumphavit.

Konung *Carl Gustafs* lik, fördt från *Göteborg*, begrofs i denna graf d. 4 Nov. 1660. K. *Carl XI:s* och hans Gemåls, Dr. *Ulrica Eleonoras* fyra Söner, hafva ock här varit nedfatte: Prins *Gustaf*, född d. 4 Junii 1683, död d. 16 Apr. och begrafven d. 10 Julii 1685. *Ulric* född d. 22 Julii 1684, död. d. 10 Maji 1685, begrafven d. 10 Julii samma år. *Fredrich* född d. 24 Sept. 1685, död. d. 12 Octob. f. å. blef i stillhet begrafven. *Carl Gustaf* född d. 17 Dec. 1686, död d. 3 Feb. 1687, begrafven d. 8 Apr. samma år.

Förenämde Kongl. Personer af *Zweybrückiske* hufet, blefvo ifrån denna graf, till den *Carolinske* flyttade 1697. Då blef den *Gustafvianske* tillsluten, nyckelen i grafven inlagd och en mur uppdragen framför ingången. Denna graf således stängd, blef dock i anledning af Kongl. br. d. 30 October 1744 till Cantzlie-Collegium, att föranstalta, om alla Konunga-grafvars besigtning och beskrifning, öppnad som förberört är, i D. E. Herrar R. Råd, Gr. *Tesfus* och *Ekeblads*, samt flere tillkallade personers närvaro.

Uti öfre Graf-Choret, hafver fordom hufvud-Baneret och 34 Landskaps-Vapen, med guld och färgor broderade, på Svarta Damast-Fanor, varit under Chor-taket, upphängde; hvilka dock för decorationerne, vid Dr. *Ulrica Eleonoras* bisättning 1742 blifvit nedtagne, men icke åter uppsatte; utan på gjord hemställan 1758, guldet på dem bortsprättat, att till en prydnad på en messhake användas.

Uti detta Graf-Chor skulle enligt Råds-protocoll, af d. 16 Apr. 1634, K. *Gustaf Adolfs* årestod, förfärdigad i *Nurnberg*, uppsattas; som dock sedan saknat all verkställighet.

De i senare tider här begrafne Kongl. lik, äro följande: K. *Adolph Friedrichs*, d. 30 Julii 1771; Dess Gemåls, Dr. *Lovisa Ulricas*, d. 31 Julii 1782;

Hertigens af Småland, *Carl Gustafs*; *K. Gustaf III:s* och *Dr. Sophia Magdalenas*, andra Son, född d. 25 Aug. 1782, död d. 23 Mart. 1783, och begravnen d. 26 Martii s. å.; samt *K. Gustaf III:s* lik, d. 14 Maji 1792. Vid sistnämde tillfälle fick Kyrkan 100 R:dr; såsom ersättning för de kostnader, Kyrkan måst vidkännas, i anseende till Konungens bifattning och begrafning derstädes.

Om *Carolinska* grafven finnes antecknat, att grunden dertill väl blifvit lagd, och byggnaden börjad 1686; ehuru icke till fullbordan företagen, förr än år 1738; men till denna *Rüdlings* ofullkomliga beskrifning bör läggas; att Öfverståthållaren *Tott* d. 23 Junii 1665, fädt K:s br. med befallning till Architecten *La Vallée*, att gjöra en dessein till det monument och grafställe uti Riddarholms Kyrkan, hvarest Konungens Fader nederlagd var; och att Öfverståth. *A. Sparre*, århållit ytterligare befallning d. 5 Aug. 1667, att genast en begynnelse skulle göras, med Konungens Herr Faders graf, hvartill fundamentet skulle läggas samma år, efter desseinen, midt emot *K. Gustaf Adolphs* graf, å andra sidan *Choret*. Härmed kom dock längre tid att uppskjutas; men till samma graf-Chors förfärdigande, har Stats-Contoiret, ifrån och med år 1729 till och med 1742, årligen utbetalt 3000 d:r S:mt, samt år 1743, 2000 d:r, tillhopa 44,000 d:r S:mt eller $7333\frac{1}{3}$ R:dr Specie. Arbetet derå, har åter blifvit börjat 1730 och fullbordat 1744, under Häf-Intendenten *Baron Härlemans* inseende, efter Öfver-Intendenten *Grefve Tesfins* författade ritning. Att den del deraf, som var färdig 1726, råkat i ett så bofälligt tillstånd, att grifthvalsven af dropp tagit skada, och att Öfver-Intendents-Åmbetet blifvit anbefalt, förse samma graf med

med mur och hvalf, till all vådas afböjande, inhämtas af Kgl. br. d. 7 Junii 1726.

Grundritningen till denna graf, jämte planen öfver Kyrkan, finnes bifogad *Strickers* här äfvanföre åberopade beskrifning öfver Kyrkan.

Inscriptionen öfverst, utanpå grafven, författad af *Erick Benzelius* den yngre, lyder sålunda:

Æternæ. Memoriae.

Utqve. Condat. Qvod. Mortale. Fuit.

Trium. Carolorum. X. XI. & XII.

Regum. Sveciae.

Qvorum.

Ille. Qvatvor. Provinciis. Imperium. Auxit.

Iste. Tribus. Uno. Anno. Victoriis. Defendit.

Hic. Maluit. Imperatorie. Mori.

Qvam. Parta. Non. Tueri.

Atqve. Reginarum.

Pietate. Alliisque. Summis. Virtutibus. Illustrium.

Hedevigis. Eleonoræ.

Et.

Ulricæ. Eleonoræ.

Sibique.

Monumentum. Hoc. Posuerunt.

Fredericus. Et. Ulrica. Eleonora.

Rex. Et. Regina. Sveciae.

Anno. MDCCXLI.

I *Carolinska* grafven under jord, åro högbemålte Kongl. lik nedsatte, som flyttades ifrån *Gustafvianske* grafven 1697; äfvan jord åter, eller i graf-Choret, stå uti sina marmor-foder, eller yttre kistor: K. *Carl XII:s*, miät för ingången; Dr. *Ulrica Eleonoras* den Yngres, till höger; och K. *Fredrich I:s*, till vänster. I detta Chor blef ock K. *Gustaf III.* bifatt, innan begrafningen skedde.

Angående Kyrkan må här ytterligare tilläggas, huru som den bekante *Laurentius Norvegus*, eller så kallade *Kloster-Lasse*, som i K. *Johans* tid förorsakade så mycket buller och oro i församlingen, och af samma K. förordnades, till Doctor i Gråmunke-Klostret; här haft ett särskildt rum, som ännu kallas *Kloster-Lasses* kammare, belägit midt öfver Sacristigan, hvartill uppgången är i torntrappan. Nyttjas nu icke till något behof. Denna *Lasse* var ibland de förnämste redskap, K. *Johan* nyttjade till sin älskade Liturgies antagande.

År 1633 d. 4 Aug. lades *Bromma* Kyrka i *Sollentuna* härad, till Annex, under Riddarholms Församlingen. Denna Kgl. författning stadfästades ytterligare, d. 30 Sept. 1680, och d. 9 Julii 1681, då Pastor i *Clara* ville återvinna denna förlorade Annex. Doctor *Rosén* hade denna Annex i sin tid; men nu varande Pastor Doct. *And. Borg*, hafver *Ryd* och *Nås* Församlingar jämte Riddarholmen.

Till Riddarholms-Kyrkans upprätthållande och framtida bestånd, är andra församlingars invånare efterlåtit, att efter eget behag få hålla sig till Riddarholmen, enligt K. Resolution d. 21 Maji 1666, angående den då skedde separation, emellan Storkyrko- och Riddarholms-församlingarne; hvarutinnan förordnades, att den delen af Staden, som ligger åt sjön till, på Västtra sidan, ifrån Riddarhuset och *Erik Rynnings* hus, Kungsgatan utföre, skulle lyda under Riddarholmen; erkännandes Pastor derstädes, för sin Själa-förjare.

År 1685 sökte Kyrkoföreståndarne att få veta, på hvad skäl, den då nyss uppbyggde flygel, vid framledne R. R. *Bielkenfiernas* hus, blifvit så långt framdragen, att Kyrkovågen derigenom blifvit

vit både trång och obeqväm. Fråga derom blef väl sedan ytterligare väckt; men handlingarne gifva ingen anledning, att detta mål, till någon rättelse blifvit upptagit eller vidrört.

Under K. *Sigismundi* vistande i Riket, hände vid en af hans Musicanters begrafning, i Riddarholms-Kyrkan, d. 19 Nov. 1593, att Catholikerne med väpnad hand, intogo Predikstolen; färade och våldförde flere af församlingen. Härom tillskrefvo R. Råd, Konungen; förmålades sådan våldsverkan, vara så mycket straffvärdigare; som Ständerne länge sedan beviljadt S. *Clarae* Kyrkogård, till begravningsplats för de ringare Catholiker, och Riddarholms-Kyrkogården för de förnämre. Men derå följde ingen rättelse, eller något beifrande. I Upsala vid Konungens kröning talades dock uppenbarligen, om begångne Kyrko-rån, och om K:s plikt i anseende till Christna religionens helgd och beskydd *).

Finska församlingen i Stockholm hade öfver 100 år, eller ifrån 1607 till 1719, sin Gudstjenst i Riddarholms-Kyrkan. Finska högmessan börjades då kl. 5 om morgonen. Ehuru besvär anmåltes, öfver de härigenom förorsakade flere olågenheter, fordrades en så lång tid att härutinnan vinna, en länge önskad ändring och rättelse.

Enligt K. Maj:ts nådige utslag af d. 31 Dec. 1747, på R. Ständers Secr. Utskåtts underdåniga tillstyrkande, att Riddarholms-Kyrkan skulle af Stats-Contoiret, utbekomma de 24,000 d:r K:mt, som Dr. *Ulrica Eleonora* 1724 testamenterat till Riddarholms-Kyrkan; bekom Kyrkan befagde medel 1748, i tvänne poster.

År 1626, började Håf-Församlingen, att i Kongl. Riddarholms-Kyrkan hålla sin Gudstjenst.

Som

*) D. Nordbergs *Clarae* minne, p. 151.

Som gamla Bänklångden, genom denna förfamlingarnes förening, råkade i någon oreda; så blevo vederbörande kallade, till ny bänke-indelning, genom Kongl. Slotts-Cantzliets utfärdade Kundgörelse d. 2 Maji 1755; sedan Håf-Förfamlingen åter blifvit inrymd i Kongl. Slotts-Capellet.

Enligt Kongl. Riddare-stadgan af d. 21 Nov. 1751, skola Seraphimer-Riddare dubbas, antingen i Riddarholms- eller K. Slotts-Kyrkan. Den Seraphimer-Riddare som i Stockholm dör, varder ock i Riddarholms-Kyrkan begrafven, utan Sterbhufets omkostnad; så framt han icke der, sitt eget grafställe åger. Efter samtelige Ordens Måstare och Riddare af denna Orden, skola deras, på kopparplåtar målade Vapen, med derå tecknade Riddare valspråk, i Kyrkans Chor uppfättas och förvaras; samt efter dem, uti en dertill utfedd Riddare-klocka, efter deras död, en half tunna ringas.

Uppå Kyrko-Föreståndarnes underd. förfrågan, erhöles d. 24 Nov. 1760, Kongl. Seraphimer-Ordens-Capitlets Resolution, till svar; att som K. M. för detta, i nåder beslutat, att Herrar Seraphimer-Riddares Vapen, allt efter som de med döden afgå; komma i Kongl. Riddarholms-Kyrkans Chor, nu och i alla tider att uppfättas; kan sådant icke tillåtas för andra monumenter eller Epitaphier; viljandes K. M. framdeles, meddela Kyrko-Rådet dessein, uppå hvad så i anseende hårtill, som till vidare prydnad för Choret, kan blifva att i ackttaga.

Sedan byggnaden af den nya Sacristigan, som Borgmästaren *G. Kjerrman*, på egen kostnad, åtog sig att bygga, emot erhållande af en graf, inne i Kyrkan, icke kunde för mötande berg och befarad skada af sprängning verkställas; betalade han 1000 d:r K:mt för det af honom sedan bebyggde grafstället, vid Kyrkomuren, höger om Kyrkogårds-

porten, åfvanföre Posiethska grafven; att af hans arfvingar underhållas. Han är ock der begrafven.

Att *K. Gustaf III.* varit sinnad, i gamla Rid-darholms-Kyrkans ställe, här låta bygga, en ny rund Kyrka eller Rotunda, till Stor-Kyrko- och Rid-darholms församlingarnes gemensamma Gudstjenst är redan nämt uti beskrifningen, om *S. Nicolai* Kyrka. Bevis derom finnes förvarade i Rikets handlingar.

Det är bekant att Konungen såsom Patronus Ecclesiae, tillsätter Pastores vid denna församling. Ibland dem, hafva ifrån 1587 varit flere nam-kunnige och förtjente män; såsom en *Amund Ber-ronis*, hvilken 1593 underskref Concilium Upsali-ense; en *Sigfr. Aronus Forsius*, som 1613 var Riks-Mathematicus, och ifrån Kyrkoherde i Rid-darholmen, blef flyttad till *Ekenäs*; känd för flere sine tryckte arbeten, i ferskildte ämnen, samt sine prog-nostiker och spådomar; En *Petrus Shomerus*, Th. Doct. som 1643 blef Primarius Theol. Lector, vid det på Rid-darholmen då inrättade Gymnasium, 1645 Pastor i Rid-darh. och sedan Superintendent i Cal-mar, afled 1659; en *Zachar. Laurent. Klingius*, som ifrån Professor i Dorpt, åtföljde Arméen som Superintendent: var 1658, 1659, vice Biskop på Seland; förestod Rid-darh. församlingen 1661, och blef sedan Biskop i Götheborg. Stamfar för Klin-genshiernske släkten. En *Johan Elai Terserus*, som efter många omskiftande öden och sedan han för någre, så ansedde anstötelige meningar, blifvit af-fatt ifrån Biskops-Ämbetet i Åbo, Pastor i Rid-darh. 1665, och sedan i *S. Clara*, samt derifrån Biskop i Linköping 1671; död 1678. *Zachar. Esberg*, Pastor 1700, och 1708 utnämnd till Biskop i Wexiö; men afled förut. Hans Son blef Adlad under namn af *Bergenschöld*. *Johan Posieth*, kallad till Pastor

1722, hade med Kyrkans förlust, af gamla handlingar, gjordt en vacker samling till en beskrifning om Riddarholmen; med flere såsom en *Törning*, *Sam. Troilius*, *Hauswloff*, *Pettersson*, *Rosén*, som alla på sina ställen, hafva sina namn och minnen förvarade.

Det gamla *Kyrkoherde-huset* vid Munkbrotorget, skänkt dertill, d. 23 Febr. 1663, af framledne R. Rådet och Fältmarkalken *Lars Kaggs* Enke-Fru. *Agneta Ribbing*, förvarade länge sjelf åminnelsen af gifwarens frikoslighet, uti en Latinsk inscription, i en uti husväggen inmurad sten. År 1689, var huset redan så bosälligt, att Pastor *Vultejus* hyrde sig rum på annat ställe. Efter många besigtningar, i anseende till tilltänkte reparationer, földes omsider detta hus, med vederbörligt tillstånd, för 45,000 d:r K:mt till Håf. Jouvelleraren *Almgren*. Det nyls nämde monumentet å huset, borttogs der efter, och låg den sönderslagne stenen 1795, i det nya prästhuset i portgången. Inscriptionen finnes upptecknad i *Rüdlings* i flor stående Stockholm.

§. 9.

När Gråmunkeholm först blef kallad *Riddarholmen*, derom åger man ingen säker underrättelse. Sedan Klofret var förstört; Munkarne borttkörde; deras fordna bedrägerier uppdagade, och allmänheten derom upplyst och öfvertygad; kunde ett namn som bar minnet deraf, icke blifva för alltid bibehållit, eller behageligt. Det påstås väl, att namnet Riddarholmen, uti inga äldre handlingar, än på 1630-talet, skall förekomma; att uti Stockholms Stads tänkebok 1637 Riddarholmen nämnes, såsom ett nyls antagit namn, och att holmen sedan den tiden, i allmänna handlingar kallas, än Gråmunkeholm, än Riddarholmen; hyaremot *Rhyzelius*

i sin

i sin Kloster-beskrifning (p. 38) förmenar, att K. *Carl XI*, genom utfärdat öppet bref, befalt, att Gråmunkeholm, skulle kallas Ridderholmen. Ehuru ett sådant bref icke stådt att igånfinna, lär vi i fall det verkligen blifvit utgifvit; detta allt således kunna förenas; att sedan flere Riddersmän på denna holme börjat att bygga sig hus och i Kyrkan skaffa och tillreda sig kostsamma grafvar, detta namnet deraf således tillkommit; hvarefter det ömsider blifvit allmänt antagit, och ändteligen af Konungen gillat och fastställt.

Kongelig Ridderholmen är ett benämmande, som förmodeligen härleder sig deraf, att de der böende, ifrån Reformationens början icke hört under Stadens jurisdiction eller Borgmästare och Råds styrelse; utan under K:s omedelbara befallning; samt att denna af K. *Magnus Ladulås*, till Klofret donerade holme, blifvit under Kronan återkallad och reducerad. I Stadens tomtörebok 1550, finnes dock Gråmunkeholm upptagen, och bland upptecknade hus och tomter, förekommer, stora Badstufvan, hvarföre uppföres 50 mark, af galre gården 20 öre, af åtta köttmangalus, 16 mark: och af de för samma år erlagde skottpenningar, inhämtas: att då 15 Borgare dertill voro taxerade, på Gråmunkeholm, steg antalet på Södermalm blott til 16. Dessa skatter och utlagor hafva således åtföljdt nåringarne, med andra borgerliga skyldigheter, utan undantag. En annan orsak till Kongelig Ridderholmens benämmande, torde vara, att Konungen der, efter 1697 års Slotts-brand, öfver 50 år Residerat, och att en stor del, af K. M:ts och Rikets Collegier, från längre tider tillbaka, der blifvit inrymde.

Uti den ordning om Stockholms Stads byggnader, som K. *Gustaf I*. ifrån Gripsholm, d. 6
Maji

Maji 1557, låtit utfärda, stadgas färskilt om Gråmunkeholm, att alla höga nattstufvor derstädes, skulle borttrivas och inga höga trähus der tillstådjas att byggas. Naturligtvis har ock Ridдарholmen varit inbegripen i K. *Johans* förordnande af d. 1 Jan. 1581, om alla träbyggnaders nedrivande, och stenhusbyggnaders uppförande i Stockholm; samt Dr. *Christinas* förut nämde, ån strångare författning af d. 28 Apr. 1649, angående Stadens reglerande och ordenteligare bebyggande. Chartan af år 1547 öfver Stockholm, visar huru oredigt, gator, hus och tomter vore förut, på denna holme, lagde och inrättade.

I förenämde författningar, så vål, som Ridдарholmens nära och fördelacktiga belägenhet; torde första grunden ligga, till de här allmänt varande kostbara hus och forntida palatser, som nästan alla tillhörde Ridderskapet och Adelen, af de äldre släkter.

Rundt omkring stranden, är Ridдарholmen bebyggd, och från torget vid bron, går upp vid Kyrkogårdsmuren, en gata till höger, upp till det gamla *Rosenhanfke* huset, och en annan till vänster, rundt omkring Kyrkan; så att gatorne här, synes af sjelfva lokalen, vara reglerade.

Fordom och i Munktiden gick, som förbemålt är, en bro öfver till Staden, som då skall varit mera i Söder belägen; svarande emot stora Gråmunkegränden. Om i sednare tider, någon bro, Norr om den nu varande, sammanbundit Staden och Ridдарholmen; som gamla pålar syntes utmärka, då quain ifrån Ridдарhusets västra hörn, lades neder till bron; tyckes sådant äfven öfverensstämma, med K. br. till Öfverståthållaren 1669, om en gatas anläggande ifrån Norre port (der mynttorget nu är) till Gråmunkeholm. Som detta ej kan

kan vara någon annan, än Riddare-gatan, förekommer troligen, att en bro då äfven blifvit byggd, eller förut varit anlagd, i rät linia med samma gata. År 1630 d. 21 Octob. skall *Ake Tott* fädt K:s läf, att låta bygga en brygga ifrån sin gård på Gråmunkeholm, som Mynt-Målstaren bodt uti, in- till det nya torget, som Konungen der afflicka låtit; med en vindbro midt uppå. Uti bref till *Sche- ring Rosenhane* d. 4 Apr. 1655, befalltes, att *Clas Totts* gård, skulle till Drottning *Maria Eleonoras* begrafning nederrivas, platsen slättas, och bron som svarar gent emot gatan upprättas och porten på Kyrkan i samma linia förfärdigas. År 1666 d. 6 Julii, fick Fältmarskalken *Clas Totts* arfvingar, för denna gård i ersättning, af tolags-medlen 5130 R:dr Specie.

Uppå R. Rådet och Öfver-Intendenten *Gr. Tesfins*, i Secr. Utskottet gjorde föreställning, som till K. M. blef hemskuten, hade K. d. 1 Julii 1724 befallt, att Canalen vid Riddarholmsbron, emellan framledne *Gr. Bengt Oxenstiernas* och General *Baron Creutzs* hus, skulle igånfyllas, bron borttagas, samt det stycket planeras; men i anseende till der- vid sedermera andragne skäl och omständigheter, befalltes dermed tills vidare hafvas anstånd. Kongl. brefvet d. 7 Junii 1726.

Den gamla med sten belagde träbron, som sist borttrefs, då den nu varande nya bron byggdes, belägen midt emot Södra delen af Riddarhustor- get, var byggd 1738, och redan så bristfällig 1751, att en provisionel bro, måste af trä uppbyggas, å Södra sidan, som sedan lappades, lagades, och blef kvarstående till nya stenbron blef färdig.

Det är framledne Herr R. Rådet och Öfver- ståthållaren *Baron Carl Sparre*, till ett varacktigt läf och minne, att brobyggnader af sten i Hufvud-

Staden, omsider blifvit påtänkte. Man sökte till denna så kallade *Riddare-bro*, i början att skaffa sammanskotter, af åtskillige förmögne Riddersmän, som sig ock dertill låto antekna. Änteligen företogs dock detta arbete på Stockholms Borgeriskskaps bekostnad, och blef denna bro, af ett hvalf af huggen telgsten, färdig 1784, med en parapet eller bröstvärn, af huggen sandsten och polerad grön Svensk marmor, samt öfverfarten lagd, med fyrahuggen gråsten. Den blef ock, fast på yttre sidan åt Canalen, ornerad med en slipad vacker granit, som innehåller: att denna bro blifvit åt K. *Gustaf III.* helgad, vid dess lyckeliga återkomst ifrån Dels Italienska resa; orden derå lyda sålunda:

Gustafvo. III. O. R.

Ex. Itinere. Italico.

Salvo. et. Sospite. Reddito.

Hunc. Pontem. Secto. Lapide. Constructum.

Fortunae. Reduci. et. Laetitiae. Publicae.

Dicarunt. Cives. Holmenss.

D. III. Aug. MDCCLXXXIV.

Dagen efter K:s lyckeliga återkomst till Staden, d. 3 Aug. 1784, presenterade Deputerade af Stockholms Borgeriskap, anförde af Öfverståth. Baron *Sparre*, desseinen till denna nya brobyggnad, som jämte K. M:ts förklarade nådige välbehag, öfver sitt trogne Borgeriskskaps alltid ådagalagde tillgifvenhet och kärlek för sin Konung; i nåder gillade den företedde ritningen, af Stads-Architecten Palmstedt författad.

Vid samma tillfälle blef en quai å ömse sidor anlagd, med trappor neder till canalen, och en dervid formerad slåt plan af huggen sten. Då borttogs ock, de vid broändan stående små Spruthus.

Rid-

Riddarholms-torget fick härigenom ett vackert anseende, som ån mera skulle blifvit ökat, om den gamla Kyrkogårds-muren, med sina dervid uppbyggde grafvar, tillika kunnat borttagas, och begravnings-platsen, enligt 1557 års byggnings-ordning, till annat ställe förflyttas. Långt senare författningar, gifva anledning till en så skålig önskan. Men med författningar öfvervinnes långsamt Opinionsen och inrotade fördomar.

§. 10.

1. Af de gamla Herrehus som på Kongl. Riddarholmen finnas, bör här först nämnas, Fältmarskalken Grefve *Carl Gustaf Wrangels*. Denna egendom donerades, tillika med stentornet och muren, af *Gustaf Adolph*, till Ståthållaren på *Jönköpings* Slott, *Lars Sparre* till *Dåderö* 1629. K. M:t och Kronan återköpte detta hus, af Herr *Lars Sparres* Arfvingar, d. 28 Junii 1648, för 16,000 R:dr Specie, och Dr. *Christina* skänkte det sedan, enligt Donations-brefvet af d. 2 derpåföljande Jul. till Fält-Herren *Wrangel*, Dets Fru och Arfvingar.

Uti Gr. *Dahlbergs* *Svecia Antiqua et Hodier-na*, Tab. 37 och 38, finnes dets första utseende förestålt. Det afbrändes d. 4 Apr. 1693; men blef sedan fullkomligen reparerat, med de å taket pröfvade nödige förändringar, åt målar-sidan, i anseende till kurar, torn, och aflättning, samt öfversta halfvåningens påbyggnad, till en hel våning.

Sedan K. Slottet 1697 var afbrändt, köptes detta då åter i stånd satte Palats, af Kronan, för 13,333 $\frac{1}{2}$ R:dr Specie, och kallades sedan *Kungshuset*, efter Öfverheten bodde der, alt till år 1754, då nya Slottet blef färdigt, sedan dets åter uppbyggande, så när i 20 år afstannat, för Krig, pest och andra orsaker.

Emot Stads-fidan blef innom en hög upprest mur, med 2 portar, Corps de Garde inrättadt, och trappan till öfre planen, emellan flyglarne, byggd midtföre, ock icke åt både sidorne som förut. Bron vid målar-stranden, inneslöt en hamn för Konungens Jackter, och på pålning från sassa landet, å ömse sidor om hamnen, uppfördes kök och bageri af sten. Denna hamn reparerades medelst ny pålning och betäckning, ifrån K. köket till bageriet; hvartill jämte bryggans i ständlåttande 1751. anordnades 5720 d:r K:mt.

Innom denna Konunga-borg, sedan det nästgränsande *Cruusfske* huset, äfven af Kronan blifvit inköpt, bodde då icke allenast, Konung *Friedrich* och hans Håf; utan ock H. K. Högghet, sedan K. *Adolph Friedrich*, med Gemäl och Famille. Här afled ock K. *Fredrich I.* år 1751, då Hans lik, på sin parrade-säng, uppstältes uti Södra rundelen, innan bisättningen skedde i Riddarholms-Kyrkan.

Utom Kongl. Rådkammaren, hade här äfven en del af Cantzliet sina arbetsrum i Norra flygeln; Cantzlie-Collegium åter, med Utrikes och Krigs-Expeditionerne, samt Riks-Archivum; uti *Rosenhanske* huset.

Så snart Öfverheten 1754 hade flyttadt till nya Slottet, blef gamla Kungshuset anordnad och inredt för en del af Rikets Collegier. År 1755, voro redan Cammar-Collegium, Stats-Contoiret och Rånte-Kammaren inflyttade; sedermera blefvo K. Svea Håf-Rått, som förut hade rum i *Daevelfka* huset på Norremalm, Cammar-Revisionen, Krigs-Håf-Råttan, K. Vitterhets, Historie och Antiquets-Academien, Collegium Medicum, Modell-Kammaren, m. fl. verk, tid efter annan derstädes inrymde och för dem nödige rum anordnade.

Den gamla och i många år utdömde Borggårds-muren och bofällige portalen, blef 1793 nedertagen, så att platsen nu är fri och öppen.

2. Det härnäst intill belågne *Cruusiske* huset, nu Kronan tillhörigt, hafver fordom varit R:s Skattmästaren *Gust. Bondes*. Genom salubref d. 12 Nov. 1666, förfälde han det för 10,000 R:dr Specie, till Baron *Melcher von Schlangenfelt*; och såges detta hus i berörde bref, vara belåget, emellan Fält-Herren *Wrangel* och R. Rådet *Pehr Sparre Perssons* hus. Genom köpe-afhandling, d. 17 Feb. 1668, förfälde Baron *Schlangenfelt* till Fru *Elsa Cruus* samma egendom för 9500 R:dr.

Med hånne fick Ridдарholms-församlingen en långvarig erfättnings-tvist, i anseende till den utanföre samma hus, nederrefne Kyrkogårds-muren; samma murs inflyttande till 6 kvarter, samt återuppbyggande, till 92 alnars längd 1663. Fru *Cruus* invände, att detta förefallit den tid, då Riks-Skattmästaren ägde huset, och att sådant skedd till gatans reglering, m. m. Efter 56 års process här om, tillstyrkte Secr. Utsk. 1734, att Stats-Contoiret till Kyrko-murens renovation, måtte utbetala 1500 d:r S:mt till Ridдарholms-Kyrkan.

3. Näst *Cruusiske*, är i samma linia, det af R. Rådet *Pehr Sparre Persson* 1666 innehafde hus, som Stats-Secret. Gr. *Sam. Barck* sedan ägde 1707, och äfven ännu 1733, efter *Tillaei* Charta. Riks-Rådet *S. Barcks* Sterbhus, sålde det d. 27 Febr. 1746, till Öfver-Inspect. *Johan Dahl* för 44,000 d:r, och af Öfver-Directeuren *Dahls* arfvingar, köpte Professoren *David Schultz*, (sedan *Schultzenheim*) d. 1 Oct. 1763 samma egendom för 130,000 d:r K:mt. Utaf K. br. til Öfverståthållaren Baron *Carl Sparre*, d. 16 Julij 1776, inhämtas, att detta hus, blifvit af Kronan inlöst för 300,000 d:r K:mt,

hvarå köpebref utfärdades d. 27 Julii samma år. Det anslogs då till Kongl. Amiralitets-Collegii behof, som återkallades ifrån Carlsrona till Stockholm, och beboddes huset tillika af R. Rådet och Presidenten i bemålte Collegio, Baron *Falkengren*. Amiralitets-Collegium upplöstes sedermera 1791, och ett General Sjö-Militie-Contoir, blef här i stället sittande, under General-Amiralen, Grefve *Ehrensvärds* styrelse. De förändringar som sedan timat, med Stor-Amirals-Åmbetens inrättande; hör icke till detta stället. Huset blef sedan någon tid upplåtit till Krigs-Expeditionen i K. M:ts Cantzlie, och ändteligen 1795 åt Öfverståhållare-Åmbetet och Police-Kammaren. I början af år 1798, inreddes här en våning, för General-Adjutanten af flottan. Policen flyttades åter till Öfverståhållare-Åmbetets hus, i sina först innehafde ruin, och Öfverståhållare-Åmbetets Cantzlie till *In de Betoufke* huset. Den för Gen. Adjutanten inredde våning, blef anordnad åt Committéen öfver flottans årender, och General Adjutanten fick i stället en våning på Skeppsholmen.

4. På Södra sidan om Kyrkan förekommer, det inköpte nya prästhuset, vid Ridderholms-församlingen. En del af Klostret på Gråmunkeholm, som första köpebrevet innehåller, sålde Magistraten i Stockholm, till Fältmarskalken Herr *Johan Baners* arfvingar, d. 20 Aug. 1642, för 3000 Sp. R:dr. Derutinnan beskrifves stenhuset hålla i bredden, på öfre sidan, 22 alnar och 3 kvarter, och i längden på Östra sidan, som visar åt skolan, neder till sjön, 39 alnar. Detta hus förut tillhörande, K. Rådet *Knut Kurck*, försälde Fru *Mårta Kurck*, å egna och sin Systers *Catharina Elisab. Kurcks* och Svågern, Öfversten *Johan Ribbings* vågnar, d. 7 Ju-

Junii 1689 *), till Banco-Commissarien *Anders Ehrenfelt*, för 28,000 d:r K:mt. Genom Svea Håf-Rätts dom d. 14 Dec. 1707, tilldömdes Ehrenfelts Måg, Fursteliga Cantzlie-Rådet *Balthasar Ehrenstolpe*, detta hus, såsom sin Frus Möderne; emot Bankens dertill påstådde bättre rätt, för *Ehrenfelts* Åmbetsgravationer. Derefter såldes det, till Håf-Intendenten *Roepsdorff* för 12,000 d:r S:mt, d. 30 Sept. 1715. År 1735 förfålde R. Rådet och Fältmark. Gr. *Carl Gustaf Düchers* Sterbhus-Interessenter samma egendom, till Håf-Cantzleren Baron *Johan Hindr. von Kochen*, emot 48,000 d:r K:mt. Magistratens fastebref är af d. 8 Mart. 1736. Genom köp blef det derefter upplåtit, till Öfverste Lieut. *Modées* Enke-Fru, *Anna Hederfchöld*, d. 26 Junii 1749, för 45,000 d:r K:mt, hvarå fastebref utfärdades d. 24 Oct. 1750. Sift såldes det, af hånnes Son, med förra giftet, Cammar-Herren *Gust. Wachsflager*, till Riddarholms-Kyrkan, för 150,000 d:r K:mt, d. 23 Nov. 1758. K. M:t hade redan, uti nådig skr. d. 24 Maji 1757; icke allenast bifallit, att Riddarholms-församlingens gamla Prästhus, måtte säljas, och ett annat rymligare inköpas; utan ock till befrämjande af det sednare, anbefalt Stats-Commissjonen, att dertill årligen i Staten, i 10 års tid, uppföra 6000 d:r S:mt.

Sedan ofta nämde hus således blifvit köpt och emottagit; såg det vederbörandes omförg, att det samma i stånd fåtta och till sitt ändamål inreda **).

C 4

5. Till

*) Detta hus kallades ännu 1693, uti Relat. om Dr. *Ulrica Eleonoras* likprocess, för Salig Herr *Knut Kurcks* hus.

**) För flere meddelte underrättelser så väl ang:de Kyrkan och Prästhuset; som om samtelige hufen på Riddarholmen, har man att tacka Cammereraren vid Öfverståth. Åmb. Herr *Christ. Sahlström*. Erkänt kan fordrar att nämna det.

5. Till besagde prästhus gränfar gamla *Klo-
stret*, som efter Munkarnes bortflyttande blifvit
nyttjat till hvarjehanda behof och inrättningar, som
äfvän bemålt är. Enligt de underrättelser man af
handlingarne kunnat inhämta, har det blifvit skänkt
till Stockholms Stad d. 24 Junii 1621. År 1640
inrättades der *Collegium Holmense*. År 1666, då
Stadens Trivial-Schola här hade nödige rum, bort-
byttes det, med Hans Excell. Gouverneuren i Est-
land, *Bengt Horn*, emot hans hus på Sjalagårds-
gatan och 4000 R:drs mellangift; der skolan se-
dan i stället inrättades. Han läfvade då tillika,
att der uppbygga ett godt hus, Staden till prydnad.
Sedan har en Öfverste Lieutenant Grefve *Posse* ägt
det 1715; vidare skall Öfverstinnan *Gr. Posse* på
1720-talet, gifvit detta hus, som då var gammalt
och förfallit; medelst reparation och en vånings-
tillbyggnad, det skick och anseende, det sedan hafte
hvarefter det blifvit försält, till Generalen, Grefve
Pontus de la Gardie, som det med en ny flygel-
byggnad förbättrat. Omkring 1760, köptes det af
Enke-Fru *von Schantz*, som åter 1794 sålde det
till Riksgälds-Contoiret för 33,000 R:dr Banco,
med förbehållen rättighet, att bebo Östra flygeln i
sin lifstid. Förut hade detta hus, till Kongl. Krigs-
Collegium, General-Krigs-Rätt, och flere enskilde
hyresmän, tid efter annan varit upplåtit.

6. Om det härvid belägne hus berättas, att
General *Cruus* arfvingar, på 1730-talet, försäldt
det till Cantzlie-Rådet *Nerées*, som detsamma å nyo
uppbyggt. Handels-huset *Jennings* och *Finlay*
blef sedan ägare deraf; af *Finlays* creditorer inköp-
tes det af Gross-Handlaren, Commerce Rådet *Simon
Hebbe*. Huset som är inne på gården, hafver fa-
caden vänd åt Canalen och Munkbro-torget. Den
gård som neder till sjön, emellan sistnämde 2:ne

hus

hus finnes marqverad på *Tillaci Charta*, har sedermera blifvit stängd.

7. Det vid Riddarholms-torget, till vänster ifrån Staden belägne hus, har af ålder blifvit kalladt det *Creutziske*. Af handlingarne vill synas, att det tillhört Riks-Rådet *Bielkenstierna* före 1685. Riddarholms-församlingens Föreståndare, som berättat är, sökte samma år underrättelse, på hvad skäl den då nys uppbyggde flygel, vid framledne R. Rådet *Bielkenstiernas* hus, blifvit så långt framdragen, att Kyrko-vågen icke allenast blifvit trång och obekväma; utan ock Kyrkan i fara för eld, i anseende till det der inrättade Kök. Det har sedan länge varit en *Creutzisks* egendom. Huset hade fordom ett torn, täckt med koppar, af lika högd, med tornet öfver Riddarholms-Kyrkans hög-Chor; samt åt torget en mur, med sin järn-port, och en hopkrånglad Chiffer deröfver. Generalen Baron *Carl Gustaf Creutz* dotter, Fröken *Hedevig Eleonora Creutz*, sålde det 1754, till Husgeråds-Mästaren *Sterckij*; af honom åter köptes det af en *Öhrströms* Enka, och tillföll efter hånnes död, dottren, sedermera gift med Håf-Secreteraren *Geyer*. I senare tider har inne på gården, ett större hus blifvit uppfört vid canalen, och en flygel åt torget i stället för den gamla muren. Riksgålds-Contoiret hyrde detta hus, i början af dess inrättning 1789.

8. Midt emot nysnämde hus, till höger om Riddarholms-torget, är det nu varande Fursteliga *Hessensteinske* huset. Det ägdes i början af detta århundrade af Grefve *Bengt Oxenstierna* och finnes aftaget i Grefve *Dahlbergs* verk; men i anseende till tak, fenster, uppgång och ornament, redan i Grefve *Bengts* sista tid, af ett mera modernt

dernt utseende *). På *Tillaci Charta* 1733, är det utmärckt, som en Baron *Crasson* tillhörigt. Ut i K. *Friedrichs* tid, kallades det *Casselska Cantzliet*, och beboddes då, af Casselske Häf-Råden *Fern* och *Holler*, med flere som der hade bonings- och arbets-rum. Efter Konungens död, tillföll det Grefvarne *Hessenstein*.

9. Dernåst och midt emot gamla Kungshuset, har K. Rådet och Öfverste Marstkalken Gr. *Johan Gabriel Stenbock* haft sitt hus, uppbyggdt af hantlar, R. Rådet Gr. *Fredr. Stenbock*, som af *Stenbockske* och *De la Gardieska* vapnen, öfver inkörsporten bestyrckes; ty Gr. *Fred. Gustafsson Stenbock* var gift med Friherrinnan *Catharina De la Gardie*, R. Rådet Baron *Johan Pontusson De la Gardie* dotter. Förstnämde Gr. *Johan Gabriel*, lämnade det i arf till sin Syster-Dotter, Grefvinnan *Christina Beata Lilje*; hon åter till sin Son af första giftet, Cantzlie-Rådet, Baron *Johan Gabr. Sack*. Bemålde Baron *Sacks* Måg, Grefve *Erich Brahe*, löste det till sig, af sin Svärmoder, Grefvinnan *Eva Bielke* år 1751. Grefve *Brahes* Enke-Fru, Grefvinnan *Christina Piper*, och Sonen Gr. *Magnus Er. Brahe*, sålde det, d. 16 Decemb. 1771, till Handlanden *Ad. Ludv. Levin* för 223,000 d:r K:mt, och 1772, d. 16 Nov. köpte Kronan det af honom, för 240,000 d:r K:mt, till hus för K.Commerce-Collegium. Härvid undantog *Levin* uppe i backen en del, hvarå han sedan byggde ett särskildt litet hus. Trappan och flyglarne åt sjösidan, voro då i ett förfallit tillstånd.

10. *Rosenhanske* huset, på högden af backen, finnes ock i Gr. *Dahlbergs* verk, i koppar stuckit. Det skall vara byggdt efter Architecsten *Jean de la Vallées* ritning och desslein. Detta vackra med koppar täckte hus, brann d. 18 Apr. 1692, efter *Örnhielms*

*) Cantzlie-Rådet *Berchs* skrefne anteckningar till Svea-öfver-verket.

hielns anteckning. Sedan Slotts-branden 1697, blef det inrymt åt K. Cantzliet. Juslitie-Cantzleren *Fehman*, köpte det af *Rosenhanske* Arfvingarne, och sålde det till Grefve *Axel Wrede Sparre*. Af honom köptes det af Handlanden *Berge Olsfon Ström*, som icke allenast förbättrade flora hufet; utan ock låt göra vackra nybyggnader, nedanföör vid strömmen; reparerade det runda tornet, och uppbyggde på det nära belägne skåret, det så kallade *Strömsborg*.

Det berättas att i detta hus, skall Commissionen öfver Baron *Görtz* haft sitt säte uti Cantzliet, och han äfven der hört sin döds-dom förkunnas d. 11 Feb. 1719, hvarefter han afrättades d. 14 påföljande Martii. Åtta och trettio år derefter, nyttjades det till lika sorgeliga förrättningar.

I gamla rundelen, Stockholms äldsta torn, var 1771 en fabrik, tillhörande *König*. Det blef sedan, då Assistance-Contoiret inrättades, och denna egendom dertill inköptes, användt, till panters förvarande. Samma Contoir låt ock bredevid uppbygga ett större stenhus, till Auctions-Kammare, och flere för inrättningen nödige behof.

Detta är hvad man om byggnaderne på Kongl. Riddarholmen, kunnat samla, och trodt sig korteligen här böra anmärka.

§. 11.

Utom hvad i det föregående, nämt blifvit; intages här, såsom till stället hörande, följande små Historiske tilläggningar.

Under den tid, Öfverheten bodde i gamla Kungshuset, förrättades på Borggården derstädes, de hyllnings-acter, som vid Regenters tillträde vanligen i ackt tages. Märkelig är den af år 1719, då Riksfens Ständer, under bar himmel tillföde Dr.

U-

Ulrica Eleonora tro och huldhet, och tillika afsvuro det förhateliga Enevåldet.

Till firande af Konung *Gustaf III:s* kröningsfest, år 1772, var Ridderholms-torget illuminerat och decorerat på Ryske härvarande Ambassadeuren Grefve *Ostermans* föranstaltande och kostnad, som den tiden bebodde det gamla *Rosenhanske* huset på Ridderholmen. En i koppar stucken tafla deröfver af *Årre*, visar utseendet deraf.

Ordfakerne till de här beredde arrester, åren 1756, 1792 och 1794, åro så allmänt kände; händelserne så nära våra tider, och deras publicerande, genom tryckte handlingar, så besörjd, att de här, med tyftnad, kunna förbigås. Mätte de stormar som så ofta skakat Riket i det framfarne tidevarf, båda ett önskat lugn, frid och säkerhet!!

II.

HELGE-ANDS-HOLMEN.

§. I.

För att bestyrka att Stockholmen, (sedan kallad *Helge-And-Holmen*) varit bebodd, innan Stockholms Stad anlades; behöfver man icke återopa, den af *Messenius* och flere efter honom omnämde tradition, om den förste Fiskare-Maja, som på Stockholmen, 1240 skall blifvit byggd, af Biskopens i Strengnäs, Fiskare, som ifrån *Tynnelsö* rymt, för begången otrohet. Långt kraftigare skäl, synes kunna dertill hämtas, endast af ortens förmånliga belågenhet, till idkande af de gamla Svears äldste näringsfång: Fiske och Jagt. Häfderne omtala utom des, att holmen långt förut, af de olyckelige *Sigtuna-Boerne*, i K. *Knut Erichs*ons tid, 1187 blifvit uppfökt och till nya hemvist af dem utfedd, som i det föregående förmålt är; men att i anseende till den

Ulrica Eleonora tro och huldhet, och tillika afsvuro det förhateliga Enevåldet.

Till firande af Konung *Gustaf III:s* kröningsfest, år 1772, var Ridderholms-torget illuminerat och decorerat på Ryske härvarande Ambassadeuren Grefve *Ostermans* föranstaltande och kostnad, som den tiden bebodde det gamla *Rosenhanske* huset på Ridderholmen. En i koppar stucken tafla deröfver af *Årre*, visar utseendet deraf.

Ordfakerne till de här beredde arrester, åren 1756, 1792 och 1794, åro så allmänt kände; händelserne så nära våra tider, och deras publicerande, genom tryckte handlingar, så besörjd, att de här, med tyftnad, kunna förbigås. Mätte de stormar som så ofta skakat Riket i det framfarne tidevarf, båda ett önskat lugn, frid och säkerhet!!

II.

HELGE-ANDS-HOLMEN.

§. I.

För att bestyrka att Stockholmen, (sedan kallad *Helge-Ands-Holmen*) varit bebodd, innan Stockholms Stad anlades; behöfver man icke återopa, den af *Messenius* och flere efter honom omnämde tradition, om den förste Fiskare-Maja, som på Stockholmen, 1240 skall blifvit byggd, af Biskopens i Strengnäs, Fiskare, som ifrån *Tynnelsö* rymt, för begången otrohet. Långt kraftigare skäl, synes kunna dertill hämtas, endast af ortens förmånliga belågenhet, till idkande af de gamla Svears äldste näringsfång: Fiske och Jagt. Häfderne omtala utom des, att holmen långt förut, af de olyckelige *Sigtuna-Boerne*, i K. *Knut Erichs*ons tid, 1187 blifvit uppfökt och till nya hemvist af dem utfedd, som i det föregående förmålt är; men att i anseende till den

na *Sigtuna* Stads invånares sjelfvilliga flyttning, till-
 lägga *K. Knut*, *Erich* den Heliges Son, åran af
Stockholms Stads anläggning, för hvars fullbordan,
Birger Jarl har hedren *); synes tåla någon an-
 märkning; då ostridigt är, att Jarlen lagdt första
 grunden till Stadens försvarsverk; lätit innom sina
 murar, torn och fästen, anlägga en Stad, den han
 först gifvit Stads-Rätt, förmåner och privilegier
 och till ett Konunga-Säte anordnad.

Att *Stockholmen*, egenteligen så kallad, icke va-
 rit tillräckelig, för de omsformålte borgare, som
 flyttade ifrån det afbrände *Sigtuna*, tyckes stället
 inskränkta utrymme medgifva. Att någon del af
 det nästgränsfande *Agnesit*, vid samma tillfälle blif-
 vit till bonings-platser intagit; närmar sig åtminstone
 till all sannolikhet, i synnerhet som innan *Sigtuna*-Bo-
 ernes ankomst, stället förmodeligen hade någre in-
 byggare och invånare, då ett kastell på *Kådjeskår*,
 redan var byggdt, att hindra ströfvande Vikingars
 fria inlopp i målarne; ehuru föga tillräckeligt, för
 sitt ändamål.

Om holmen således kan anses för en Köping
 och Handelsplats, långt förr än *Birgers* nya Stad
 anlades; så torde dock Stadens namn, *Stockholm*,
 af Jarlen bibehållit, blott intyga, att orten förut
 varit känd och bebodd, fast icke under namn af
 Stad. Men om des åldsta och första utseende; in-
 rättning, byggnad, och folkmångd, finnes i häfder-
 ne ingen närmare underrättelse.

§. 2.

Efter Stadens anläggning, kan *Helge-Andst*
Holmen anses, som en förborg, hvarvid Stadens
 inre och yttre Norre pert voro belågne, den förre
 vid bron till Staden, och den sednare vid bron till
 Norr.

*) Vitt. A. nya Handl. V Del. p. 242.

Norra malmen. Märkeligt är att förstnämde ställe, vid det nu så kallade mynttorget, så länge behållit namnet af Norre-port, att det ännu så nämdes, uti K. brefvet till Öfverståth. af år 1669, om en gatas anläggande ifrån Norre-port, till *Gråmunkeholm*, som låg vara, den nu kallade Riddaregatan.

Den *inre porten* blef försvarad, af det dervid uppbyggde runda torn, hvaraf ännu lämningar finnes, neder vid strömmen, under uppkörflen till Slottet; äfven som samma torn finnes utmärkt på de äldre Chartor öfver Stockholm. Att *yttre Norre port*, då Staden ofta var utfatt för fiendteliga anfall och belägringar, blifvit med torn och skärmar *) försvarad, omtalar häfderne på flere ställen; hvilket ock kan intagas af *Padt-Brugges* Charta öfver Stockholms utseende vid belägringen 1520, samt att Norra och Södra broarna, varit med vindbryggor försedde. Rimkrönikan intygar detsamma, hvaraf några ställen derom, här kunna anföras:

När K. *Birger* efter Brödra-mordet i *Nyköping*, kom till Stockholm, uppvindades bron för honom, och Borgarena gingo väpnade emot honom till Norremalm; då han flydde till Nyköping tillbaka **). När Bönderne 1460 ville hjälpa Erkebiskop *Jöns*, kommo de för innersta Norreporten; hade de haft med sig 2 eller 3 bräder, hade de fäst Stockholms by. De bemannade då Brunkeberg och Helgeandsholm; men af Konungens män, blefvo Bönderne slagne ***). Vidare berättas att när Bönderna återkommo 1464 till Stockholm, belade de malm- och bro-ända, och mände sig till Kåp-
plin-

*) Af slike skärmar, härleder ordet *beskräma* sitt ursprung.

***) Stora Rimkr. af Hadorph. I D. p. 133.

***) Ibid. p. 466.

plingen vända. Då behöll Biskop *Kåttil* med Bön-
derna, Kåpplinge skirm och malm, och samlades
till båda portarne, då flydde Christian *).

Om Helge-Ands-Holmen och dels försvarsverk,
år redan förmålt; och att holmen hade sammanhang
med Staden, medelst en vindbrygga, som ifrån Norre-
port gick öfver Södra; och med Norremalm, genom
en dylik öfver Norra strömgrenen. Den sednare af des-
se broar försvarades, af ett Fästnings-verk med 3:ne
torn. Genom det medlersta gick vägen åt malmen, och
ifrån de andra, var på ömse sidor en mur uppdragen
omkring holmen; hærtill bör ytterligare läggas, att
vid ytre Norreport på holmen, och den platsen,
som *Sten Sture* den äldre och Magistraten 1490,
för bättre utrymme skull, tillbytte sig af *Eskestuna*
Kloster-Bröder, gjordes mycken nybyggnad, till
försvar vid de Dankes förväntade anfall. På bron
utanföre byggdes en ställning för byssor; en vipp-
skärm anlades, vind-bryggor, portar och stormdör-
rar sattes i fullgodt stånd, m. m. **).

§. 3.

Att på Helge-ands-holmen, af älder varit ett
Capell, säger vål *Messenius*; men tillika, att det af
Birger Jarl blifvit nederrifvit, och bortfört, till
nyttjande vid Slotts-byggnaden. Uti sin Rimkrö-
nika om Stockholms Stad, talar han om *Birger*
Jarl således:

Af Norra tornet ett fast Slott,
Bygger för fiendens skott,
Som sig består, thertill han tar
Kyrka, som nästa holme har,
Och var han then Herre icke sen,
Bygga ther ett Spetal igen,

Then

*) Ibid. p. 471.

**) Murberg I. c. 55, 58.

Then han, och hans Son begåfver;
För Guds skull, ej med små häfver, m. m. *).

Om denna berättelse skall för pålitelig anses, så måtte ett nytt Capell i stället blifvit uppbyggt, hvarom dock ingen underrättelse blifvit meddelat; efter ett Capell på Helge-And-Holmen, flerstådes omtalas i sednare handlingar: såsom att Erke-Biskop *Jöns*, i Helge-And-Capellet, bifallit Vår Fru Gillets förening, med Helga Lekama Gillet, till ett enda och oskijeligt Bröderskap, 1454. — Att ett-hundra-tre Bönder, blefvo slagne i Helge-And Kyrka 1470, då de ville frålsa Erke-Biskopen **), och att i detta Capell, alla negotiationer blefvo afflutarade, med *K. Christian*, som ses af Hans lejde-bref, d. 22 Jul. 1470, och stillestånds-brefvet dat. Helge-And-Capell, dagen för Laurentii dag 1471 ***).

§. 4.

Helge-And-Huset, en så läfvård och af tidehvarfvet gynnad inrättning, blef strax efter Stadens anläggning, stiftad af *K. Valdemar*; icke allenast till fattigas och sjukas intagande, underhåll och vård; utan ock till behöfvande vandringsmäns, Munkars och Kyrko-personers härbergerande och några dagars fria förplågning. Af detta Helge-And-Hus anläggning, blef ock holmen, till en skillnad ifrån Staden, kallad Helge-And-Holmen, hvilket namn den allt sedan oafbrutit bibehållit.

Helge-And-Hus voro Lazaretter och Härbergen för främmande fattige och pelegrimer; af ålder inrättade efter det i *Rom* varande *spedale spiritu santo*, der stundom 12,000 främlingar undfingo förplågning. De förmenas hafva sin upprinnelse deraf, att

*) Messenii egenhänd. Msc. i Antiqv. Archiv.

***) Rimk. 1 Del. p. 466.

****) Rimkr. 2 Del. p. 261.

att Christus sagt: Jag var hungrig och J mättaden mig, husvill och J härbergeraden mig — hvilket genom Andans ingifvelse verkat, till sådana inrättningars stiftelse. Namnet vill härledas af *Ordo-Hospitalis Spiritus Sancti*, som vid slutet af 12 seculo, inrättades i *Montpellier* af Hertigen *Wilhelmi Don Guido* och confirmerades af Påfven *Innocentius III.* år 1198.

Som Munkarne mycket predikade goda verk och gärningar, såsom en förtjenst till Nåd och Salighet; så blef ock detta Hospital, af frivilliga gäfvor, förlåningar och testamenten understödt, och af den tidens lättrörda frikostighet, på flere sätt, med medel och inkomster förfedt och underhulpit. Derom lämna *Peringskölds* och *Örnhjelmus* Diplomatier följande underrättelser.

Rådman *Vilkin Stenkinger*, gaf till Helge-ands-huset i Stockholm, en tomt, af 2:ne marks ingjåld, som *Herman Plåtslagare* hade ägt, belågen genast vid *S. Nicolai* hus; och skulle bemålde 2:ne marks ingjåld, tillkomma Helge-ands-husets hjonom, till linnelakan. Dat. Dominica proxima post nativ. B. Mariae Virginis 1373.

Lagman *C. Ulfsson* gaf Lederne vid Stockholm 1390 d. 14 Feb. till Rådman *Herman Svarta*, med vilkor, at när han vore affiden, skulle detta gods tillhöra och underligga Helge-ands-huset i Stockholm, utan allan återkallan, till evärdelig ägo.

Två delar af en tomt, som Helge-ands-huset ägde; liggande Nordan fiskelstrand, äfvan gatune, hart när Rådman *Henr. Digstedes* arf, legde *Håkan Pålsson* och Hustru *Karin*; enligt lego-brefvet d. 29 Sept. 1408.

År 1446 gaf *K. Christopher, Bergshammar*, 12 öre land; och genom byte, fick Helge-ands-huset 1470 *Huddista* (nu Hufvudstad) af *Nils Larsson*.

2 Bandet.

D

Dom-

Dombref utfärdades för Helge-ands-huset i Stockholm på 1 öres landjord i *underrör* i Sollna Sochn, som Herr *Nils Jonsen* af *Djurholm* till samma hus gifvit hade. Stockholm d. 2 Sept. 1472.

Riks-Föreståndaren *Sten Sture* den äldre, tager Helge-ands-huset i sin och Rikets fred; besynnerliga des afvelsgård *Liderna*, som nyligen blifvit upptagen. Stockholm d. 27 Sept. 1489.

Helge-ands-husets landboer skulle årligen till Hospitalet utgöra 8 dagsverken, enligt *Sten Stures* förordnande, d. 29 Aug. 1490.

Lagmannen i Uppland *Knut Eskilsen*, i Vännegarn, Riddare, synade och dömde, Måndagen näst efter *Johannis Baptistæ* 1509, om råtter rågång, emellan Svartbrödra Klosters och Helge-ands-husets ågor, i öfre och nedre *Liderna*, hvarom tvist upplåt.

Borgmästare och Råd i Stockholm upplåt och försälde till Herr *Herman Foffer* ett jordagods i Bränkyrka Sochen, *Beijersta*, som läg för 20 öre landjord, med Skarpa, Wallarum och Haegersten, hvilket jordagods tillförene legat hade, under Själagården, och då läg under sjukstugan i Helge-ands-huset i Stockholm. Det samma hade Herr *Herman* en tid lång, haft under myntet, med K:s tillåtelse, och då åtven fått Hans Nådes tillstånd, att till sig lösa, för 220 mark: om hvilken summa han de fattige förvislat hade i sitt eget Fäderneshus, Östan till på långa gatone, och skulle årligen deraf gifva 12 mark, till des han köpesumman erlagt. Stockh. Lördagen efter Philippi Jacobi dag 1530 *).

Gäfvor i penningar, i förskildte testamenten; Helge-ands-huset tillagde; varda till en onyttig vidlöftighets undvikande, här förbigångne; dock bör som

*) En gammal afskrift i Prosten Wittings Samlingar, som benägit blifvit meddelte.

som den äldsta kände gifva anmärkas, att Hertigarne *Erich* och *Waldemar*, under det de ihjälhunnades på Nykjöpings Slott 1318; testementerade d. 20 Jan. till Helge-ands-huset, 20 mark penningar *).

Att detta Hospitals fattiga, sedermera ifrån Helge-ands-huset blifvit flyttade, till Klostret på Gråmunkeholm; intages af K. *Gustaf I:s* förordnanden, af d. 25 Jan. 1531, och d. 10 Julii 1537, samt derifrån vidare till Danviken 1557, som närmare kommer att omförmålas uti beskrifningen, angående Fattighusen och Hospitalerne i Stockholm.

§. 5.

Uti Helge-ands-huset stadfästades den emellan *Erich XIII.* och *Engelbrecht* ingångne dagtingan 1433 (R. Kr. p. 210); och en ytterligare dagtingan börjades med honom, af de Svenske, der samstades, vid Vårfrutiden 1435 (ibid. p. 214).

Hvad vidare angår Helge-ands-holmen, de dervarande egendomar, byggnader och inrättningar, m. m. Så anmärkes, att K. *Magnus Erichsön Smek*, gifvit Erke-Biskop *Petrus* i Upsala, en derstädes belågen tomt, bredevid den, som Prioren i Eskilstuna, *Godofrid*, förut hade fådt, och bestod af $44\frac{1}{2}$ aln. Donations-brefvet sub sigillo Regis, år dat. die beatae *Catharinae* Virginis et Mart. 1334. Om eller huru dessa tomter blifvit af förenämde Praelater nyttjade, år icke bekant. Uti Antiqv. Archivi gamla handlingar finnes, att *Henricus Marquardi*, prester i Stockholm, låmnade 1445, till Erke-Biskop *Nils*, tvänne gårdar Våstantill, uppå Helge-ands-holmen belågne, af hvilka årligen, till Helge-ands-huset erlades tomtören; och fick deremot en gård vid S. *Jacobs* Kyrka.

D 2 Att

*) Rhyzeli monaster.

Att Kronans Mynthus varit på Helge-ands-holmen, förmodeligen ifrån des's första inrättning i Stockholm, till år 1673, år angående Myntet och mynthuset omförmålt; samt att K. *Carl XI*, i anseende till det nya K. stallets byggnad, befallt det samma nederrivas, och K. Bergs-Collegium, som var på myntet inrymdt, att om annat boställe vara be-
tänkt.

H. Lekama Gille hade ock här en *badstufva*, så nära mynthuset, att våda deraf besarades. Af denna inrättning hade Gillet hvarje månad, en betydelig inkomst, af 3 mark. Gillet hade tillika i denna *badstufva* tillköpt sig 1409, sex marks årlig ränta, af Lån-Herrarne till *S. Andreae Chor*. När *badstufvan* någon tid derefter afbrunnit, uppkom tvist emellan H. Lekama Gille och *S. Andreae Chors*, då varande Lån-Herre, Rådman *Heyne Fromme*, om ågande rätt till tomten, som ändtlig slöts genom vänlig öfverenskommelse 1475. Dock som Magistraten icke desto mindre hindrade Gillet, att å nyo uppbygga *badstugan*, blef efter en långvarig tråta derom, saken genom Riks Rådens dom, *Gervasi* och *Prothasi* dag, eller d. 19 Jun. 1482, så afgjord, att *badstugan* på Norresfröm, med des's grund, dömdes till och under, Helga Lekama Gille, och *S. Peders* och *Påfvets* præbenda; hvilken Borgmäst. och Råd i Stockholm, förmente Gillet att uppbygga.

Denna *badstufva* var äfven ibland de hus, som 1529 skänktes, till Stockholms Skola, efter de ödelagde Klofren, och de vid Kyrkorne indragne præbender *).

Ibland de Herrehus på Holmen, hvarom någon, fast ofullkomlig underrättelse kunnat erhållas,
åro

*) Murberg om H. Lekama Gille, V. A. nya Hand. 2 Del, p. 272.

äro R. Drotzet Gref *Pehr Brahes*, och Riks-Amiralen *Flemings*. Det förflånade som ännu behåller namn af *Grefve Pehrs hus*, är belägit vid holmens Norra fida; det sista till höger från Staden, der bron gådt öfver till Norremalm; eller rättare på *lilla Stockholmen*; skild från Helge-ands holmen genom en gren af Norreström, hvaröfver fordom varit en särkild bro; nu genom en smal canal, som går fram under gatan, förbi Kongl. Stallets Norra gafvel, och sedan i öppen dag flyter ut, vid gamla vedgårds-bron. Namnet af *lilla Holmen*, förekommer uti *Botvid Larsons* Slotts-räkenskaper 1545, der malt-pörterne nämnes, som voro upp-timrade på *lilla holmen*: äfven omtalas en tomt, som *Sven Vmtapparens* Enka, bekommit 1620, och beskrifves vara liggande vid Norremalms torg, hart hos malte-pörtet, in vid strömmen. (Registret. 1620). Men att återkomma till *Grefve Pehrs hus*, så har det förmodeligen af honom sjelf blifvit byggdt, och torde hända omkring 1648, efter detta årtal stod öfver den gamla inkörsporten, som sedan blef nederrifven, då en Bagare bod der bre-devid inrättades. Sedan detta hus kommit till *Kronan*, har det till hvarjehande behof blifvit nyttjat, såsom till inrymmande af Kongl. Bibliotheket, K. Vetenskaps-Academien, Kongl. Borg-Rätten, Riks-Archivum, Husgeråds-Kammaren; och förut till boställe för Häf-Stallmästaren *Hård* och *Sparfvensfelt*. Till Prins *Petters* af *Hollstein* inlogerande, vid Dets ankomst till Stockholm, i Febr. månad 1780, inreddes och meublerades våningen en trappa upp, hvartill Stats-Contoiret fick befallning d. 19 Jan. 1780, att anordna 3621 R:dr 24 Schill. 4 r:ft. Denna våning blef sedan upplåten åt första Häf-Stallmästaren, sedan Presid. Gr. *Munk*, att bebo; och har derefter detta hus, blifvit ansedt och

nyttjadt som boställe för K:s förste Håf-Stallmästare. Härvid torde ock böra nämnas, att Öfver-Håf-Stallmästaren, hafver här på Helge-ands-holmen ferskildt boställe, uti första huset till vänster ifrån Staden. Det har efter Directeuren Salvii död, som der hade sitt Tryckeri och lån-Bibliotek, blifvit till detta behof, af Kronan inlåst, för 72,000 d:r Kmt, som på 3:ne terminer skulle betalas. (K. br. Ulricsdal d. 19 Mart. 1773). Der bredevid äro på lilla Stallgården, vänings-rum, som af stall-Statens nytjas, utom der inrättade verkstäder, för K. Stallens behof.

Det gamla Kongl. Stallet, som äfven någon tid nyttjades till Enke-Drottningens stall, var vid Norremalms-torg belägit; men blef sedan nedbrutit och indragit i den nybyggnad, som Riks-Rådet Gr. *Magnus Julius De la Gardie*, gjorde med sitt hus, der nu Kongl. Operan, sedan blifvit byggd. När nya Kungs-stallet, hvartill desseinen af Grefve *Nicodemus Tesin* blifvit författad, 1673 skulle anläggas på Helge-ands-holmen, ägde Kronan Riks-Amiralen *Flemings* hus, som dertill äfven skulle användas; gamla mynt-huset, med flere, hvilka blefvo nederrefne att få plats för denna nybyggnad. Att här förut varit ett gammalt stall, vill intages af en attest, utaf *Jöns Andersson*, tillfiare öfver bö, uti K. M:ts Stall, på Helge-ands-holmen; att han annammat, af årlig och förståndig, *Anders Jacobsson*, till K. M:ts stall, 46 l. lals. Stockh. d. 9 Nov. 1615.

Af ett R. Ständers bref d. 11 Febr. 1727, intages, att ett ställe på Helge-ands-holmen, 1665 blifvit skänkt till Finska församlingen, att der uppbygga sin Kyrka; men sedan Finnarne derpå nedlagt mycket arbete och kostnad, med pålande och flens framförande, återkallades gåfvan; då platsen

anfågs nödig för K. M:ts egen Commoditet och nödtorft, till Kongl. Stallets uppbyggande; och för hvad derpå bekostat var, fick församlingen nådig försäkring, d. 20 Mart 1674, om betalning och en ny plats.

År 1696 d. 24 Febr. afbrann Kgl. Stallet i Stockholm, hvarvid många sköna Kungs- och Krönings-vagnar förlorades *). Angående desfs återuppbyggande, berättade Grefve *Tesfn*, i Aug. månad 1696, att taket på nya stallet, öfver 18 Håstas ställe, på hvardera sidan, och på den delen åt gatan, var måst med järnbleck öfvertäckt, och att med det öfriga fortskyndades; — att takstolarne då uppfattes öfver Ridhuset, hvarutinnan det lilla förlorade trästallet var borttagit, och arbetades på det, som skulle förfärdigas, der gamla badstugan fordom stått. Vid gatan rappades det som färdigt var; hela foten af sten, var å nyo uppfatt, tillika med porten, på stallgårds-sidan; på R. Rådet *Gr. Flemings* hus, var kopparen nedtagen, jümte måstadelen af taklaget, m. m. **). Vidare berättades, att $\frac{2}{3}$ del utaf den förra långa stallmuren, blifvit kulldragen, som gått rätt vål, och att de 2:ne andra delarne, skulle likaledes tagas neder ***).

Efter stallets återuppbyggande, hafver det sedermera, med flere hus och byggnader blifvit tillökt, i anseende till ett större antal af erforderliga hästar och vagnar, som förändrade tider, pragten och en mera lysande Hof-lefnad, gjordt nödvändige.

D 4

§. 6.

*) Rhyzelii Brotologia. Stockh. 1721, 4:o, p. 88.

**) *Gr. Tesfns* Orig. skrifvelse till K. M:t, af d. 5 Aug. 1696.

***) Likaledes af d. 6 Aug. 1696.

Af äldre och senare handlingar, hafver man om de, å Helge-ands-holmen varande hus och deras ägare, inhämtadt: att Drott. *Christina* d. 10 Apr. 1647, gifvit Vålborne Herr *Gustaf Gustafson*, Grefve till *Wasaborg*, Friherre till *Vijbyholm*, Herre till *Saris* &c. Hans Hus-Fru, barn och efterkommande arfvingar, en Defs och Kronans tomt och liggande grund, uppå Helge-ands-holmen, sträckande sig i längden; ifrån stora gatan Väster ut, recta linia neder till sjökanten vid målaren, så vidt man bygga kan, på bredden allt ifrån Biskopens i Strängnås, Doct. *Joh. Mathiae* tomt, neder i strömmen, söder ut; dock Kronan förbehållit så stor plats och vattuhamn, neder vid sjön på vanlig ort och ställe, som behöfvas kan, att anlånda med Defs Galeijor och Jagter *). Uti lika måtto skänktes Gr. *Gustaf* den lilla holmen eller *skåret* som straxt der hos, var Väster ut ifrån Helge-ands-holmen, tvårt öfver Riddareholmen och S. *Clarae* Kyrka, liggande; den tillika med berörde tomt att nyttja, bruka och bebygga; m. m. — Om denna tomt afgick Dr. *Christinas* bref till Cammar-Collegium d. 24 Sept. 1653, att efter som stallet vid S. *Jacobs* Kyrka, låg på en otjänlig ort, och var defsförutan så byggt, att deraf litet gagn, men ingen heder hades; Drott. äfven ärnade, att låta bygga ett bättre stall, på någon beqvämare ort; hvartill ingen lägligare plats kunnat utses, än på Helge-ands-holmen, och den som för några år förut, blifvit skänkt till Gr. *Gustaf Gustafson*; altså och emedan, H. M. intet tviflade, att han på Defs nådiga an-

mo-

*) Uti beskrifningen öfver Stockholm, som åtföljer Vogels stora Charta, lägges att K. Mts Galeijer i Mälaren, mästadels vid Helge-ands-holmen voro belägne.

modan, skulle emot skålig betalning eller vederlag, affstå samma plats, som då ännu obebyggd var; ty befalltes Collegium derom tillskrifva Grefven, och på K. M:ts vägnar derom accordera och Kronan samma plats tillhandla *).

Uti bref till Öfverståthållaren af d. 29 Febr. 1648, befallte Drott. *Christina*, att Håannes Hof-Snickare *Elias Weilandh*, skulle inrymmas uti det gamla myntet på Helge-ands-holmen, att der bo och idka sitt arbete, utan hyra. Tillika bevilljades, att Knif-Smeden *Diedrich Merve*, skulle för skålig hyra, under det nya Bergsamptet, på Helge-ands-holmen, vid stora gatan, inrymmas våningsrum och verkstad. — Denne utifrån inkomne Knif-Smed, hade förut bodd i gamla Lådemakare-gården på Norrebro, och sedermera blifvit inrymd, en tomt på Norreström, den han med besvär och kostnad bebyggt; men hvarifrån han blifvit affstött, förmedelst Secret. *Gyllenklous* husbyggnad. — Då förenämde Resolution 1648 utfärdades, hade han redan haft rum, under nya Bergsamptet, ett och $\frac{3}{4}$ år, för årlig hyra 13 $\frac{1}{4}$ R:dr Specie, och på samma rums förbättrande användt 50 R:dr **).

År 1654 d. 20 Mart. gaf Dr. *Christina*, Introducteuren af främmande Gesandter, *Erich von der Lindhe* till *Malmevik*, ett Dets och Kronans hus, liggande på Helge-ands-holmen och sträckande sig ifrån Norreström, som närmast Stadsporten är, utmed stora stråk-gatan, emellan målaren och salt-sjön, intill och med Norra mynthufsets förstugumur; hållande uti längden 37 alnar och uti bredden, med bråde-boden vid Södra ändan 36 $\frac{1}{4}$ aln;

D 5

jäm-

*) J. Pr. Wittingshs erhållne samlingar af Concepterne, i Riks-Archivo afskrefne, till sednare Del. af *Jacobs* minne.

**) Ibid.

jämväl ock ett stycke af tomten utanföre, som är emellan Norra hörnet af det röda bråde-huset, som förr hafver myntats uti; hållandes i längden, ifrån samma hörn-linia, intill sjelfva sträckmuren på huset, 16 alnar, och derifrån allt neder till strömen; till en evärdelig fast och oklandrad egendom.

En planta åberopas väl i donations-brefvet, som icke kunnat öfverkommas; men efter beskrifningen, synes denna egendom hafva utgjordt Södra delen af nu varande Kgl. Stallet.

Cantzie-Wacktmåstaren *Gamaliel Jönsön Höök*, får för sina trögne tjenster, K. Regeringens tillstånd, d. 11 Apr. 1662, att på en plats som honom nyligen var skänkt vid strömmen, uppbygga en liten trä-badstuga, den han skulle få hålla fri och öppen. År 1675 nödgades han klaga, hos Öfverståthållaren, att han af sin granne *Hind. Schytz*, (som bodde på Västra sidan af holmen) blef hindrad i sin byggnads fullbordan; och erhöll då der till Öfverståthållarens tillstånd; samt 1676 Konungens egen confirmation, både på platsen och byggningen, för sig och sina efterkommande; dock med vilkor, att om K. M. framdeles funne nödigt att bruka samma plats, i annan dessein, skulle honom upplätas vederlag derföre, som svarade emot de använde kostnader.

Uti K. brefvet till Cammar-Collegium af d. 4 Nov. 1672, beviljades Mynt-Måstaren *Chriff. Conradis* Enka *Brita Lindeberg*, att fritt i sin lifstid få bebo det lilla stenhuset vid Norrebro och Myntet, som hånnes framledne Man innehaft; kunnandes desutom nödige logementer finnas för Mynt-Betjeningen. Detta confirmerades väl, d. 8 Apr. 1673; men revocerades d. 28 Febr. 1674, i anseende till en sedermera gjord disposition; men som

fom rummen i samma lilla stenhus, till större delen voro ledige, blef *Conradis* Enka, derfammaflådes åter inrymd, enligt K. brefvet, daterat Hufvudquarteret *Ljungby* d. 1 Jul. 1679. —

Till Stadens välfstånd, förordnades d. 4 Julii 1686, att alla trä-stall, bodar eller tak, så i Staden som emellan bägge broarne, skulle nederrivas. Derutinnan nämnes *Petter Schultz*, *David Richter* och *Joh. Andersson*, m. fl. som bodde på Västra sidan om Norre bro, upp åt målaren, emellan bägge broarne. Samma år 1686 nämnes *Gamaliels* hus, på Helge-ands-holmen, der Konungens Hofflagare bodde, och hvarest med de utdömde trähusens nederrivande derflådes, lämnades något anstånd *).

År 1771 voro husen på Västra sidan af Helge-ands-holmen, midt emot stallet, följande ägare tillhörige: Directeuren *Salvius*; lilla stallgården, med stall-Contoir och Stallmästare-rum; Hof-Guld-dragaren *Carl Oldenburg*; Actuarien *Zetterman*; Bleckslagaren *Metzgers* arfvingar; Cammartjenaren *Engelhardt* och Notfiskare-Äldermannen *Hind. Österman* **).

Inre stallbrunnen på Helge-ands-holmen, och K. stallgårdens Östra sida, har ett kar af huggen sten. Vattnet håller koksalt, kalk och järn, och är ibland de bättre i Stockholm, det 5:te i ordningen ***).

§. 7.

*) De i denna § åberopade Konunga-bref, äro efter concepterne i Riks-Archivo afskrefne och meddelte, som förberört är, af Pr. Wittingh; hvilket med tack-samhet erkännes.

**) *Brolins Charta* öfver Stockh. No 1, utgifven 1771.

***) *Bergii* ahand. om Stockholms Brunnar i W. A. Handl. 1759. Vol. XX, p. 106.

§. 7.

Sedan holmen, som varit Helge-ands-huset underlagd, 1528 under Kronan återkallades, hafva de författningar blifvit vidtagne, att tomtören derfådes, till Kronan erlægges, och att de fastigheter, som der säljes, skola till Kronan hembjudas. Till följe deraf biföll K. M:t d. 9 Augusti 1773, Cammar-Collegii underdånige hemställan: om icke Magistraten måtte återbetala, de för tomtören uppburna 896 d:r S:mt, af den, Notfiskare-Åldermannen, *Österman* innehafde och bebyggde tomt, på Helge-ands-holmen, samt samma penningar i Banken, för Kongl. Rånte-Cammarens räkning infätta. *Österman* hade till denna tomt 1768 friköpt en uppländning vid strömmen, der han på osäker grund uppförde ett stenhus, som innan det hannt blifva färdigt, måste nederrivas.

Uppå Cammar-Collegii anmälan, att Guldsmeden *Zethelii* hus, på Helge-ands-holmen, blifvit köpt för 147,000 D:r K:mt; men att Kronan som åger lösningsrätt, till de å denna Holme belågne egendomar, icke syntes med förmån, kunna till denna summa, infria befagde hus; hemställandes således om icke köpebref af Banken, måtte få utfärdas; lämnade Kongl. M:t dertill Dets nådiga bifall d. 22 Nov. 1774.

Det är förut angående folkmängden, i Stockholm nämt, att omkring 1517, bodde på Helge-And-Holmen, omtrent 20 bosaste hushåll.

§. 8.

Till hvad således om denna lilla Holme, korteligen är förmålt, kan ytterligare läggas den anmärkning, som en af våre Häfda-samlare gjordt, att

att Helge-ands-holmen varit en afträtsplats för förnåme personer *).

Hvad som i synnerhet gör Holmens namnkunnighet, i vår Historia; är det Herra-möte, som Konung *Magnus Ladulås*, här skall hafva hållit, med vissa tillkallade af R:s Ständer, 1282, när Han icke kunde komma ut, med Uplåsa Öde; och der Svenska Folket gaf ifrån sig, en egande rätt, till det, som förut var, till gemensamt nyttjande eller fritt inkräcktande; såsom Bergverk, vissa Insjöar och Strömmar samt Rikets största Skogar, m. m. hvilket begifvande ännu bår namn, af *Helge-ands-holms Beslut*; och är förnämsta grunden till Sveriges Krono-egendom **).

III.

DE SMÅRRE HOLMAR I NORRESTRÖM.

§. 1.

Barkare-Holmen, nämnes redan uti det Contract af år 1441, som Herr *Bengt till Salistom*, med Hans Fru, *Mårta Lydikes* dotter, ingingo med *Clarae Kloster*, om denna Holmes nyttjande, brukande och bebyggande, emot en tunna Smör årligen i lega; hvaruti denna Klosters ägodel, beskrifves vara liggande, Nordväst Stockholm, emellan Stockholm och Norremalm, funnan ifrån thera qvarna och Östan bron. Att den legat nedan för lilla Holmen, vid slutet af ströminens utlopp, samt varit en särskild Holme, och icke som förmenes en och samma, som lilla Stockholmen, lilla Holmen, med

*) C. R. Berch, som till denna anmärkning tagit anledning, af Junker *Magnus Birgerssons* afträttande på Helge-ands-holmen 1320. Rimkr. p. 145.

***) Botin S. R. H. p. 354.

med de flere namn, som den tillfälligt vis ägt; bestyrkes så väl af förenämde Contract; som af *Örnhielms* anmärkning, uti hans Diplomatarier: "att denna Holme tyckes vara den, som låg midt emot nya Norre-bro (som på 1680-talet anlades) och det nya Slagtarhuset." Detta intygas ån vidare af Öfver-Ståthållaren Gr. *Gyllenstiernas* skr. till K. M:t af d. 21 Junii 1697, hvarutinnan förmåles: att K. M. befallt Magistraten så laga, att den Holmen och jordhögen, som ligger nedanför nya Norre-bro, uti Strömmen, som flyter förbi, för detta, K. Rådets och Drottens, Gr. *Pehr Brahes* hus, (hvilket K. M. då tillhörde) dereft Slagtare-huset fordöm stått hade; skulle bortskaffas; begärandes Öfv. Ståth. så veta, hvad medel dertill borde användas? Häruppå lämnades det svar, att sådant skulle verkställas af Stadens besparde medel. Om och huru vida detta, sedan blifvit fullföljt; är af handlingarne icke upplyst. Att ett Slagtarehus, å nyo, i strömmens utlopp blifvit uppbyggdt, är så mycket mera otvifvelactigt, som det der kvarstående Slagtarhuset 1784, då utdömdes, nederrefs och förflyttades till Blasieholmen.

Att Fiskare-huset med sin hamn-brygga, varit bredevid Slagtare-huset, finnes så väl af handlingarne; som af nyare Chartor. Nog säkert synes ock vara, att platsen der det legat, varit den så kallade Bryggeriholmen; hvilket i synnerhet bestyrkes af Drott. *Christinas* donationsbref, d. 20 Nov. 1645, för Stockholms Stad, på 4 platser och tomter vid Norreström; två till Lastadier, en till allmän väg deremellan, och en till Slakteri och Kött-mångleri, hvarutinnan förmåles: "Och ändock Vi således bebreffvat Vår Stad Stockholm; så vele Vi likväl härunder, icke hafva begrepne, Vårt och Kronans Qvarnhus, eller Fisket i Norreström, eller
Bryg-

Bryggeriholmen; utan dessa alla, vara och blifva Ofs och Kronan i alla måtto förbehållne; men ther Vi framdels funne godt, att flytta Vårt Bryggeri, från bemålte holme, då skulle Staden med samma holme, framför någon annan blifva beneficerad, till hamn för Sump-fiskare och fiskblöteri, m. m." Och som samma bref i öfrigt, lämnar underrättelse, icke allenast om Lastadierne vid Norreström; utan ock, om förberörde Slagtare-hus och des belågenhet; så varder det här in extenso bilagdt.

Stads-Ingenieuren *Torslund* har 1768 till Byggnings-Collegium inkommit, med infördrat yttrande, om råtta förståndet af samma bref; rörande den då för tiden kallade Våstra och Östra Lastadien; hvar-est det *Gyllencloufke* hufet då varit belågit, samt hvar-est Bryggeriholmen då legat? Han förmenar derutinnan, att Våstra Lastadien, som K. Br. för-måler, skulle taga sin början, Våster om Norrebro, väl icke kunde vara någon annan tract, än Rosenbad och röda bodarne. Den Östra lastadien var Öster om Norrebro, (hvarvid anmärkes, att den tiden var ej mer, än en bro öfver strömmen, och således Slagtarhus-bron icke till), och kan således icke vara någon annan tract, i hans tanke, än der då (1768) Corps de Garde, Gr. De la Gardieske och Arsenalstomterne voro, hvilket han oför-gripeligen slutar deraf, att efter brefvets innehåll, har denna lastadien, utmed *Gyllencloufke* tomten varit belågen, och på fasta landet.

Hvar-est det *Gyllencloufke* hufet legat, antingen å *De la Gardieske* eller Arsenalstomten, skall icke vist kunna sägas. Ett fastebref af d. 6 Julii 1666, för-måler väl, att *Gyllenclou* varit ägare af tvånne tomter, vid S:t Jacobi Kyrka; men mera nämnes icke; dock synes troligt, att det kunnat vara någon af nys nämde tomter.

Hvad

Hvad Bryggeri-Holmen angår, tror han sig icke vissare kunna sluta, än af K. Brevfets lydelse, "att Staden fått den platsen och tomten, hvarpå Slagtarehuset stod, allt ifrån Qvarnhufets Östra gafvel ned till Brygghufets Västtra. gafvel, hvilken plats och tomt Staden skulle reparera, bebygga och håfda, till Slagte- och Köttmångleri." Af detta synes honom nog tydeligt, att Brygghus, Qvarnhaus och Slagtarehus, varit på en och samma Holme, som i senare tider kallades Slagtare-Holmen, och att icke eller någon annan Holme gifvits der på tracten, än denne.

Att denna sednare slutsats i synnerhet, tyckes vara nog förhaftad, intages äfven af samma Kongl. Bref; hvarest, som redan förbemålt är, Bryggeriholmen, ifrån denna donation, uttryckeligen blifvit undantagen, och Kronan i alla måtto förbehållen; med tillägning att om den framdeles kunde Staden upplåtas, skulle den användas till hamn för Sumpfiskare, m. m. Hvad ytterligare synes vederlägga den tankan, att Slagtare- och Bryggeriholmen, var en och den samme; är att Staden emedlertid och innan Bryggeriholmen kunde upplåtas, skulle få nyttja sjön, Öster och Norr omkring K. M:ts och Kronans Bryggeriholme, till hamn för Sumpfiskare. På den i första Capit. 1. Del. af detta arbete, omnämde perspectiv Charta N:o 18 finnes denna holme utmärkt. Om ett Glasbruks vidmagthållande på Bryggeriholmen, af *Engelth. Becker*, nämnes i Regisl. i K. R. Arch. 1618. Om det varit nu i fråga varande holme, kan icke med säkerhet afgöras.

§. 2.

Lilla Stockholmen, lilla holmen, till en skillnad från Stockholmen, som var Helge-ands-holmens för-

första namn; är å ena sidan omgifven af ett mindre utlopp af Norre ström, som nu går genom ett hvalf under gatan och förbi Norra gafveln af Kongl. stallet, samt vidare i öppen dag åt Saltfjön, hvaröfver i de äldste tider varit en särskild större bro; och å andra sidan af den större eller Norra strömgrenen. Å denna holme är ännu Gr. Pehrs hus kvarstående; men fateburen der Kongl. Hofvets tvått förrättades, är i senare tider aförd. Utmed Norra sidan af samma hus, var den så kallade gröna gången, eller bodar der grönsaker såldes. Mesenius säger att denna holme blifvit kallad, Svanholmen. Troligt kunde synas, af hvad i beskrifningen om Helge-ands-holmen blifvit anmärkt, om de der anlådge malt-pörten, att denna lilla holme, af något der inrättadt bryggeri, för någon tid, äfven blifvit kallad, Bryggeriholmen; af enahanda orsak, som den tillfälligtvis fått namn, af Fateburs-holmen, i anseende till förenämde inrättning derstädes, i senare tider. Men Bryggeriholmens läge, nedanför Slagtareholmen, tyckes i förberörden måtto redan vara gifvit, der fiskarehamnen sedan inrättades, och hvarom Staden i förenämde 1645 års donation, redan hade fått ett vilkorligt löfte. Fiskare-hamnen flyttades ock derifrån 1784.

Ut i de tillämnade Stads-Privilegier, för Norra förstaden, af år 1624, innehåller 18 §. "Och på det Vår förstad, må hafva någon plats till att bygga sina Slagtarehus, Kött-skranjer och andre Stadens tarfvehus uppå, såsom ock med tiden, när des förmögenhet blifver så stor, att han en egen Lastbro hålla kan, den och upprätta må; då unne Vi honom dertill, i detta Vårt Privilegio, den lilla Stockholmen, samt all den plats, emellan litla Stockholmen och qvarnen, uppå hvilken de alla-rede efter Vårt nådige tillstånd, hafva lagt funda-

mentet, evärdeligen att behålla. Efter som Vi ock nådigt tillåtit, att omedelertid de kunna blifva, sin egen lastbro mågtige, dem att drifva sin handel, med ut- och inskeppande, uppå Stockholms Stads brygga, efter som hærtill hafver varit sedvanligt.

Ordaförståndet tyckes här medgifva, att lilla Stockholmen varit ånuad till ett Slagtarehus uppbyggande, och att på en annan plats, emellan qvarnen och samma holme, som anses hafva varit Barkareholmen, var redan med nådigt tillstånd grunden lagd, till en lastbro, eller skeppsbygga, hvilket belägenheten ytterst i strömmen, eller vid dess utlopp, åfven synes bestyrka. Häråf kan ock den följd dragas, att intet Slagtarehus den tiden, derstädes varit anlagdt; men att lilla holmen dertill var gifven och donerad.

Bryggeriholmen förläntes Staden d. 23 Julii 1662, sedan Staden kort förut, d. 25 Martii, f. dt. qvarnplatsen i Norr ström, samt materialerne af det nedrefne qvarnhuset, till Slagtarehusets uppbyggande af sten.

Den lilla holmen bekom Staden 1668, hvarföre enligt K. br. till Cammar-Collegium af d. 11 Junii s. år, Kongl. Rådet Grefve *Gyllensfierna* skulle njuta vederlag.

Om således förenämde trenne holmars särskildte låge, nu icke tydeligen kan utredas; så måtte antingen uppländningar, igånfyllningar, i anseende till der upförde byggnader, eller gräfningar till Strömmens förändrade lopp, dertill vara orsaken; men handlingarne synes dock bestyrka att de i Norrström belågne mindre Holmar varit tre: och att *Barkareholmen*, *lilla Stockholmen* och *Bryggeriholmen*, med deras flere förändrade namn, åtminstone icke troligen betekna en och samma Holme: Hvar och en dock obetagit, att hafva en annan tanke.

§. 3.

Att ett Qvarnhaus varit ifrån äldre tider byggdt i Norrström, emellan Norrmalm och Barkareholmen, finnes af äfvanberörde lego-contract af år 1441, som nämner *Clarae Klosters Qvarn*, hvarifrån Holmen låg i Söder. År 1550 betaltes för Norre-qvarn i tomtören 40 mark till Staden. Ut i bref till Slottslofven i Stockh. dat. Wadstena d. 4 Jan. 1580, förmåler K. *Johan III*, att på det underlåtarne icke skulle hafva orsak, att draga till Adelens Tull-qvarnar, så skulle Qvarnar upplättas i Norre-ström, de måste som kunde åstadkommas, och dem man kunde bruka, både när Strömmen upfaller eller utfaller. År 1649 d. 16 Decemb. fick Stockholms Stad, Qvarnhuset vid Norr-ström, med grund, innanredskap och alla tillhörigheter, med vilkor att der bygga ett slikt Qvarnhaus af sten, samt till Kronan betala en årlig recognition af 200 R:dr. Att en sådan byggnad af sten blifvit verkstald, är så mycket mindre troligt, som uti nys berörde bref af d. 25 Mart. 1662, eller 12 år derefter, det då nederrefne Qvarnhuset, till befrämjande af flodvattnets aflopp, med sjelfva platsen donerades Staden. Att ett Qvarnhaus derflädes sedan varit byggdt; bestyrkes af de utdrag af handlingarne; så väl angående nya Qvarnens anläggande 1747, som rörande de vidtagne anstalter 1755, till befrämjande af Målare-vattnets friare aflopp; hvilka här till deras innehåll intagne, gifva en närmare upplysning, så väl om Norr ström, som de der förut varande byggnader.

År 1747 anlades i Norr ström, af Rådman *Johan Schening* och Affocierade, emellan torget och Slagtarhuset, en ny Qvarnbyggnad; hvaröfver befvår anfördes, i anseende till den skada, som ström-

mens uppåmning, förmentes kunna förorsaka, omkring Mälarens stränder. Af de tillförordnade besigtningmäns härom afgifne berättelse d. 25 Apr. 1747, inhämtas: att detta vid slutet af Norrström tillämnade vattuverk, icke var större tilltaget, än den på samma ställe förr varande Klådes-valken, på hvars prämar eller så kallade valk-flottor, som långt förut nedfunkit, till de underliggande bottenstenar, en stenmur till förekommande af röta blifvit uppdragen, uppå hvilken den öfriga byggnaden, sig grundade. Den enda dervid gjorde tillökning, bestod af 2:ne pålrader, för de tillämnade Qvarnhjulen, som emellan den Östra stenkistan och Slagtarhuset, voro nedslagne, utom hvilka, vattnet under och på sidan af prämarne, lopp i lika skick och ordning, som då Klådes-valken derstädes varit underhållen. Att denna byggnad i gemen, icke kunde göra någon uppåmning och hinder för vattnets aflopp ur Mälaren, kunde af flere omständigheter ådagaläggas; ty 1:o hafver Norreström, flere än ett utlopp, hvilka utom detta, äro nog tillräckeliga, att afföra allt ur Mälaren kommande vatten, särdeles om de blefvo litet rånsade och hulpne; emedan icke bredden allena; utan ock djupleken af ett utlopp befördrar vattnets skyndsamare flytande. 2:o Vore denna byggnad inrättad vid slutet af strömmen, som desutom verkeligen är bredare än sjelfva strömmens början, och nedan om de 2:e broarne; hvilkas pålar stå på en högre botten och kunna så medelst, något hindra vattnets framfart; men sedan det samma kommit längre ned, kan sådant icke mera ske, så framt icke en tvärdam sättes deremot, hvaröfver det skulle flöda och således åstadkomma lugnvatten, emellan bägge broarne; varandes desutan så bevisligt, som allment bekant, att strömdämning som skall hafva

någon nytta med sig, måste anställas vid inloppet, och ej uti, fast mindre nedanför strömmen, hvar-
 est dämningen sällan är mäktig, emotstå vattnets
 tryckande, som då vunnit all sin styrka: och göra
 altfå 3:0 Stenkistorne och pålraderne, som för Qvarn-
 byggnaden blifvit anlagde, icke något annat, än
 att vattnet, som eljest skulle löpa tågligare, om
 strömmen ågde sin vanliga bredd, måste nu flyta
 mycket stridare och håftigare genom de trånga
 afloppen, emellan stenkistorne; dock att lika myc-
 ket vatten efter naturens ordning i detta fallet, ut-
 löper här på lika tid som tillförne; hvilket 4:0
 deraf så mycket mera bestyrkes, att längden på
 Norre ström, emellan öfre sidan af Norrebro, till
 den nedre eller Slagtarebron, vid hvilken Qvarnar-
 ne ligga, är 100 alnar, så att vattnets lodrätta eller
 perpendiculaire fall på samma distance, blifver mera
 än 5 alnar; hvaraf åfven följer, att om vattnets
 lopp vid Qvarnarne, neder om bron skulle däm-
 mas, vore nödigt att sådant skedde till den högd,
 att vattnet stege 5 alnar tillbakars, innan des
 stri-
 da lopp kunde hindras: och derest man alldeles vo-
 re sinnad att genom hålldammar utestånga Mälarns
 vatten ifrån Saltsjön, skulle samma hålldammar upp-
 föras, till 10 alnars högd, innan vattnet i samma
 proportion på 1 mils längd ifrån Stockholm, kun-
 de fliga i tum högre, än det var, förr än dammen
 gjordes. 5:0 När man betraktar Mälarns stora
 längd, de många vattusamlingar och fjårdar, samt
 öar och fund som finnas deruti; och derjämte be-
 finnar, huru många strömmar utgjuta sina vatten i
 denna sjö; så skall man lätteligen finna orsaken,
 till vattnets uppstigande, på de låglänte platser,
 innan det hinner flyta hit neder åt Stockholm, be-
 synnerligen som det alt, desförinnan måste passe-

ra de tvänne smala och kanske grunda Sunden vid *Ålsten* och *Brödlösa*, hvars trängsel således, såsom råtta grunden, till berörde olägenhet, bör anses; varandes derhos märkeligt, att på denna sidan om berörde Sund, vattnet aldrig så förmärkts, på sålten hafva uppligtigt, som på andra sidan skedt. 6:o År härvid nödigt att i sgt taga, att som vattnets årliga förminskning, så i Saltfjön som i Mälarn, nu mera blifvit en kunnig och utrönt sak; hvarjämte det är otvisvelaktigt, att strömmarne som löpa in i Mälaren, ditföra en myckenhet grummel och oronlighet, som sjunker till djupet, sedan vattnet blifvit lugnt, och hvarigenom sjelfva botten småningom blifver högre; så lär det vara orädeligt, att till vattnets aflopp, uppränna någondera strömmen här i Stockholm; hvaremot det framdeles lär blifva oundvikeligt, att härstädes göra någon verkelig uppdamning, så framt den angelagne sjöfarten i Mälaren, skall i framtiden kunna bibehållas. 7:o År sluteligen klart, att denna Qvarnbyggnad, förer utom annat, äfven vid infallande uppflö den nyttan med sig, att han hindrar vattnets inlopp utur Saltfjön; emedan stenkiſtorne då ligga vid början af vattnets största högd, hvarest det åger minsta farten.

Af alla dessa omständigheter, ansågs således oemotfägeligt, att den i Norr ström anstälte och öfverklagade vattuverks- eller Mjölqvarns-byggnad, på intet sätt mer än tillförne, kunde göra någon uppdamning, eller hindra Mälarsvattnets fria utlopp i Saltfjön; samt att i kraft af samma skäl, sådant ej eller kunde förorsakas, om ock flere dylike verk anlades; hvarföre önskeligt vore, att man till det allmännas nytta, ville sig af ett så förträffeligt strömfall mera betjena, än ditintils redan skedt.

Innehållet af denna berättelse, är här vidlöftigt intagit, efter frågan om byggnader i strömmen, till hinder af Målar-vattnets aflopp, och deraf förorsakad skada, för dem som bo vid målarns stränder, på olika tider, så olika blifvit ansedd. Härvid bör ock anmärkas att en *Trivald* och *Faggot*, såsom äfven tillförordnade besigtningss-mån, underskrifvit detta betänkande.

Öfver-Intendenten Baron *Härleman* anslåg denna Qvarn-byggnad, hafva kunnat blifva mera prydlig för Staden, mera nyttig och mindre kostsam för ågarne, om den långs åt Norra stranden, nedanför torget blifvit anlagd; hållandes före, då mera intet annat öfrigt vara, än att interessenterne sig påtaga, att något djupare utgräfva den Södra, och på andra sidan om vattu- eller tvättbron, af strömmen rinnande armen, då så mycket vatten kunde derigenom aflöpa, att ingea uppdamning måtte förorsakas af Qvarn-byggnaden.

På således anförde skål, biföll K. M. d. 7 Aug. 1747, att Qvarn-byggnaden i Norr ström måtte fortflättas; men på Interessenternes eget äfventyr, om detta anlagde verk framdeles skulle pröfvas ej böra äga bestånd; emedan icke fullleligen kunnat utrönas, hvad skada uppdamningen i framtiden kan förorsaka de kring Målaren belägne egendomar, sedan den Södra armen af strömmen blifvit djupare uppgräfvit; hvilket då genast skulle företagas. Det i förberörde mätto gjorde förbehåll, af Interessenternes eget äfventyr, eller befarat anspråk af någon Odal Qvarn- eller Jordägare på Målar-sidan, upphåfdes på R. St:s tillstyrkande, d. 1 Mart. 1748. Denna Qvarn med 4 par stenar, står på *Brolins* Charta 1771 utmärkt, midt emot lilla Stockholmen. Staden hade af denna Qvarn ifrån början af

år 1769, årligen 600 d:r K:mt till 1784, i fall contractet derom icke upphört 1780. Vid samna års vattuflod bortrefs den samma, då Interessenterne åtnöjde sig med en ersättning af 50,000 d:r K:mt, en femtedel hvart år. Då K. M. d. 23 Maji 1780 gillade den begårde lösen eller f:de ersättning, för Qvarnens nedrivande; förklarade K. M. tillika, att som denna Qvarn voro till Stadens verkeliga nytta; så skulle den framdeles få uppbyggas; men flyttas längre ner i strömmen.

§. 4.

År 1755 då Mälaren stod 10 quarter högre än Saltsjön; befalltes belignting öfver strömmarnes utlopp vid Stockholm, och uppgafs såsom hinder dervid, af Öfver-Intendenten Gr. *Cronstedt*, Öfver-Direct. *Faggot* och flere, 1:o den nya Qvarnbyggnaden vid Slagtare bron i Norre ström och de i gånslagne damluckor som icke kunde upptagas innan vattnet afföll, hvarvid framdeles mera försigtighet ansågs blifva nödig. Olågenheten af högt vatten troddes ock kunna afhjelpas om den Södra armen af strömmen på andra sidan om tvättarebron *) blefve uppränsad, enligt K. br. till Öfver-ståth. d. 7 Aug. 1747.

2:o Hindrades afloppet under alla Norrbroarne, dels af en myckenhet pålar, dels af flockar, som antingen af våda ditflutit, eller till isgångens afböjande blifvit ditsatte, samt af de der utlatte fiske-redskap **).

3:o Var

*) Utmärkes på Tillæi och Brolins Chartor, midt för Slagtarhufet i Norra strömgrenen.

***) *Lahne-fisken* i Norre ström, har varit upplättit till Stads-Casseuren, som derföre betalt Staden årligen 105 d:r S:mt.

3:o Var den lilla Canalen, som går från Mälaren *) genom ett hvalf under gatan och under Norra ändan af Stallet och så vidare i öppen dag, neder åt Slagtarhuset, äfven på åtskillige ställen, genom stockar, bråder och annat tilltäpt, som framdeles borde upptagas, enligt förb:de K. br. 1747. Desutom anmärkes, att samma Canal, genom husbyggnad, vore smalare gjord, än den förut tycktes hafva varit på målar-sidan.

Detta blef af Byggnings-Collegio bestridt, med anmärkning, att in i sjelfva hvalfvet der Canalen framlöper på Norra sidan, finnes en utgående mur, som innehåller en brunn ifrån K. stallet, hvilken syntes på något sätt, hindra vattnets fria aflopp; emedan Canalen derigenom blifvit smalare; äfven som den delen af denna Canal, ifrån K. stallet till vedgårds-bron, som löper förbi den så kallade Fataburen, vattnet på 2:ne ställen af pålar och annat virke, märkeligen i sitt lopp blef uppehållit.

4:o Vid Södra Slussen voro fyra Arcader under bron försedde med pålning och slutne damlukor, på hvilkas upptagande då arbetades.

5:o På andra sidan om samma bro, utmed Södra Slagtarhuset, der slipverket stod, vore ån flere fördämningar, hvilka gjorde det måsta till vattnets uppehåll, och borde borttagas. Och som jämte slipverket syntes nog lämningar af gamla verk, hvilka äfven hindrade strömmens affall; så borde de med det första borttagas och strömmen ränsas, samt slipverket i fall det skulle blifva be-

E 5

stån-

*) Efter *Brolins Charta 1771*, infaller denna gren af strömmen, emellan K. Kammar-Tjenaren Engelhardts och Blecklagaren Metzgers arfvingars hus, förbi Norra gafveln af K. stallet, der ett hjul utmärker, ett der förr varande vattverk, som redan var nedlagdt i början af 1750-talet.

stående, inrättas så, att strömmens aflopp mindre hindrades.

Härtill lades ytterligare 1757, uti afgifvit yttrande om Mälarens flödande, att den gamla Qvarnen som låg funken, nedan om den nya Qvarnen, vid Slagtarehus-bron i Norre ström, ganska mycket hindrade vattnets affall, och borde så mycket håldre med alla sina pålningar borttagas; som den då mera till Qvarn var alldeles obrukelig; utan att der till kunna repareras. Hvilket ock genom Byggnings-Collegium blef verkställt.

Om alla vattuverk och byggnader i Stockh:s strömmar voro borta, och de tillika hade sin af ålder ågande bredd; månne en vattuslod icke lika väl skulle kunna inträffa; så väl till olägenhet för Stockholm, som de omkring Mälaren belägne landsorter? Man bör härvid befinna, att Stockholms strömmar, äro Mälarens enda aflopp, och att alt vatten som i Mälaren inflyter, genom Arboga ån, Torshälla, Köpings, Strömsholms, Enköpings, jämte Upsala, samt flere större och mindre åar, de der hvar för sig om våren vid Snö-smältningen äro lika strida och stora som Stockholms strömmarne, innom lika kort tid icke kunna afföra alt det vatten som tillflyter; hvaraf nödvändigheten till Söder- telge canals öppnande, tyckes nogsamnt kunna be- styrkas.

§. 5.

Vattusloden 1780, var ovanligt stor *). Mälaren gick då upp till hörnet af lilla Nygatan och ett stycke på Korn-Hamns- och Munkbro-torgen; flodvattnet steg öfver Söder-Slufs, och måste den

*) Uti en handkrefven handteckning, finnes att Mälaren 1730 ifrån början af Apr. till slutet af Maji, stigit högre, än vattenhöjden varit i Mannamiane,

nedre Slufs-pörten sönderlägas, att afböja vidare fara för Slufs-byggnaden; de till marmor-bron, emellan Helge-ands-holmen och Kongl. Slottet, nedlagde landfästet, förstördes; Slagtarhus-bron öfver Södra armen af Norre ström, måste afrödjäs; och Qvarnen som förberördt är, uti Norra strömgrenen, borttagas. Denna Qvarn var anlagd, uti största och djupaste ström-färan, på 2:ne nedfänkta prämar med sten fylde om 12 alnars bredd hvardera, och lika långt afstånd dem emellan; tillräpte således vid påls $\frac{2}{3}$ af Strömm-grenen, utom det hinder för vattnets aflopp, som Qvarnhjulen förorsakade; hvarförutan strömmen genom denna anläggning fädt ett onaturligt och alla andra rinnande vatten oliklät läge, på det sättet, att största djupet var vid stranden, och icke midt i ström-färan.

Uti K. M:ts svar på Öfverståthållarens afgifne berättelse, om vidtagne anstalter vid vattnets ovanliga stigande; förordnades angående Slagtarhus-bron, att den åter skulle sättas i brukbart stånd, så snart floden hunnit afrinna, till dess de projecterade stenbryggor, kunde komma att blifva färdige; till hvilkas anläggande och fullbordande, Öfverståthållaren anhölt, att Stockholms Stad, måtte få till godo njuta myntförhöjningen, uti Stadens före 1719 donerade intrader; hvaröfver K. M:t först ville inhämta vederbörandes yttrande. (K. br. d. 23 Maji 1780).

§. 6.

Angående byggnader i Norre ström, bör här ock anmärkas det tillstånd, Öfverståthållaren Gr. *Törnflycht* d. 18 Jan. 1733 meddelte Knif-Smeden *Erich Engberg*, att till ett slipverks-inrättande, så nyttja den på Norra ändan af K. Stallet och Grefveliga Braheska gården belägne plan och vattudrag; med

med förbehåll, att ingen annan publicque byggnad derigenom, mehn och hinder skulle tillfogas, eller platsen, såsom Kronans tillhörighet, till någon annan uplätas. Med anläggningen af detta slipverk, gjordes då vål en början, i vinkelen af Kgl. Stallet, öfver Canalen; men som *Engberg* 1735 företog en resa till England, och denna inrättning sedan på 16 år, aldrig kom i fullt stånd; han äfven sedermera 1748 ingick afhandling med Fabriqveuren *Sjöberg*, att tillika få nyttja stället, till Snusmalning; så resolverade Öfverståhållaren Baron *Fuchs* d. 26 Nov. 1748, sedan vederbörande intygat, om den skada, som af slipverket tillfogades; så vål K. Stallet, som tvättstugan för K. Håfvens linne; samt om strömmens tilltappande af en anlagd dam, med damlucka; hvartill kom att en fullkomligare dylik inrättning vid Söder Slufs, syntes göra denna anläggning onödigg; att ofta nämde slipverk skulle afskaffas och platsen lämnas i det stånd den var, innan den blef *Engberg* uplåten. Uppå de deröfver af *Engberg* anförde befvår, blef i anseende till andragne skäl och omständigheter, förde Utslag, af K. Mt gilladt och faststaldt d. 30 Apr. 1751 *).

Donation för Stockholms Stadh, på fyra platser och tompter vidh Norre Ström, två till Lastadier, en til Allmänne vågh deremellan, och en till Slachterij och Kötmanlerij, såsom och tillståndh för Sumpefiskerne att hambna Öster och Norr om Bryggerijholmen, Gifven Stockholm den 20 November 1645.

Wij CHRISTINA &c. Giøre vitterligit, att såsom Vij för detta hafwe destinerat och föråhtrat den

*) Handling. i Ris-Archivo.

denne vår Hufvudh- och Residens-Stadh Stockholm, någon platz och orth vidh Norre Ström, ofvan och nedan Store Brogatun, till Lastadier, och där till hörigh Almånne vågh och gatu, Norra Förstaden, särdeles till bättre Commoditet i ladande och lossande, af Båther och åtskillige tillfördzler, så vhr Mälaren, som Östersjön; Alltså hafve Wij till fullbordan af samma Wårt löfte, och giörligit betående af Wår nådige benägenheet emot Wåre trogne Vunderfåthare, Borgemåstare och Råd, så och gemee- ne man af Borgerskapet och Invånarne här i Wår Stadh Stockholm, och des Förstäder och deras förkofringh i alla skiåliga måttor, af gunst och Nåde Vndt, skånkt och gifwit, efter som Wij här medh och i detta wårt öpne Brefs kraft, Vnne, skånke och gifue Stockholms Stadh, för sigh och sine Förstäder, till en fast och oryggeligh ägendomb, oklandrat för Ofs, Wåra efterkommande och Sweriges Crono, till ewårdelige tijder, ått niuta, bruka och behålla, desse Wåre och Kronans tompter och platzer widh Norre Ströhm belågne, och åhre efterfölliande, nåmb. först, Wåster om Norrebro en tomt och platz på Mälaren, ifrån Zacharias Snöre-Makares tomt, in till Norre Ströhm, hvilken platz Staden skall nyttia och bruka till Lastadie, efter som dit Båthar och Skutor kunna anlånda vhr Mälaren. Sedan Öster om Norrebro, En tomt och platz till Almånne vågh och gatu, ifrån den de förbemålte Wåstre Lastadie, nidh till Ötre Lastadien; och år bredden uppe emellan wårt och Cronone Qwarnhuus, och Secreterarens Anders Gyllenklaus i bygningh stående Steenhuus, Sexton alnar; men sedhan blifwer wågen ålt bredare, ju längre den går och kommer nider Öster åth Siön, ifrån Gyllenklaus tomt och platz in till Bryggerijholmen, ther ock bredden nider Norrom Gyldenklous Platz

begriper vthi sigh den tompt Söder om Bryggerij-
holmen, som wår och Chronones gamble, och nu
mehrändels Nederrötta träbodhar stå uppå, och widh
lågenheet kunna borttagas. Men längden på den-
ne wågh och gatu sträcker sigh ifrån Stoore Broo-
gatun Öster uth alt nidh i Siön, längs uth medh
Gyldenklous tomt och platz, Ethhundrade och Fåmp-
tijo alnar; och skall blifwa Öster om Brooåndan
den Östre Lastadien, derföre och ingen skall haf-
va tillståndh och macht, Öster om att byggja nå-
gre huus, Bodhar eller andre bygninger, Efter som
ej heller Staden, mycket mindre någon annan,
skall wara efterlätit bemalte Lastadier, och der e-
mellan löpandhe almånne wågh och gatu, medh
huus och bygninger bebyggja eller bebyggja låta,
men att opbagra strömen under almånne wågen
och Lastadie-gatun, att den altijdh blifwer vnder
Broon hållen reen och löpande emellan Måhlaren
och Östersjön, dertill skall Staden wara föroblig-
rad; dock så, att icke gråfwas Gyldenklous huus
till skada. Och åndock Wij vthi så berörde måtto
hafwe bebreffwat Wår Stadh Stockholm desse Plat-
zer wid Norreströhan, så wele Wij hijkwål här un-
der icke hafwa begrepue, wårt ock Kronones Qvarn-
hus eller Fisket i Norre Ströhan, eller Bryggerij-
holmen, vthan desse alle wara och blifwa Ols och
Chronan i alla måtto förbehåldne, Men ther Wij
framdeles finne gott, att flyttia Wårt Bryggerij
från bemte holme till någon annan beqwåmb Orth,
så skall Stadhen medh samme holme fram för nå-
ghon annan blifua beneficerad till hambn för Sum-
pefiskerne, och Fiskeblöterij; Efter som Wij och
i medlertijdh wele i kraft af detta wårt åpne Breef
hafwa tillåtit, att Staden må och skall, till berör-
de Enda, niuta Siön Öster och Norr omkringh
Wår och Chronones Bryggerij-holme, till hampn

åth Sumpefiskerne. Uthöfwer detta hafwe Wij och vndt, skiänckt och gifuit, efter som Wij härmedh och i detta Wårt öpne Brefs kraft vnne, skiänke och gifue ofrabemålte Wår Stadh Stockholm, den tompten och Platzen, som Slachtare-huuset ståår opå, alt ifrån Qvarnhuufes Östre gaslen nidh till Bryggerij-huus Wåstre gaslen, hwilken Platz och tompt Staden skall reparera, bebyggia och häfda, till och efter den intention, som deer medh år meent och resolverat till Slachte- och Köttmånglerij. Wij bjude fördenskull, här medh alswarligen alle, som Ofs medh troheet och lydno åhre förplichtade, och för wår skull wele och skola göra och låtha, att icke tillfoga Wår Stadh Stockholm eller defs Förståder, her emot hinder eller intrång i någon måtto, nu eller i tillkommendhe tijdher. Till yttermehrä wisso &c.

CHRISTINA.

A. GyllenClou.

IV.

STRÖMSBORG.

Detta Skår som omsider, tittat upp ur Målaren, emellan *Rosenbad* och *Riddarholmen*, år wål skänkt d. 10 Apr. 1647 till Grefve *Gustaf Gustafson*; (se *Helge-ands-holmen*), men först bebyggdt af Grofs-handlaren *Birger Olsfon Ström*, den tid han ågde det gamla *Rosenhanske* huset på *Riddarholmen*, hvar till det närmaft ligger. Det blef honom till fri och egen grund uplåtit 1747, och kallades, antingen efter honom, eller af defs belågenhet i *strömmen*, eller af bägge desse anledningar tillika, *Strömsborg*.

Ett litet vackert stenhus blef derefter, enligt gillad ritning, derstådes uppfört; och för att med

me,

mera skål båra namn af *Borg*, fick det en stenmur rundt omkring, med sina små styck-gluggar; och utgjorde verkligen en prydnad för Staden.

Ett ännu mindre helt nära beläget skår, intogs i denna byggnad och sammanfogades dermed, genom en liten bro, hvarmedelst en passage blef genom denna lilla borgen, och en så kallad Sjögård.

År 1771 inrättades der ett allmänt badhus. Anstalterne vid de kalla baden, och med *douche*, voro både snygge och bekvämlige. Canalen var tjenlig till simnings-bad, och i den lilla Sjögården lämnades tillfälle till *plongerings*-bad efter Engelska sättet; men denna inrättning uphörde snart.

Tracteuren *Benedictius* blef omsider genom inrop på allm. *Auction*, för 682 R:dr ägare, af detta skår, med dess åbyggnad; men som anledning sig företedde, om ett mindre noga uppfyllande af de vilkor, Grofshandlaren *Ström*, vid upplåtelsen ingått, och att byggnaden till Stadens vanprydnad skulle användas, förfaras eller förändras; så väcktes fråga 1780, om egendomens inlösande af Staden; i förmågo af K. brefvet, d. 8 Jun. 1630. Sedan *Benedictius* förbundit sig, till ett noga i acktagande af de vilkor, som i fastebrefvet skulle intagas; ang:de byggnadens underhållande efter fastställd ritning, samt att utom sitt alne mått, icke påstå någon rätt, till vattnet deromkring, hvarken medelst katfors anläggande, eller annan fiskeredskap; till hinder för strömfallet, och såsom stridande emot notfiskarnes rättighet; så blef han vid den ingångne handel bibehållen.

År 1797 blef muren omkring *Strömsborg* reparerad, och trån innanföre planterade, sedan Stallmästaren *Bergencrentz* dertill blifvit ägare.

ANDRA AFDELNINGEN.

Om Norra Malmen.

I. CAPITLET.

Om Norre Malm i Allmänhet.

§. I.

Vid Stockholms Stads anläggning, intogs Norra Malmen till en betydlig del, af ett högt, åt Öster och Våster sluttande berg, Sandberget, Brandtberget, och af *Johan Brunkes* afrättande derflådes 1319, *Brunkeberg* kalladt. Det gick från Stadsporten vid Norre ström, Norr ut till *Solna* Kyrka, och var omgifvit af flere holmar och skår, af sjöar, vikar och träsk.

Efter olika meningar utsträckte sig denna sandås, som anlågs vara af sjelfva Syndahoden uppkaflad, ån till Norrska själen, ån till *Rotebro*, ån ifrån Norre ström till *Brunsviken*, och efter *Pontini* beskrifning, låg Brunkebergs Capell, vid slutet af berget, der nu *Johannis* Kyrkogård är.

Af de spår, som ännu synas efter dess läge, tyckes detta berget hafva innefattadt, Smedgatan, Styckgutarebacken, *Johannis* Södra Kyrkogata med Kyrkogården, ända till Roslagstullen, samt Kungsbacken ända till Norr tull och Brunsviken eller Brunkebergsviken. Bredden åter ifrån Brunkebergs-halsen så kallad, eller *S. Clarae* gårde, öfver Ö. Kyrkogatan, Smedgatan, Regerings-gatan, och till Ladugårdslands-viken; eller ifrån *Röfstrands*-viken, öfver Holländare- Badstugu- Luntmakare- och Re-

gerings-gatorne, till de der môtande Gräberg och Tråsk. År 1732, då berget endast var 80 fot högt, 60 fot bredt och 300 steg i omkrets, anslägs det nästan otroligt, huru ett så vidsträckt berg, redan blifvit så medtagit och förminskat *). Innom 50 år torde fråga blifva: hvar detta berg legat? hvaraf nu (1799) så få lämningar äro öfrige; sedan det från äldste tider tillbaka blifvit användt till tråsk, vattudrags, stränders och vikars fyllande; till torgs, allmänna platfers, broars, vågars och nästan alla gators formerande och planerande i Staden och på malmarne **).

Malmen skildes af berget i 2:ne tracter. Den Östra delen var mera brandt och sluttande, som ännu kan skönjas af de backar och högder, som leda till Regeringsgatan: den Västra delen var mera lågländt, sank och morafig, innan den nådde Målarns strand. Vägen från Staden till *Östra Aros* eller *Upsala*, lög ock ifrån början på denna sidan, men lades sedan ifrån Kungsbacken, Öster om berget, för *Clarae* Klosters skull och dess tillhörige ågors fredande, på Västra sidan. Det berättas att en af Eremiter öfvergifven kula, der blifvit intagen af röfware, som oroat och våldfört förbifarande resande: hvilket röfware-näste, på Öfverhetens befallning blifvit förstördt och kulan eller gropen i-gånfyld.

§. 2.

Konung *Magnus Ladulås*, tillbytte sig d. 22 Maji 1286 af *Upsala* Domkyrka och dess *Archi Electro*,

*) *Bång de monte Brunconis*. Upl. 1732. 4:o, p. 8. 11.

***) Sandförsälgningen vid Brunkeberg entreprenerades 1772 på 4 år, emot 50 R:dr 8 sk. årligen, men 1776 blef sandhämtningen fri och öppen till Allmänhetens tjänst; äfven som sandgroparne vid Norr Tull, hvilka allt till 1774, varit till vis man upplätne för 662 dir K:mt årligen, ifrån år 1764.

Electo, Magnus, emot Kronones gods och gårdar i *Vingru* och *Norby*, i *Hofaby* och *Bro*, med alla dets tillhörigheter: jämte fisket under *Uplala bro*; icke allenast en del af *Valmunnsö* och 12 öres land i *Ekeby*; utan ock hela platsen, *Norr om Stockholm*, der de spettestkes sjukhus fordom var belägit *). Den *Välstra* delen deraf, lades straxt under *Clarae Kloster*, som sluteligen under sitt vålde och område, ågde största delen af *Norre malm*; ehuru den då bestod, af torra sandbackar och ofrugtbara fält; hvaraf ock ordet *Malm*, sig härleder; som skogs-tracter och sandhedar ännu på landsbygden kallas.

Innan *Klostret* deraf kunde hämta tomtören och andra förmåner; bestriddes *Gråmunkarne* på *kådjelskär*, eller *Gråmunkeholm*, nyttjandet af malmens sandbackar och lergropar, till deras påbegynte *Klosterbyggnad*; hvaraf en ågo-tvist uppstod, som medelst en viss utflakning af gränser och genom *Kgl. brefvet* d. 25 Jan. 1290 och ytterligare d. 7 Nov. 1320, sluteligen afgjordes.

§. 3.

Af urålders tid och innan *Stockholm* anlades, skall på *sandberget*, *vårdkafar* varit inrättade, till teckens gifvande, då en fiende var i antågande. Om inga andra bevis kunna åberopas; så synes bergets högd och dets belågenhet vid *Stocksfundet*, dit de ströfvande vikingar ställde sin kosa, att härja och plundra *Målarens* stränder; sådant nogsamf bestrycka.

Ibland *vårdkafar* åfvanför *Stockholm*, hafva de namnkunnigaste varit på berget vid *Värby*, näst till *Fittja*, sedan vid *Blokkholms funds* och *Stafunds* berget emot *Björkån*, och vid *Vårdsåtra* emot

F 2

*) *Wittinghs Jacobs minne*, St. 1771, 4:o, p. 5. *Norbergs Clarae minne*.

mot *Upsala*. Ibland andra ställen, är ock en sådan stenbotten, att se vid *Flötasund*, emot *Upsala*, på udden vid *Kungshamn*, der man inkröker af *Ekhols* sjården till *Upsala*. Vården såges hafva varit hällen, vid *Vårdslåtra*, hvaraf det ock namnet hafver, såsom ett vårdlåte. Denna vård hafver kunnat fes upp till *Staffund*, hvarest en annan vårdkåse hafver stådt, och när den blifvit antånd, hafver strax, från *Vårdslåtra* gifvits tecken, till dem på *Kungshamns* udden; deraf *Konungarne* i *Upsala*, strax haft sin varnagel. Således hafva dessa vårdkåsar fordom stådt, alt intill *Stockholm*, och sedan kring hela *Mälaren*, såsom ännu kring hela *Skårgården*, vid *Österfjån* finnes *).

Från längre tid tillbaka, har ock berget varit prydt med något *Torn* eller *Castell*, och underflundom med betydeligare försvarsverk; som äfven kan intagas af *Stockholms Stads* afritning, vid *K. Christierns* belägring 1520.

Derifrån har ock *Stockholms Stad* flere gångar, hårdeligen varit belägrad; såsom 1366, af *K. Häkan* i *Norrige*, för att frålsa sin fader, *K. Magnus Smek*, ur sitt fångelse; af *K. Christian I*, som 1471, med en förment rätt till *Sveriges Krona*, ville skilja *Sten Sture* den äldre, från folkets förtroende och *Riksföreståndare-Åmbetet*; men hvarifrån *Christian* efter slaget, d. 9 Oct. nyfsmånade år, på detta berg, måste med får och nesa, rådda sig genom flykten, till *Danmark* tillbaka; af *Johan II.* eller *Danska K. Hans* 1497, för att inkräkta en *Thron*, den Han illa prydde, och snart förlorade; af *Christiern Tyran* 1520, för att yreka sina *Förfäders* vundna rätt, att härrska öfver ett folk, som skulle våldföras och förtryckas; af *Gustaf Vasa*; men i ett värdigare ändamål; att frål-

*) *Peringskölds* samlingar om *Stockholm*,

fa både Hufvud-Stad och Rike, ur Tyrannens blodiga händer; af Hertigarne *Johan* och *Carl*, 1568, för att rycka *Erichs* Svärd, ur *Jöran Perssons* o-värdiga Näfvar, och gifva honom *Brunkes* lön, på samma ställe, der *K. Birgers* Drotz, gunstling och förförare, förut skördat frugten af onda och vederstyggeliga rådslag. (Hvarom redan är förmålt).

§. 4.

Efter *Brunkes* tid, har Berget flere gånger blifvit nyttjad såsom en afrättsplats. Med honom delade *Ulf Svalebeck*, *Luder Föfs*, *Valram Skytte*, ett lika öde. Der blef Prosten i Wästerås, *Knut*, 1527, d. 21 Febr., Riks-Rådet *Måns Bryntesson* och *Nils Olofsson Vinge*, 1529 i Julii månad, samt *Jöran Persson* d. 28 Sept. 1568, för begångne brott straffade. Litet utanföre Tull-porten, på Kungsbacken, var Stadens rätte plats, hvarest *Arnold Mesenius* och hans Son, *Johan Mesenius* 1652 miste sina Hufvuden; flere att förtiga, som i senare tider, gifvit namn åt de längre aflägsne ställen på denna bergsträcka; såsom *Paykulls* och *Generalsbacken*, i anledning af de der, d. 14 Febr. 1707 och 18 Julii samt 4 Aug. 1743, anställte executioner.

Sagan om *Knut Possé*, så namnkunnig af *Viborgska* sinällan, och huru han skakat sitt betsel på *Viborgs* skants, då en hålt framkommit, hvarpå han inom 24 timmar, varit på *Brunkeberg*; samt efter uträttadt ärende, lika hastigt tillbaka, sedan han genom betslets skakande på samma berg, återfådt en lika skjuts; hade här kunnat utelämnas, af acktning för ett mera upplyst tidehvarf.

§. 5.

Utom *Clarae* Kloster, *Jacobs* äldsta Kyrka, och *S. Jörans* Hospital; fordrade det snart 300 år,

från Stadens första anläggning, innan det kan fågas, att Norremalm var någorlunda bebyggd.

Ehuru någon anledning är, att Nybyggarne, inom 50 år efter *Magni Ladulås* död, som timade 1290, omkring 1340-talet, utgjorde en liten församling på Norremalm; var dock hela 200 år derefter, igenom inbördes oroligheter, Krig och belägringar; folkhopens tillväxt, malmens uppodling och bebyggande, hindrad; och hvad gjordt var, till dels förkofran, ofta förslördt och ödelagd, *K. Carl Knutsou* förböd 1456, att å Malmarne bygga någre förnämlige gårdar, i så fredlösa tider. År 1491 och 1502 afbrändes N. malm, i frucktan för fiendteligt anfall, och för att så mycket bättre kunna försvara Staden. Ännu 1517 hade Stadens Invänarne, på N. malm, sine trågårdar och kältåppor, till hvilkas vårdande, någre trähus voro uppfatte, som undanröjdes eller afbrändes, vid fiendteligt anfall. Der bodde då omkring 30 hushåll, som betalade Staden skatt och utskylde. Sådant var den tiden Norremalms utseende; så vida det af gamla handlingar och ritningar kunnat inhämtas *). Af Stadens äldre räkenskaper, kan om malmens bebyggande och folkökning icke något slutas, efter derutinnan för N. malmen, hvarken tomtören eller skotpenningar upptages; förmodligen derföre att *K. Gustaf I.* lade malmen 1529 under Slottet. År 1554 d. 27 Junii afbrände hela Norremalm **).

§. 6.

Malmens belägenhet och tillstånd var ohyggeligt, då *Christiern* hyllades på Brunkeberg d. 1 Nov.

*) Murberg om Stockholm, i Witterh. Academ. Handl. Tom. IV, p. 56, 58.

**) Gislonis Chr. s. c. p. 114.

Nov. 1520, och hade derifrån sitt intåg i Staden; der han sedan, i oskyldigt blods utgjutande och i ett urfinnigt framfarande, beredde sig för alltid ett förhateligt minne.

Folket utarmades, landet beskattades; Staden och Riket styrdes; af en *Slagheck*, en *Trolle* och *Bladenacke*, med flere Tyranniets köpte vänner — och endast genom *Gustafs* uppfligande på Thronen, uppgick omsider, både för land och Stad, en klarare dag och ett säkrare hopp om bättre tider.

Efter ett någorlunda stadgat lugn, börjades åter på N. malm, ödes tomterne att upptagas; dels af den mindre Hof-betjeningen och af Kronans Krigsfolk, hvilka voro förordnade till Slottets och Stadens bevakning; dels ock af folk, som efter Krigs-oroligheterne, kommo från Lands-orterne, att med arbete förtjena födan. De inne i Staden trångbodde, anlade på malmarne sine uthus, och med tiden förvandlades de gamla kåltäppor, uti anlagde krydd- och träd-gårdar.

K. *Gustafs* förordnande 1552, att alla ännu i Staden kvarstående trähus skulle nederrivas och stenhus i deras ställe uppsättas; föranlåt åtskillige af de fattige borgare, att boslytta ut på malmen; och ehuru svaret på Borgeriskapets postuler 1544, tydeligen innehöll: att på N. malm allenast, fiskare och andre gode embetsmän, Stadenom till nytto, blifva skulle; jämväl vid vite förbudit var, allt köpslagande på malmarne; hvilket förbud förnyades, uti de följande 1563 och 1589 årens privilegier; loc-kade likväl malmens utrymme, och den tillåtte byggningsfriheten, åtskillige handlande, att här nedfatta sig och omsider uppså allmänna salubodar. Den således häraf tillväxande handel och rörelse blef icke utan uppmärksamhet. / K. *Johan III*, vil-
le icke förqväfva den; men inskränkte den dock

F 4: 11, omman eldset, så,

få, att Stadens nåringar och handel, derigenom icke skulle komma att lida. Han bortgaf flere obebodde platser, till bebyggande; han lät ur grufvet upprepa de förstörde Kyrkor, och förordnade derjämte visse uppsyningsmän, under namn af *Malm-Fogdar*, som ibland malmens inbyggare, skulle bevaka Kronans och Stadens rätt, efter allmän lag och Stadens privilegier; hvilka innehöllo: att *N. malm* skulle med tomtören och visse dagsverken höra under Slottet; men hvad Lagskipning- handels och Närings-afgiften vidkom, under Stadens domsaga *).

Detta stadgande, grundade sig utan tvifvel, dels på K. *Magni* förenämde byte 1286, hvarigenom *N. malm* blef en Kronans egendom; dels ock på 1527 års reduction, af alle i munktiden, från Kronan söndrade gods och rättigheter. Något af de derutinnan nämde dagsverkens utgörande till Slottet, synes ännu vara i behåll, i Norrmalms-boernes skyldighet, att allena draga försorg, om Kgl. rummens renhållande, på Stockholms Slott **).

§. 7.

Förordnandet, att malmen i anseende till Borgerliga utskylders utgörande, skulle höra under Staden, var öfverensstämmande både med ordning och billighet; då de som nåring och handel idkade på malmen, voro från Staden utflyttade och medförde derifrån sin borgare-rätt. Men att denna författning gifvit anledning till malmens skiljande ifrån Staden, med egen Stadsrätt; igånfinnes i missbruket, i Stads-boernes afvund öfver sine medborgares tilltagande rörelse och trefnad på malmen; i deras drygare taxerande, än hvad skälighet var; och i malm-Fogdarnes med strånghet utöfvade våld: hvilket

allt

*) K. Johans fullm. för Borgm. och Råd d. 19 Febr. 1573.

**) Jacobs minne, p. 10, 11.

allt förorsakade missnöje och ledsnad; och omsider besvär och klagomål deröfver. Konung *Carl IX.* skilde då, 1602, malmen ifrån Staden, i så måtto: att hvad utlagorne angick, derutiinnan skulle Goubernatorens och Ståthållarens bud och befallningar eftersevas: men hvad enskille brott, emot lag och stadgar beträffade; så skulle deruti dömas, af *Malmens* egne medel. Denna författning blef år 1604, af samma Konung ytterligare bekräftad.

Norrmalm eller Norra förstaden som den då började kallas, nyttjade på denna grund, egen Stadsrätt hela 30 åren; fick egen Magistrat; hade egne fullmäktige vid Riksdagarne; brukade eget Stadsvapen och sigill; hade löfte och tillfägelse 1588 d. 17 Apr. om tegel, till egen Rådhus-byggnad, som dock blef utan verkställighet, och erhöll 1616 d. 22 Julii, uti Resolutionen på Borgmästare och Råds samt Borgerskapet på Norre malm, inlagde postulata, *K. Gustaf Adolphi* nådiga förslåran, om sådana privilegier, som kunde för Staden nyttige blifva. Detta blef väl för emellankommande hinder uppskurit; men *K.* lät dock år 1622, genom *R. Rådet* och Ståthållaren på Stockholms och Upsala Slott, å nyo förvissa malmen, om sin välvilja; och gaf Magistraten derstädes frihet, att till förstadens nytto uppbåra, alla de borgerliga utskylder, sak- och tomt-ören, som hos dem falla kunde; hvaraf nogsamst stutas kan, att *K.* icke årnade upphäfva, den nya Stadens rättigheter. Detta bestryckes ännu ytterligare, af det år 1624 i Aug. månad, uppfatte project, till utförligare Stadsprivilegier, för *N. malm*, bestående af 45 punkter, hvilka dock ej blefvo underskrifne och expedierade; af hvad orsak vet man icke. Det finnes bifogat i *St. Jacobs minne*, och innehåller korteligen; att Norre förstad och dess inbyggande Borgare,

skulle njuta och bruka all den rätt, rättighet och frihet, som Sveriges Stads-lag och Handels-ordinan-
cen, Städerna tillordner; hvarefter och politie och
ordning skulle handhafvas; att Staden med nödige
Åmbetsmän skulle blifva försedd, hvilkas åliggan-
de skyldigheter och Åmbetes göromål föreskrifves;
att Staden skulle hafva en syndicus, 2:ne Kåmnä-
rer, och 2:ne Borgare till Stadens Byggmästare;
att förstaden skulle skiftas i 4 fjerdingar och hvar-
dera hafva sina 2:ne Högvidsmän, utom 48 depu-
terade, att å menighetens vågnar tala och svara;
att till Stadens inkomst, förskått och tomtören skul-
le erläggas; att Staden till Slagtarehus, lastbro och
andra behof, skulle njuta den *lilla Stöckholmen*, samt
platsen deremellan och qvarnen, samt till förbåt-
tring i des intrader, Lanefisket uti Norre ström,
med hvar 15:de penning af all accis; att alla som
ägde hus skulle deltaga i borgerlig tungas utgöran-
de; att Staden skulle njuta halsparten af sakören,
samt 10:de penningen af det arf, som faller, och
lösnings-rätt till dana arf; att Stadens Åmbetsmän
skola njuta sin lön af Stadens inkomster, som sko-
la af vissa deputerade uppbåras, och råkenkap der-
före göras; och vidare huru Borgare skola antagas;
köpande och säljande ske, efter handels-ordinantien;
Kyrkornes inkomster vårdas; ungdomen upptucktas;
tiggeriet håmmas; tavernare tillåttas; med mera,
som till Stadens styrelse, uppkomst och anseende
lända kunde.

Som redan förnålt är, blefvo desse privile-
gier icke utfärdade; men Förstaden nyttjade dock
sin enskildte Stads-rätt, allt till 1634, då efter K.
Gustaf Adolphs död, Magistraten och Borgerskapet
inom broarne, icke längre kunde dölja sitt mis-
nöje deröfver.

Stockholms Stad hade d. 16 Octob. 1634 fådt sin enskilde Öfver-Ståthållare; hvilket Åmbete tillförene varit förenat, med Gouverneurs och Lands-Höfdinge-Åmbetet i Upland; och hvartill K. Rådet, Amiralen och Lagmannen i S. Finlands Lag-saga, *Clas Fleming* förordnades. Hos honom blef detta angelägna ärende anmält, hvilket han hos Regeringen underflödde, Öfver Stadens befvår och klagomål, förklarade sig N. malms-boerne; yrkande sin rätt, af förenämde K. Resolutioner och Privilegier. Sedan uti vexlade skrifter, ömse sidors skål blifvit andragne och ådagalagde; anfåg Kgl. Regeringen denna tråta, vara af den betydelse, att den fordrade ett skyndefamt slut, till enighets och lugns bibehållande, medborgare emellan; och resolverades således d. 21 Apr. 1635: "Att Hånnes Maj:ts icke allenast funnit skåligt; utan ock till bägge Stådernes egen regering och tillväxt beqvåmare och nyttigare; ja hela Riket hederligare, att N. malm blifver i ett Corpus med Staden sammanstött; ån att de i 2:e Städer åtskiljas, och hvarannan så när under ögonen ligga; befallandes fördenskull, så väl Magistraten i Stockholm, som N. malms Borgerskap, att de i sãmja och enighet, förena sig deröfver, med hvarannan, och denna K. Maj:ts nådiga vilja och förordning, strax hörsammeligen börja i verket ställa, efter de privilegier, hvarmed de innan kortt skulle benådade blifva. Och på det de, till ingående Valborgmessa, något så när veta måtte, huru de sina Borgmästare-Åmbets-val, anställa skulle; så var H. Maj:ts vilja korteligen den; att såsom bägge Malmarne, den Norre och Södre, skola tillhopa med Staden göra en Corpus; alltså skulle de ock alla tillhopa, resor-tera under en jurisdiction och af Borgm. och Råd i Stockholm, såsom deras samtliga Magistrat och För-

Förmån, styras ock regeras; men så skulle dock då-
 danefter, en Stadens Borgmästare och z:ne Råd-
 män väljas, af Norre förstads Borgerkap, hållit
 dem, som hafva godt förstånd om handverkens lä-
 genheter, efter som H. M. ville hafva derefter,
 Handverkarne å Malmarne, och Köpmänne i
 Staden boende. Å N. malm skulle ock upprättas,
 en Kåmnåre-stufva, till alla små sakers upptagande
 och slitande, ifrån hvilken sedan vidare, appella-
 tionen skulle gå, till Stockholms Stads Rådstufva."

Malmen hade under frihetsåren, så merkelig-
 gen förkofrat sig, att i stället för hundrade går-
 dar, innan delningen skedde, var der öfver 1000,
 då fråga väcktes om Malmens sammanfläende med
 Staden; hvilket N. malmsboerne androgo, såsom
 ett skäl till bibehållande, af sin särskildte stadsrätt.

Under Öfver-Ståthållaren *Flemings* styrelse,
 förlorade Malmen intet af sitt välstånd; tvärt om,
 blef bemålte förening både nyttig och behagelig
 för Staden i gemen och för Malmen i synnerhet.

§. 8.

Att utfätta linien eller gränsen för N. malm
 ifrån äldste tider tillbaka, låter icke vara möj-
 ligt; så länge hela Malmen var öppen, och icke
 ansågs som någon Förstad. Stockholm var då in-
 nesluten, inom sin ringmur, och tog sin början
 vid Stadens portar.

Sedan Landt-tulls inrättningen 1622 tog sin
 början; lämnar Landt-tuls-Ordningen derom den un-
 derrättelse: att en tull varit vid Rånnebanan. Sam-
 ma år 1622 förmåla handlingarne; att ett staqvet
 byggdes omkring N. malm, hvartill Knechtar com-
 menderades ifrån Landsorterne. Sedermera var
 Tullen vid Barnhuset, och då Drott. *Christina* til-
 lä-

lätit Stadens eller Malmens utvidgande, blef Tullporten utflyttad, ungefärligen dit, der Carlbergsvägen vidtager; som enligt Cammar-Collegii ordres d. 29 Mart. 1652, till Tull-Förvaltaren *Lennart Hanssen*, lærer samma år blifvit verkståldt; der skall den varit kvarstående 1671 d. 7 Oct. d. K. *Carl XI.* upplät en tomt, näst utan för Uplands Tullporten, åt Trågårdsmästaren *Christ. Hårleman*, hvilken tomt, är den nu för tiden, så kallade *Brehmerske* trädgården. Men som K. året förut, d. 27 Oct. 1670, förunnat till Stadens bättre utrymme, platsen utan för gamla linien; så medförde äfven denna donation, nödvändigheten af tullportens ytterligare utflyttning, hvilket och synes hafva skedd 1673; emedan Cammar-Collegii bref d. 11 Mart. f. å. till Magistraten, omtalar nya tullporten vid Stallmästaregården. Der den nu är, upprestes den Åreporten 1731, vid K. *Fredrichs* återkomst från Hessen, som nu lutar till sin undergång. Roslags Tullen, som efter gamla ritningar och en särskild Charta i Landtmåteri-Contoiret, fordom varit ungefär der trågård-byggningarne på *Ingemarshofs* egendomen befunnos 1686, och kanske ända till 1691, har förmodeligen blifvit anlagd, såsom en följd af Staqvetets utflyttning efter 1670 års donation *). Sjelfva Tullplatsen lærer blifvit förlagd, till dess nu varande ställe, emellan 1696 och 1699, under hvilket sistnämde år d. 20 Sept. finnes ett Öfver-Ståthållarens bref, att Roslags-tullvägen, öfver lilla viken, skulle göras med sten och grus **).

En väg åt Roslags-sidan, har fordom gått fram, tätt under bergen, på *Ingemarshofs* egor, som

*) Desse underrättelser äro i listiden, meddelade af Jult. Borgm. Ekerman.

**) Regist. i Archivo, f. 307.

som derstädes ännu synes, och är utmärckt på *Wijkmans* i koppar stuckne Charta 1701.

På en Charta i Landtmåteri-Contoiret, öfver Stockholm, upprättad emellan 1650 och 1660, finnes Upsala-vågen anvisd, förbi Stallmästare-gården, på samma sätt som nu för tiden; men vågen åt Ståket eller *Enköping*, utmärkes på samma sätt som åt *Carlberg*.

Utom nu nämde Tullar, finnes på N. malm, nu för tiden *Carlbergs* Tull, hvilken finnes nämnd i Cam. Collegii bref af d. 29 Nov. 1672, då fråga var, om de Cautionisflers vederhåftighet, som Tullnåren derstädes presenterat. År 1699 upprättades på General-Inspectoren *Hägerflychts* begäran, af då varande Extr. Ord. Landtmätaren *P. Wijkman*, en Charta öfver situationen från Norr-tull till *Carlberg*; i anseende till någon då tillränt Tullhus-byggnad, hvilken Charta finnes i Landtmåteri-Contoiret *). Att till vågjämningen emellan *Carlberg* och Staden, någon bergsprängning varit nödig; inhämtas af K. br. d. 2 Sept. 1697, till K. Krigs-Collegium, att till samma behof låta affölja så mycket krut, som kunde behövas. (Regist. i R. Arch. f. 53).

Angående *Staqvetet* omkring N. malm, är med några ord redan nämt, att Arbets-manskap; till dess uppbyggande, commenderades 1622. Dertill bör ytterligare läggas: att då det föll Staden odrägligt, att upprätta och vid magt hålla det samma, efter den gamla linien, donerades d. 27 Oct. 1670, till Stadens nytta, platsen därutanföre, ifrån Ladugården till N. malms tullport, efter en då affattad ritning, som nu icke finnes. Uti bref derom af samma dag, till Öfver-Ståthållaren *Axel Sparre*, befalltes att tomterne måtte Staden till godo blifva ut-

*) *Ekerman*, l. c.

utdelte och bebyggde; hvarjämte befallning förnyades, om Norra Tullport; och att derom utan vidare drögmål, all nödig anstalt måtte göras.

År 1682, när Stockholms Ladugårdar, såsom Kungsgårdar reducerades, med 1681 års ränta; har dock genom Resolutionen d. 28 Sept. 1682, Staden blifvit bibehållen, vid den så kallade utmarken; som skattades ifrån gamla Ladugården, allt intill Brunsviken, utom Djurgårds gårdesgården, och det som 1670 donerades; eller som orden längre fram, i samma Resolution lyda: vid hela den platsen, utan för gamla linien, från Ladugården till Norremalms tullport, som efter Magistratens delineation 1670, K. då till Stadens utrymme, och under Magistratens disposition, lämnadt.

Emellan Norr- och Roslags Tullarne, är en bergaktig plats och udde, som går ut i sjön. Denna plats hade Byggnings- och Ämbets-Collegium 1756 upplåtit åt en Kryddkrämare *Ekeberg*, emot årliga tomtören 12 D:r S:mt. Emedlertid lår samma udde hafva blifvit på något sätt i fråga stånd, i anseende dertill, att den varit genom ett flaqvet, till olofliga inpractiferingars afvärjande, ifrån utmarken affkild. För att återvinna denna udde, den Magistraten ansåg, som utmarken tillhörig; anfördes derom 1783, uti skrifvelse till Öfver-Ståthållaren Baron *Sparre*: att till följe af donationen 1670, hade Staden som en skyldighet, alltid måst underhålla landsvägen utom Brunstullen (Roslagstullen), ungefär så långt stycke, som denna udde går i Brunsviken, hvilket annars icke kunnat tillkomma Staden, om Staden ej ågt både strand och land, på den sidan om landsvägen.

Förenämde udde tillhör nu *Bellevuë*, och är intagen uti den anlagde park, derstädes.

På befallning verkstältes en allmän gårdrefning och gatu-regiering, åren 1637, 38, 39 och 1640, i afsigt att jämna och utvidga de gator och gårdar, hvilka förut vore mycket trångt och oordenteligen byggde och anlagde. Ibland de flere nya gator, som vid detta tillfälle skulle komma att inrättas, förtjenar här anmärkas den, som skulle gå midt för Slotts-tornet, Tre Kronor; från Malm-torget, genom Brunkeberg, Bysseskyttar-gården eller Rännarbanan, Holländare-gatan, i rät linia, ända fram till Brunsviken. Man sökte i flere år att utföra denna planen, till den således faststälte gatan; hvartill ock Arbets-manskap blef commenderat 1672. Magistraten lät alfvarligen tillfåga dem, som på denna vägen hade sina gårdar liggande, att dem, efter de uppfatte stänger, till första vårdag nederrifva. Häröfver klagade husågarne; gifvandes tillkänna, huru svårt detta måste för dem blifva, som sine endaste och bästa hus, samt hvålfde och förvarade källrar hade; så och gode uppmurade brunnar inne i gårdarne; att dem således mista. Konungen lät deras klagan gälla, och förordnade att den nya gatan, väl skulle fullföljas, efter som den af Byggnings-Collegio var utstakad; men icke så hastigt, som tillåmnadt var; utan småningom och efter handen. År 1686 d. 4 Julii, förböd K. att bebygga, de nyfs förut genom vådeld afbrände platser, genom hvilka den nya gatan skulle framgå. De som derigenom förlorade sina tomter, skulle få andra i stället att bygga uppå. Men då Kgl. Architecten *Nicodemus Tesin* år 1692 d. 3 Mart. uti des underd. memorial, om nya Slottsbygganden (hvarom redan förmålt år) förestälte: huru som Slotts-desseinen skulle blifva, alldeles vanska-

pelig och oformelig, om inkörslen på Slottet skulle blifva, eller rättas, efter linien af nya bron, emellan Slottet och N. malms torg; anförandes att samma bro blifvit anlagd för den linien, man velat observera ifrån tre Kronor, till Brunsviken, genom stora stenhus, Brunkeberg och sandåfar; så anfåg K. M. onödigt, att göra vidare afseende på nyförmånde linia; och i anledning af samma beslut, förståndigades ock Öfverståthållaren derom, samt att de stenhus, tomter och gårdar, genom hvilka, samma gata skulle komma att passera, således befriades, ifrån den servitude, de förut i sådant afseende, varit underkastade.

§. 10.

Om kvarteren och gatorne på Norre-malm, är man här icke finnad att falla besvärlig, med en lång lista af obetydeliga namn, gifne efter godtycko och förmodeligen utan all Historisk anledning. De passa bäst på en Charta, der man tillika ser belågenheten, och finnas i sådant ändamål, på Tillæi stora Charta antecknade. Här bör dock nämnas, att Norra malmen är fördelt, uti 178 större och mindre kvarter; bestående Västra delen af 123, och den Östra af 55, till större delen reguliere, som vittnar om deras indelning i senare tider. Gatorne äro nu alle i rät linia anlagde; hvaraf Regerings- och Drottninge-gatorne, äro de förnämligaste och bäst bebyggde *). Ifrån Norra bergs-sträckan eller Kungsbacken, har vågen fordom gådt, ungefär öfver Regerings-gatan åt Staden. Uti ett *H. Svartes* donations-bref, 1486, till en

2. Bandet. G prae-

*) In suburbio boreali, Majores item viæ sunt, quæ a Regina atque etiam a Regimine nomen habent. *Jos. Pett. Wallin de originibus Stockholmianis. Holm. 1685, 8:o, p. 61.*

praebenda, gifves en tomt på Norremalm, som var belägen Västän till, äfvan för S. *Jacobs* Kyrkogård, utmed *Allmoga-vägenom*, emellan tvänne S. *Trjans* tomter.

Gatorne voro mycket irreguliere innan de 1620 och 1640 fingo den ordentliga sträckning de nu hafva; sådant kan äfven intagas deraf, att på Västfra sidan af Drottning-gatan, finnes Källare, som gå till medlersta stenraden, under gatan, såsom under stenhuset, i kvarteret N:o 10 på *Tillan* Charta, utmed Carduans-Makare-gatan; hvarest hvalfvet Vårtiden 1791 vid transporterandet af K. *Gustaf Adolphi*s statuë, måste med flockar och spånare understödjas.

Om bättre gators läggande på malmarne och om gatuläggares antagande, förordnades, d. 30 Apr. 1649.

Regerings-gatan hafver, med flere, i äldre tider, blifvit kallad Allmänings-gatan. Den är från malmtorget, upp till nya vägen, efter Scalas på nysånämde Charta, vid pass 1800 alnar lång.

Drottning-gatan som i senare tider blifvit nyttjad till en allmän promenad, har varit den gata, som Öfverheten alltid farit, till Lust-Slotten, *Ulrichsdal*, *Carlberg* och *Drottningholm*, innan nya vägen, till sistnämde ställe, öfver Kungsholmen öppnades 1787. Flere Öfverhets-personers intåg till Hufvud-Staden ifrån betagde lust-Slott, hafva också skedd denna vägen; och af en vid sådant tillfälle upprest åreport, vid gatu-öppningen, nedanför Observatorii-backen, hette stället länge *Pelarne*, af de decorationer som vid samma åreport voro uppfälte och länge blefvo kvarstående.

Det berättas om K. *Carl XI*, att då Han d. 9. Maji 1681 kl. 12 om natten, kommit ridande från *Kungsör*, skall Han vid Barnhuset på Drottninge-

ninge-gatan, af illa sinnade människor, blifvit öfverfallen, som velat åt Hans Person; men att Konungen genom sina Drabanters tilltagföhet, frålstes, och att våldsverkarne blifvit fasttagne och afstraffade.

En närmare beskrifning om gatorne, i synnerhet i anseende till de dervid, belågne märkeligare hus varder i det följande omförmålt.

Till mera beqvåmlighet, att vid förefallande tillfällen få underråttelse, om de gator och ställen som sökes och efterfrågas, blefvo alla i Stockholm och förstäderne varande gators och gränders namn, på lika sätt, som uti stora Städer, utomlands, brukeligt är, genom påskrefne och på husen anslagne rafter anviste, enligt Kundgörelsen derom den 10 Junii 1763.

II CAPITLET.

Om Norre Malms Våstra del, fordom Våstra Malmen kallad.

§. 1.

Innan Clarea Kloster anlades, beskrifves tracten deromkring, såsom en steril och oländig mark, emellan sandbackarne och morafen; der intet annat växte ån ljung och små buskar.

Denna delen af malmen, hade i Söder, N. ström, fallande ur Målaren i Saltfjön; på Våstra sidan *Lidarnön* eller Kungsholmen och *Rörstrandsviken*; i Norr, Kungsbacken; samt i Öster, Sandberget eller Brunkeberg. Rymden emellan Klofret och strömmen, samt nejden deromkring, skall fordom varit så sank och lågländ, att allenast en enda våg varit, ifrån Norrebro till Klofret; hvaraf

ninge-gatan, af illa sinnade människor, blifvit öfverfallen, som velat åt Hans Person; men att Konungen genom sina Drabanters tilltagföhet, frålstes, och att våldsverkarne blifvit fasttagne och afstraffade.

En närmare beskrifning om gatorne, i synnerhet i anseende till de dervid, belågne märkeligare hus varder i det följande omförmålt.

Till mera beqvåmlighet, att vid förefallande tillfällen få underråttelse, om de gator och ställen som sökes och efterfrågas, blefvo alla i Stockholm och förstäderne varande gators och gränders namn, på lika sätt, som uti stora Städer, utomlands, brukeligt är, genom påskrefne och på husen anslagne rafter anviste, enligt Kundgörelsen derom den 10 Junii 1763.

II CAPITLET.

Om Norre Malms Våstra del, fordom Våstra Malmen kallad.

§. 1.

Innan Clarea Kloster anlades, beskrifves tracten deromkring, såsom en steril och oländig mark, emellan sandbackarne och morafen; der intet annat växte ån ljung och små buskar.

Denna delen af malmen, hade i Söder, N. ström, fallande ur Målaren i Saltfjön; på Våstra sidan Lidarnön eller Kungsholmen och Rörstrandsviken; i Norr, Kungsbacken; samt i Öster, Sandberget eller Brunkeberg. Rymden emellan Klofret och strömmen, samt neiden deromkring, skall fordom varit så sank och lågländ, att allenast en enda våg varit, ifrån Norrebro till Klofret; hvaraf

de under hufen varande Källrar, ännu vidkännes fina olågenheter. Åt den kanten, der norra Kyrkogatan nu löper till Barnbus-trågårdén, har äfven varit en djup dy; som sedermera och äfven i senare tider, blifvit instängd, fyld och omsider bebyggd. Uppå *Rörstrands*-sidan och Kungsbacken, har varit *Clarae gårde*, (som *Peringsköld* omtalar, i beskrifningen, om K. *Johan III:s* likfärd), och den trågårdén, som K. *Magnus Ladulås* gaf till Klofret 1286; tillika med allt, hvad till de Spetsålskes Hospital hörde, samt malmen, alt intill träskets strand och bergsträckan i Norr, som Han af Erke-Biskopen i Upsala, sig tillbytt hade *). På förenämde *Clarae gårde*, Mönstrades 1605 Fransyske Krigsfolket, af *Johan Jöranson Rosenhane*, hvilket han med Stallmästaren *Erich Jöranson* afhämtat ifrån *Elfsborg*. Hela den tractén bestod då af Åkrar **).

På den lilla kulle, der *Clarae* Kyrka nu står, skall ock Klofret fordom varit anlagdt, med sine tillhörige hus; hvartill den långa Berghållen, varit vid grundläggningen tjenlig, som ännu synes, både framför stora Kyrkodörren och vid Chorbyggnaden. Detta styrkes ock deraf, att man vid grafvars öppuande, ofta råkat på gamla grundmurar. Ibland de skäl som härvid af Doct. *Nordberg* åberopas, förtjenar ock det, att här intagas; att då Rådet och Presidenten Gr. *Vrede*, vid Östra Kyrkogatan, midt emot den tomt, som närmast gränfår, till Östra Kyrko-portén, 1697 anlade sin trågård; fants der åndalångs med gatan, en hvålfder gång under jorden, der *Nordberg* berättar sig ofta hafva varit i sin ungdom, och anfer för en öfverlesva af Klofret.

§. 2.

*) D. Nordbergs *Clarae minne*, p. 2—8.**) Rosenhanes *Lefverne*, sammandragit af ännot, om denna Ätt, af Sigf. Gahn. Misc. i *Nescheriska Samla*

§. 2.

Att Klofret skulle kunna begagna sig af nylsnämde donation; eller malmen ifrån Norr-strömm till Kungsbacken, lät K. *Magnus* utfärda Dets privilegium, dat. *Alsno* 1288, att alla som ville bebygga Klofrets tomter, skulle njuta samma friheter, som Stadens Borgare innom murarne.

År 1320 contraherade Borgaren i Stockholm, *Hinskein Sundag* med Klofret, om en tomt vid qvarnen, på Norra sidan, den han i 16 år skulle håfva och bebygga, emot en half mark penningar i tomtören.

År 1327, hade Mgr. *Canis* fådt en tomt till Kålgård, på Västtra sidan vid *Petter Smed*, att nyttja i sin lifstid, emot revers, att hans arfvingar, ingen rättighet i framtiden och efter hans död, dertill äga skulle.

År 1328 hyrde Erke-Biskopen *Ol. Beronis*, på 20 års tid, en tomt af 30 alnars bredd, belägen emellan farvågen och sjön vid Klofret (*inter communem viam et stagnum prope claustrum*) för 1 öre p:gar årligen. Här af intages icke allenaft; att vågen då gådt på Västtra sidan om sandberget; utan bestyrker åfven någorlunda Klofrets belägenhet nära sjön.

År 1331 d. 28 Julii hyrde Lagmannen i Södermanland, *Lars Ulfrson*, en tomt, belägen emellan *Mich. Danskes* gård och Kloster-gården, till bebyggande, som efter Hans och Hans Frus död, skulle åter falla till Klofret.

År 1332 dagtingade *Greger Magnusson* med Klofret, om en tomt i sin lifstid, vid *Pett. Smeds*, af 40 alnars längd i Öster, och bredden allt intill berget, samt om en bro, af 5 alnars bredd, att der lägga sina farkoster.

År 1335 d. 6 Julii betingade sig åter *Hinskein Sundag* af Klofret, en tomt vid Norrebro, der

han byggdt sig hus, med villkor, att i Jungfru *Richisfas* lifstid, besitta platsen utan lego; men efter hånnes död, skulle Måklare sättas, emellan Klofret och honom, och hvad de beslöto om husbyggnaden, som kunde vara skedd, det skulle bägge parterne blifva vid. Detta samma huset vardt året derefter af *Fred. Finland*, som haft det 3 år i pant, och låtit det, 3 gånger på Rådstugan till inlösen uppbjuda, såldt åt *Claras* Kloster, då Abdissan *Richisfa*, efter föregången värdering betalte derföre 70 mark gångbart mynt, enligt Kåpebref d. 2 Maji 1336.

Flere tomter uthyrdes de följande ären; men då deras belägenhet eller andra märkelige omständigheter icke beskrifvas, i de derom uprättade afhandlingar; torde deras upprepande, här utan saknad kunna förbigås.

År 1443 dagtingade Borgaren i Stockholm, *Olof Ragvaldsfon* med Klofret om en tomt och trågård, der han och hans Hustru, skulle i sin lifstid sitta oqvalde, och få hålla tvänne Kor, emot 20 penningars hyra årligen; innom samma frid och hägnad, som Klofrets Kor och Får.

År 1440 hade Klofret undt *Ambjörn Bengtsfon* och hans Hustru, *Katarina Steusdotter*, i deras lifstid, en tomt Våstän för Klofrets tegelhus och Nordan vid qvarnberget; så att farvåg låg emellan berget och tomten. Efter deras död skulle gården tillfalla Klofret, till deras Själars gagn.

År 1441 tillstår i sitt öppne bref, *Bengt Jonsfon* af *Salistom*, Lagman i Upland, med sin Hustru *Mareia Lydikes* dotter, sig hafva legt af Klofret en holme; liggandes emellan Stockholm och Norra malm, Suñnan från deras Qvarn och Östän bron, som kallas *Barkaraholm*; att bruka, bygga och nyttja, emot 1 tunna Smör årligen.

Sedan K. *Albrecht* 1365, tagit Olof i *Lögheboda*, S. *Clarae* Klosters Syssloman, under sitt beskydd, fri för alla Krono-Utskylder, gaf han sig korrt derefter, med alla sina gods och ågor, under Klofret, till evärdelig tjenst och lydno; hvilket K. confirmerade 1370.

År 1499 afhandlade *Mattes* Guldsmed, med Klofret, om ett Torp *Lögjaboda* i Solna Sochen, liggande emellan Brunsviken och Brunkebergs-ånden, med alla dess tillhörigheter, och hälften af den flotmosse, som ligger emellan *Vesby* och *Lögjaboda* Ång, med en löt som ligger Väster för Brunkeberg, för 4 mark reda penningar årligen, att njuta i 4:de led. Byggningen derå, var förut skattad för 3 mark.

§. 3.

Genom de i förberörde mätto uthyrde tomter och lågenheter, blef denna delen af malmen, väl i förstone någorlunda bebyggd; men om Klofrets förmån och inkomster dertill gifvit anledning, så blef ock Klofrets förstörelse, i anseende till Stadens bättre försvarende, vid fienteligt anfall, tillika orsaken och anledningen, till de uppförde hus och byggnaders afrödjande, hvarigenom åfven denna delen af malmen, åter kan anses, såsom obebodd och öde, utom några Kålgårdar och små kojor eller vacktslugor.

Uti Privilegierna, näst efter S. *Olofs dag*, 1529, gaf K. *Gustaf I.* Stockholms Stad, S. *Clarae* gårde till mulbete; och uti Privilegierna d. 12 Apr. 1563, donerades Staden med den delen af *Clarae* gårde, som inhågnad var; men hvarå förböds att bygga.

Det fordrade lugnare tider, en mildare regering och mera allmän säkerhet, än under Daniska vålder, att gifva Stockholms Stad ett mera utvid-

gat utrymme, och att grundlägga det anseende, Hufvud-Staden sedan inom 200 år vunnit; äfven att genom N. förstadens upprättande ur des ödes-mål, befrämja des af en ringa början ökade tillväxt och prydeligare bebyggande.

Ehuru K. *Gustaf I.* innan Han låg sitt Regemente stadgad, och då Han ännu besarade fienders anfall, Afvundsmäns och Illviljares uppror; fannt angelägnare, att tänka på Stadens försvar, inom murarne; än att sträcka sin omsorg till Förstäder-nes uppbyggande, som vore utan försvarsverk, och snart utan möjlighet att kunna befästa, blef det dock Hans Söners och Hans Åtts berömmeliga bemödande, att gifva Rikets Hufvud-Stad, det anseende, som Svea Konunga-Säte fordrade och ortens förmånliga belågenhet medgaf. K. *Johan* sträckte sin omtanke, till de förstörde Kyrkors återupprättande; K. *Carl IX* och den Store *Gustaf Adolph* omfattade denna förstad, med så mycken nåd och välvilja, att den under åtnjutande af egen Stads-rätt, så ansefningen tilltog i styrka och folkmängd, att Norre malm, uti den 1624 beviljade Krigshjelp, enskildt deltog i en ganska betydlig mån emot Staden *). Drott. *Christina* åter, befrämjade Malmens prydnad, ordning och skick, i anseende till gators, gårdars och quarters indelning, samt byggnadsfättet. Dervid fordrades alfverfamme förfatningar och en verkställighet, under Öfverståthållaren *Flenings* styrelse och infende, som sedan vid andra tillfällen, kunnat återopas, till efterfölgd.

§. 4.

Utom de flere eldsvådor som ifrån äldre tider öfvergådt den Västra malmen, var den som in-

*) Se I Del. 9 Capit, om de i Stockholm hållne Riksdagar.

inträffade d. 8 Junii 1751, middagstiden, och påstog 12 à 14 timmar, under en häftig storm, den betydligaste och måst kånbare. Den kom lös i ett färgeri, på *blå handen* kalladt, vid gamla Munklägers-gatan, och lade större delen af de bästa hufsen vid Dröttninge-gatan och hela tracten i Väster, allt till Clarae viken och röda bodarna, i aska. I denna brand öfverfördes ock elden till Södermalm; och de eldsvådor som den 10 och 11 påföljande Junii, timade på Ladugårdslandet, kostade Brand-Assurance-Contoiret, nära tre tunnor guld. Denna nyttige och berömvärde inrättning, ehuru först 1746 grundlagd, bidrog icke litet, till de afbrändes åter iståndfåttande och malmens prydeliga bebyggande. Till upptäckande af banemannen, till den då anfedde mordbrand, utläfvades genom allmän Kundgörelse 2000 ducater.

En ny Strandgata blef efter denna olycka, befald at anläggas vid Clara viken; som kan intagas af den i koppar fluckne Charta öfver Stockholm och des Förfstäder, af K. M. till Strändernas anläggning, gillad och faststald, d. 1 Julii 1751. En följd deraf är äfven den vackra quai eller strandbyggnad, ifrån *Rosenbad* till Röda-bod-torget, förbi Grefveliga *Bondeiska* pallatset.

Flera Norremalms Invånare sökte 1753, att platsen der Stadens då afbrände Brygghus och Parmmätare-slufvan stådt, måtte användas och tillredas, till rymligare hamn- och last-plats. Samma tomt var då af Magistraten redan såld, till Grosshandlaren i Stockholm *Bernh. Burmeister*; innehållande 4335 quadrat-alnar, för 12,000 D:r K:mt, med villkor att *Burmeister* på egen bekostnad, icke alenaft skulle utfylla tomtens i sjön, Söder ut, intill den af K. M. befalte strandgate-linien; utan ock, så långt, som tomtens sträcker sig, anlägga sjelfva strand-

strandgatan, med stenmur på rust-verke *). (Se vidare här om angående *Meyerske* Huset).

Det blefve för vidlöftigt att här uppräknas alla de kostbara byggnader som nu pryda denna delen af malmen; några få böra dock här nämnas, i synnerhet af dem, hvarom någon underrättelse om förre ägare, eller något annat anmärkningsvärdt, kunnat erhållas.

Grefve *Bondes* palats hafver en vacker och med pelare ornerad facade åt Norrström, år efter R. R. och Riks-Marskalken Gr. *Carl Bondes* dödeliga frånfälle, fullbordat.

Det *Hildebrandske* der näst intill, vid Drottning-gatan, år på en vacker granit-fot, i senare tider uppfört.

Der bredevid, i hörnat af Fredsgatan, år det gamla *Knorringska* Huset, som i ständfattes och tillbygdes af Bergs-Rådet *Brandt*, ägdes sedan af hans Måg, Bergs-Rådet *Sandels* och nu af Presidenten i Kongl. Camar-Rätten *v. Nummers*.

Huset midt emot Gr. *Bondes*, i hörnet af Strömngatan och Drottningegatan, tillhörde Lagman *Vesterman* 1771, sedermera Herr R. Rådet Baron *Lilljencrantz*, och äges nu af Bergs-Rådet *Lefebure*.

Längre upp på Drottningegatan förekommer *Vrediska palatset*, som finnes aftagit i Svecia Ant. et Hodierna, 1 Tom. Tab. 48.

Detta hus tillföll Gr. *Fabian Vredes* Dotter, Fru *Agneta Vrede*, som ägde Öfversten Gr. *Lillje*. Deras Dotter var Grefvinnan *Hedevig Cath. Lillje*, gift med R. Rådet Gr. *Magnus Julius De la Gardie*, och kom således i den Åttens händer. Har i några och 20 år, af Franska Ambassadeurerne varit bebodt; men genom ett litet missförstånd med Husägaren, blef M. *D'Havrincourt* uppsagd 1753, och Hu-

*) Öfverståthåll. skr. i K. Riks-Archiyo.

Huset uthyrt till Danska Envoyen Gr. *Wedel-Friis* *).

Huset byggdes först af Borgmästaren i Stockholm *Börje Persson* och var då ett hörnhus, som hade gafveln åt Drottninggatan och façaden neder åt gränden. Bredevid stod ett annat litet hus, som äfven hade sin gafvel åt Drott. gatan. Sedan köpte K. Rådet Gr. *Vrede* bägge tomterne och bebodde bägge husen, sådane som de voro, till 1690, då han lät rifva öfre delen af, och gjorde en tillbyggnad i längden, upp åt Drottninggatan, och vände äfven façaden dit åt. Detta hus är här frammanföre nämndt, i anseende till de vid Östra Kyrko-gatan fundne ruiner af *Claræ* Kloster; då trågården vid samma gata anlades. Det tillhörde på 1790-talet R. Rådet Gr. *Melcher Falkenberg*, och har efter Hans död fått anseelig tillbyggnad.

Emellan nyssnämnde Hus och det äfvanföre liggande Grefveliga *Braheska* palatset, inlöstes en tomt 1684, till en tvårgårds öppnande, åt *Claræ* Östra Kyrkoport. Uti K. *Carl XI:s* Ö. B. derom af den 18 Dec. 1684 skänktes det som öfverblef af samma tomt, sedan tvårgatan var afdelt, 23 alnar uppe vid Drottningegatan och allenast 6 alnar vid Kyrkogatan, till Landshöfdingen *Fabian Vrede* till lågenhet utmed des hus, till evärdelig ägo, att dermed göra och låta, som med annan sin fasta och välfågne egendom.

Hans Excellence Gr. *Brahes* egendom, har efter *Tillæi* Charta 1733, då tillhört Grefve *Cronhielm*; sedan Gr. *Erich Brahe*, R. Rådet Gr. *Höpsken*, R. R. Gr. *Ul. Scheffer*, R. R. Baron *Otto Vilhelm De Geer*, hvarest, detta nyligen i ståndfatte hus, nu tillhör, som berördt är, Hans Excell. Gr. *Magnus Erichsön Brahe*.

Hans

*) Cantz. R. Berchs Samlingar I, c.

Hans Excell. R. R. Frih. *Em. De Geers* hus, som varit Fidei-Commis; år sedan med vederbör- ligt tillstånd förfällt, och äges nu af Kongl. Rånt- måstaren *von Hausvolff*.

Det *Sprengtportske* som vid 1751 års eldsvä- da, ågdes af R. Rådet Gr. *Höpkén*; har federme- ra fådt anfenlig tillbyggnad.

Det *Boneausköldske*, uppbyggt af Stats-Secret. *Boneausköld*, ågdes sedan af hans Måg, Presidenten *Rosenadler* och hans Fru; har en egen trågård och tvänne stora flygel-byggnader in på gården, samt en stallgård, tvårs öfver gatan, der en gatu-öpp- ning år tillämnad, till Hötorget.

På Östra sidan af Drottningegatan vill man här blott anmärka; att Magistraten i Stockholm år 1646, förfälde till Professor *Lenaeus*, en tomt i Norra Förstaden vid Drottninggatan, för 25 Dr S:mt, med förord, att han på egen bekostnad, skulle afföra den delen af Brunkeberg, som honom i kraft af det meddelte fastebref ålades, och der- uppå uppfatta ett prydeligt stenhus. Tomten höll i bredden vid Dr. gatan, i Söder till *Måns Skråd- dars* tomt, 23 $\frac{1}{2}$ aln, och uppföre till Brunke- berg 70 alnar.

Tre Tunnor en gammal Källare i hörnet af Drottninggatan och Bergsgränden, hade på sin skylt: *anno 1650, i tre tunnor*. Har af ålder förmodeli- gen icke varit den Stads-källare på Norr; utan Ca- stenhof, som 1650 d. 9 Febr. fick tullfrihet på 30 åmar Renskt, 10 pipor Spanskt och 20 oxhöfden Franskt vin årligen. Källaren 3 Tunnor upphör- de 1797, då huset fälades och skylten bortogs.

Rålambske huset före 1751 års brand, äges nu af Bruks-Patron *Groen*. Lands-Cantzliet år i sam- ma hus.

Bryggaren *Brandelii* hus vid Squalbänken, byggdt i slutet på 1780-talet; köptes i Oct. månad 1797 af Spanska Minist. *Moreno*, för 22,000 Riksdaler.

Nåst ofvanföre är framledne Öfver-Intendenten Baron *Hårlemans* hus, som hafver en vacker trågård. Åges nu af Cammar-Rådet *J. Strübing*.

Bruks-Patron *Baltz. Knigger* hus, det sista på Drottningegatan, nedanför Observatorii-backen, med fina flyglar åt gatan och gården, hägnad med ett vackert järngaller; skall hafva blifvit byggdt för något mer än hundra år sedan, af en Holländare vid namn, *Scheffel* eller *Schöffler*, som i trådgården ligger begrafven, i en för sig der beredd Grift. Denna egendom tillhörde efter *Tillaei* Charita, 1733 Häfsmarskalken *B. Düben*. Det var från detta hus, som Engelske Ministern *Guidickens* under Riksdagen 1746, måste utlämna, den i anseende till principalats-frågan, arresterade Handelsmannen *Springer*; som der hade fökt en fristad.

Hårtill må ännu läggas det Grefveliga *Gyllenborgske* vid Brunkeberg och Malmtorgsgåtan, som sedan ägdes och tillbyggdes af Amiralitets Cammar-Rådet *Troilius* och såldes 1797 af hans Arfvingar, åt Bruks-Patron *Hassel*, för 28,000 R:dr Banco.

Det *Gyllenstiernske* vid Fredsgatan, bredevid Prinsessans Palais, Baron *Cederström* tillhörigt, då det 1796 inköptes för 18,000 R:dr Banco, af Grofshandlaren *Langenberg*, som reparerat både stora hufet och det lilla vid Strömgatan, der ock en trappa, ned till en tvättbro, nybyggdes.

Meijerska hufet, vid den så kallade platsen: *Röda-bodarne*; utgörandes hela kvarteret *Uttern*, N:o 29; byggdes af *Axel Sparre*, K. Råd och Öfver-Ståthållare i Stockholm, som lät öfver ingån,

gången uppfatta en marmor-sten, med följande derå
teknade inscription:

*Hanc Domum exstrui curavit
Illust:mus Dns. Axelius Sparre.
Regni Sveciae Senator, Arcis Holmensis
Castellanus Et Civitatis Gubernator.
Annis 1671 et 1672.
quam delineavit
Nicodemus Tesfn.
Architectus Regius et Civitatis Consiliarius.*

R. Rådet *Ax. Carlsson Sparre* var 2:ne gånger gift, 1:o med Grefvinnan *Margareta Oxenstierna Gabrielsdotter*, död 1653. 2:o med Grefv. *Beata Erichsdotter Stenbock*, död 1712; han lämnade alltså tvänne kullar barn efter sig, och utom Grefvinnan, 13 årfvande barn. Dödde som President i *Wismarske* Tribunalet år 1679 d. 16 April.

Sparreska Arfvingarne fälde hufet på Auction, då det inroptes af Gr. *Nils Bjelke*, K. Råd och Gouverneur.

Gr. *Nils Bjelke* och Dets Fru *Eva Horn*, sörfälde år 1693 d. 28 Oct. detta hus, till K. Rådet och Presidenten i Svea Hofrätt, Gr. *Gustaf De la Gardies* Fru, Gr. *Elisabeth Oxenstierna* för 28,000 D:r K:mt. År 1693 d. 18 Dec. utfärdades fastebref derå. Grefvinnan *Elis. Oxenstierna* var barnlös och adopterade sin yngsta Systerdotter, Fröken *Anna Marg. Oxenstierna* till sin Dotter; uppfostrade hånne och gaf hånne med varm hand, hufet, tillika med en egendom på Ladugårdslandet. Hon blef gift med Gr. *Carl Ulric Torstensson*. Efter hans död blef hon andra gången gift med Gr. *Thure Gab. Bielke*, S. R. Råd, Son af fordna hufets

fets ägare; och kom det således å nyo i *Bielkeska* Ätten.

År 1751 d. 8 Junii brann huset alldeles af, hvarest Gr. *Bielke* sålde tomten 1754, till Prefidenten, Baron *Erland Broman*, för 60,000 D:r K:mt. Efter fulländad lagfart, sålde han det åter, till Directeuren af Styckjuteriet, *Gerhard Meijer* för 47,000 D:r K:mt. Han företog des åter uppbyggande, med fullt alfware, förökte, och enligt K. Resolution, utvidgade tomten, i en emot de andre kvarteren likfödig fyrkant; åndrade flygelbyggnaderne och fick det färdigt 1757, så att Spaniska Ministern *Del Puente Fuerte*, då flyttade in. Till den fordna ägarens minne, låt han conserve-ra den åfvannämde Marmor-stenen, och den i nedre farstugan uppfatta *). Se mera hårom ångde Målare-Acad. som nu åger samma hus.

Vid reparationen af huset, fick Directeuren *Meyer*, nådigt tillstånd, som berört år, att intaga 14 alnar af röda bod-torget, i linia med Fredsgatan; hvaremot han åtog sig, att på egen kostnad, anlåga och uppföra den bryggan, som till nödig communication, emellan Stads Brygghus-Hamnen, och lastage-platsen, vid röda bodarne, förut blifvit pröfvad oumgångelig; hvilken ock på Krubbvirke blef uppförd, till 10 alnars bredd på den Södra och 9 alnar på den Våstra sidan, i hörnet af samma hus, till strandplats eller gata.

Öfver-Hof-Intendenten Baron *Adelcrantz*, byggde i slutet på 1740-talet, stora huset på flere sammanlagde tomter, emellan stora och lilla vattugrånden, som nu åges af Prefidenten Gr. C. J. Gyllenborg.

Hår hade kunnat intagas mångfaldige flere namn på vackra och vål byggda stenhus, som pry-

*) Baron D. Tilas handskr. Samlingar på Kongl. Bibliotheket.

da denna tracten af Norrmalm; men sådant hade kunnat trötta en läsare, och blifva anseend som mindre uppbyggeligt, att blott känna ågarnes namn till några hus; som äro så många förändringar underkastade. Om man icke kunnat följa deras efterdömen, som i åtskillige större verk om *Europas* Hufvud-Städer, gifvit vidlyftigare beskrifningar öfver många och ypperliga byggnader och palatser; så bör dervid påminnas, att byggnads-lättet här, har från äldre tider, mera haft afseende på nyttan, än pragten. Att Hufvud-Staden dock icke alldeles saknat, sådana minnes-märken af Architectur, och af våra gamla Åtters anseende och välmåga; kan intagas; så väl af Grefve *Dahlbergs* Svecie verk; der flera gamla Herrehus blifvit afritade och graverade; utan ock af de beskrifningar derom, som här, på sina ställen meddelte varda.

§. 5.

Här bör ock med några ord nämnas den eldsvåda, som d. 10 Aug. 1775 öfvergick Norrmalm, i *Adolph Fredrichs* församling, då 45 gårdar lades i aska, och hvarest sedan, i stället många vackra stenhus uppfördes. För de afbrände försäkrade egendomar, betaltes en summa, af 123,308 d:r K:mt. Ibland de afbrände husen, var allenast ett enda stenhus och det bosälligt.

Värdet af de hus, som icke voro försäkrade, räknades till 58,000 d:r K:mt, och förlorad lös egendom till 43,310 d:r; in alles 101,310 d:r K:mt. Till deras understöd, som dervid lidit, beviljade K. M., 48,310 d:r K:mt, som af Öfverståthållaren skulle utdelas. (K. br. d. 19 Oct. 1775).

§. 6.

Råmmare-banan har fordom blifvit kallad, *K. Jans* Ladugård, såger *Bång* *), med åberopande af

*) De monte Brunconis.

af Öfverståth. *Flemings* berättelse, om Drott. *Christinas* Kröning, p. 4, 26.

I K. *Gustaf Adolphs* tid, skall denna plats varit nyttjad, att der exercera Krigsfolket, och lär först på Dr. *Christinas* befallning, och genom Öfverståthållaren *Flemings* föranstaltande 1640, blifvit från Hå-torget afskild, och omgifven med en stenmur, till en *Rid-bana* eller som den ock blifvit kallad *Riddare-bana*.

Till Caroufeller eller upptåg, har den ock sedermera flera gånger blifvit nyttjad, såsom vid bemålde Drottningens Kröning, d. 20 Aug. 1650, och vid Hertigen af *Zweybrüchens Adolph Johans* för målning, med Riks-Drotzen Grefve *Pehr Brahes* Dotter, Grefvinnan *Elisabeth Brahe*, d. 20 Maji 1649. Riks-Stallmästaren Gr. *Douglas*, anställte der ett upptåg 1654, hvarom en tryckt beskrifning finnes. År 1668 d. 24 Novemb. K. *Carl XI:s* födelsedag, och d. 19 Decemb. 1672, då samma Konung hade tilltrådt Regeringen, firades der, så högtideliga tillfällen, med Riddar-Spel och Ring-rånande. Sistnämde Caroufell föreställes uti 62 graverade taffor af *Klöcker Ehrenstrahl*. Konungen anförde då sjelf 1:sta Skaran, i Romersk Drägt, under namn af *Riddare af Åran*, åtföljd af 8 *Berömmets Riddersmän*; 2:dra Skaran: *Turkar*, anfördes af R. R. Friherre *Gust. Baner*, under namnet: *Riddare af Styrkan*, åtföljd af 8 *Öfverdådighetens Riddersmän*; 3:dje Skaran: *Polackar*, anförde af R. Rådet *Bengt Oxenstierna*, Riddare af *goda Hoppet*, med 8 *goda Modets Riddersmän*; 4:de Skaran, som var de öfrige Europeiske Potentaters, anfördes af H. E. Herr R. R. Baron *Christer Horn*, Riddare af *Enigheten*, med 8 *Samrådighetens Riddersmän*. Rännare-banan var då besatt med K:s Garde och ett Regemente Ryttare i Harnesk. Ringrån-

ningen skedde i anseende till årstiden, vid ljus, i Ridhuset *).

Öfverståth. Gr. *Gyllensfierna* anhölt, i underd. skr. d. 26 Jan. 1691, i anledning af Placatet, om Hand-Quarnars inrättande för de fattige, hvartill Magistraten hyrt många hus; att K. M. tacktes till-låta, att dertill få nyttja, det långa brådhuset, vid Rännare-banan, som i Dr. *Christinas* tid varit brukadt vid Rid-dar-spel, till Åskådarens beqvämlichkeit; men K. anfåg det omistandes.

Beträffande Rännare-banans inhågnande, som sedan 1686 på ena sidan varit utan plank; så skul-le Öfverståthållaren med förslag dertill inkomma. (K. br. d. 28 Jan. 1691). Till denna inhågnad uppgafs 2:ne förslag; på ett plank, till 2526 d:r K:mt, och på en stenmur till 15,336 d:r K:mt. K. antog det förra d. 7 Maji 1691. Huru Rännare-banan, sedermera genom en Stallbyggnad 1781 blifvit afstångd ifrån HÖ-torget, varder ang:de sam-ma torg förmålt.

Om den här inrättade Bildhuggare-*attelier* och väningsrum för Prof. *Sergell*, samt om Gjuthusets byggnad, är nämt i beskr. om Målare-Acad. samt om *Gustaf Adolfs* statuë. *Bång* berättar, efter meddelte underrättelser, af Archiater M. *Bromell*, att på Rännare-banan 1672, åtskillige Machin-hus blifvit upprättade, till deras tienst som skulle gjuta Bilder och annat, till Kongl. Slottet (l. c. p. 73).

Pistol-Smeden *Vählberg* ägde på Banans Väst-ra sida, ett litet hus och Verkstad; hvilket efter hans död, af Kronan, på 1730-talet, med 450 R:dr, af statuë-medlen, inlöstes af arfvingarne.

*) Sv. Fateburen, 7 öpn. St. 1769, 8:0, p. 40.

III CAPITLET.

Om Norre Malms Östra del, eller Östra Malmen fordom kallad.

§. I.

Östra delen af Norre malm, hade af ålder ett annat utseende än nu. Ladugårdslands- eller Packare-torgs-viken, som den nu kallas, gick upp till lilla trågärds-gatan på ena sidan, samt till gamla Ladugårdslands-bron på den andra. *Blasie*-holmen nu i Syd-Väst förenad med fasta landet, var då derifrån skild, medelst ett utlopp af Norre ström, *Näcke-ström* kalladt, förbi Arsenalen och Kungs-Trågärden, neder i Packartorgs-viken. Ifrån Brunsviken sträckte sig en arm, öfver nu varande Roslags tullgården, igenom *Ingemars-Hofs* ångarne, in uti Tråsk-sjön, och vidare åt Tråsk-torget, kvarteret Sumpen, under gamla Ladugårdslands-bron till Packartorgs-viken; hvilken rånnil eller vattudrag, skilde Ladugårdslandet ifrån Norre malm och öppnade en båtfart, emellan Brunsviken, (som den kallades 1499), Norre ström och Saltsjön; som förmenes hafva blifvit kallad: *Katrumper-Sjön*, i anseende till dess långa och krokuga gång. Här af är förmodeligen *Kattrums-Tullen*, som Roslags-tullen blifvit kallad, och *Rumpend's*, som efter Cantz. Rådet *Berchs* anteckningar, anmärkes 1452 hafva varit en tomt, Östan vid *S. Örjans* gård, omkring *Johannis* Kyrkogård, besagde Spetal tillhörig; hvilken på lifstid borrt-arrenderades, med villkor, att Spetalet sedan skulle få behålla åbyggnaden.

Denna farled är nu igenfylld; och ehuru spår dertill ännu finnes, samt gamla mäns berättelser derom, som långt för detta intygat, att man i deras barndom, med små båtar rodt på *Ingemars-hofs*

hofs ångarne och der fiskat; hvartill kommer att åtskillige järnringar, af större slaget, funnits kvarfittande, uti de Våstra bergen, vid Tråsket, nedanför den så kallade nya vågen, som synes vittna, att man der fordom hamnat med farkoster *); hafver dock denna båtfart, blifvit bestridd; icke såsom omöjlig, om vattuminskningshypothesen antages; men af den grund, att Tråsket och Ingemarshofs ågor, förmenes vara högre belågne, än både Brunsviken och Saltsjön; hvilket dock genom afvågning, icke blifvit utrönt; och att Norra malmen 1649 icke varit bebyggd långre upp, än till Kammakare-gatan och Brunkebergs Capell, och båtfarten således, icke synnerlig angelågen eller nödvändig, att för Transportens skull, genom konstens tillhjälp, befordras. Denna farled blifver således ansedd, såsom ett aflopps-dike, ifrån det högre belågne Tråsket och Kattrumperfsjön, såsom ett namn, hvilket endast skall blifvit Tråsk-sjön tillagdt.

På den af *Wittingh* i *Jacobs* minne bifogade Charta, är hela denna farled, ifrån Saltsjön allt intill Brunsviken utmärkt, med åberopande af gamla Chartor och *Palmföldske* samlingarne om Stockholm, i Upsala Bibliothek förvarade.

På en annan Geometrisk deliniation, öfver den afbrände Norremalms Östra och Våstra del 1686 **), är denna vattuledning ifrån Packar-torgsvi-

*) *Wittinghs Jacobs minne*, p. 3.

**) Denna svåra eldsvåda öfvergick N. malm d. 8 Jun. 1686, ifrån Hamn-gatan hela Reger. gatan uppföre, till lilla bron vid Häckelverket, och ifrån canalen till *Olofs* Kyrkogård, hvarvid i båda församlingarne afbrändes 646 gårdar, och 3 väder-qvarnar; hvaraf Staden i Contribut. och inqvart. p:gar, måste sakna 5502 d:r S:mt. (Öfverståth. relation 1686). Uti tvisten emellan Bryggaren *Erich Andersson Vestman* käreande, och *Carl Mårtensson* svarande, om upphovet till den

viken ända upp, förbi Häckelverket, intill Tråsket marqverad, till 10 alnars bredd, efter Scalan, med tvåne broar deröfver; den ena midt för Bergsgränden, och den andra äfvanför kvarteret lilla *Italien* och Häckelverket. Packar-torget är på denna afritning en reguliere fyrkant, viken i en rät linia med pälverk, till 150 alnars längd, midt för Hamngatan och Smålandsgränden. Öfre delen af torget var intagit af Stadens Material-gård. Man har velat nämna detta, i synnerhet angående viken och vattuledningen; för att visa, huru utseendet deraf, på något mera än 100 år blifvit förändradt; och huru det för ännu 200 år tillbaka, ifrån den tiden, icke kan bedömas, efter hvad det nu är. Om man öfver detta vattudrag, hade en tillförlätelig Charta; kunde icke allenast möjligheten, utan ock verkligheten, af den i fråga varande communication, emellan Brunsviken och Salt-sjön ådagaläggas; hållst man icke eller gerna torde kunna befrida, att vattnet den tiden, stådt högre än nu.

Till upplysande af detta ämnet, förtjenar här intagas hvad Öfverståthållaren *Gyllensfierna*, uti skrifvelse till K. M:t af d. 3 Julii 1686 angående medel till vidare eldsvådas förekommande, anfördt rörande Tråsket och Brunsviken.

"Det har E. K. M:t år 1669, i nåder gifvit och förundt Staden, till Manufacturernes inrättande, den gamla repare-banan, med de der befintliga hus, vid gamla Ladugårds-bron; hafvandes E. K. M. på den orten, enkannerligen haft affeende, till det stående vattnet i Tråsket, som till Fårgeri skall vara tjenligt, och att detta år strax vid sjön

H 3 be-

na vådeld; dömde Kongl. Rätten, d. 9 Julii 1687, att Carl Mårtensson, skulle värja sig med 12 Manna Ed, att det var våda, och ej förfummelse, eller vilja hans, att elden hos honom lös kommen var.

belågit, derifrån allt afföras kan; sedermera här Borgmästaren *De la Vallée* författat en dessein öfver Brunsviken, huruledes den skall kunna ledas uti Tråsket och således samma reparebana förbi och ånda genom Norremalm till Salt-sjön; hvilket förslag E. K. M. har i förleden Höst låtit communicera Dets Cammar-Collegium, att gifva sitt betänkande derutinnan. Såfom nu efter bemålte *De la Vallées* uppfatte Memorial, åro författade åtskillige stora nyttigheter, som igenom detta vattuledandet kunde tillflyta E. K. M., Staden och det allmänna bästa, i det man icke allenast kunde hafva friskt vatten i dets trågårdar och stall, utan ock i alla hufen på Norre malm; utan skulle ock lända till manufacturerens märkeliga befordran, varandes desseinen nu så mycket beqvämligare att ställas i verket, som nu de hufen merendels åro upbrände, de der stodo i vägen; altså förmodar man i underdånighet: att E. K. M. allernådigt lär befordra detta verket till fullbordan. Det kommer fuller Hånnes M:t, E. K. M:ts högtålskelige Fru Moder, genom detta vattustannandet att mista några ångestycken vid *Ulrichsdal*; men som Hånnes M:t deremot, kan hafva stora nyttigheter häraf; så underkastas E. K. M:ts nådigste behag, till förmå Hånnes K. M:t, att gifva Dets nådiga Samtycke dertill; det man nu i begynnelsen och sedan ångarne åro afflagne, må stamma det ordinarie utloppet af Bruns-viken, då man strax får se, huru stor skada ångarne kunde deraf taga, och huruvida detta låter practicera sig; finner man då skadan vara för stor, och några svårigheter, till denna desseins fullbordan; så kunde man med ringa möda, åter öppna det förra utloppet, och låta vattnet gå af ångarne igån. Man förmodar att E. K. M:t sig detta verket, så mycket högre till nådig

be-

befordran, låter vara recommenderat, som detta profvet med ett ringa, efter *De la Vallées* förslag, nemligen högst 200 d:r S:mt står att göra; tagandes ock samma ångar alts ingen skada, att vattnet går öfver dem; utan blifva deraf fast bättre” *).

Om nu besagde Communication emellan Salt-sjön och Brunsviken i de äldste tider varit practicable; och den samma ännu af en *De la Vallée* 1686, blifvit anfedd möjelig, att i verket ställa; torde man väl böra medgifva, att vattnet i Brunsviken, som haft sitt utlopp vid Ålkistan; i den mån sedermera aftagit, att Communicationen med Tråsket, derigenom blifvit afbruten; och att *De la Vallées* project, som förberört är, grundat sig på utloppets fördämning, för att genom vattnets fligande, kunna återställa ofta nämde vattledning.

Hårtill kan ännu läggas, hvad angående vattkonsten i Kungstrågården, blifvit anfört; att Karpdammarne vid Roslags-tullen, hade sitt vatten från Tråsk-sjön, ännu 1702.

Att dömma om förhållandet nu, till fanna förhållandet, för 4 à 500 år tillbaka, gifver ett ganska opåliteligt utslag. *Näckeström* som var en gren af Norreström, finnes icke mer; trenne holmar i Norreström, som i gamla handlingar, tydeligen äro åtskilde, hafva blifvit gjorde till en; hela vattudraget ifrån *Ulf-Sunda*- till *Riddare-sjärden*, talar redan om ett förestående lika öde, med nu i fråga varande farled; innom 50 år, skall man blott på gamla Chartor, uppföka Brunkebergs fordna låge; att förtiga mångfalldiga flere förändringar, som lära, huru osäkert det är, att dömma om förenämde vattledning; utan tillgång till samtida handlingar och afritningar, som för så gamla tider tillbaka icke finnas; då knapt någon äldre lærer

H 4

kun-

*) Öfverståth. Ämbetets bref i K. Riks-Archivo.

kunna uppvisas, än ifrån medlet af 16 århundradet.

Den bro som vid vårens början 1739 aldräförst vid Packare-torget, till en genare communication med Ladugårdslandet, anlades; intygar, att man ännu af denna gamla canal, åtminstone velat draga den nytta, som af ett aflopps-dike, ifrån Träsket var nödvändig; i hvilket ändamål, gamla Ladugårds-bron och bron på Humlegårds-gatan, ännu fömodeligen underhållas. Denna rånnil och Packarorgs-viken, som hafva ett stinkande vatten, hafva i senare tider blifvit för så vådelige och skadelige, för de kringboendes hålsa anfedde, att man tillstyrkt deras igånfyllande såsom en nyttig och nödvändig anstalt. (Odhelli tal om dödligheten i Stockholm).

§. 2.

Igenom den redan nämde gård- och gatu-refningen 1637—1640, som var nog alfversam, minskades gårdarnes antal, på den bebodde tracten; hvartill kom 1640 års vådeld, som lade hela Östra delen af Norre malm i aska. Ehuru svår och olyckelig den var för dem, som således miste sin egendom, var den dock mycket bidragande till N. Malmens och dess Östra dels ordenteligare indelning, i anseende så till gator, som kvarter och tomter. K. Regeringen gaf samma år d. 5 Mart. 1640, Magistraten tillstånd; att som en ny gata var lagd, genom Byffe-Skyttar-gården (Rånnarebanan), på Norre Förstad, och några tomter vore öfverblefne på båda sidor; hvilka så vål vid samma gata, som alla andra nylagde gator, borde med hus och gårdar bebyggas; så ågde Magistraten, de samma att försälja; och skulle å dem, som närmaft torget lågo, gode stenhus upplättas. Den af-

brän-

brände tomters åter uppbyggande, blef sedermera icke allenast företagen och fortskyndad; utan gaf ock omsider anledning, till Norra malmens indelande, i tvänne särskilde församlingar, som förut varit tillhopa i S. *Clarae* Kyrka: hvilket åter för- anledde till S. *Jacobs* Kyrkas snara fullbordande.

§. 3.

Östra malmens eller S. *Jacobs* Församlings- gränser, äro i beskrifningen om Kyrkan utmärkte. De utvidgades med sjelfva malmen 1670, då Stads- planket eller staqvetet utflyttades; med den tracten, Öster och Norr om S. *Johannis* Kyrka, som kal- lades: *Sanden*, och nu nya vågen och Surbrunnen.

Om Regerings- och Smedje-gatornes bättre be- byggande, kan här tilläggas: att efter den, samma gator öfvergångne eldsvåda, d. 26 Sept. 1652, Drott. *Christina* d. 12 Octob. f. å. gifvit Magi- straten befallning, att tillhålla hvarje tomt-ägare, att uppbygga stenhus: och att de som dertill vore oförmögne, skulle tomterne försälja till andre, som det ville och kunde göra. Här må intagas en be- rättelse om flere eldsvådor, som öfvergådt Norre- malm:

1689 d. 24 Jan. ifrån kl. 1 om natten intill middagen, afbrann Smedje-gatan på båda sidor, allt ifrån Nord-Västra ändan, intill Bergs-brunnen, och så mycket som byggdt var, emellan Brunkeberg och b:de Smedje-gata, ned till Regerings-gatan, der stenhusen på Västra sidan blefvo obrände; men trä-byggningarne inne i gårdarne afbrunno.

Den 20 Nov. f. å. brunno några kvarter på Norre malm, midt emot Barnhuset.

1690 d. 14 Mart. om natten, brunno åter på Norre malm 3 gårdar, för Secreteraren *Mörlings* Enka, Cammer. *Wulf*, och Styckgjutare-gården blef något skadd.

1691 d. 21 Nov. vid midnattstid, brann Herr *Axel Sparres* och Husgeråds-Måstaren *And. Andersson Drakenstiernas* stora stenhus, tvärt emot hvarandra, på båda sidor om gatan, inemot Kungsholms nya långa bro.

1693 d. 21 Decemb. brann sal. Gr. *Axel Lilljes* sköna stora hus vid Norremalms-torg, vid kl. 11 om natten.

1694 d. 12 Nov. emellan kl. 6 och 8 om morgonen brunno 2 gårdar i M:r *Samuels* gränd på N. malm i hörnet emot Gr. *Gustaf Oxenstiernas* träbyggning *).

Sedan under sårskildte articlar, Kyrkorne, Prinsessans Palais, Opera-huset, med flere allmänne och enskilte inrättningar, blifva omförmålte; bör ock här någre strödde underrättelser, om en del af de större hufen och några private egendomar, meddelas. De kunna hvarken tillfredsställa andras fordran eller egen önskan; men den upplysning man derom af ågande rätts handlingar skulle kunnat erhålla; har antingen blifvit vågrad, eller och hafva sådane Documenter icke blifvit samlade och förvarade, utan genom vangömmo förstörde.

§. 4.

Castenhof eller bostellet för Chefen vid Kongl. Lif-Gardet, är en Staden tillhörig egendom; hvarom Magistraten vid frågans afgjörande, om hyra derföre, af Inqvarterings-Commissjonen, lämnade den underrättelse: att det 1645 begynt byggas af Staden, till Kåmners-Kammare på Norre malm; hvilken byggnad fortsattes till och med 1649, då kostnaden sig bestigit, till 12,210 d:r 3 ö. S:mt;

att

*) Finnes anteknat i en handskrift af Herr *Claudius Örnhielm*, om monumenter i Upland, som nu förvaras i *Nescheriska* Bibliotheket.

att till samma byggnad år 1650, ytterligare åtgåde 9916 d:r 20 ö. S:mt; att Dr. *Christinas* Privileg. d. 9 Febr. 1650 utvisa, att Staden blifvit förundt upprätta, uti Norra Förstaden, ett fårdeles hus (det nu varande så kallade Castenhofs-huset, som förmodligen fädt sitt namn af *Casten Hof*, som der var Vinskånk), hvarest jämte Justitiens författandé, ett skänkeri af främmande drycker, skulle anställas; att sedermera eller 1664 d. 10 Mart. K. *Carl XI.* genom Nådig Resolution befallt, att Magistraten skulle utse och reparera ett hus, till vänings-rum för främmande Ministrar, hvartill K. M. äfven projekterat Stadens hus på Norre malm, sedan Kåmnars-Kammaren och fångelser, blifvit derifrån flyttade, samt att Staden skulle inlösa, det mindre huset vid torget, till Vårdshus för Resande. Derefter 1680 har Öfverste *Hastfehr*, bodt uti Stadshuset på Norremalm, utan hyra; men 1694, hafva för de rum Öfversten då derstädes innehafft, 400 d:r S:mt, blifvit, under Borgerskapetets contribution inräknade, hvilken summa allt till år 1762, blifvit till Staden erlagdt; då den öktes till 533 $\frac{1}{2}$ d:r S:mt, som af Inquarterings-Commissionen sedan blifvit betalte.

Ingen anledning finnes, att *Castenhofs*-egendomen, år vorden inköpt, till boställe vid K. Lifgardet, eller af sådane medel, som K. M. till dylika behof, skulle hafva beviljadt Staden; utan tillägga Stadens Privilegier, af åren 1456, 1557, 1579, 1636, 1655 och 1676, Staden att njuta och behålla, sina bodar, källare, hus, gårdar och tomter samt torn; och all den fördel deraf plågar falla och ökas kan.

Uti ytterligare infordrad förklaring, har Magistraten andragit; att Stadens Hufvud-böcker utvisa, att kostnaden på Castenhofs-huset, blifvit tagen af Stadens enskilte medel; hvilke alle, icke äro ande,

dre, eller af annan beskaffenhet, än sådane, som till allmänne behof blifvit Staden beviljade, dock utan att berörde dertill använde kostnad och utgift, sedermera år vorden Staden erfatt, eller någon öfverenskommelse derom gjord, enår huset blef till boställe inrymdt, utan som Protocoll. d. 23 Febr. 1680 visar; har Magistraten, till följe af K. befallning, angående inqvartering för Öfversten *Hoff- fahr*, då resolverat att betala för honom halft års hushyra, uti det då varande, så kallade Gr. *Liljer- hus*, vid Norremalms torg; men då han måste derifrån afflytta, så ville Magistraten uppdraga honom logementer, på Stadshuset dersammaftådes, hvilka emedlertid borde repareras, och skulle den förfallne hyran 800 d:r K:mt, betalas af Stadens Cassa. Att ifrån 1680 till 1694, ingen hyra för huset blifvit uppförd eller betald; synes deraf härröra, att någre inqvarterings medel, den tiden icke varit; utan att de blifvit 1688 d. 16 Julii, aldri först i nåder beviljade; men att hyran ifrån 1694 och sedermera blifvit erlagd, anses vara derifrån kommit, att K. M:ts instruction, för Stads-Cammereraren, af d. 2 Febr. 1694 uttryckeligen befaller, att ingen må utan hyra, nyttja någon Stadens lågenhet; och emedan Inqvarterings-ordningen 1720 ut- sätter 1600 d:r K:mt för Öfversten af Lif-Gardet; ty har Inqvarterings-Commisjonen, för *Castenhofs- huset*, betalt samma hyra till 1766 *).

Till Stadshusets reparation på Norre malm, der Kåmners-Kammaren och dess fångeller vore; som ifrån långliga tider varit betäkt med nåfvet och bråder, och hvarpå en våning skulle byggas, till uppbörds-Contoir, anflogs 1695 en summa af 2666 d:r S:mt.

Bre-

*) Öfverståth, Ämbets Handlr i K, Riks-Archivo.

Brevid Castenhof är för detta *Leyelska* huset; sedermera President. Baron *Celsing* tillhörigt.

Apotheket *Lejonet* vid torget och hörnet af Regeringsgatan, såldes af Borgmäst. *Erich Rosenholm*, till R. Rådet *Johan Rosenhane* d. 27 Julii 1660 för 5300 R:dr. År 1669 såldes det af Fru *Brita Ribbing*, till Apothekaren *Dan. Roberg* för 8166 $\frac{1}{3}$ dr S:mt och har sedan kommit till Lif-Medicus och Apothekaren *Vertmüller*, hvars Son, Doctor *Vertmüller* deraf nu är ägare.

Om det *Kgl. Stallet* på N. malm, hvars Östra del skänktes af Dr. *Christina* 1647, till Riksmarsken Gr. *Jac. De la Gardie*, varder vidare förmålt, angående gamla Arsenalen; hvad åter Västra delen beträffar; så inhämtas af original donations-brefvet på Pergament, af d. 20 Junii 1647, att Dr. *Christina* skänkt den, till R. Rådet och Cantzlie-Rådet *Gust. Oxenskierna Gabrielfson*, Öster om Norremalms-torget, med den grund och tomt som b:de Stall, med sin fulla längd och bredd, var byggdt uppå, allt ifrån Norre gatan neder till sjön; jämväl ock så mycket af den der hos liggande tomt, näst Väster om, som Kronan tillkommer, och andra ingen skålig praetension, på hafva kunna, hvilkas rätt förbehålles: och skulle Herr *Gab. Oxenskierna* hafva magt och tillstånd att i posfession taga, berörde Västra del af *Kgl. Stallet* och derhos liggande tomt; så snart ett annat stall, på en annan ort, färdigt blef. m. m.

Om Generalen Baron *Duvalis* vid Malmorgsgatan belägne hus, förmåles, att tomten 1645 af Dr. *Christina* blifvit skänkt, till Trompetaren *Christ. Jordan*. Huset afbrändes 1652. Tomten såldes till Kopparslagaren *Ch. Sigell*, gift med Borgmäst. *Bunges* Syster. Efter *Sigells* död 1675, köpte *Bungen* det af hans Enka, för 25,000 dr K:mt. Ansenligen förbättradt och tillökt, inbördades det

ef.

efter *Bunges* död 1696, af hans Måg, Assessor *Kalling*, för 40,000 d:r K:mt. Det ägdes sedan af R. Rådet *Pehr Kalling*; och kom genom köp, ifrån Landshöfdingen *Insensfierna* till hans Svåger Generalen *Baron Duvall*.

Håfmarfskalken *Jennings* hus, Öster under berget i Södra Hörnet af Regerings-gatan och tvärgatan till Fiskar-torget (Packartorget), Hamn-gatan kallad, blef d. 13 Apr. 1644 af Skråddaren *Jöns Arvidsön* upplättit, till Gen. Quartermästaren, *Olof Hansson Oxekusfvud*, till Helgö, för 1600 d:r enkelt K:mt, till 426 $\frac{2}{3}$ R:dr. Specie råknat och till vängåfva 35 R:dr in Specie. Detta hus beboddes i senare tider af R. R. och Riksmarskalken *Gr. Lieven*, der Han ock afled 1781; äges nu af Frökens *Fredensfierna*.

Ankarkronske huset midt emot beläget, tvärt öfver Reger. gatan, år efter Landshöfdingen *Theodor Ankarkrona*, Fidei-Commis i hans slägt.

Öfverflåth. *Clas Fleming* köpte af Staden 1644 d. 25 Maji, tomten på Östra malmen, vid Hamngatan; hållande i bredden på Östra sidan vid Regerings-gatan 56 alnar, och på Västra sidan vid Brunkeberg 56 alnar, samt i längden på Södra sidan vid Hamn-gatan 63 alnar. R. Rådet och Presid. *Gr. Lagerberg* ägde sedan denna tomten, som blef med ett ansefligt stenhus bebyggd, af Öfver-Intendenten och sedan Presid. i Cammar-Collegio *Gr. Cronstedt*, som var *Gr. Lagerbergs* Måg. Det tillhör nu Håfmarfskalken *Baron Düben*.

Baron Adelsvärds hus på Reger. gatan, köptes af R. R. och Riksmarskalken *Gr. Gyllensfierna*; som tillhandlat sig det, af Brodren, efter Riks-Grefvinnan *Horn*; sedan förmåld, med R. Rådet Grefve *Bark*. I Salonnen ser man ännu 2:ne dyrbara speglar, som hafva varit en Kgl. present.

Det

Det huset vid Regeringsgatan som K. *Carl XI:s* Gemål, Dr. *Ulrica Eleonora*, kort tillförne, sig tillhandladt, till en inrättning för fattige; afbrände i 1686 års eldsvåda, och skänktes tomten sedan, de fattige till en nådegåfva. År 1694 d. 14 Julii lämnades Magistraten nådigt tillstånd, att förfälja den samma, och att Summan derföre förränta, till de fattigas nytta och förmån.

Framledne Stats-Secreteraren *Falker* hade ett Stenhus vid *Jacobstorg*; hvartill tomten blifvit skänkt af K. *Johan III*, åt Befallningsmannen på Stockholms Slott, *Jon Nilsson*, den 4. Maji 1571. År 1645 bekom Vinskänken *Siegert Kraft*, som länge varit K. *Gustaf Adolfs* Vin- och Mundskänk, på dets refor till Lifland och Preussen, Confirmation å samma tomt, den han sig tillhandlat af förenämde *Jon Nilssons* Arfvingar, och hvarpå han låtit bygga ett stenhus.

Fru *Anna Trolle* ägde vid *Jacobs* Kyrka ett hus som vid gaturefningen 1637—1640 blef nederrifvit, hvaröfver hon mycket ond gjordes. Hännens tillmälen i vredes mode, gaf anledning till detta genfvar, som finnes i *Palmköldes* samlingar och flerstådes anteknad.

Ach! Hjertans Syfter hull,
 Hvi gjören I Er så dull,
 För en så ringa skull,
 Som är dock rätt af null?
 Om Ert hus vor af gull,
 Dertill med perlor full;
 Så skall det dock omkull,
 Alt ned till mark och mull
 Och det för gatan skull
 Min gamla *Anna Trull* *).

Ba-

*) *Jacobs* minne, som vid beskrifn. om husen i *Jacobs* församl. lämnadt flere nyttjade underrättelser.

Banerske eller *Djursholmske* huset, så kalladt, på stora trågårdsgatan, var ibland de anseeligaste stenhusen på 1630-talet: kallades sedan det *Bjelkeske* och ågdes 1771 af Grefvinnan *Sack*. Efter 1634 års författning om stenhus-byggnad, blef från samma hus, ända till malmtorget, de der då varande träkojor nederrefne.

Hela Våstra delen af trågårdsgatan, ifrån Grefve *Pipers* 2:ne hus till Enkhuset, intages till större delen, af trenne ypperlige hus, som tillhöra afledne Håfmarkalken Baron *Carl De Geers* arvingar; hvartill ock hör en liten trågård och lufthus, på andra sidan vid Kungstrågårdsmuren, och hvar ifrån, är en ingång till Kongl. trågården.

Enkhuset vid Hamngatan midt emot Kungstrågårdsmuren vid Norra ändan, har fordom varit en *Sparre* tillhörigt. Det afbrände i vådelden 1686. Sedan tomten länge stådt obbyggd, fattes huset åter i sitt förra stånd, på 1720-talet, af K. Råntmästaren *Lagerparre*. När han för otrohet i tjensten affattes och huset tillföll Kronan; gafs det åt Grefvinnan *Woinarofski*, som på sin Herres vägnar, hade en stor penningesumma att fordra af Kronan. Hon ågde det ännu 1733, efter Tillaei Charta; men sålde det sedan till Stockholms Borgerkap, till en Enkhus-inrättning. Detta vackra stenhus med sina flyglar, är inståndt af ett järnstaket. Till Corps de logis är en stentrappa, och öfver porten läses: *Loflige Borgerkapets Enkehus*. Se vidare härom Articeln: *Inrättningar ad pios usus*.

Ända upp till S. *Johannis* är denna delen af Malmen tämmeligen väl bebyggd, och äro i synnerhet Regeringsgatan på Östra- och Drottningegatan på Våstra malmen, i anseende till de många kostbara hus och byggnader derstädes, minnesmärken

ken af Drottning *Christinas* och Regeringens i Hånnens minderårighet, omtanke och försorg, att gifva Norremalm, ett för Hufvud-Staden ordentligt och värdigt utseende. Anninnelsen deraf torde vara i dessa gators namn förvarad.

Kronans i förenamde måtto, omförmålte gamla *repare-bahn*, vid gamla Ladugårds-bron, som skänktes Staden d. 27 Martii 1669, till Manufakturers och Färgeriers inrättande; blef, sedan Tråsk-fjon igånväxt, och vattnet derifrån, anlågs ensamt nödigt, till vattukonsten i Kungs-trågården, samt Tråsk-rännilen igenfylles, hvarefter handverkarne aflyttade till Kungsholmen, på Magistratens, genom Öfverståthållaren Gr. Gyllenstiernas gjorde hemställande, till Kongl. Regeringen 1703, omföder till tomter indelt, att emot tomtörens erläggande till Staden, af Borgerskapet cultiveras och bebyggas.

Afvanföre och omkring *Johannis* och *S. Olof* hafva dels berg och högder, dels fumpige och lågländte rymder, icke varit det tjenligaste, utan mycken kostnad, att kunna bebygga. Således finner man hus och kojor på denna tracten, så nedfunkne i jorden, att taken äro i lika låge med gatan, och hafva till tomtens hågnad, planket på taket; på de högre och förmänligare belågne ställen, äro åter flere vackre stenhus i senare tider uppförde, samt åtskillige trä- och malmgårdar anlagde.

Gyllenborgske malmgården näst intill Norremalms sur-brunn, byggdes under de förre Riksdagstiderna, och åmnades till ett stort Vårdshus; som då, i anseende till en mera lönande rörelse och näring, kunde betala en anseeligare och deremot svarande hyra. Denna byggnad bestående af ett stort stenhus, med många rum, såldes och inreddes sedan till Cassern.

Ingemarshof, hvarest i senare tider varit Vårds-hus; köptes af Bergs-Rådet *Sandels*, som der lät uppföra ett vänings-hus af sten, med sina flyglar. Cammar-Rådet *Gust. von Stockenström*, som sedan deraf varit ägare, fälde denna egendom 1797 till Cammar-Herren Gr. Nils *Gyldenstolpe*. Utom åbyggnad och en vacker trågård, är derunder tvänne rikt bårande ångar och andre tillhörande ågor, vid Roslags tull-gatan, allt in till tullgården.

Ingemarshof ägdes fordom af *Ingemar Frodbom*, som förmodeligen gifvit egendomen sitt nu varande namn. Han var gift med en *Hising*. Det berättas, att han skänkt en liten del deraf, i hörnet af Roslagstull-gatan och vågen till Ladugårdslandet, åt en sin trogne tjenare *Claes*; hvaraf Vårdshuset *Claes på hörnet*, ännu behåller sitt namn.

Belle vuë, en Malmgård, som nu innefattar hela lands-udden emellan Roslags- och Norr-tullarne, ägdes till en del af Håf-Intendenten *Pasch*, som först nedlade någon kostnad, på des ödling och prydnad. Angående ett planks uppfattande och underhållande, vid stranden af Brunsviken, som går intill denna egendom, att hindra varors olofliga in-practicerande; hade han en långvarig proces, hvilken sluteligen af Rikfens Ständer, till hans fördel, afgjordes. Vid sin död lämnade *Paschen* detta ställe, till Håf-Intendenten *Rehn*, som derå gjorde hvarjehanda förbättringar; men sedan R. Rådet och Öfverståthållaren, Baron *Carl Sparre* blef deraf ägare, har denna malmgård med sitt nya namn, *Belle vuë*, fådt förnyad fågring, vidsträcktare ågor, flere åbyggnader och en Engelsk park, att någorlunda svara emot granskpet, af det vackra *Haga*.

Vid flere egendomars förändrade namn, kan man här icke spara en anmärkning, öfver ett bruk som föranledt, nästan utan ändamål, till mycken

Öreda och ovifshet, i synnerhet vid topographiske beskrifningar. Af nämde ålldre handlingar, i det föregående, underrättas man om ett *Lögjaboda*, som skall legat emellan Brunsviken och Brunkebergs ånde, samt om en flot-mosse emellan *Våfsby* och *Lögjaboda* ång, som förmodeligen i denna neiden bör sökas; men hvilkas läge, dock nu är så mycket svårare att igånfinna, som med ågors sammanslagande och afskiljande, åfven de ålldre namnen blifvit ombytte och förglömde. Man har uti föregående Capit. angående de af *Clarae* Kiofter uthyrde lägenheter, nämt detta *Lögheboda*, som med beskrefne villkor 1499 bortarrenderades, till *Mattes Guldmed*; och af beskrifningen om des läge, i Solna Sochen, emellan Brunsviken och Brunkebergs ånde, förmenes med tillhörande ågor, hafva varit, det nu kallade *Belle vuë*, tillika med *Borgmästaren Lüdbergs*, dervid nästgränsfande egendom eller malmgård. Namnet *Löghobothunn*, som detta ställe åfven i handlingarne kallas, gissar man kunna härleda sin upprinnelse, af det *lögninggrund*, som finnes på *Belle vuë* ågor vid *Brunsviken*.

IV. CAPITLET.

Om Norra Broarne.

§. 1.

Communication medelst broar, ifrån Staden till Norremalm, måste ifrån Stockholms första anläggning, hafva varit nödvändig och oumgångelig, efter vägen låg deröfver till Upland, Rikets först bebodde Landskap och åt flere i Norr belågne orter.

Uti gamla Stads-Lagen, hvar till *Birger Jarl* är första upphofvet, stadgades i 23 Cap. B. Balken,

Öreda och ovifshet, i synnerhet vid topographiske beskrifningar. Af nämde ålldre handlingar, i det föregående, underrättas man om ett *Lögjaboda*, som skall legat emellan Brunsviken och Brunkebergs ånde, samt om en flot-mosse emellan *Vålsby* och *Lögjaboda* ång, som förmodeligen i denna neiden bör sökas; men hvilkas läge, dock nu är så mycket svårare att igånfinna, som med ågors sammanslagande och afskiljande, åfven de ålldre namnen blifvit ombytte och förglömde. Man har uti föregående Capit. angående de af *Clarae* Kiofter uthyrde lägenheter, nämt detta *Lögheboda*, som med beskrefne villkor 1499 bortarrenderades, till *Mattes Guldmed*; och af beskrifningen om des läge, i Solna Sochen, emellan Brunsviken och Brunkebergs ånde, förmenes med tillhörande ågor, hafva varit, det nu kallade *Belle vuë*, tillika med *Borgmästaren Lüdbergs*, dervid nästgränsfande egendom eller malmgård. Namnet *Löghobothunn*, som detta ställe åfven i handlingarne kallas, gissar man kunna härleda sin upprinnelse, af det *lögninggrund*, som finnes på *Belle vuë* ågor vid *Brunsviken*.

IV. CAPITLET.

Om Norra Broarne.

§. 1.

Communication medelst broar, ifrån Staden till Norremalm, måste ifrån Stockholms första anläggning, hafva varit nödvändig och oumgångelig, efter vägen låg deröfver till Upland, Rikets först bebodde Landskap och åt flere i Norr belågne orter.

Uti gamla Stads-Lagen, hvar till *Birger Jarl* är första upphofvet, stadgades i 23 Cap. B. Balken,

fälunda: "Sju äro the Kôpstadha som Norra bro skulu byggja, the näst Stadenom är, swå opta thet torff. §. 1. Stockholms män skulu bygning sina byria i jordena näst Stadenom, och byggja öfver strömen lithla, och halft broakaret thet sunnarsta näst Stadhenom, som under the samu Bronne ligger: Wästeraros och Arbogha thet sama Brokaret half, swå som Norra delen, och alla halfwa delin, af the samu Bronne, moth Upsalum, Eneköpfung, Siktuna och Strångianås, thetill Bönderna widh taka: Upsala och Eneköpfung sin tridung, Siktuna och Strångianås sin tridia deel af samu Bronne. §. 2. Hvilken Stader eigh bygger, the samu Brona thå fogaten aff Stockholm thet til sigger, eller dagh förelägger böte fyratighi marker til tveskiptis, Konungenom och Stadhenom. Um the andra två Broar i Stockholm äru som annur Nora bro och Sudra bro, vari lagh samu.

Af hvad här i 2. §. förmåles, tyckes meningen oförgripeligen vara, att utom de i 1 §. nämde broar, voro i Stockholm en *annur Norra bro*, förmodeligen den som på Stockholms äldsta planchartor, utmärkes, från Slottets Östra sida, till Helge-ands-holmen; och *Södra bro*, öfver Söder ström till communication med *Äsöna* och Södra orterna i Riket.

Från äldste tider har blott en bro varit ifrån H. ands holmen till Norre malm; men af den, bland plan-Chartorne, uti första Capit. om Stadens anläggning, nämde N:o 8, och bland perspectivritningar och koppars tick, beskrefne N:o 18, intages: icke allenast att bron från H. ands-holmen, gådt först till lilla holmen och sedan derifrån till Norremalm; utan ock, att en bro gådt från Slottets Östra sida, till Barkare eller lilla holmen, der slagtarhuset fordom stadt; hvarifrån sedan en bro blifvit

anlagd till Norremalm. Siftnämde gravüre ifrån K. *Johan III:s* tid, visar ock att denna bro, öfver Södra strömgrenen, varit med vindbrygga förfedd; utmärkandes således att durchfarten derigenom, då varit nyttjad och obehindrad.

Att communicationen ifrån Staden och Norre port till Norre malm, bestådt af trenne broar; hvaraf den medlersta nu mera icke är synbar; men som förenämde Charta N:o 8 tydeligen utmärker; är aldeles enligt och öfverensslämnande, med det öfverskrefne innehållet å 23 Cap. B. B. *huru Norrebro näst Stadenom skulle byggas, och de andra två der åro.* Der omtalas ock i 1 §. trenne ställen, der Stockholms Stad skulle bygga, först i jordena näst Stadenom; så öfver strömen lithla, och sedan halfva brokaret det funnersta näst Stadenom, som var vid tredje bron, emellan lilla holmen och N. malm. Andra §. af detta Capitel handlar sedan vidare, som förbemålt är, om 2:ne andra broar i Stockholm, först en annor Norre bro, ån den förut nämde och tillika om Södra bro. Det är således ganska troligt, att bron öfver Södra strömmen, varit lika gammal med Norra broarne ifrån Staden till N. malm; hvilket ock en beqvåmligare communication emellan Åsöna och Staden synes hafva fordrat.

Af R. Rådet och Öfverståthållaren Gr. *Christopher Gyllenstiernas* berättelse till K. M. af d. 12 Oct. 1686, intages, att nya brobyggnaden ifrån Norremalms torg till Slottet, blifvit med all flit beförd; och att ehuruval grunden varit mycket svår, att man måst alla pålar, med järn beslä; så var samma pålning, så när till ånda bragt; skolandes med all flit, samma arbete fortsättas, och sedan bron vore färdig, skulle dessleinerna öfver Slagtarebodarne och Fiskare-bron fullföljas.

Att detta icke må synas, emottåga hvad i förenämde mätto nyls blifvit anfördt, om blott en brö från H. Andsholmen, till N. malm, anmärkes, att den byggdes långt senare; och att förenämde till fullföljande desseiner öfver Slagtarbodarne och Fiskarbron, fädt ett annat låge och sträckning efter hvad befagde nya bro fordradt.

Det är om denna då nybyggde bro, som Nicod. Teslin, i det förr återopade memorialet, om Slottsbyggnaden, af år 1692, säger, att Slottsbyggnaden derefter icke kunde inrättas, utan att blifva vanskapelig, och att bron blifvit anlagd, efter den linnen, man velat observera ifrån tre Kronor till Brunsviken. Både Slottet och torget hade fädt ett ordenteligare anseende, om den blifvit stald midt för Slottsporten, på Norra façaden, i rät vinkel till torget; hvilket och vid den nya stenbrons anläggning, i våra tider blifvit i agt tagit.

Denna nu omtalte bro, var således den andra, som byggdes till communication med Norremalm; efter hvars förfärdigande, den sedermera genom ett brott derå, blef fullfölgd till Slottets Östra fida och Skeppsbron; hvarest passagen så ökades att Nord Östra tracten vid Slottet befaltes stenläggas.

Att de gamla Norrebroarne blifvit ombyggde, förbättrade och ofta iståndfatte; fordrar nästan inga bevis. De liknade icke *Roms* gamla broar som trofsade flere fecler. Af det, här åfvanföre intagne Capit. af Stads-Lagen, finnes att samma broar, varit på stenkistor eller bro-kar inrättade, som sedan blifvit på pålar anlagde. De å dem från äldste tider varande vind-bryggor, blefvo iståndfatte, då försvars-anstalterne 1520, vid en fiendes förväntade ankomst besörjdes; portarne vid yttre och inre bron, vore med torn och fästnings-verk försvarade. (Se beskrifn. om Hølge-andsholmen).

Då Staden 1662 föruntas fri disposition öfver Norrström, med tillstånd, att deruti bygga Slagtarehus och Qvarn, med flere lanor och verk; var det med vilkohr att Norrebro skulle till Stadens Zirat och prydnad, varda väl underhållen. (Förmynd. Reger. Öp. br. d. 25 Mart. 1662).¹

År 1687 voro desse broar i det bofällige tillstånd, att deras öfverfart anlågs vådelig; hvarföre en skyndesam reparation derå anbefaltes. Att här förbigå alla de förbättringar, som tid efter annan varit både nödvändige och kostsamme; vill man allenast med några ord nämna, att då Vålstra Norrebro, skulle 1747 förbättras och förstärkas, var en anläggning af 6 salubodar, å hvardera sidan om bron, redan besluten och till större delen färdig, efter Stads-Archit. *Carlbergs* dessein; som dock på K. M:ts befallning, blef aldeles inståld och förbuden. Samma bro, som *Rüdling* berättar hafva afbrunnit 1671, blef aldeles horrifven och nedhuggen, de första dagarne i Sept. månad 1797, då nya stenbron var färdig.

Huru länge de i Stadslagen nämde Ståders deltagande, i Norra broarnes byggnad och underhållande fortfarit, kan icke med full visshet utlättas. Af räkenskaperne finnes för år 1576, att till förevarande bro-byggnad, tillskott då skedt, från

Vesterås,	—	—	mark	138:	3	ö.	16	p:gr.
Upsala	—	—	—	153:	6	—	16	—
Enköping	—	—	—	114:	11	—	4	—
Arboga	—	—	—	153:	6	—	16	—

Resolutionen d. 25 Febr. 1614 innehåller, att K. M. ville låta utgå befallning till de Städer, som skulle hjälpa till att bygga Norrebro *). Sedan 1636, då Stadens inkomster blefvo förbättrade, torde Staden deraf sjelf, hafva bestridt sina broars underhållande.

I 4

År

¹) Stiermans Pol. och Commerce handl. p. 614.

År 1680 upplattes vid yttre Norre bro, en åreport, till emottagande af Drottning *Ulrica Eleonora*, som i handlingarne kallas *Krönings-porten*; Drottningen hade derigenom sitt intåg, d. 24 Nov. samma år *). Inscriptionen derå var:

Carolo. XI. et Ulricae. Eleonorae.

Aug. Optim. Max.

Septentrione. pacato.

Urbe. Adventu. Eorum. recreata.

Votis. publicis.

Summa. Omnium. Ordinum.

Alacritate. Susceptis.

S. P. qve. Stockh. Sacravere.

§. 2.

En ytterligare och mera betydande tillökning i Stadens inkomster, bevilljades Staden 1781, som gaf Riks-Rådet och Öfverståth. Baron *Carl Sparre* anledning, att uti underdänig skrifvelse till K. M. af d. 15 Aug. samma år, uppgifva och föreslå: att af de tillökte Stockholms Stads intrader, sedan Statsverket och löne-förbättringarne för Stadens Ämbetsmän och betjening blifvit reglerade, en summa af R:dt 16,666: 32 sk. kunde årligen affättas och vara öfrige att tillgå, såsom fond, för den inåder anbefalte Östra Norre bro-byggnad af sten; men att om arbetet skulle kunna fortlättas, med den drift och skyndesamhet, som veder borde, tillräckeligare medel borde vara att tillgå; till hvilkas erhållande med nytta och fördel, kunde vidtagas samma utväg, som med den fullbordade Beurs-byggnaden; medelst penningars uppnegotierande på fö-

*) Afskrifning på arrendet för lahne-fisket under bron, föktes sedan 1696, efter denna byggnad deruti varit hinderlig flere månader 1680.

förenämde årlige inkomst 16,666 R:dr. 32 sk. såsom en beständig och orubbad fond, till amorterande eller minskande af den skuld, derutinnan Staden, för detta ändamål stannar. Kongl. M:t lämnade, till hvad således blifvit föreslagit och uppgifvit, Dets nådiga bifall, d. 22 Aug. 1781. Jämte de af R. R. och Öfverståthållaren insände ritningar, till brobyggnaden, af Öfver-Intendenten Baron *Adelcrantz* författade, följde ock behörigen upprättade omkostnads-förslag, som i afseende på årligen ökade priser, upptogo utgifts-summorne till några och 30 tunnor guld *).

Denna bro, med de byggnader, dermed gemenskap åger, skall ock hafva fordrat en kostnad, omkring 36 tunnor guld.

Sedan anstalterne till denna brobyggnad blifvit beredde; Materialier samlade; stenar tillhuggne och framskaffade; strömdraget rånsadt, m. m. lades första grundstenen dertill, af K. *Gustaf III.* d. 19 Aug. 1787.

Hvad vid denna högtideliga act blifvit i agt tagit, må här införas; på det när det gammalt blifver, lika oförmodade underrättelser måtte deraf, som af fornålldrens handlingar i vår tid, kunna hämtas.

På Öfverståth. underd. anhållan, behagade K. M. Söndagen d. 19 Aug. 1787, efter Gudstjensten, begifva sig ifrån Lust-Slottet *Drottningholm*, nya vägen, som då första gången af Kongl. Familjen befors, till Staden, och emottogs af R. R. och Öfverståth. Baron *Sparre* vid Kungsholms-torget; hvarifrån infarten skedde i följande ordning: R. Rådet *Sparre*; Hertigarnes Cavallerer; Kron-Prinsens vice Gouverneur, Öfversten Baron *Wachtmeister*; Häfmarfkalken Baron *Strömfelt*; Kammar-Junkare;

*) Öfverståth. bref d. 21 Aug. 1781.

General-Adjutant; Öfverste-Kammar-Junkare; Häf. Stallmästare; och Kongl. M:t med Kron-Prinfsen och Hertigarne i K. M:ts stora Statsvagn, m. fl.

Vid bron emottogs Konungen af R. R. Baron *Sparre*, Öfver-Intendenten Baron *Adelcrantz*, Underståhållaren Baron *Axelsön*, Justitie Borgmäst. *Eckerman*, Borgerkapets 50 älldstes Taleman, Directeuren *Kantzou*, samt Magistratens och Borgerkapets Committerade Öfver allmänne byggnaderne; af hvilka på Silfver-fat bures, Myntet och Medaljerna af Com. Rådet och Rådmannen *P. Printzschöld*, Inscriptions-plåten af Borgmäst *Risberg*, murstefven af Handelsmannen *Stuten*, hammären af Äldermannen *Wier*. Desse gingo framför K. M:t ned i Bro-Karet, som jämte bron, var klådt med blått klåde; och dit H. K. M:t under fördubblade fågneprop af menigheten, beledsagades; och blefvo planerne samt ritningarne, K. M. derstädes presenterade af Baron *Adelcrantz*; hvarest den förut med en inhuggen tenlåda, tillredde grundstenen, af Byggmästar-Äldermannen *Batram*, blef nedhissad, samt af Directeur. *Uhr* och Murmästaren *Sirén* riktad, och behagade K. M:t sjelf inlägga Myntet, ifrån och med en ducat, till och med ett runstycke, jämte medaljerna öfver Kröningen, Regement förändringen och H. K. Höghets Kron-Prinfsens födelse, samt der åfvanpå en förgylld Silfver-plåt, med Inscription på åtsidan:

Konung.

Gustaf III.

Lade.

Grundstenen.

Till.

Denna. bro.

År. MDCCLXXXVII.

Den. XIX. Augusti.

I.
 Defs.
 XVI. Regerings-år:

På fränsidan :

Då denna byggnad börjades.
 var.

Öfverståthållare i Stockholm.

Carl Sparre

Friherre.

K. M. och Svea R. Råd. Åbo Ac. Cantzler.

R. och Com. af alle K. M:s Orden.

Planen och Ritningen författad
 af.

Carl Fred. Adelcrantz,

Friherre.

Öfver-Intendent och Com. af K. N. O.

Justitie Borgmästare i Stockholm

var

Carl Fred. Ekerman.

Borgerkapets Talemån.

Johan Abrah. Kantzou.

och

Carl Johan Wier.

Committerade öfver Stadens Allmänna byggnader:

Paul Printzschöld

Com. Råd,

Joh. Abr. Grill

Direct. R. V. O.

Joh. Georg Stuten

Handelsman.

Fredr. Lund

Handelsman.

Fredr. Rung

Älderman.

Nils Risberg

Borgmästare.

Carl Gottfr. Küfell

Directeur.

Hans R. Apiarie

Fabriqveur.

Eric Gevallin

Handelsman.

Math. Engström

Älderman.

Fred.

Fred. Stangenberg
Älderman.

Carl Joh. Wier
Älderman.

Nils Lyckou
Häf-Bagare.

Joach. Hofvenschöld
Älderman.

Arbetets verkställighet.
Anförtrodt Carl Hen. König,
och Erich Palmstedt
Stads-Architecter.

Då detta var inlagdt, tilltåptes öppningen af Stads-Architecten *Palmstedt* med ett lock och en stenbotten, hvarest H. K. M:t tog murlesven och med bruket, som Stads-Architect. *König*, på ett silfverfat presenterade, fäste locket; då 128 canon-skott, af de nedanföre Opera-huset placerade canoner lossades. Murlesven lämnades sedan till Kron-Prinsen och Deras K. Högheter Hertigarne, med flere, jämte de Herrar och män, af K. Sviten, som varit närvarande, vid Regements-förändringen, d. 19 Aug. 1772; hvarest den emottogs af Directeuren och Slots-Murmästaren *Uhr*; då H. K. M. tog hammaren, slog dermed på grundstenen och lät sedan dermed förhållas, som med murlesven; hvarest den lämnades till Byggmästaren *Battram* — Modellet till bro-karet och stenkistorne uppvises. *Daniel Zetterlund* fick förening med Byggmästare-Ämbetet. Hvarest K. M. återfördes till vagnen, och grundstenen öfvermurades derpå genast.

§. 3.

Byggnaden fortfattes väl på 5:te året; men torde hända, icke med all möjlig skyndsamhet. Ett K:s bref derom, efter Konung *Gustafs* död, af d. 21 Maji 1792 till Öfverståhållaren Baron *Armfelt*, förtjenar att här intagas: "Angelågne att le de arbeten fullföljas, hvilka började under Vår Högst-

Högstförlig Herr Faders Regering, kunna i en framtid råkna ibland minnes-merken af Hans smak i byggnader och Hans omsorger för Hufvudstadens prydnader; hafve Vi icke utan en viss otålighet, funnit brobyggnaden öfver Norreström, långt ifrån att drivas med den skyndesamhet, som kunnat förmodas; tvärtom synes snart lika som afstanna. Vi vele icke fördölja Eder detta Vårt bekymmer, och åro fullkomligen öfvertygade, att I med Eder vanliga drift, lännen Eder omsorg till verkställigheten af denna byggnad, hvars fortsättning intet annat kan, än af många skäl blifva Eder om Hjertat. Vid samna tillfälle vele Vi äfven uppdraga Eder, att besörja det ingen annan sten; än den huggne fyrkantige gråstenen, hädan efter må nyttjas vid stenläggningen af gatorne, vid de publike husen, här i Staden. Erfarenheten har visat, att differencen uti kostnaden ersättes af varaktigheten, och företrädet af beqvåmligheterna, fordra inga bevis. m. m.

Arbetet blef derefter med mera drift och alfvare företagit; och under Öfverståthållaren *Modées* osparde vårdnad och lånade uppmuntringar fortsatt.

Efter fulländad byggnad under vattnet, anlades tvånne stenkistor i strömmen och 2:ne å ömse sidor till landfästen; på en rånad och pålad strand, bereddes grunden till en Qvai och strand-brygga; de trenne hvalfven hvaraf denna bro bestå, uppfördes af huggen blocksten och blefvo i slutet af Julii månad 1794 fulländade. Ån återstod hvalfvens täckande, broens jämnande och planerande; de så kallade trottoirers läggande; balustradernes förfärdigande; Qvains fullbordande å ömse sidor, emellan nya och gamla bron med sina trappor och hvalf, m. m. Hvilket allt tillika med torgets af-
vå-

vågande och inrättande efter den högd, det i anseende till bron fordrade, jämte fyllning och ny stenläggning, var fullkomnad, då Hånnes Majest Drottningen, *Frederica Dorothea Vilhelmina*, hade sitt intåg i Hufvudstaden och öfver denna bro, d. 31 October 1797. Vid ändan af Södra Qvainen, der för detta gamla bron från H. ands-holmen till Norremalmstorg tog sin början; inrättades 1799 fyra pumpar, till mera bekvämlighet vid vattu-hämtning.

Mera än 100 år förut, som redan anmärkt är, var låget af denna bro, vid Slotts-byggnads-desseinens fastställande, på Grefve *Nicodemi Tesfin* förslag, af K. *Carl XI* fastslått. Bristande tillgångar hindrade länge, att ens tänka, på denna nya stenbros anläggning. En början gjordes väl i Konung *Adolph Fredrichs* tid, med den delen deraf, som är närmast Slottet *); men det var K. *Gustaf III* förbehållet, att befrämja en stor företrädares affigt; och att jämte denna bro, med tvänne ståtliga Palats, och K. *Gustaf Adolphs* statuë, gifva Slottet en utsigt, Staden en prydnad och sig sjelf en äminnelse.

Något mer än tio år, fordrade denna del af bron, att bygga, som är stor och rymlig; men i anseende till det quarstående gamla Gr. *Peters* hus; är dock passagen på Södra sidan något trång; som gjordt en särskild författning nödvändig; att de kommande och farande, från och till Helge-ands-holmen; taga de förra, vägen Söder om, och de sednare Norr om samma hus; att icke möta hvar annan; till undvikande af trångsel. (Öfverst. Kundg. d. 1 Sept. 1797).

Olika omdömen om denna brobyggnad, underkastas kännarens pröfning. Om den synes tung för

*) Se derom bekr. angående Kongl Slottet.

för ögat, talar den åtminstone om varaktighet och bestånd, för all framtid.

Norra strömgrenens längd, eller sjelfva strömfären, är ungefär 470 alnar, ifrån Rosenbad till Arsenalen, och bredden hvaröfver nya bron går, inemot 60 alnar. Stränderne af strömmen äro till en del innefattade af huggen sten, så långt qvaint sträcker sig, som med nya brobyggnaden blifvit uppförd. Ifrån den gamla afhuggne bron, är stranden endast på Norra sidan försedd med en stenmur; men på den Södra, är den icke ens med pålar för vidare utfyllning, förvarad.

Norre ströms Södra gren eller strömfäre, är ifrån lilla Myntet, till nedan om Kongl. vedgården, omkring 600 alnar; bredden der nya bron från Slottet till H. andsholmen kommer att gå, ungefär 30 alnar. Ingen af desse strömgrenar, nyttjas nu mera, icke ens till båt-fart; utan tjenar Slussen i Söder ström, endast till communication emellan Mälaren och Saltfjön.

§. 4.

Den gamla så kallade Slagtarhus- eller Fiskebron, som anslags 1719 icke mera kunna repareras, utan då bordt ombyggas, om Stadens uttrömde Cassa sådant medgifvit *); och som vid 1780 års vattuslod måste aftrödjas; blef väl sedermera med spänn-bjelkar, åter uppbyggd, och underhålles ännu, till communication med Östra delen af Slottet, Skepps-bron och Staden; men förmodeligen icke längre, än till dess, den under arbete varande bron, öfver Södra strömgrenen till Slottet blifver färdig.

Om den bro som är tillämnad ifrån Drottninggatan, öfver Västra udden af H. andsholmen till

*) Råds-Prot. d. 10 Nov. 1719, p. 646.

till Staden och Myntet; kan med trygghet berättas; att desseinen och ritningarne dertill, blifvit af R. R. och Öfverståth. Friherre *Sparre* presenterade och af K. *Gustaf III.* gillade och påskrefne. Vid samma tillfälle förestälte Baron *Sparre* förslagsvis, att vid denna bro-byggnad, då den en gång kom att företagas, kunde på Helge-ands-holmen och udden, hvaröfver bron skulle komma att gå, en plats intagas och beredas, till uppfattande af Konungens årestod:

Då en verkstad federmersa uppfattes på lilla Stallgården, för en Smed eller Hofflagare; påminste Öfverståth. i underd. att denna byggnad, efter nylsnämde dessein, kom att stå, den utstakade bro-linien till hinder; hvilket med hufets nederrifvande, då fråga derom kunde blifva, Konungen trodde lätt kunna afhjelpas.

Länge har Stockholms Stad saknadt varaktiga broar. Deras byggande af sten, till en märkelig besparing i utgifterne, då deras bestånd, för en längre framtid, bör kunna påräknas; synes icke fordra någon afhandling; för att om nyttan och flere förmåner deraf, stadga en allmän och af erfarenheten bestämd öfvertygelse. Man vill här endast hafva anteknat, att broarnes underhåll i Stockholm, ifrån och med 1745, till och med 1765, kostat efter uppgjord räkning 102,407 dlr Smt 3 $\frac{1}{2}$ öre *).

§. 5.

I häfderne nämnes ofta *Sandbron*. Så kallades Norra delen af bron, på fasta landet, eller landden nedanföör Brunkeberg, der nu Norremalms-torg är. Denna våg eller bro, omtalas i senare handlingar, såsom en Communication emellan Västra och

*) Kammer, Bilounds räkning,

och Östra Lastadie-platfarne, på Norre malm; eller hamn- och last-platfen vid röda bodarne och nedan för Arsenalen.

Då Allmogen 1463 belägrade Stockholm, för att frälfa den af K. *Christian I.* fångslade Erke-Biskop *Jöns*, hade en del lågrat sig på Brunkeberg och en del på Helge-ands-holmen; då Konungen lät några skepp gå upp i Norre ström, med Krigsfolk, som bemågtigade sig *Sandbron*, och hindrade den ena Bondhopen att undfatta den andra; då en stor del af dem kringrändes och nedfablades. I detta blodbad förvärfvade Riddaren *Ture Turesson* sig namn af Bondslactare *).

Kyrkan i Stockholm ägde en tomt, nedan Allmännings-vägen till sjön, som från *Sandbro-ändan*, löper till S. *Jacob*, närmast Västän S. *Örjans* trågård; hvilken tomt gafs 1507, till Upsala Kyrka, för en mindre tomt, närmare *Sandbrona* från Allmännings-vägen, nid emot strömmen och vattnet. (Antiqv. Arch. Handlingar).

År 1503 såldes till Eskilstuna Kloster, en bar tomt, nedanföör Stockholms Stad, Västän *Sandbrona* som man går Väster Norr till S. *Claræ* Kloster, nedan Stora Allmännings-gatan, in på vattnet. (Ibid.) Att förbigå flere handlingar, som omtala benämde bro.

Af denna Sandbro, inrättades den sedermera så kallade *Stora allmänna bro-gatan*, som omtalas uti Drottning *Christinas* Donations-bref af d. 20 Nov. 1645. Sedan Staden förut fådt någon plats och ort vid Norre ström, åfvan och nedan stora bro-gatan, till Lastadier, och der tillhörig allmän väg och gatu; Norre förstaden särdeles till bättre com-

2 Bandet.

K

mo-

*) Stockh. Stads Hist. införd af K. Wett. Acad. i Stockh:s Stads Calender, för åtskillige år: uti 1770 års Calender.

moditet, ladande och lossande, af båtar och åtskil-
lige tillförfler, så ur målarén som Österfjón *); så
skänktes och gafs ån ytterligare Stockholms Stad
till en oryggelig egendom, att njuta och behålla,
dessa efterföljande K. M:ts och Kronans platser vid
Norre ström; nemligen först Väster om Norrebro,
en tomt och plats på Målarén, ifrån Zacharias Snör-
makares tomt, intill Norre ström, hvilken Staden
skulle nyttja och bruka, till Lastadier, efter som
båtar och skutor dit kunde anlånda från målarén;
sedan Öster om Norrebro, en tomt och plats till
allmännelig våg och gata, ifrån bemålte Västra la-
stadie, ned till den Östra: och år bredden uppe
emellan Kronans Qvarnhus och Secreteraren *And.
Gylldenclous* i byggning stående stenhus, 16 alnar;
men sedan blifver vågen alt bredare, ju längre den
går och kommer, nedan Öster åt fjón, ifrån *Gyl-
ldenclous* plats och tomt, intill Bryggeri-holmen; men
längden på denna våg och gata, sträcker sig ifrån
flora bro-gatan, Öster ut alt ned i fjón, längs ut
med *Gylldenclous* plats och tomt 150 alnar, och
skall blifva Öster om bro-åndan, den Östra Lasta-
dien; der ingen skall hafva magt, Öster om att
bygga, några hus eller bodar; eller den emellan
Lastadierne löpande våg och gata bebygga; men att
uppbaggra strömmen, under allmänna vågen och
Lastadie-gatan, att den alltid blifver under bron.
hållen ren och löpande, emellan Målarén och Öster-
fjón; dertill skall Staden vara obligerad; dock så
att icke gräfves *Gylldenclous* hus till skada.

Detta bref som åter här vidlöftigt blifvit an-
fördt; utmärker icke allenast låget af allmänna Bro-
gatan; utan år ock märckeligt i det afseende, att
Norremalms torg derutinnan icke nämnes; hvar till
den

*) Föregående donations-bref är in extenso bilagdt vid
betr. om de små holmar i Norrestrom.

den tiden, icke eller stor plats varit; då större delen af det, som nu är torg, varit till tomter indelt. Denna allmänna bro-gata, har förmodeligen gådt fram genom *Rosenbad*, *Prinsessans Palais* och der det fordna *De la Gardieska* huset stått; ty Norra strömgatan och *Qvaim* nedanföret, äro utfyllningar, i senare tider gjorde. Några år förut innan denna allmänna bro-gata reglerades, anbefalles att vägar skulle göras genom *Brunkeberg*; till befrämjande af Allmogens handel sin emellan, som hamnade med sina varor, vid Östra och Västra malmen.

V. CAPITLET.

Om Torgen och Brunnarne på Norre-malm.

§. 1.

Norre-malms torg kallas i äldre Handlingar, *Malm-torget*. Då *Brunkeberg* fordom sträckte sig neder till *Norreström*, har så väl en bekvämligare väg, till och ifrån Staden; som nödigt utrymme, utom *Stadsporten*; ifrån Stadens första anläggning fordrat, att här vid bergets fot, bereda en slät och någorlunda jämn, fast inskränkt plan; som ehuru icke då ämnad till ett torg; doch sedan den småningom, mer och mer blifvit utvidgad och malmen bebyggd, omsider dertill blifvit inrättad och nyttjad.

På de äldste plan-chartor öfver Stockholm, i medlet af 16 århundradet, är ännu intet ordentligt torg utmärckt; utan föreställes platsen derå, såsom irreguliert bebyggd, med några tvårgator ned till strömmen. Vid malmens reglering i *Drott. Christinas* tid, har torget förmodeligen först blif-

den tiden, icke eller stor plats varit; då större delen af det, som nu är torg, varit till tomter indelt. Denna allmänna bro-gata, har förmodeligen gådt fram genom *Rosenbad*, *Prinsessans Palais* och der det fordna *De la Gardieska* huset stått; ty Norra strömgatan och *Qvaim* nedanföret torget, äro utfyllningar, i senare tider gjorde. Några år förut innan denna allmänna bro-gata reglerades, anbefalles att vägar skulle göras genom *Brunkeberg*; till befrämjande af Allmogens handel sin emellan, som hamnade med sina varor, vid Östra och Västra malmen.

V. CAPITLET.

Om Torgen och Brunnarne på Norre-malm.

§. 1.

Norre-malms torg kallas i äldre Handlingar, *Malm-torget*. Då *Brunkeberg* fordom sträckte sig neder till *Norreström*, har så väl en bekvämligare väg, till och ifrån Staden; som nödigt utrymme, utom *Stadsporten*; ifrån Stadens första anläggning fordrat, att här vid bergets fot, bereda en slät och någorlunda jämn, fast inskränkt plan; som ehuru icke då ämnad till ett torg; doch sedan den småningom, mer och mer blifvit utvidgad och malmen bebyggd, omsider dertill blifvit inrättad och nyttjad.

På de äldste plan-chartor öfver Stockholm, i medlet af 16 århundradet, är ännu intet ordentligt torg utmärckt; utan föreställes platsen derå, såsom irreguliert bebyggd, med några tvårgator ned till strömmen. Vid malmens reglering i *Drott. Christinas* tid, har torget förmodeligen först blif-

vit afmått och i sednare tider ytterligare blifvit re-
glerat; som här nedanföre, vidare varder förmålt.

Att Östra traften omkring malmtorget, 1634,
varit med trähus bebyggd, intages af Kongl. Se-
natens Protocoll, af d. 31 Decemb. f. å. då resol-
verat blef, att de som hade tomter, ifrån *Svante
Bauers* hus, till malm-torget, skulle på båda sidor
om gatan, bygga stenhus, eller upplåta dem an-
drom, som det göra ville. Den sedermera åren
1637—1640, värkstälde gård- och gatu-refning,
samt malmens återuppbyggande, efter 1640 års eds-
våda; har förmodeligen gifvit torget ett förnyat
skick och utseende.

Till utvidgande af Norra förstadens torg och
till handelens förmering och bekvämlighet; skänk-
tes Staden af Dr. *Christina*, 1647, en Kronones, Ö-
ster om förstadens torg, belägen tomt; hållandes i
längden, Norr och Söder 100 alnar, ifrån den län-
ga tvär-gatan, ned till Norre ström; men i bred-
den ifrån torget Öster ut, 70 alnar, både uppe vid
gatan, så väl som nedervid strömmen; till en fast
och otryggelig egendom, att njuta och behålla, till
evärdeliga tider *).

Vid den år 1775 gjordes grundgräfning, för
K. *Gustaf Adolphs* Årestod, fans 8 alnar under då
varande torgbrynet, en murad spis och eldstad;
jämte flere kvarlesvor af pålningar deromkring,
hvilket tyckes utvifa, att fordom stranden varit vid
detta ställe; äfven som en senare gjord gatulåg-
gning träffades quarlämnad till 3 alnars djup; lig-
gande under då varande torg-yta, på detta ställe;
likaledes vardt vid omläggandet af torgets öfra del,
Norr om piedestalen, år 1796, funnen en gatu-
läggning, emellan 1 à 2 alnar, under då varande
torg-högden; hvaraf kan slutas, att detta torg for-
dom

*) Öpp. Brev. d. 18 Febr, 1647.

dom haft en ganska brant sluttning, ifrån Brunkeberg till strömmen; att farvågen ifrån Öster till Väster, gådt fram längs utmed stranden; att allt som trä-broarne emellan Staden och N. malm, för bekvämligare fart, blifvit högre upplagde, vågen ock blifvit påfyld; till des platsen fädt den jämnare sluttning, den samma nu åger; som åndock gör en docering af 3 alnar ifrån Regerings-gatan till nedom statuén *).

Torget utseende i anseende till byggnaderne deromkring, hafver ifrån de ålldre tider undergådt många förändringar. I innevarande århundrade, hafva *Torstenfonske* och det hufet midt emot, som Grefve *Magnus Julius De la Gardie* låtit bygga, utgjordt torgets förnämsta prydnader. (Se här om vidare K. Opera-huset).

Efter de i våra tider, derstädes uppförde palats och byggnader; Opera-husets anläggande, 14 alnar längre fram på torget, till vinnande af en lika distance, ifrån K. *Gustaf Adolphi* statuë, som till Prinsessans palats, och en mera proportion, emellan torgets längd och bredd; den sneda strandmurens utflyttande, till mera regularité af torget; gamla broens borttagande; nya brons och *Qvains* anläggning; det gamla *Corps de Gardets* och flere små byggnaders, såsom *Spruthus* och *Fiskblötarebodars* afrödjande, neder vid strömmen 1775, och efter des upphögning och planerande; torde, efter så Hufvudsakeliga förändringar, hafva dertill bidragit, att detta torg nu kan anses för det första och vackraste i Stockholm; hvartill kommer des läge vid strömmen och midt emot *Norra Façaden* af Kongl. Slottet; ej mindre än af den ytterligare prydnad det erhållit, genom den till *Gustaf Adolphi*

K 3

dolphi

*) Benäget medelt af K. Architect. och Profess. Palmstedt.

dolphs äreminne der uppreste statuë equestre. Den-
na statuë är väl på sitt ställe särskilt beskrefven,
med de öfrige i Stockholm varande, Svenska Kö-
nungars bildfloder; men derom kan här dock an-
tecknas; att den fördes på en dertill gjord vagn,
från gjuthuset, på Rännarebanan d. 11 Maji, till
Drottninge-gatan; d. 12 till stora Vattugränden;
den 13 öfver Freds-gatan till torget midt för Casten-
hof, och d. 14 innom skranket. I Konung *Gus-
taf III:s* närvaro, uppfattes den följande dagen,
d. 15 Maji 1791 på sin polerade granit-fot, un-
der Canoners lossande. Den blef sedan betäckt,
till det återstående arbetets fullbordande; hvarefter
den, till allmänt åskådande aftäcktes d. 17 Nov.
1796; och saluterades af K. *Gustaf Adolph II.* som
då nyss emottagit Riks-styrelsen: hvarom i det fö-
regående blifvit nämndt.

Drottning *Christinas* Triumph-port, har stått
nedre vid kanten, af Norremalms-torg och ingån-
gen af Nörre bro. Huru den varit ornerad kan
ses i Gr. *Dahlbergs* verk. Skada var, (såger Cantz
Rådet *Berch* i sina samlingar), att ett så vackert
monument icke varit af sten, att hafva kunnat stå
i flera år. Inscriptionerne äro conserverade i *Ar-
chenholtz* memoires de *Christine*. Den usle ställnin-
gen, som Staden låt under namn af åreport bygga
år 1744, vid Dr. *Lovisa Ulricas* intåg, efter *Carl-
bergs* dessein; stod på samma ställe och defigure-
rade torget några år *).

Enligt K. brefvet d. 23 Sept. 1663, skulle
detta torg icke få brukas till rättar-plats; utan skul-
le HÖ-torget, eller något annat tjenligt ställe, der-
till vid tillfälle utfes och nyttjas. Sedermera är på
detta torg förbudt, att någre slags varor, tillverk-
ningar och producter, af Allmogen eller Stadens

in-

*) *Berchs* handsk. samlingar om Stockholm.

invånare, måge derstädes till utbudande eller af-
salu, utställas och hållas. (Öfverståth. Åmb. Kundg.
d. 10 Aug. 1797).

Ibland de uppträden, som göra detta torg
märkeligt, bör här med några ord nämnas, att
den upproriske Dal-Allmogen, blef derstädes slagen,
d. 22 Junii 1743. Sedan alla varningar och fö-
reställningar, att förekomma deras intågande i Huf-
vud-Staden, varit utan verkan; lät den med spik-
klubbor, skjutgevår och flere slags vapen utrustade
Allinogen, som sig i Staden inträngt, nysnämde
dag slå allarm, och församlade sig på torget, samt
bruto den fred, dem tillsagd var, och gäfvö eld,
på egne Landsmän; hvarvid R. Rådet *Adlerfelt*
blef dödiligen sårad. Tvåanne Canonskott, som
lossades på dem och en salva af handgevåren, hvar-
vid några och 80 blefvo blefverade och omkring
30 stupade; betogo dem på en gång allt mod och
förvandlade deras pockande fordringar och hot, i
böner om Nåd och förskoning. Derom kan vida-
re underrättelse inhämtas, af den *nomine publico*,
utgifne berättelse om detta upror.

Den högtid, som 1778, af Stockholms Bor-
gerskap gafs åt menigheten, lämnade efter sig en
sorgelig och ryslig åminnelse; då der i trångslen
många Människo-lif uppoftredes; hvilkas antal upp-
gafs till 64 personer, (Inr. Tid. 1779, N:o 2).

En Salon var af bräder uppslagen på Norre-
malms-torg, af 80 alnars längd, framför *Castenhof*
och *Leijelske* hufet, med façaden åt Slottet, hvarå
syntes en transparent, som förestälde Stadens glädje
öfver Kron-Prinsens födelse, med desse orden: *A-*
mor urbis et orbis.

Torget var efter de i Koppar stuckne och ut-
gifne Chartor, innan förenämde reglering skedde,
i anseende till K. *Gustaf Adolphi* statuë; en aflång

fyrkant; hållande i längden ungefär 190 och i bredden från strömmen till hufen å Norra sidan 120 alnar; utgörandes således omkring 22,800 kvadrat alnar.

Den handel som med Landtmannen här förut varit nyttjad, har i senare tider, till andra torg och platser, blifvit flyttad; åfven som Åkare för anständighetens skull, blifvit härifrån afviste, att med sine kårnor och åkedon, hålla på ett mera passande ställe, till deras tjänst som dem ålita.

Hö-torget har 1640 blifvit skildt från Rånna-re-banan med en mur; der i senare tider eller 1781, å banans Norra eller hela Hö-torgs sidan, innehållande i längden 106 alnar, en byggnad af sten, för Konungens resevagnar blifvit uppförd.

I Norr från torget, löper Holländare-gatan; i Syd Östra hörnet, leder Ox-gatan, till Ox torget och midt emot i Syd-Väst, är communication med Drottning-gatan. Östra och Västtra Rånna-Bans-gatorne, löpa ock fram till torgets Södra sida.

År 1622, då tullen var vid Rånna-banan och staqvetet skulle byggas omkring malmen; var här förmodeligen ännu intet torg; men då uti Dr. *Christinas* bref af d. 5 Mart. 1640, Magistraten ålades tillse, icke allenast att de tomter, som vid den nya gatans öppnande, genom bysse-skyttar-gården, voro öfverblefne och Magistraten ågde att förfälja; utan ock att de gator, som lågo närmast torget, måtte med goda stenhus bebyggas; synes deraf kunna intagas, att detta torg, då varit utmärkt och anlagdt.

Efter *Tillaei* afmätning är det en liksidig fyrkant af 135 alnars bredd och längd; innehållande således 18,225 kvadrat alnar. För Norremalm är detta det första handels-torg, dit Allmogen, Norr ifrån föra sina varor till salu. Tillförslen af Hö, torde hafva gifvit torget sitt namn.

Någon gång hafva delinquenter derstädes undergådt, ådömt lifs-straff.

Utom i Nord-Västra hörnet, der en gata framdeles skall komma att öppnas, att svara emot den i Nord-Östra hörnet; som ej finnes på *Tillaei Charta* utmärckt, såsom senare, efter en timad eldsvåda öppnad, till communication med stora Badstufvugatan; är torget på trenne sidor omgifvit med stenhus-byggnader, och den Södra, som förr bemålde år, med vagnshus af sten. På torget är ett sprutshus uppfördt, och Brand-vackten för Norremalm hafver här sitt samlings-ställe och Corps de Garde, uti ett hus på Östra sidan, emot hyra.

Packare-torget är belågit vid Ladugårdslands- eller Packare-torgs-viken, som i äldre tider gådt ända upp till lilla trågårdsgatan, på ena sidan, samt till gamla Ladugårdslands-bron, på den andra, som redan nämndt år: kallades ock *Packare-banan*, der allt salt Fisk, Strömming, med mera, skulle ompackas. Då här i senare tider ännu var hamn och lastage-plats, var stranden ordenteligen och i en rät linia utpälad och med bro- och hamn-brygga försedd: nu mera är den igånfyld och fylles årligen, att den till skutors och båtars anläggande, är nästan aldeles otillgängelig och obrukbar.

Torget är ifrån Stadens material-bod till stranden, ungefär 120, och emellan husen 110 alnar.

Till detta torg har fordom sjöledes mycken tillförsel skedt, till betydelig förmån för Östra delen af Norremalm. Den från Regerings-gatan hitlöpande gata, heter deraf ännu hamngatan och af den fisk som med båtar och sumpar hitfördes och försåldes, har fordom torget äfven blifvit kalladt, *Fisk-Torget*.

På Norra och Södra sidan, äro här några mindre stenhus; nämnde Material-bod på den Västra,

med många brådlappar och listverk utfirad; men utan prydnad för torget, och på den Östra, några träbodnar och ett plank, bakom hvilket, är en reservoir af allahande osnyggheter; som äfven bidrager till vikens igånfyllande. Uti klagomål deröfver 1743, af Ladugårdslands invånare, att hamnen igånfyldes; anföres då redan, att en vedbåt knapt kunde vid Packar-torget, anläggas.

I anseende till Beurs-byggnaden på Stor-torget, flyttades 1776, straff- och skampålen derifrån, hit till detta torg. Man har om den af Bronze gutne bild, som står öfverst på straff-pålen eller kåken, en berättelse: att en Tysk Borgmästare i Stockholm, som bestyrt om des förfårdigande i *Lybeck*, skall hafva låtit modellera den, i likhet med en sin Ambets-broder; till hvilken han hade mycken fiendskap; samt att flere af samma Tyske Borgmästares anhörige och descendenter, sedermera för begånigne brott, vid samma påle blifvit afstraffade: hvilket såsom ett bevis af vedergällnings-rätten blifvit anmärkt.

Allmogen som inkommer till Staden för att skjutfa, hafver på detta torg, sitt tillhåll eller Hållstuga.

Röda Bodarne, en plan vid Målarens strand och nya Kungsholms-bro-gatan, är på *Tillaei* Charita utmärkt, endast som en lastage-plats; men kallades i Stadens utfärdade fastebref, *Röda bod-torget*; som före 1757 varit större, innan *Directeuren Meyer*, vid det inköpte *Bielkeske* hufets reparation fäddt tillstånd, att uppdraga des hustomts linia, jämt med Freds-gatu-linien, vid den så kallade Stadsbrygghus-lastage-platsen, innehållande på Östra och Västra sidan 14 alnar och på Norra och Södra 75 alnar. (K. brefv. d. 21 Febr. 1760). Den platsen kallades då, den nya last-platsen, till en skillnad,

nad, från den gamla, eller Röda bodarnes last-plats, vid nya Kungsholms-bro-gatan. Denna plats blef vid Drottningens intåg 1797 ifrån Drottningholm, nya vägen och öfver Kungsholms-bron, upphöjd och planerad.

Vid denna lastage-plats hamna ankommande skutor och båtar uppifrån Mälaren, med Hå och andra varor; åfven Fartyg som lägga dit, genom Slussen, med ved och andra förnödenheter, till transportens lättande för dem, som bo på Våstra sidan af Norremalm.

Vid detta torg är det fordna *Meyeriska*, nu Målare-Academiens hus, en del af det Grefveliga *Bondeiska* och det *Hildebrandske*, som ifrån Drottningegatan intaga hela bredden af kvarteret, samt Barnförlofsningshuser, hvartill inköptes Grefve *Lövenskiölds* hus, som var af Handlanden *Burmeister* uppbyggt, på gamla brygghus-tomten.

Vid början af Freds-gatan, som går från Röda bod-torget till Norremalms-torg, var vid Drottningens intåg d. 31 Oct. 1797 en åreport af Staden uppbyggd. Den var af Romerska ordningen, uti hvars *antique*, å den emot Kungsholmen vände sidan, låstes:

Portae et Pectora Patent.

och på lika ställe emot Staden:

Frederica Dorothea Vilhelmina Sveriges Drottning, Emottagen af Folkets vördnad och kärlek, af alla åldrars välsignelser, och af allmänna glädjen.

Sjelfva porten var decorerad i god smak och förtjente att graveras; åfven till åminnelse af detta högtideliga tillfälle. Dets närmare beskrifning läses i de då utkomne Inrikes-Tidningar. Den nedtogs i början af Decemb. månad samma år.

Ja.

Jacobs torg litet och oformeligt, har sitt namn af den dervid liggande S. *Jacobs* Kyrka, som intager torgets ena sida. Här sammanstöta flere gator, såsom från malmtorget, trågårdsgatan, från *Blasieholmen* och hamnen vid gamla Arsenalen, medelst en gränd, emellan Arsenals-muren och *De la Gardieske*, nu mera Opera-huset.

På detta torg hålles en liten marcknad, alla Onsdagar och Lördagar af Stadens Trågård-Måstare, som hitföra grönsaker.

Ox-torget är en liten trekantig fluttande plats, emellan malm-skillnads- och Regerings-gatorne: kan snarare anses, som en vänd-plats, än ett torg.

Tråsk-torget vid Tråsk-ränniln, snedt, trångt och irreguliert på allt sätt. Tomten som 1768 blef uppläten, åt Advocat-Fiscalen *Risberg*, emellan tråsk-gatan och lilla qvarngränden, emot tomt-ören 10 d:r S:mt, med villkor, att utlägga densamma, när så behöfdes; var efter *Risbergs* död, af Arvingarne försäld, till Packhus-Karlen *Holmberg* för 1500 R:dr. Öfverståhållaren hemställte 1789, om icke denna tomt, måtte af Staden inlösas och till Torg utläggas? hvilket bifölls d. 22 Jan. 1790. Den innehöll i längden å Våstra sidan $155\frac{3}{4}$ alnar, å den Östra 153 och i bredden åt Norr $23\frac{1}{2}$ och i Söder $54\frac{1}{4}$ alnar.

Brunkebergs-torget torde den planen få kallas, som nu efter gamla Brunkeberg årligen afrödjes. Der är redan en Brunn anlagd, och en Gata öppnad till communication med Malmtorgs och Malm-skillnadsgatorne. Några vackra Stenhus åro dervid redan uppförde och ett större under byggnad af Kryddkrämaren *Bolin*, Våster om den lilla ån återstående kullen af Brunkeberg.

I Konung *Gustaf III:s* tid, påtänktes, att här anlägga en Garnizons-Kyrka.

§. 2.

På hvad ställe människor bo, ifrån den största Stad, till det minsta Torp, är tillgången af godt vatten, en lika stor förmån; som en oumgångelig nödvändighet, för mångfalldige behof, och hvaraf äfven hälfa och vålmåga i lå märkelig måtto beror. I hvad mån vatten i Stockholm, mer eller mindre verka på en förment större mortalitet, än i andra folkrika Städer utrikes; derom är något nämt i inledningen uti Första Delen. Här vill man om dessa vatten och Norre malms allmänna Brunnar, blott meddela några historiska underrättelser.

En inrättning af Baron *Reuterholm*, med flere i Compagnie, privilegerades på 1750-talet, med uteslutande rättighet, att förse Stockholms Stad med *Wårby*-Vatten, emot ett lindrigt pris, för hvarje kannä. På *Wårby* Säteries ågor, 5 fjerdedels mil ifrån Stockholm, vid allmänna vägen till *Fittja*, dit man ock sjöledes kan komma; är det ställe der i klart språng, det friska och nästan iskalla vattnet, kommer ur en, med höga granar bevuxen sandbacke, och der i Källans aflöpps-dike, de mörkgröna alar frögda sig och trifvas. Hela anstalten, är en i backen infatt ränna eller genomborad stock, hvarigenom det klara vattnet löper, till 24 stop och i kvarter i minuten. Det håller litet Saltpetter, knapt märkeligt Koksalt och leracktig jord. Åger första rummet af alla de vatten, som nyttjas i Stockholm; och dernåst Norrströms vattnet, som tages på Södra sidan om Kongl. Stallet, vid stilla väder och Syd-ost vind; hållandes Koksalt, föga eller intet Järn *). Detta Ström-vatten nyttjas mycket af Norremalms Invånare; hvarföre på bron,
ifrån

*) Prof. Bergii Afhandl. om Stockholms Brunnar med deras prof. V. Ac, Handl. 1759, XX, Volum.

ifrån Norrmalms-torg till Helgeands-holmen, voro fyra pumpar, till vattu-uppfordringen ur Strömmen, innan de med sjelfva bron förstördes, i Sept. och Octob. månader 1797. Nya pumpar äro i stället vid Opera-huset och qvain derstädes inrättade.

Brunnen på Norrmalm och Smedgatan, hade ett mindre hålsosamt vatten: och som den samma med sin öfverbyggnad, hindrade ganska mycket passagen, på en förut trång gata, blef den igenkastad; och närmare Brunkeberg, vid den nya gatan som öppnades till Malmkilnads-gatan, eller till ett nytt Torg framdeles, en ny Brunn af 26 alnars djup, upptagen. Den blef genom Öfver-Ståthållaren *Modées* anbefallte verkstamme anstalter, färdig innom andra året, 1795. Den hafver 4 pumpar och en rymlig öfverbyggnad af sten. Vattnets halt obekant; men nyttjas mycket, såsom i bland de bättre, på Norremalm.

Brunnen på Hå-torget, har en pump, under ett tråtak. Vattnet håller Saltpetter, Koksalt och helt litet Järn. Clasificeras af Professor *Bergius*, ibland de mindre hålsosamme.

Fabriques - brunnen belägen på lilla gården, vid Stora Barnhuset, håller Phlogiston, Saltpetter, litet Koksalt, mycket Kalk och helt litet Järn; anses för alldeles odugeligt.

På *Ox-torget* är ock en brunn med sin huf och pump. Vattnet ibland de mindre Hålsosamme.

Mångfaldige enskildte brunnar finnes i öfrigt på denna malm, nästan allmänt och i synnerhet, der en idkad näring, fordrar ständig tillgång på vatten. Dets halt torde dock icke vara, hvarken pröfvad eller godkänd, som likväl är ett ömt ämne, för en uppmärksam police.

Bland hälfo- eller mineral-vatten, anmärckes här:

Norremalms Sur-Brunn af Capellanen vid S. Olof, *Petter Muhr*, på en ytterst i församlingen, vid Surbruns-gatan, upptagen ödeplats, först upfunnen och efter hans död 1691 af Staden inlöft. Archiatern v. *Horn*, har varit den första Bruns-Medicus derstädes. Käll-ädran skadades 1767, antingen af bergsprängningen i nästa gård, eller af ett stenkars byggande omkring källan, i stället för den af trä förut varande mera enfalldiga inrättning.

Vattnet berömmes såsom hälso-gifvande och nyttigt i flerehanda sjukdomar. Å Brunnsgården är väl, under de, för längre tid tillbaka planterade trån, en inskrånckt promenad; men Brunnshuset och hågnaden deromkring, synes fordra flere förbättringar, för att göra stället mera angenämt, i lysterhet för dem, som jämte hälsan, här tillika söka nöjet.

Sabbatsbergs Hälso-Brunn, är belägen vid Fattighuset derstädes. Stället har sitt namn af *Valentin Sabbat*, som omkring 1709 var innehafvare af denna egendom.

Hälso-Brunnen blef upptagen 1734 af Apothekaren *Joh. Julius Sahlberg*. Directionen öfver det här sedan anlagde Stadens Fattighus, har med mycken kostnad satt denna Brunn i godt stånd, och genom en vacker stenhuss-byggnad, förskaffat Bruns-Gästerne flere bekvämligheter. Af Collegio Medico är detta vattnet approberat 1768 *).

*Non desunt dulces crystallina pocula, fontes,
Non Acidi, invalidis accelerata salus **).*

VI. CA:

*) Hülphers tal vid Sättra Surbrunn. Westeras 1770.

4:o.

**) Lithous Encomium. Stockh. 1749. In fol.

VI. CAPITLET.

Om Kyrkorna, Clarae Kloster, m. m.

I.

Om St. Clarae Kloster.

§. 1.

Att K. *Magnus Ladulås*, som var Romerska Stolen högst tillgifven, och af fina Gunstlingar Munkar och Praelater blifvit kallad: *Kyrkans Heligaste Son* och *Salighetens Betjent*; ibland andre Gudaktighets-verk, äfven stiftat St. Clarae Kloster, är utan all emotsägelse.

Om detta skedd 1282, 1285 eller 1288, efter Messenii, Peringskölds och flere häfda-teknars olika uppgifter; synes icke fordra någon brydsam undersökning; och då beslutet, verkställigheten och Klosters byggnad, med Kyrka och öfrige anstalter, torde hafva fordrat all den tid, som utgör skillnaden, emellan förenämde årtal; lårer dessa olika berättelser, allt för lätt kunna concilieras. Vid Klosters invigning 1285 hölls ett stort Ridderslag, hvarom Rimkr. p. 51 förmåler.

Klostret med hela denna Nunne-orden, skall hafva fädt sitt namn, efter en Helig Jungfru Clara, som i 42 år förestädt det Kloster, som af den Helige Franciscus, blifvit för Nunnor stiftat i Italien 1212. Hon skall blifvit född 1193 uti Asfisi i Umbrien, nu Spoleto; Fadren skall hetat Schiffo och Modren Hortolana. Mera om hannes lefverne kan inhämtas af St: Clarae Minne. I våra Almanacher bibehålles ännu hannes namn, på den 12 Aug. som år 1253 var hannes dödsdag. Jämte Jungfru Maria har ock den Helige Franciscus blifvit erkänd och vördad, som detta Klosters enskildte Patron.

Att det med dets Kyrka och öfrige tillhörige hus och byggnader, varit belåget, vid foten af det gamla Brunkeberg, i den tract der Clara Kyrka nu står; år redan nämt. Derutinnan instämmer Biskop Rhyzelius i sin Kloster-beskrifning; tilläggandes, att der då varit en högländt stenbacke, omgifven med karr och moras, dit man på en spång ifrån Staden komma skulle.

§. 2.

Klostret stiftat och uppbyggdt, blef icke allenast af K. Magnus rikeligen begåfvadt; utan ökte och genom mångfalldiga andre gåfvor, testamenten och köp, sine anseelige egendomar och inkomster. Härom finnes väl uti Diplomatarierne i Kongl. Antiquets Archivo flere bref och handlingar, som ock i S. Clarae minne in extenso blifvit införde; men vidlöftheten förbjuder, att här upprepa dem alla. Innehållet af de märkeligaste och som i synnerhet upplysa Stockholms Stads Historia, skola här korteligen anmärkas. De som i någor mätto röra malmens bebyggande, äro i det föregående redan nämde.

Utom Västra delen af Norra malmen, der Klostret funderades, gaf K. Magnus 1288 följande gods och lägenheter under Klostret: *Snyterstad* med Hemmanen *Wikby* eller *Wesby*, som det finnes i Örnhielms Diplomatarier; och *Ekeby*, *Bolstofta*, eller *Bolstomta* (nu *Carlberg*) och lilla holmen, belägen vid *Liderne* i Öster, som *Björn Nef* förut ägt; *Lundby*; *Rörstrand*; en del af *Waldmunzö*, fordom tillhörig *Amund Haraldsson*; *Hospitals-tomten* vid *Norrbro*; 2:ne *quarnar* i *Thorsharg*; *Fårna*; samt alla holmar, liggande, emellan nämde *Hospitals-tomt* och *Waldmunzö*, utom *Norre port*, samt *Hufarne* med alla dets tillhörigheter.

Nyfsnämde *Snytersta* var då icke aldeles i K:s våld, utan i pant hos R. R. *Hind. Glyfing* för 114 marker rent lödigt silfver; men efter K:s strax der efter timade död, inlöstes panten af Klofret, och fick å egendomen, som var långt mera vård, fasta och inrymme, efter *Glyfings* qvitto-bref 1295 och K. *Birgers* stadfästelse d. 17 Jun. samma år.

Angående Waldemarsön, som K. hade bytt sig till af Erke-Biskop Måns i Upsala, så trätte Klofret sedan om ett halft öres-land derstädes, med *Birger Jop*, allt till 1352, då han eftergaf sin fordran till Klofret. *Herbricht Königmärk*, legde 1386 Waldemars-ön af Klofret i sin lifstid, för 15 pund Korn årligen, och hvad ön af honom förbättrades med hus och byggnad, det skulle efter hans död tillhöra Klofret. 1432 upplåt Klofret samma ö med alla dess tillhörigheter åt *Hans Kröpelin* på lifstid, och Arfvingarne efter hans död, ett år, emot 16 marker p:gar årligen, som då voro gängle i Stockholm. Detta bref är märkeligt, i anseende till *Waldemars*-öns beskrifning; såsom liggande i Öster från Stockholm i salta sjön, Öster nått *Varmö-öne*, med tillydande holmom och enkannerliga *Vieder-namn: Winterholma*, med allom androm holmom och utågom.

Konung *Christopher* legde sedan Waldemars-ön af Klofret, emot 16 Stockholms mark årligen, så länge Han den i sin vårjo hade; förfäkrandes Han i afhandlingen derom af år 1444, att Han dertill å Kronones vågnar ingen annan rätt hade, utan för rätta lego.

K. *Carl Knutsfon* kom genom lagligt byte med R. Råds tillstyrkande, till Waldemarsön 1452, emot ett Krono-gods, *Husaby* i *Lyhundare* Härad, af 4 mark land jord och årlig ränta i låst Korn, och 7 mark p:gar med Torpet, derunder ligger.

Klofstret hade vid detta byte betingat, sig Fisk-rättig-
heten vid Waldemars-ön, hvaruppå Konungen gaf
dem ett ferskildt bref, d. 13 Jan. samma år.

§. 3.

Konung *Magnus Ladulås* gaf uti ett annat
bref 1288, under sitt Kongl. inlegel, och sin Bro-
ders Herr *Bengts* (Hertig till Finland och Biskop
i Linköping), till Clara Kloster, allt hvad Han äg-
de på öarne: *Tfrahyrnunge* och *Titrahyrnunge*,
samt öen *Rådmö* och allt hvad af ålder dertill lydte,
såsom *Skarpa Rådmö*, *Ryfla*, *Windsö*, *Svea Sandö*,
och *Limö* &c. Vid uppkommen fråga om *Eknö*,
ibland de vid *Rådmö* (torde vara *Rådmansö*) lig-
gande öar; men i donations-brefvet icke nämnd,
så gafs derpå ett nytt bref 1289 d. 10 Julii. Till
förberörde Konunga-gåfvor, gaf K:s Broder *Walde-
mar* sitt samtycke, uti ett confirmations-bref för
Klofstret, 1289.

K:s Broder Hertig *Bengt*, gaf till Klofstret
1288, sin Hof-gård *Kersö*, på Ekrö, med gården
Rimhamra, (kanfke *Benhamra*) derfammastådes.

§. 4.

Ibland de gåfvor som för själameffor blifvit
gifna, vill man här intaga följande: År 1345 haf-
ver Hustru *Elisabet* med Magistratens minne skänkt
till Klofstret, sin gård på Norremalm, vid St. Ja-
cobs Kyrkogård, och 20 marker p:gar gångbart
mynt.

År 1351 gaf fordom Syfslomannen vid Klo-
stret *Lars Michelsfson*, 7 örtogarland jord i *Helle-
by*, i H. Trefaldighets Sochn vid Upsala.

År 1378 hafver R. R. *Finved Finvedsfon* till
testamente för sin lågerstad, gifvit Clara Kloster
sitt köpegods 1 markland jord i *Wigby* i *Dalby*
Sochn.

År 1381 hafver Riddaren *Erik Carlsson* (Wala) förordnat om S. Clara Kloster; att såsom hans Morbroder *Nils Thuresson* (Bielke) stått i handel med Klofret, om godsen *Lydby, Karlaby, Ramsta* och *Wädla*, men dött emedlertid, då han ej mera betalt än halfparten, 300 marker; så skänkte han nu Klofret både p:gar och godset tillbaka, undantagande *Wädla* gården, som var förut gifven åt *Wexjö* Kyrka. Men 1383 gaf han ock *Wädla* gården, att hans Moderbroders Sjal, icke måtte taga någon skada.

År 1433 antvardades *Clarae* Sysloman *Jöns Laurensson*, en tomt, liggande Östän för det berget, som ligger Nordan hufets kålgård, i hvilken tomt 3 stora stenar ligga, och hvilken *Laurens Bagare* testementerat Klofret, för sina själ skull, till evärdelig ägo.

År 1460 gaf *Ambiörn*, Klofrets Sysloman, och hans Hustru, till Klofret: St. *Clarae* Chor med Belåte, Messe-kläder och allom redskap; deras gård vid Klofret, som stod dem många p:gar, item en ångsjäll i *Bronna* Sochn, 11 öres land i *Åsunda*, 1 öres land i *Dalby*, samt löfte att låta bygga en ny Väder-Quarn till den gamla; dock med förord, att nyttja allt sammans i deras lifstid, men att sedan tillfalla Klofret, att derföre hållas dageliga Sjålameffor.

Hårom, jämte de egendomar Klofret sig, tid efter annan tillhandlat, finnes flere tryckte bref och afhandlingar, uti St. *Clarae* minne, §. 13. I bland de byten, som vidare förekomma, anmärkes här: Att *Niلاس Jönsson* till *Djursholm* 1433, genom lagligt byte, gifvit St. *Clarae* Kloster, 3 markland jord i *Unneröra* By uppå *Fårman* liggandes i *Solna* Sochn i *Danro* Skeppslag, Våster och Norr i bynom och ett *Nås* liggande Nordan nått

Hufarnom, som heter *Mycklaholm*, och ett berg, Östlan uppå liggandes, som heter *Oxaberg*, hvilket Nås och Berg, *Unnaröra* By af gamlom ålder tilllegat hafver och skall tillhöra Klofret med 3 mark land jord, förutan ett Torp *Wreta* som är undantaget; i hvilket skifte *Niclas Jönsfon* skulle i stället återfå half nittonde öres land i *Ösby* och ett Torp, som hette *Staf i Danrö* Sochn och *Danrö* Skeppslag.

År 1511 hafver Borgaren i Stockholm *Gerhard Bryning*, i byte gifvit *Clarae* Kloster 10 örtuga land jord i *Titerfela* Sochn i *Sildbo* Hårad, som räntade 10 örtugar p:gar, 20 Spån Korn, 1 pund Flåsk, m. m. jämte 40 marker reda p:gar, Stockholms mynt, emot *Rörstrand* i *Solna* Sochen; med förord, att efter hans och Hustruns död, skulle vederlaget åter tillfalla Klofret, hvarföre årliga Själameffor skulle hållas. Härjämte tillades *Gerdt Bryningh* och hans Hustru i deras lifstid, ett stycke af Klofrets hage, som låg Östlan för Klofrets Vret mot Tegelhufet, så vidt och bredt, som *Gerdt* hade intagit och gårdat.

Om de gods och egendomar, gifne åt Klofret, med dem som blifvit Nunnor eller i provent, som det kallades, följer i *Clarae* minne §. 15 några och 40 ferskildte bref och documenter, helt och hållit intagne, som vittna om mycken frikofsighet, Religions-nitet och Munk-Våldet.

§. 5.

Utom de mångfaldiga gods och inkomster Klofret ågde, intyga ock flere Kongl. Författningar om de stora förmåner fri- och rättigheter, hvarmed Klofret varit förlånt och begåfvat. Dets Syfflo eller Ombudsman var med allt sitt Folk och Betjente

under K:s hågn och ågde Frälsemanna-Rätt *). Klo-
stret med alla dess gods, frikändes för alla de af-
gifter, som de eljest borde till Kronan erlägga, äf-
ven då en allmän beskattning öfver hela landet,
blef påbuden **); om någon bebodde Klosters gods,
antingen allena som Åbo, eller ock tillika med si-
na egna gods, som vore mindre eller lika goda
med Klosters, så frikallades han för alla ordinarie
och extraordinarie utskylder till Kronan ***); Åg-
de Kloster magt att försvara 10 fattiga Bönder, el-
ler Landboer, som ej förnådde gifva Kronan till-
börlig skatt †); hvartill kan läggas, att K. Albrecht
förordnade sitt Råd och Marskalk *Carl Ulfsson af
Tofta* 1366, till Klosters förmyndare, med magt
och myndighet, att inståmma alla dem, som våld-
förde Kloster, eller hvaröfver Kloster eljest kunde
hafva att klaga; samt att slika mål lagl. afhjelpa;
och skulle hans Dom såsom K:s egen, vara fast
och giltig.

§. 6.

Att ett så rikt och med så många immuniteter försedt Kloster, för en öfvergången vådeld 1446, kunnat blifva författ i det usla tillstånd, att uti inlagd skrift behöfva af Staden tigga Almosor; är nästan otroligt. Då sådant icke ville förflå i Klosters trängande behof, utskickades *Herman Lutting* till Rom, att begära Påfvens bref, på Syndernes förlåteelse för dem, som ville gifva något åt Kloster. Ett sådant har ibland Kyrkans handlingar funnits, utfärdat af 12 Cardinaler d. 29 Nov. 1516, som utläfvade frikosteligen aflat för alla dem, som på

*) K. Magnus Erichsöns Ö. B. 1347.

**) K. Erich Magnusöns Ö. B. 1358.

***) K. Albrechts Privil. 1366.

†) Äfven K. Albrechts Privil. samma år.

på vissa dagar besökte Klofret, gjorde Syndabekännelse, och understödde Klofret, med hvad till byggnader, Kyrkoprydnader och flere behof erfordras kunde.

Men långvarige krig, inbördes oroligheter och ett redan utarmadt folk, låfvade icke många tillgångar; utom des salkades det tidevarf, då man mera upplyst började känna Påfvens egennyttiga afsigter och Hans vållustiga och lättjefulla Munkars, rofgriga begär till landets gods och redbara egenomar.

Det är allmänt bekant, huru som, vid den högst nödvändiga reformationen, i K. *Gustaf I:s* Regements-tid, Kloster-godsen blefvo indragne, Munke- och Nunne-Klostren öfvergifne och desse ohyggelige nåslen förstörde. *Clarae* Kloster såg ock då sitt öde 1527, att i grund nederrivas, då des belägenhet, vid ett fiendteligt anfall, var både Staden och Slottet till mehn och förfång. Till en så giltig orsak, hafva flere af våra Häfdatecknare lagt hämden, för det förråderi, som Abdissan vid Klofret, *Anna Renholds* dotter, emot de Svenske i så måtto begädt, att då Tyrannens folk 1522 ännu innehade Stockholms Stad, och voro af K. *Gustaf* insperrade samt ledo hungers nöd; så att många hemligen begäfvu sig ur Staden, både af Adeln och Borgerskapet; af hvilka somliga togo sin första tillflykt till Klofret; och ehuru de blefvo af Abdissan väl emottagne, skall hon, dock såsom i godt förtroende med de Danske, gifvit sin Systers man, Borgmästaren *Gregert Hoff*, genom ett öfverenskommet tecken tillkänna ifrån Kyrkotornet, så snart hon hade någon Svensk inne; hvilken då oförmodeligen öfverrumplades, återhåmtades och ömkeligen om lifvet bragtes.

Att Nunnorne vid Kloftrats förstörelse blifvit flyttade till Grå-Munkeholms-Kloftrat, år i famma Kloftrats bekrifning, förmålt; men att Nunnorne derftådes bårjat fig till K. *Johan III:s* tid, uti 40 år efter deras flyttning, och att de der hållit fins emellan den gamla Kloftrats-ordningen, under en Abdiffa; fom vill bevisas af ett bref af år 1573 d. 13 Febr. hvilket Doct. *Nordberg* fådt af Fru *Elena Tott*, men fom sedan förkommit; kan väl icke annorlunda förftas, ånn att då Stånderne på Riksdagen i Örebro, d. 27 Jan. 1531, bevilljade, att *Franfiskaner* eller Gråmunke-Kloftrat skulle blifva ett Helge-ands-hus eller Hofpital, för fjuke och fattige i Stockholm, bibehållos *Clarae* Nunnor vid deras underhåll derftådes, och nyttjades de, fom der till fkickelige voro, till Sjuk-Sköterskor; men att Orden under en Abdiffa i 40 år efter reformationen, följt fua reglor och ordningar, kan icke väl förenas hvarken med K. *Gustafs* alfvarfamma åtgjård; till Kloftrats-våfendets utrotande, eller det inkrånkte utrymme i detta Hofpital, då alla fjuke från andra ftällen i Staden, dittflyttades och vården deröfver, var Borgmäftare och Råd anförtrodd.

§. 7.

Clarae Kloftrats Abdiffor uppräknas i *Clarae* minne, efter hvarannan, 19 till antalet, af hvilka en *Ingeborg* varit den första; K. *Magni Ladulås* dotter, *Richiffa* den tredje i ordningen och förutnåmde *Anna Renholds* dotter den fifta. Utom namnen och den tid de ungefår lefvat och Kloftrat föreflådt, förekommer intet, fom förtjenar att anmärkas till deras åminneffe.

II.

Om St. Clarae Kyrka.

§. 1.

St. Clarae Kyrka åter uppbyggd efter Reformationen, är ett hedrande monument af Konung Johan III:s frikosslighet. Doct. Nordberg i sin beskrifning derom, förmåler, att den på K:s egen bekostnad, från grunden uppfördes 1572, om icke till det anseende den nu hafver, dock så, att byggnaden vardt i alla dertill hörande delar fullbordad; Messenius åter i sin *Scondia*, säger: att sådant skedd 1576. Dessa olika årtal skulle kunna utmärka tiden, som denna ansefliga Kyrko-byggnad fordrat; om icke Nordberg i sitt Clarae minne på ett annat ställe p. 179, tydeligen sagt: att Kyrkan var färdig 1572.

Hela Norra malmen på ömse sidor om Brunkeberg, utgjorde då en församling, som gemensamt höllo sig till St. Clarae Kyrka, allt till 1643, då allt hvad som låg Östan om Brunkeberg, lades till den då färdige blefne Jacobs Kyrka. Dervid bör dock märkas att Västra delen af malmen eller Clarae tracten, icke sträckte sig längre upp än till Barnhuset, der tullporten då var; samt att Norrmalm den tiden var föga bebyggd, emot hvad den blef ifrån K. Gustafs Adolfs tid och till innevarande århundrade.

Uti *Palmesköldske* samlingarne om församlingarnes delning på Norr, finnes denna anteckning:

St. Clarae på S. och V. sidan med Målaren omgifven, på N. med Kammakare-gatan, på Ö med den nya gatan.

St. Jacob på V. med nya gatan, på N. med Kammakare-gatan och yttre stennuren på Brunkebergs Kyrkogård, på Ö. med rånnila af Tråsket

och ett stycke af Ladugårds-viken; på S. med vatt-
net omkring Blafieholmen och Holm-Kyrko-holmen,
(hvilken med St. Jacob är begripen), och allt intill
Norrebro.

Ladugårdslandet på V. och S. sidan med rån-
nilen som kommer från Tråsket, så ock med La-
dugårds-viken; på N. sidan med yttersta planket på
Kronans Humblegård; på Ö. sidan med staqvetet,
som göras skall.

Den nya församlingen på N. malm, på S. si-
dan, Kammakare-gatan; på V. staqvetet som grän-
sar mot Rörstrands ågor; på N. Brunsviken och
Stallmåstare-gårdens ågor; på Ö. staqvetet, som skall
göras och gränsar till Kronans stora Djurgård.

Om Helge-anders-holmen skall läggas till Staden,
såsom Ridderholmen, eller som nu är, att Ö. sidan
hör till *Jacob*, och V. till *Clara*, är på afritmin-
gen anmärkt.

Kyrkan anlagd på ruinerne af det gamla Klo-
strets, är innom murarne $93\frac{3}{4}$ aln lång, 23 alnar
bred, Korfs-Kyrkan från Norra till Södra dörren
49 alnar lång, och bredden emellan murarne $11\frac{1}{2}$
aln, samt Kyrkans högd från hvalfvet till gälfvet
 $20\frac{3}{4}$ alnar. Det gamla spitsige tornet var 166 al-
nar högt. Det gamla Koppartaket som blifvit på-
slagit 1647 skall hafva vågt 122 Skepp:d 18 Lifsp:d
och 3 marker. Dertill skänkte Drottning Christina
600 d:r Svenska Silfvermynt, som i räkningarne
blifvit upptaget till 1500 d:r K:mt. Till Tornets
täckning hvartill åtgäddt 45 Skepp:d 6 Lifsp:d och
17 m. Koppar, skänktes under K. *Gustaf Adolphus*
frånvaro, d. 18 Febr. 1632 så mycket Dana af
som i Norre förstaden kunde uppspantas, och efter
laga dom förfaller; det samma skulle förstås om
den tredje p:gen, som utaf Riket åraves; hvilket
allt skulle i Kyrkoboken med sine omständigheter
an-

anteknas, och derpå god räkning hållas. Brevet derom har varit underteknat af *Johan Casimir Pfaltz-Grefve*, *Clas Fleming*, *Erik Erlands-son* och *Carl Sparre*, samt contrasignerat af *Olof Eriks-son*.

Här torde det förskräckeliga åskevåder böra i hugkommas, som timade d. 14 Maji 1723, emellan 11 och 12 om natten, som icke allenast fatte eld i Jacobs Kyrkotorn, i *Spånga*, *Bränn-Kyrka* och *Solna* Kyrkor; utan ock vid St. Clara itånde trälisten eller bjelken som var under främsta tornet på Norra sidan, och brann öfver 2:ne timmar, dock utan någon vidare våda för Kyrkan.

Angående Urverket som upfattes i tornet 1696, anmärkes att det var då det enda i alla Stockholms Kyrkor som slog fjerdedels timmar. Ett sådant verk var på Kgl. Slottet i tornet 3 Kronor, som afbrann 1697. d. 7. Maji.

Den minsta Klockan i tornet lårer hafva varit ett gammalt Krigsbyte, som de derå öfverallt tecknade Ryska bokstäfver syntes utmärka; när eller huru hon kommit till Clarae Kyrka, är icke bekant.

§. 2.

Om de förändringar och förbättringar, som skedd tid efter annan, i anseende till Kyrkans in-
nandöme; såsom med väken-husens borttagande 1649, och låcktares inråttande i stället; om portalen vid Västra ingången till Kyrkan, som blifvit skänkt af Secreteraren Kempensköld *); — Om
Pre-

*) Kongl. Secr. och Hjäradshöfdingen Kempensköld, som räknades på sin tid, ibland de lärdate män i Sverige, lät öfver denna portal sätta följande vackra verser:

Hæ valvæ bifores ut cuiqve patent, ita cordis
Janua sit verbo semper aperta Dei:

Predikstolens flyttning till Norra sidan; — om nya Altarets uppfattande 1658, skänkt af Rådman Olof Larsson; — om de infatte nya fönstren 1722; — om Magistratens i Norra förstaden och Kyrko-Föreståndarnes 1633 gjorde författning angående Bänkrummen; — om det nya Orgverket, af *Eisenneger* förfärdigat 1651, — och om de till prydnad af Kyrkans väggar upphängde mångfaldige vapen och Epitaphier, — år, sedan en häftig våldel öfvergådt detta Tempel, minnet förvaradt, uti den ofta nämnde S. Clarae beskrifning, med det mera som denna Kyrka angå kan. Man kan hvad de sistnämde prydnader och monumenter beträffar, icke underlåta att ån ytterligare påminna, då man få ofta under dem låser: här hvilat begrafven; — huru det en gång, i en upplyst tid, skulle blifva en triumf öfver opinionen och högfärden, att aldrig låsa sådant, i de helgade boningar, endast till den Högfstes åra, och Gudstjenstens begående, invigde; der de lefvande icke borde befvåras af de döde.

§. 3.

År 1624 år hela Kyrkogården instängd med mur. I Öster åro 2:ne Kyrkoportar, uppbyggde 1668 och 1669, på Måster *Gudm. Dyks* bekostnad; den Södra har blifvit skänkt af K. *Carl XI*, som brefvet till Öfverståthållaren *Clas Rålamb* af d.

Næman adit Jordanem æger, redit amne refectus,
Hic animarum fons, Hic panacea potens.

Devote consecravit
Samuel Kempenskiöld.
A:o D:i MDCL.

Portalen med denna Inscription förstördes i eldsvådadan som öfvergick Kyrkan 1751. I stället läses der nu, åminnelsen af denna olycka. (*Gezelii Biogr. Lex. art. Kempenskiöld*).

d. 11 Aug. 1675 intygar; innehållandes att som K. på församlingens anfökning förordnat, till Clarae Kyrka det portal, som varit brukat för Bergs-Collegii våningar på H. ands-holmen; och Kyrko-Föreståndarne, mot utfäst betalning emottagit och låtit uppfatta; så ville K. M. låta veta, att någon betalning för samma portal, för alltid skulle okraft blifva. — En af Kyrkogårds-portarne, har vid anstald reparation i sednare tider, blifvit prydd med en trophée, bestående af ett ankare, en coral-bok, en spade, ett grönskande ben, m. m. Som af en granskare blifvit ansedt, såsom ett mindre lyckeligt försök, att utmärka snille och framsteg i de frie konsterne. R:s Ständer skola på 1500-talet, beviljat och utfedt Clarae Kyrkogård, till begravningsplats för de ringare Catholiker, och Ridderholms Kyrkogården för de förnämre. Nu mera blifver väl ingen, af hvad religion som hållt, nekad så kallad Christen jord; tvärt om, finnes exempel, att åtskillige af Lutheriska Kyrkan, utfedt sig grafvar i någon vacker lund eller skogsbacke, på förfädrens gamla vis. Mången torde i afseende på Kyrkornes inkomst, finna sådant stridande emot ett Christeligt bruk; i synnerhet om den döde förut aflagt sig, själa-ringning och jordfästning. Tidehvarvet fordrar att respectera fördomen.

En gård på Västra malmen, litet utanför *Kyfsve-nåbben*, köptes och tillägnades St. Clarae Kyrka, till församlingens Prästgård A:o 1597. (Köpebr. i Antiqv. Archivo).

Når tornet 1631 stod under ny täckning, såldes, till omkostnadernes lindrande dervid, en gammal gård Kyrkan tillhörig.

År 1679 år Kyrkoherde-huset uppbyggdt i Södra hörnet på Kyrkogården; och ett nytt Skolehus

hus af sten i Västra hörnet derstädes, som en inmurad sten med följande inscription, intygade:

Cum privilegio S:ae R:ae M:s mediante
Qvorundam piorum Liberalitate
Hanc Scholam aedificari curavit
M:r Samuel Benedicti Hammarinus
Ecclesiae hujus Pastor. A:o MDCLV.

Se vidare härom och om Collegio Claraemontano, artickeln om Scholae-inrättningar i Stockholm.

§. 4.

Ibland Församlingens Kyrkoherdar vill man här nämna, *Hagvinus Olai* såsom den förste Lutherske Pastor, vid S:t Clara, sedan nya Kyrkan 1572 blifvit uppbyggd. Han skall hafva varit en ifrig Antiliturgist; *Ericus Erici Helsingius*, som underskrifvit Upsala Mötets beslut, såsom Hertig *Carls* andre Håf-Predikant; *Henr. Opsopæus*, som vid den första Promotionen, som skedde i Upsala d. 22 Jan. 1600 blifvit Magister; *Petrus Erici Roslagius*, som 1624 blef tillika Pastor i Bromma, 1632 förordnades han att vara *Corrector Typographorum*, eller att hafva inseende på allt hvad som trycktes i Stockholm; *Stephanus Gallius*, som 1647 då han predikat i Bromma, som då lydte under Clara och skulle resa hem påföljande Onsdagen d. 8 Sept. Sjövägen, drunknade på *Ulfunda*-fjärden, vid båtens öfverändakastande af en våderilning, tillika med 2:e sina barn; *Sam. B. Hammarinus*, Pastor 1647, tog afsked ifrån Församlingen 1663 och lefde sedan för sig sjelf 1 $\frac{1}{2}$ år, innan han afled; af honom härstammar, ätten *Hammarfelt* och *Hammarberg*; *Samuel Brasch*, Kyrkoherde i Clara 1663 då Bromma Sochn skildes från detta pastorat och lades under Riddarholmen; han har skrifvit

några Sv. Comoedier med rim, såsom Förlorade Sonen, *Mars Germanicus*, m. f. — *Johan Terserus*, blef Biskop i Åbo 1658, öfverläg med Erke-Biskop *Lenaeus*, 1659 gamla Kyrko-ordningen, år 1665 råkade han i någon tvist med Doct. *Enevald Svenonius*, som var *Theol. Prof. Primarius* i Åbo; blef då derifrån kallad till Stockholm och förordnad till Kyrkoherde i Riddarholmen och 1669 flyttad till *Clara*, samt 1672 Biskop i Linköping, dödde 1678. *Olaus Bergius*, var Baron *Clas Rålamb* följaktig på *Ambasjaden* till Turkiet, idkade i *Constantinopel*, orientaliska Språken, blef 1668 Pastor i Riddarholmen; men tillträdde alldrig Embetet, utan förblef Hof-Predikant till 1672 då han utnämndes till Kyrkoherde i Clara; han kallades vå till Biskop i *Strångnås*, men blef kvar vid Clara till sin död år 1692, och efterträdtes af *Sim. Ifogaeus* 1693. Han är känd för sin bok om krig, under titel af *Carla-Seger-sköld*. Doct. *Dan. Nordlind*, Hof-Predikant 1701, antagen 1706 till Informator för H. K. H. Hertig *Carl Fredrich* af Hollstein, 1710 Pastor i Riddarholmen och 1711 i Clara, blef 1717 Superintendent i Carlstad och 1718 Biskop i Strångnås. Doct. *Jöran Nordberg*, 1707, Hof-Predikant, 1709 fången i Slaget vid Pultava, återkom till Sverige 1715, kallades till K. *Carl XII* vid Hans ankomst till Ystad och blef 1717 Kyrkoherde i Clara; år utom andra arbeten, namnkunnig för sin historia öfver K. *Carl XII*, och har desutom vid *Clarae minne*, fåstat sitt eget. Vidare blifver om denna församlings Pastorer i det följande, något nämt.

Härvid kan såsom något ganska fållsynt tilläggas, att Klockaren *Olof Pedersson Ofenii* Enka, efter denna sin afledne man, sedan blifvit gift med § efter hvarandra varande Klockare vid St. *Clarae* Kyr-

Kyrka; en af hånnes Söner, *Eric Wessenius*, gaf sig i Kloster i Lithauen.

Må det här med ett ord nämnas, att en Fransos som varit i Stockholm 1739, anmärkt, att han i S:t Clara sedt en Spögubbe, som under predikan, med sin långa kåpp upväckt de sáfvande *). Detta befynnerliga bruk, är dock nu mera nästan alldeles aflagdt.

§. 5.

Den olyckeliga vådelden som den 8 Junii 1751, lade en stor del af Norremalm, och i synnerhet des Våstra del i aska, öfvergick äfven denna Kyrka. Det höga spitsliga tornet fattade eld, nedföll och spidde våda och förskräckelse vidt omkring; koppartaket uppsmälte, altare, predikstol, minnesvårdar, till och med de dödadas ben i grafvarne, förtårdes af lågorne. Kyrkoherdehuset, Scholan och det nys förut, tillredde Fattighuset, delade ett lika öde.

Kyrkoherden Doct. *Troilius*, som redan d. 23 Apr. f. å. var utnämnd till Biskop i *Westerås*, och sedan Svenska Kyrkans Erke-Biskop 1764, hade allnitiskt omsorg ospard, att få Kyrkan ur sit ödemål upprättad; innan han lämnade en Församling, der han rönt så många prof af tillgifvenhet och vänskap. På hans underdåniga anhållan, beviljades, att den afbrände torn och tak-kopparen, fick förmyntas till Slantar, till en god hjälp vid byggnaden. En stambok fick äfven kringbåras, till frivilliga gåfvors insamlande, enligt K. Resolut. d. 22 Jan. 1752. Arbetet företogs 14 dagar efter branden och det med den drift, att Kyrkan i det måsta förnyad och i stånd satt, blef Påskdagen 1753 af

*) Tableau de Paris, Amsterd. 1782. 8:o. Tom II, p. 192.

af Erke-Biskopen Doct. *Henric Benzelius*, å nyö till allmän Gudstjensts hållande, helgad och invigd.

Dets nu varande utseende, är i Koppar fluckat af Håf-Intendenten *Rehn*; ehuru tornet icke blifvit byggdt efter Baron *Hårlemans* desseim, som det å Kopparstycket föreställes.

Nya Orgelverket invigdes d. 30 Apr. 1761. Det består af 40 stämmor, af hvilka den första eller Contra-Basun är 32 fot. Det är förfärdigat af Directeurerne *Gren* och *Stråle*, som derföre efter contract erhållit 32,000 d:r K:mt. Ritningen der till författad af Öfver-Intendenten Baron *Adelcrantz*. Det har blifvit skänkt till Kyrkan af framledne Bryggaren *Sven Svensson Roos* Enka, *Elisabeth Rosina Höjer*, Tom 1753 d. 5 Nov. sedan några dispositioner blifvit verkställdte och utbetalte, testamenterade hälften af sin egendom, att användas till ett orgelverk i S:t. Clarae Kyrka, och den andra hälften till Clarae och Olai församlingars Fattighus. Efter hannes död d. 13 Jul. 1756, inlödt till förde behof in alles 74,000 d:r K:mt, till delning emellan Kyrkan och Fattighuset. (Sv. Mercur. Maj 1761, p. 749).

Inscriptionen på den nya storklockan, är af Cancellie-Rådet Berch författad.

Nya Altaret, som invigdes första Söndagen i Advent 1790, är ett af de vackraste i Stockholm, som förtjenar en nogare beskrifning *). *Colonner* och *Pilastrar* af *Corinthiske* ordningen äro, å ömse sidor om Altaret uppreste, på en brun Svensk marmorgrund. *Colonnerne* med deras öfverbyggnad äro af Italiensk mångfärgad marmor; *Capiteler* och *baser* förgylde. Åtvanpå den högra *Colonnen*, hvilar

*) Doctor *Aspelunds* tal vid Altarets invigande. Stockh.

lar en Symbolisk grupp, af förbundets ark, Lagens tafflor och Rökelsekaret: en tekning af gamla Testamentet. På den andra *Colonnen* är uppståld en *grupp*, att betekna nya Testamentet, igenom en tillsluten och en öppen bok, som betyder Evangelium, der äfvanpå synes Kalken med oblater, jämte ax och drufvör, bilder af nattvarden, bakom detta visar sig ett Kors, hvars tvärtråd är omlagt med ett sveplinne; betecknande att som Medlaren burit våra synder på sin Lekamen upp på Korsfset, har Han ock dem, liksom med sig i grafven tagit, att skilja Människan ifrån synden. Öfverst är en med strålar, skyar och Ångla-Hufvuden, omgifven Sol, hvars innersta del upplyses af ett med *Jehova* teknat fenster. Der strålarne stanna taga Altartaf-lan vid, målad på duk i oljefärg; föreställande Frälsarens nedtagande af Korsfset. Rådsherrn *Joseph* af *Arimathia*, biträdd af des betjenter, synes äfvan vid Korsfset, underhållande Frälsarens döda kropp, som med ett linkläde nedfänktes till marken, hvarest Den emottages af Lärjungen *Johannes*, som omfattar Des fötter; under och närmast Korsfset står Jesu Moder i en djup bedröfvelse, med hårdt sammanknäpte händer: längre fram *Maria Magdalena* på knä, med utslagne armar och tårfulla ögon. Törne-Kronan, spikarne och öfver-skriften, ligga nederst strödde kring marken. Vid foten af *Colonnerne* på sidorne af Altarbordet, stå tvänne Ånglar i en ställning, som tolkar det Helligaste tillbedjande.

§. 6.

Det är redan nämt att Östra delen af Malmen, eller S. Jacobi Församling, i början hört under S. Clara; äfven att Bromma Sochn varit såsom Annex derunder, i Kyrkoherdarne *Pet. Erici, Stephan*

phan Gallii och Hammarini tid, eller ifrån 1624 till 1663. Huru och när Kungsholmen skildes derifrån, är angående Kungsholmen att låsa, och om S:t Olofs eller nu mera Adolph Fredrichs församlings afföndrande från Moder-Kyrkan, är i beskrifningen om S:t Olof förmålt.

§. 7.

För de i vådelden förlorade prydnader, har Kyrkan fådt åtskillige nya monumenter; såsom fram i Choret öfver Meyerska släkten; öfver General Siegroth, upplatt i hans lifstid, och längre neder i Kyrkan öfver Stats-Secreteraren Segercrona, Presidenten Ridderstolpe, Amiralen Ankarcrantz, Häf-Intendenten Rehns Fru, m. fl.; och på Kyrkogården anmärkes vid Södra porten, Kejsärliga Riks-Hof-Rådet och Residenten von Antivaris graf, prydd med des vapen, och ofvanför dörren till grafven följande inscription:

Hic. Quiescit.

Christophorus. Theodorus. D' Antivari.

Sacri. Romani. Imperii. et. Regni. Sveciae Nobilis.

Augustissimi. Romanorum. Imperatoris.

Francisci. I.

Consiliarius. Imperialis. Aulicus.

Nec. non.

Ejusdem. Caesareae. Majestatis. Et.

Augustissimae. Imperatricis.

Mariae. Theresiae.

Hungariae. et. Bohemiae. Reginae.

Minister. Residens. Ad. Aulam. Regio-Svecicam.

Natus. Die. 14 Jul. 1690. Den. D. 24 Aug. 1763.

Requiescat. in. Pace.

På sidoväggen ut åt Kyrporten låses:

Cura, labor, Meritum, Sors felix, gratia gentis
Caesareo-Anfriae, Svioniaeque favor,
Ite alias ornare animas; in terra quietem
Ossibus, ac animae Christe Benigne meae.

I grafven den han sjelf låtit uppbygga står äfven hans Buste uppsatt, som är Bronzerad. Han var Resident vid Sv. Hofvet i 42 år; gjorde åtskillige gudeliga donationer, såsom till Lazarettet i Stockholm; hvadan han ock med offentlig Kyrkostår, ringning, m. m. enligt särskilt Kgl. befallning blef begrafven. (Sv. Mercurius 1763, p. 687).

Vid Västtra Kyrko-porten ses en liten torrlatt åtthög, inom sitt järngaller, hvarest uppå en upp-
rest brun Ölands-sten låses:

Erich Schröder.

Secreterare i R. S. Bank.

Riddare af Nordstjerne-Orden.

Född 1727.

Död 1797.

Gift med

Mårta. Printzenskiöld.

Som. förjande. honom. öfverlefde.

Han. förenade.

Kloket. Dygd. Mod.

Tjenade. Fäderneslandet.

Gagnade. Med-Människor.

Sökte. aldrig. pris. och. belöning.

III.

Om S:t Olofs Capell, nu Adolph Fredrichs Kyrka.

§. 1.

Uppå gjord underd. ansökning af S:t Clarae församling, att få uppfatta ett trä-Capell, på Kyrko-gården, emellan Barnhuset och berget, efter som samma Kyrko-gård, för många år tillbaka uti R. R. och Öfverståthållaren Flemings tid, blifvit lagd under Clarae Kyrka, och planket deromkring af des medel underhållit; såsom ock en stor del af de döde, i församlingen, der blifvit begrafne, och eljest samma plats förnimmes ligga efter nya fördelningen, till Clara; viljandes i fall af nådig tillåtelse dertill, låta upprätta ett Capell, der predikanten med församl. vid begrafningar, någon mera beqvåmlighet hafva kunde, och Clarae Kyrka någon inkomst för lågerställen, som genom de då nyligen inrättade och nästgränfande tvånné församlingar på Kungsholmen och på berget, således vore instånd; att hon sig aldrig mer förvidga kunde, och för medellöshet sin Kyrka, icke eller vid magt hålla; beviljade och samtyckte K. Carl XI. genom Ö. B. d. 11 Junii 1673, att Clarae församl. måtte få låta uppfatta ett trä-Capell, som sedan evärdeligen under densamma förblifva skulle, hvar till ock någon hjälp af andra församlingar, sökas måtte

Af detta K. bref, finner man i Clarae minne, de fölger vara dragne: att stora Barnhuset är till ingen del ågare af Olofs Kyrkogård, som ännu icke var byggd 1634, då samma Kyrkogård, lades under Clara och hågnades för des medel; lammnandes deraf, då Barnhus-Staten, sedermera blef inrättad en ferskild plats att häfda och nyttja till

lägerställen; hvarjämte och i fall, fråga någon sin, såsom 1690 skedt, mera skulle väckas, att lägga någon tract af S:t Clarae eller Olofs församling under Barnhus-Kyrkan, den saken tillika borde anses som afgjord; äfven som, att S:t Olofs Capell, hvarunder församlingen tvifvelsutan begripes, evärdeligen lyder och skall förblifva under S:t Clarae församling.

§. 2.

Capell - byggnaden företogs samma år 1673; och allt det som hörde till sjelfva stomen, var vid April månads slut 1674 färdigt. Denna lilla korsbyggnad bestod af en rundel midt uti och 4 lika flyglar på sidorne af 20 alnarslängd och 10 alnarsbredd hvardera; väggarne med korsverke och brädslag innan och utan; ifrån grunden till takfoten $7\frac{1}{4}$ alnar; Tornet ifrån spisen till marken $38\frac{5}{8}$ alnar; hvartill åtgädt 5037 d:r 5 r:st. K:mt. Hela denna kostnad åtog sig Rådman Olof Larsson, att ej allenast återbetala till Clarae Kyrkas Cassa; utan och i öfrigt åtaga sig allt, hvad som ännu erfordrades, och för egna medel fullborda hela byggnaden; utan att söka någon hjälp af de andra församlingarne. Detta gifna löfte fullgjordes, dels af honom i hans lifstid, dels af hans efterlämnade Maka Catharina Grundels, enligt den disposition och författning, han under sin sista sjukdom 1675 gjorde, i hvilken han afled 82 år och 8 månader gammal. När Kyrkan var aldeles färdig, blef hon med Kus bifall, till äminnelse af en så frikostig gifvare, kallad S:t Olofs Capell.

Af Clarae församling anvistes nu till bänkrums erhållande i Capellet, hela den tracten som är på öfra eller Norra sidan af Kammakare-gatan; och blef der de vanlige predikodagar, ordentelig och allmän Gudstjenst förrättad.

Denna Kyrkas uppbyggande bidrog icke litet, till stillande af det buller och oväsende, som *Rundelius* med sin Kungsbacke församling åstadkommit. (Se Jacobs Kyrka).

Sedan församlingen mycket tillväxt och sig förökat, blef på Kyrkoherden Isogaei derom gjorde föreställning, Capellet tillbyggt 1694, och en Sacristiga bakom Altaret inrättad.

§. 3

Predikstolen och Altaret blefvo färdige och invigde 1675. Orgelverket skänkt af Handelsmannen Jac. Stiegler, uppfattes 1698. Denna mannens välvilja för S:t Olofs församling betygades ån ytterligare, då han näst för sin död 1716 testamenterade sitt stenhus i Staden och sin Malmgård, belågen på Norremalm, Badstugugatan och sanden; med den anordning, att samma lågenheter skulle, när testamentet, daterat d. 10 Mart. 1710 fick sin laga kraft, ofördröjeligen säljas och p:gne på intressé infättas i R. S. Låne-Banque; att om S:t Olofs Kyrka komme i en framtid att byggas af sten, man då kunde hafva detta att tillgå, såsom ett säkert Capital.

Kyrkans öfrige prydnader af målningar, finnes uppräknade i Clara minne.

§. 4.

Kyrkogården var till större delen slängd med mur 1727, som tid efter annan af flere välgörare blifvit påkostad. Ifrån Scholan till Norra hörnet, der en stor dæld blifvit fylld, är muren för Kyrkans p:gr uppförd. Vid Västra porten är å ömse sidor på en liten mur det järngaller 1797 upplatt, som vid Tessinska palatset eller Öfverståthållarens hus borttogs 1793, och då inköptes af Kyrkan i samma ändamål.

Capellans-huset som med sin tomt intog Södra hörnet, blef samma år, som Kyrkan uppbyggdt.

Af Cartesii graf och den öfver honom uppreste minnesvård i Drottning Christinas tid, har denna Kyrkogård länge varit namnkunnig. Minnesvården var af tjocka Ekeplankor byggd, i en aflång fyrkant, med inscriptioner å alla 4 sidorne, innehållande hans lefverne och öden, samt att monumentet blifvit upprest af *Pet. Chanut*, Fransk Envoyé. Samme *Chanut* lät någon tid derefter taga liket upp igån och afföra det till Paris, der det blifvit infatt uti S:t Genevieve Kyrka. En annan berättelse säger att det först skedde 16 år derefter. (Se Archenholtz Mem. de Christine). *Cartesii* då undantagne Hufvudskål finnes ännu hos en samlare af forntida märkvärdigheter.

§. 5.

Af Capellanerne vid Kyrkan anmärkes här den förste, Petr. Mur, dertill förordnad 1674. Då han några år för sin död 1691, upptog en ödeplats, som då låg i yttersta änden af församlingen, och skulle låta borrsprånga ett berg; råkade han på den mineral vattu-ådran och källan, som nu är Norrmalms Surbrunn. Staden inköpte efter hans död denna legånhet, som ännu till Allmänhetens tjänst, med kostnad underhålles, hvarom ang:de Norremalms brunnar förmålt är. Den andra Capellanen Nicolaus Tjällman, är i synnerhet bekant för sin Svenska Grammatica, tryckt 1696, och för några andeliga Visor, som blifvit uppviste och censurerade hos Prästerskapet på Riksdagen 1689 och tryckte 1692.

§. 6.

Den nya Kyrkobyggnaden af sten, som blifvit af K. Adolph Fredr. grundlagd d. 3 Maji 1768;

var

var till det måsta fullbordad, då Konung Gustaf III, på de af Kyrko Rådet i S:t Olof, i underdånig ansökning, andragne skål, d. 30 Nov. 1773 tacktes i nåder bifalla: 1:o Att Clarae och Olofs församlingar måtte åtskilljas, och gränsen dem emellan blifva, uti den så kallade Sqval-Bänken. 2:o behagade K. M:t antaga det oinkränkte Jus, Kyrko-Rådet underdånigst uppdragit K. M. att nämna Kyrkoherde, hvilken i Stockholms Stads Consistorio, tillades fäte och stamma, samt lika heder och värdighet med alle öfrige Pastores i Stockholm, och 3:o ville K. M. hugna denna församling med nådigt tillstånd, att kalla och nämna sin nybyggda Kyrka: *Adolph Fredrich*, efter Kongl. Maj:ts Högstfälig Herr Fader, K. Adolph Friedrich.

K. M. biföll likaledes d. 14 Junii 1774 denna församlings underd. ansökning, att i anledning af det höga Jus, K. M. sig åtagit öfver Adolph Fredrichs församl., Comministern derstädes måtte lugnas med K. M:s fullmägt, och att vid förefallande ledighet, sökanderne måge sig, i Consistorio anmäla, som lämnar de 3:ne måst förtjente missiver, då efter förrättat val, Consistorium får infända förslaget på trenne, till K. M:ts nådiga utnämmande.

Samma år d. 27 Junii beviljades församlingens underd. anhållan, att ytterligare i 6 år, enår den redan utfatte tiden lupit till ånda, eller till 1782 års slut, få uppbåra 1 öre S:mt af hvarje skålpund Caffeböner, som till Stockholm inkommer; så mycket håldre som denna Kyrka och dess byggnad, varit den sista, hvilken H. K. M:ts Högstfälig Herr Fader, med egen hand grundlagdt.

Sedan Adolph Fredrichs församl. således blifvit ett eget ferskildt Pastorat, utnämde K. till den

första Kyrkoherde derstädes, Ordinarie Hofpredikanten Mag:r Joh. G. Flodin, d. 3 Decemb. 1773.

Året derpå d. 27 Nov. 1774 invigdes den nybyggde Kyrkan, med vanlig högtidelighet, af Biskopen i Carlstad och då varande Kyrkoherden i S:t Nicolai, eller Stor-Kyrko-församlingen Doct. Dan. Herveghr, i K. Gustaf III:s och en stor och talrik församlings närvaro.

Denna vackra Korfs-Kyrka, byggdes utomkring det gamla Capellet, som en lång tid under byggnaden nyttjades till allmänne Gudstjenstens begäende. Den är prydd med en Koppartäckt Dome och en altan som omgifver tornet, hvaruti Urverket är uppfatt. Om Kyrkans inre utseende och prydnader, lånar man här en kånnares yttrande:

Adolph Fredrichs Kyrka, vacker och proportionerlig, fast än med nog mycket tryckt hvalfbåge, har ansefullt vunnit i des invärtes anseende, genom de förträffelige prydnader hvarmed den är rikad.

Arbetets måsterlighet (heter det om Altaret), är öfver alla låford. Kånnares bevitnar det; konst-ålskaren röres vid des betraktande och andagten lifvas vid hvar fästad blick, på den till högden stigande Frålsaren, Hvars Seger, Majeståt, Härlighet, är tolkad med all den liflighet, en mänsklig hand kan åstadkomma. Detta stora Bildhuggeri är oförgylt. Dervid vinner det också, eller snarare tappar ingen ting; ty Guldet borttager många skönheter och med sitt glimmer och sken, förfalskar de vackraste proportioner. En sculpture som i sig sjelf åger merit, behöfver icke låna någon ytterligare, af ytans utprälande. Öfvertygande bevis hämtas, både af denna Altartafel, och det rikt Sculpterade Epitaphium, som på Kongl. bekostnad blifvit uppfatt, öfver den namnkunnige Cartesius,

hvil-

hvilket utom dess förträffelighet i desslein och i arbetet; år synnerligen väl placeradt; att det icke allenast väl synes, utan äfven svarar emot Predikstolen, som vanligen i Kyrkor står utom all Symetrie.

Små faker och obetydelige minnestaffor, kunna ej upplättas i Adolph Friedrichs Kyrka, der den hittills följda stilen, år manlig och talande: der allt år öfverensstämmande och lämpadt efter hvart annat, och der Konstnåren, Architecten, Handtvårkaren, har i sin krets, uppfyllt, hvad man af dem kunnat önska.

En annan Konst-älskare *) säger vid betraktandet af denna Altartafla: Mitt skådande var en verkelig Gudstjenst. Taflans förträfflighet sätter äskådaren genast, ur behovvet att fråga, om icke den år Sergels verk. Ämnet år Frälarens uppståndelse; men en del hafva tyckt sig finna, att Målaren äfven förenat Himmelsfärden, med denna tidpunkt. Om så vore, år det ock en hög tanke; ehuru den ej instämmer med skriftens utfago. Grafvens håll ses uppvåltad af tvänne Änglar; och segrande öfver dödens magt, upplyfter sig Frälaren, med egen Guda kraft. Redan år Han vida öfver grafven; men ännu hänger en del af svepningen på Hans arm eller axel, m. m. Man bör se hur Sergel här danat sin odödlighet; skada år att det ännu år bara gips, och icke exequeradt i Carrariska marmorn. —

Denna Kyrka öppnas flere dagar i vickan för att vådras. En i detta nya Tempel alltid i agt tagen ordning, berömvård här, der inga grafvar finnas, vore det än mera i Stadens äldre Kyrkor, hvilka i vår upplyste tid, ännu fortfara att

*) Bref under resor i Sverige. St. 1797, 4:o, p. 175, 176.

att vara, kan hånda förblifva, dels hvålfde, dels ohvålfde begrafningsplatser *).

Förenämde monument öfver Cartesius år af Professor Segel förfärdigat. Det föreställer en Genie, uti en vingad och med skågg prydd Mans skapnad, som rifver ett tåckelse af världsglopen, och med en fackla i andra handen uplyser denämna. Nyfö- nämde Konst-Ålskare tillågnar desseinen af detta skö- na Epitaphium, åt *Archévesque*. Öfverst ser man Cartesii mynd, och låser derunder i Italiensk mar- mor:

GUSTAVUS Pr. Haered. R. S.

Renato Cartesio.

Nat. in Gallia 1596.

Den. in Svec. 1653.

Monum. erexit.

MDCCLXX.

§. 7.

I anseende till Prästerskapets ringa antal vid denna församling, beviljade K. M. d. 10 Jan. 1775, att tills vidare, Ottesångs-Predikningarne derstädes måtte inskränkas, till de 4 Bönedagarne, förste dagarne af de 3 årlige högtider, samt förste Ad- vents- och Nyårs-dagen, och Vecko-Predikningarne endast en gång i vickan, nemligen hvarje Fredag, utom i Passions-tiden, då Predikningar äfven om Onsdagarne böra hållas, samt att alla Bönestunder måtte indragas.

Till boställe för Kyrkoherden blef en egen- dom i Carlbergs alléen inköpt, som kallades Lo- rentsberg, med vacker åbyggnad och utrymme till plantage.

Olofs eller Adolph Fredrichs församling, ägde hos Claræ Kyrka, dels i anseende till upptaget lån,

*) Ext, Posten 1792, N:o 47.

på Stieglerska låne-Banco-Sedlarne, dels efter upprättade liquidationer, sedan några afbetalningar skedd, en återstående fordran af 3265 R:d, 2 sk. 9 r:sk. Clarae församlings Kyrko-Råd inkom till K. M. 1792 med underd. ansöknings om Compromiss till denna härom uppkomne tvists biläggande; hvaremot Ad. Fredrichs församlings Kyrko-Råd, protesterade, så som förande en redan erkänd och ofstridig fordran; yrkandes executorns biträde härutinnan, enligt lag.

IV.

Om S:t Jacobs Kyrka.

§. 1.

S:t Jacobs Kyrka på Norremalm och Öster om Brunkeberg belägen, förmenes redan på 13-hundratalet varit byggd, vid pås 70 à 80 år efter Stockholms Stads grundläggning, samt 40 à 50 år efter Norremalms första odling och bebyggande. Uti en taxerings-längd 1343, till Erkebiskops-kåpans inlöfande ifrån Rom, uppföres S:t Jacob i Stockholm, till 12 öre; uti ett gifvo-bref 1345, nämnes S:t Jacobs Kyrkogård, och åfven 1439, då ett möte blef hållit uti S:t Jacobs Kyrka på Norremalm, der en Stadga gjordes om Högmålsfaker, såsom *Syzskaps Spield*, *Gudh-Sövalagh Spield och frändsamio*; samt uti flere gamla handlingar *).

Jacobs Församling skild ifrån Solna, var i sin början liten och i sin tillväxt länge hindrad, af de, under Stockholms Stads, så ofta utstodde belägringar, den Norra Malmen i synnerhet, öfvergångne tvåra öden. Att

*) Wittinghs S:t Jacobs minne, Stockh. 1771, som tjernar till grund för denna beskr. p. 7, 43. Dijkmans Kyrke-Handlingar, Stockh. 1703, p. 309.

Att den gamla Jacobs Kyrka, som skall varit en korsbyggnad, fädt sitt namn af något Helgon, är väl troligt; men att den blifvit uppkallad, efter en Jacob de la Gardie, är en tradition utan grund. Denna Ått var icke känd i Riket förr än 1563, då Stamsfadren Friherre Pontus de la Gardie inkom. Hans Son Jacob föddes 1583, och var således blott 5 år gammal, då den nya S:t Jacobs Kyrka grundlades.

Konung Gustaf I. rådfrågade endast allmänna välfärden och Hufvudstadens säkerhet, då Han med Rikens Ständers samtycke 1527 befalste, att S:t Jacobs Kyrka, med flere byggnader på Norremalm, som kunde tjena en belägrande fiende till vårn och beskydd, skulle nederrivas och afröjas.

K. Johan III. som utmärkt sin Regering, genom en besynnerlig vårdnad om Kyrkor och deras uppbyggande, gaf Slottsfogden Eric Björnsfon, d. 11 Jan. 1580 befallning, att framskaffa nödige materialier, till en korsverks Kyrka, som skulle uppfattas i den nederbrutne S:t Jacobs ställe, på sätt som Konungen hade låtit bygga på Torfsesund (Thoresund, nu Drottningholm); den skulle blifva 80 alnar lång, 30 alnar bred och 18 alnar hög, (efter hvilket antal Kyrkan sedermera blifvit byggd), med tvänne gattar och stora fenster, att den med ringa sten kunde blifva uppmurad. — Denna anstalt saknade dock en alfvarsam verkställighet.

Uti en sednare skrifvelse till Nils Hanson, af d. 5 Julii 1588, förmåler Konungen sig icke allenast hafva gillat och till säkerhet påskrifvit, den då insände, så kallade efterliknelsen (ritningen eller desfeinen) till S:t Jacobs Kyrka; utan ville ock, att byggnaden, skulle det måsta möjligt var, fortskyndas, äfven som de byggnader hvilka på Södermalm påbegan voro. — Till följe deraf blef

nu omfider S:t Jacobs Kyrka anlagd och grundad på Konungens egen bekostnad och arbetet årligen fortfatt, fast ganska långsamt; så att vid Konungens död 1592, voro ännu icke blotta väggarne, fullkomligen uppförde. I ett sådant halffärdigt tillstånd, förblef sedan Kyrkan snart i 50 år; då byggnaden åter i Drott. Christinas tid, 1641, å nyo företogs, och under Öfver-Ståthållarens i Stockholm, Clas Flemings, verksamme styrelse, med den drift fortskyndades, att Kyrkan hvålfed, färdig och inredd, kunde till allmänna Gudstjenstens begående derstådes, högtideligen invigas d. 26 Nov. 1643.

Till Kyrkans täckande hade Drott. Christina, f. å. skänkt kopparen. Tornbyggnaden företogs 1644 och fullbordades följande året. År 1723, natten emellan d. 14 och 15 Maji slog åskan derstådes neder och afbrände så väl tornen, som större delen af taket, ända ned till hvalfvat, dock utan att skada Kyrkans innanrede. År 1738 var Kyrkan åter i sådant fatt; i det höga och spitsiga tornets ställe, blef ett lägre uppfört, (som ritningen bifogad Jacobs Minne, utvisar), hvaruti 4 större och mindre Klockor finnas, att till vanligt bruk nyttjas.

Till Kyrko-byggnadens befrämjande, hade af Kongl. Slotts-medlen 4680 Dal. S:mt blifvit försträckt, hvilka af K. Kammar-Collegio, väl återfordrades; men hvarifrån, på gjord underdånig ansökning, i anseende till anmält oförmögenhet, att en sådan återbetalning åstadkomma, Församlingen erhöll nådig befrielse och förskoning, d. 17 Octob. 1662.

§. 2.

Hvad Kyrkans innanrede angår; så skall Altartafeln vara skänkt af Drottning Christina; förestäl-

ställande 4 Bibliske stycken; Funten af Riks-Cancelleren Gr. Magnus Gab. De la Gardie 1665; Chor-skranket af måsling, af Fru Anna Bure, Enka efter Presid. i Pommerske Regeringen And. Gyl-denklou, 1667; Predikstolen är gifven af Krigs-Rådet och Öfversten Henr. Fleming; åtskillige Läk-tare äro i Kyrkan, hvaraf ett ännu heter Grefve Magni, som till des byggnad gifvit största sum-man. Det nu varande Orgelverket, invigt 1746, räknas till byggnad och anseende ibland de bättre i Stockholm.

Många Adelige Vapen förekomma här, såsom Baron Cronhjelm, von Eifens, Gr. Liljeroth, Grisbachs, Friherre Flemings, Blixencronas, Ulf-klous, Hirschenshiernas, med fleres; jämte Epita-phier, öfver Rådman Joh. Ericsson, som ömsint värdat Kyrko-byggnadens fullbordande; Myntmåsta-ren Kocks, Landshöfdingen Ankarkronas, Hofrätts-Rådet Adlernareks, R. Rådet Friherre Taubes, Kyrkoherden Tollstadii, Lustgårdsmästaren Christian Härlemans, med fleres; så i Kyrkan, som i des och Gref Horns Grafchor, der Riksmarsken och Fältherren Gr. Gustaf Horn, med flere af des ätt äro begrafne. Närmare underrättelse derom, kan sökas i förenämde Jacobs Minne.

Kyrkans Silfver uti Kalkar, Stakar, m. m. skänkte af åtskillige Församlingens Ledamöter, be-sliger sig efter uppgift, till något öfver 1626 lod.

§. 3.

Kyrkogården har fordom varit långt större än nu; men deraf har mycket blifvit borttagit till Kungstrågården. Redan i K. Carl Knutsöns tid 1454, skall en del af S:t Jörans Capell-gård och tomt, blifvit gifven till S:t Jacobs Församling, att der begrafva sina döda, efter des Kyrkogård var meren-

merendels anlagd, till Kungelige Trågårdens utvidgande vid S:t Jacob *).

År 1658 uppfattes stenvuren omkring Kyrkogården, då äfven Presidenten And. Gyldenklou, skänkte den prydelige Kyrkogårds-porten, hvarå hans vapen, till en äminnelse blifvit inhugget. Till reparation af muren emellan Kungs-trågården och Jacobs Kyrkogård, anordnades 89 R:dr 18 sk., d. 6 Mart. 1778, hvilken mur upfattes på Kronans och Kyrkans gemensamma kostnad, enligt K. br. till Öfverståth. Daring, d. 24 Sept. 1754, i stället för det der förut varande trä-plank.

På Norra sidan om Kyrkogården, har Församlingen 1756 låtit bygga en stor Graf till flere liks inläggande och förvarande, med ett vackert Graf-chor, och ett under samma tak varande Benhus.

Strax utanföre denna få kallade nya grafven, hafva de i Stockholm varande Catholiker, en privilegerad Lägerstad. Öfver en Fransysk Actrice, som der blifvit begrafven, förtjenar här intagas en inscription, i en af marmor upprest Minnesvård, som Cancellie-Rådet Berch, på begåran skall författadt:

H. S. E.

Maria. Anna. L'Allié.

Nata. Abbavillae. d. 29. Sept. 1728.

Denata. Holmiae. d. 26. Jun. 1763.

Cujus. in. Scenicis. ludis. lepores.

Aulae. placuere. Populoque.

Morum. Probitas. Conjugem.

B. R. D'Armancourt.

2 Bandet.

N

Re-

*) Bång de Monte Brunconis, p. 72, 73. Hvarvid 2-beropas Edict, Caroli Canuti, 1454 editum.

Reliquit. Moestissimum.
 Cura. Viator.
 Ut. Acta. Vitae. Tuae. Fabula.
 Felix. Decedas.

På denna Kyrkogård hafva ock R. Råd, Grefvarne Höpken och Scheffer låtit infätta en Marmorsten i Kyrkomuren, med följande inscription *) öfver Abbé Michelesfi:

Auspice. Gustavo. III.
Restauratori. Imperii.
Domino. Michelesfio.
Optimo. Eruditissimo.
Natione. Italo.
Adoptione. Sveco.
Amici. Moerentes.

D:s. Comes. And. Joh. ab. Höpken.

&

D:s. Comes. Carl. Fr. Scheffer.

P.

Hvad man här väntar att se, är en minnesvärd öfver *J. H. Kellgren*, upprest icke blott af dem som förjande, sakna honom; utan ock af Vitterhetens, Upplýsningens och Fosterlandets vänner, glade att hafva ågt ett sådant snille. Det höga beskydd, som vittnade om hans förtjenst; är tacklamt förvarat af en Skald, som hedrat *Gustaf III:s* tidevarf. Han bodde under sin sista sjukdom, nära denna Kyrkogård och utfög der sin lågerstad, uti en graf så djup, att hans ben måtte få hvila i ro, och icke, som han med förtrytelse vid graföppningar åskädat, att de dödas ben vårdslöst kringkastades, af en dödgräfvare.

*) Se härom Extra Posten 1792, N:o 47.

VI. CAPITLET.

Om Kyrkorna, Clarae Kloster, m. m.

I.

Om St. Clarae Kloster.

§. 1.

Att K. *Magnus Ladulås*, som var Romerska Stolen högst tillgifven, och af fina Gunstlingar Munkar och Praelater blifvit kallad: *Kyrkans Heligaste Son* och *Salighetens Betjent*; ibland andre Gudaktighets-verk, äfven stiftat *St. Clarae Kloster*, är utan all emotfågelse.

Om detta skedt 1282, 1285 eller 1288, efter *Messenii*, *Peringskölds* och flere håfda-teknares olika uppgifter; synes icke fordra någon brydsam undersökning; och då beslutet, verkställigheten och Klosters byggnad, med Kyrka och öfrige anstalter, torde hafva fordrat all den tid, som utgör skillnaden, emellan förenämde årtal; lärer dessa olika berättelser, allt för lätt kunna concilieras. Vid Klosters invigning 1285 hölls ett stort Ridderslag, hvarom *Rimkr. p. 51* förmåler.

Klostret med hela denna Nunne-orden, skall hafva fädt sitt namn, efter en Helig Jungfru *Clara*, som i 42 år förestädt det Kloster, som af den Helige *Franciscus*, blifvit för *Nunnor* stiftat i *Italien* 1212. Hon skall blifvit född 1193 uti *Asfis* i *Umbrien*, nu *Spoletto*; Fadren skall hetat *Schiffo* och Modren *Hortolana*. Mera om hannes lefverne kan inhämtas af *St Clarae Minne*. I våra *Almanacher* bibehålles ännu hannes namn, på den 12 Aug. som år 1253 var hannes dödsdag. Jämte Jungfru *Maria* har ock den Helige *Franciscus* blifvit erkänd och vördad, som detta Klosters enskildte Patron.

Att det med dets Kyrka och öfrige tillhörige hus och byggnader, varit belåget, vid foten af det gamla Brunkeberg, i den tract der Clara Kyrka nu står; år redan nämt. Derutinnan instämmer Biskop Rhyzelius i sin Kloster-beskrifning; tilläggandes, att der då varit en högländt stenbacke, omgifven med karr och moras, dit man på en spång ifrån Staden komma skulle.

§. 2.

Klostret stiftat och uppbyggdt, blef icke allenast af K. Magnus rikeligen begåfvadt; utan ökte och genom mångfalldiga andre gåfvor, testamenten och köp, sine anseelige egendomar och inkomster. Härom finnes väl uti Diplomatarierne i Kongl. Antiquets Archivo flere bref och handlingar, som ock i S. Clarae minne in extenso blifvit införde; men vidlöftheten förbjuder, att här upprepa dem alla. Innehållet af de märkeligaste och som i synnerhet upplysa Stockholms Stads Historia, skola här kortteligen anmärkas. De som i någor mätto röra malmens bebyggande, äro i det föregående redan nämde.

Utom Västra delen af Norra malmen, der Klostret funderades, gaf K. Magnus 1288 följande gods och lägenheter under Klostret: *Snyterstad* med Hemmanen *Wikby* eller *Wesby*, som det finnes i Örnhielms Diplomatarier; och *Ekeby*, *Bolstofta*, eller *Bolstomta* (nu *Carlberg*) och lilla holmen, belägen vid *Liderne* i Öster, som *Björn Nef* förut ågt; *Lundby*; *Rörstrand*; en del af *Waldmunzö*, fordom tillhörig *Amund Haraldsson*; *Hospitals-tomten* vid *Norrbro*; 2:ne *quarnar* i *Thorsharg*; *Järna*; samt alla holmar, liggande, emellan nämde *Hospitals-tomt* och *Waldmunzö*, utom *Norre port*, samt *Hufarne* med alla dets tillhörigheter.

Nyfsnämde *Snytersta* var då icke aldeles i K:s våld, utan i pant hos R. R. *Hind. Glyfing* för 114 marker rent lödigt silfver; men efter K:s strax der efter timade död, inlöstes panten af Klofret, och fick å egendomen, som var långt mera vård, fasta och inrymme, efter *Glyfings* qvitto-bref 1295 och K. *Birgers* stadfästelse d. 17 Jun. samma år.

Angående *Waldemarsön*, som K. hade bytt sig till af Erke-Biskop *Måns* i Upsala, så trätte Klofret sedan om ett halft öres-land derstädes, med *Birger Jop*, allt till 1352, då han eftergaf sin fordran till Klofret. *Herbricht Königmärk*, legde 1386 *Waldemars-ön* af Klofret i sin lifstid, för 15 pund Korn årligen, och hvad ön af honom förbättrades med hus och byggnad, det skulle efter hans död tillhöra Klofret. 1432 upplåt Klofret samma ö med alla dess tillhörigheter åt *Hans Kröpelin* på lifstid, och Arfvingarne efter hans död, ett år, emot 16 marker p:gar årligen, som då voro gängle i Stockholm. Detta bref är märkeligt, i anseende till *Waldemars-öns* beskrifning; såsom liggande i Öster från Stockholm i salta sjön, Öster nått *Varmö-öne*, med tillydande holmom och enkannerliga *Vieder-namn: Winterholma*, med allom androm holmom och utågom.

Konung *Christopher* legde sedan *Waldemars-ön* af Klofret, emot 16 Stockholms mark årligen, så länge Han den i sin vårjo hade; förfäkrandes Han i afhandlingen derom af år 1444, att Han dertill å Kronones vågnar ingen annan rätt hade, utan för rätta lego.

K. *Carl Knutsen* kom genom lagligt byte med R. Råds tillstyrkande, till *Waldemarsön* 1452, emot ett Krono-gods, *Husaby* i *Lyhundare* Härad, af 4 mark land jord och årlig ränta i låst Korn, och 7 mark p:gar med *Torpet*, derunder ligger.

Klofstret hade vid detta byte betingat, sig Fisk-rättig-
heten vid Waldemars-ön, hvaruppå Konungen gaf
dem ett ferskildt bref, d. 13 Jan. samma år.

§. 3.

Konung *Magnus Ladulås* gaf uti ett annat
bref 1288, under sitt Kongl. inlegel, och sin Bro-
ders Herr *Bengts* (Hertig till Finland och Biskop
i Linköping), till Clara Kloster, allt hvad Han äg-
de på öarne: *Tfrahyrnunge* och *Titrahyrnunge*,
samt öen *Rådmö* och allt hvad af ålder dertill lydr,
såsom *Skarpa Rådmö*, *Ryfla*, *Windsö*, *Svea Sandö*,
och *Limö* &c. Vid uppkommen fråga om *Eknö*,
ibland de vid *Rådmö* (torde vara *Rådmansö*) lig-
gande öar; men i donations-brefvet icke nämnd,
så gafs derpå ett nytt bref 1289 d. 10 Julii. Till
förberörde Konunga-gåfvor, gaf K:s Broder *Walde-
mar* sitt samtycke, uti ett confirmations-bref för
Klofstret, 1289.

K:s Broder Hertig *Bengt*, gaf till Klofstret
1288, sin Hof-gård *Kersö*, på Ekrö, med gården
Rimhamra, (kanfke *Benhamra*) derfammastådes.

§. 4.

Ibland de gåfvor som för själameffor blifvit
gifna, vill man här intaga följande: År 1345 haf-
ver Hustru *Elisabet* med Magistratens minne skänkt
till Klofstret, sin gård på Norremalm, vid St. Ja-
cobs Kyrkogård, och 20 marker p:gar gångbart
mynt.

År 1351 gaf fordom Syfslomannen vid Klo-
stret *Lars Michelsfson*, 7 örtogarland jord i *Helle-
by*, i H. Trefaldighets Sochn vid Upsala.

År 1378 hafver R. R. *Finved Finvedsfon* till
testamente för sin lågerstad, gifvit Clara Kloster
sitt köpegods 1 markland jord i *Wigby* i *Dalby*
Sochn.

År 1381 hafver Riddaren *Erik Carlsson* (Wala) förordnat om S. Clara Kloster; att såsom hans Morbroder *Nils Thuresson* (Bielke) stått i handel med Klofret, om godsen *Lydby, Karlaby, Ramsta* och *Wädla*, men dött emedlertid, då han ej mera betalt än halfparten, 300 marker; så skänkte han nu Klofret både p:gar och godset tillbaka, undantagande *Wädla* gården, som var förut gifven åt *Wexjö* Kyrka. Men 1383 gaf han ock *Wädla* gården, att hans Moderbroders Sjal, icke måtte taga någon skada.

År 1433 antvardades *Clarae* Sysloman *Jöns Laurensson*, en tomt, liggande Östan för det berget, som ligger Nordan hufets kålgård, i hvilken tomt 3 stora stenar ligga, och hvilken *Laurens Bagare* testementerat Klofret, för sina själ skull, till evärdelig ägo.

År 1460 gaf *Ambiörn*, Klofrets Sysloman, och hans Hustru, till Klofret: St. *Clarae* Chor med Belåte, Messe-kläder och allom redskap; deras gård vid Klofret, som stod dem många p:gar, item en ångsjäll i *Bronna* Sochn, 11 öres land i *Åsunda*, 1 öres land i *Dalby*, samt löfte att låta bygga en ny Väder-Quarn till den gamla; dock med förord, att nyttja allt sammans i deras lifstid, men att sedan tillfalla Klofret, att derföre hållas dageliga Själameffor.

Hårom, jämte de egendomar Klofret sig, tid efter annan tillhandlat, finnes flere tryckte bref och afhandlingar, uti St. *Clarae* minne, §. 13. I bland de byten, som vidare förekomma, anmärkes här: Att *Niلاس Jöns* till *Djursholm* 1433, genom lagligt byte, gifvit St. *Clarae* Kloster, 3 markland jord i *Unneröra* By uppå *Fårman* liggandes i *Solna* Sochn i *Danro* Skeppslag, Våster och Norr i bynom och ett *Nås* liggande Nordan nåt

Hufarnom, som heter *Mycklaholm*, och ett berg, Östlan uppå liggandes, som heter *Oxaberg*, hvilket Nås och Berg, *Unnaröra* By af gamlom ålder tilllegat hafver och skall tillhöra Klofret med 3 mark land jord, förutan ett Torp *Wreta* som år undantaget; i hvilket skifte *Niclas Jönsfon* skulle i stället återfå half nittonde öres land i *Ösby* och ett Torp, som hette *Staf i Danrö* Sochn och *Danrö* Skeppslag.

År 1511 hafver Borgaren i Stockholm *Gerhard Bryning*, i byte gifvit *Clarae* Kloster 10 örtuga land jord i *Titerfela* Sochn i *Sildbo* Hårad, som rântade 10 örtugar p:gar, 20 Spån Korn, 1 pund Flåsk, m. m. jämte 40 marker reda p:gar, Stockholms mynt, emot *Rörstrand* i *Solna* Sochen; med förord, att efter hans och Hustruns död, skulle vederlaget åter tillfalla Klofret, hvarföre årliga Själameffor skulle hållas. Härjämte tillades *Gerdt Bryningh* och hans Hustru i deras lifstid, ett stycke af Klofrets hage, som låg Östlan för Klofrets Vret mot Tegelhufet, så vidt och bredt, som *Gerdt* hade intagit och gårdat.

Om de gods och egendomar, gifne åt Klofret, med dem som blifvit Nunnor eller i provent, som det kallades, följer i *Clarae* minne §. 15 några och 40 ferskildte bref och documenter, helt och hållit intagne, som vittna om mycken frikofsighet, Religions-nitet och Munk-Våldet.

§. 5.

Utom de mångfaldiga gods och inkomster Klofret ågde, intyga ock flere Kongl. Författningar om de stora förmåner fri- och rättigheter, hvarmed Klofret varit förlånt och begåfvat. Dets Syfflo eller Ombudsman var med allt sitt Folk och Betjente

under K:s hågn och ågde Frälsemanna-Rätt *). Klofret med alla des gods, frikändes för alla de afgifter, som de eljest borde till Kronan erlägga, äfven då en allmän beskattning öfver hela landet, blef påbuden **); om någon bebodde Klofrets gods, antingen allena som Åbo, eller ock tillika med sina egna gods, som vore mindre eller lika goda med Klofrets, så frikallades han för alla ordinarie och extraordinarie utskylder till Kronan ***); Ågde Klofret magt att försvara 10 fattiga Bönder, eller Landboer, som ej förnådde gifva Kronan tillbörlig skatt †); hvartill kan läggas, att K. Albrecht förordnade sitt Råd och Marskalk *Carl Ulfsson af Tofta* 1366, till Klofrets förmyndare, med magt och myndighet, att inståmma alla dem, som våldförde Klofret, eller hvaröfver Klofret eljest kunde hafva att klaga; samt att slika mål lagl. afhjelpa; och skulle hans Dom såsom K:s egen, vara fast och giltig.

§. 6.

Att ett så rikt och med så många immuniteter försedt Kloster, för en öfvergången vådeld 1446, kunnat blifva författ i det usla tillstånd, att uti inlagd skrift behöfva af Staden tigga Almosor; är nästan otroligt. Då sådant icke ville förflå i Klofrets trängande behof, utskickades *Herman Lutting* till Rom, att begära Påfvens bref, på Syndernes förlåteise för dem, som ville gifva något åt Klofret. Ett sådant har ibland Kyrkans handlingar funnits, utfärdat af 12 Cardinaler d. 29 Nov. 1516, som utläfvade frikosteligen aflat för alla dem, som på

*) K. Magnus Erichsöns Ö. B. 1347.

**) K. Erich Magnusöns Ö. B. 1358.

***) K. Albrechts Privil. 1366.

†) Äfven K. Albrechts Privil. samma år.

på vissa dagar besökte Klofret, gjorde Syndabekännelse, och understödde Klofret, med hvad till byggnader, Kyrkoprydnader och flere behof erfordras kunde.

Men långvarige krig, inbördes oroligheter och ett redan utarmadt folk, låfvade icke många tillgångar; utom des så nalkades det tidevarf, då man mera upplyst började känna Påfvens egennyttiga afsigter och Hans vållustiga och lättjefulla Munkars, rofgriga begär till landets gods och redbara egenomar.

Det är allmänt bekant, huru som, vid den högst nödvändiga reformationen, i K. *Gustaf I:s* Regements-tid, Kloster-godsen blefvo indragne, Munke- och Nunne-Klostren öfvergifne och desse ohyggelige nåslen förstörde. *Clarae* Kloster såg ock då sitt öde 1527, att i grund nederrivas, då des så belägenhet, vid ett fiendteligt anfall, var både Staden och Slottet till mehn och förfång. Till en så giltig orsak, hafva flere af våra Häfdatecknare lagt hämden, för det förråderi, som Abdissan vid Klofret, *Anna Renholds* dotter, emot de Svenske i så måtto begädt, att då Tyrannens folk 1522 ännu innehade Stockholms Stad, och voro af K. *Gustaf* insperrade samt ledo hungers nöd; så att många hemligen begäfvu sig ur Staden, både af Adels och Borgerskapet; af hvilka somliga togo sin första tillflykt till Klofret; och ehuru de blefvo af Abdissan väl emottagne, skall hon, dock såsom i godt förtroende med de Danske, gifvit sin Systers man, Borgmästaren *Gregert Hoff*, genom ett öfverenskommet tecken tillkänna ifrån Kyrkotornet, så snart hon hade någon Svensk inne; hvilken då oförmodeligen öfverrumplades, återhåmtades och ömkeligen om lifvet bragtes.

Att Nunnorne vid Kloftrats förstörelse blifvit flyttade till Grå-Munkeholms-Kloftrat, år i famma Kloftrats beskrifning, förmålt; men att Nunnorne derftådes bårjat sig till K. *Johan III:s* tid, uti 40 år efter deras flyttning, och att de der hållit fins emellan den gamla Kloster-ordningen, under en Abdissa; som vill bevisas af ett bref af år 1573 d. 13 Febr. hvilket Doct. *Nordberg* fådt af Fru *Elena Tott*, men som sedan förkommit; kan väl icke annorlunda förstås, ånn att då Stånderne på Riksdagen i Örebro, d. 27 Jan. 1531, bevilljade, att *Franstianer* eller Gråmunke-Kloftrat skulle blifva ett Helge-ands-hus eller Hospital, för sjuke och fattige i Stockholm, bibehållos *Clarae* Nunnor vid deras underhåll derftådes, och nyttjades de, som der till skickelige voro, till Sjuk-Sköterskor; men att Orden under en Abdissa i 40 år efter reformationen, följt sina reglor och ordningar, kan icke väl förenas hvarken med K. *Gustafs* alfvarsamma åtgjård; till Kloster-våsendets utrotande, eller det inkrånkte utrymme i detta Hospital, då alla sjuke från andra ställen i Staden, dittflyttades och vården deröfver, var Borgmästare och Råd anförtrodd.

§. 7.

Clarae Kloftrats Abdissor uppräknas i *Clarae* minne, efter hvarannan, 19 till antalet, af hvilka en *Ingeborg* varit den första; K. *Magni Ladulås* dotter, *Richissa* den tredje i ordningen och förutnämde *Anna Renholds* dotter den sista. Utom namnen och den tid de ungefår lefvat och Kloftrat förestådt, förekommer intet, som förtjenar att anmärkas till deras åminnelse.

II.

Om St. Clarae Kyrka.

§. 1.

St. Clarae Kyrka åter uppbyggd efter Reformationen, är ett hedrande monument af Konung Johan III:s frikosslighet. Doct. Nordberg i sin beskrifning derom, förmåler, att den på K:s egen bekostnad, från grunden uppfördes 1572, om icke till det anseende den nu hafver, dock så, att byggnaden vardt i alla dertill hörande delar fullbordad; Messenius åter i sin *Scondia*, säger: att sådant skedd 1576. Dessa olika årtal skulle kunna utmärka tiden, som denna ansefliga Kyrko-byggnad fordrat; om icke Nordberg i sitt Clarae minne på ett annat ställe p. 179, tydeligen sagt: att Kyrkan var färdig 1572.

Hela Norra malmen på ömse sidor om Brunkeberg, utgjorde då en församling, som gemensamt höllo sig till St. Clarae Kyrka, allt till 1643, då allt hvad som låg Östan om Brunkeberg, lades till den då färdige blefne Jacobs Kyrka. Dervid bör dock märkas att Västra delen af malmen eller Clarae tracten, icke sträckte sig längre upp än till Barnhuset, der tullporten då var; samt att Norrmalm den tiden var föga bebyggd, emot hvad den blef ifrån K. Gustafs Adolfs tid och till innevarande århundrade.

Uti *Palmesköldske* samlingarne om församlingarnes delning på Norr, finnes denna anteckning:

St. Clarae på S. och V. sidan med Målaren omgifven, på N. med Kammakare-gatan, på Ö med den nya gatan.

St. Jacob på V. med nya gatan, på N. med Kammakare-gatan och yttre stennuren på Brunkebergs Kyrkogård, på Ö. med rånnila af Tråsket

och ett stycke af Ladugårds-viken; på S. med vatt-
net omkring Blafieholmen och Holm-Kyrko-holmen,
(hvilken med St. Jacob är begripen), och allt intill
Norrebro.

Ladugårdslandet på V. och S. sidan med rån-
nilen som kommer från Tråsket, så ock med La-
dugårds-viken; på N. sidan med yttersta planket på
Kronans Humblegård; på Ö. sidan med staqvetet,
som göras skall.

Den nya församlingen på N. malm, på S. si-
dan, Kammakare-gatan; på V. staqvetet som grän-
sar mot Rörstrands ågor; på N. Brunsviken och
Stallmåstare-gårdens ågor; på Ö. staqvetet, som skall
göras och gränsar till Kronans stora Djurgård.

Om Helge-anders-holmen skall läggas till Staden,
såsom Ridderholmen, eller som nu är, att Ö. sidan
hör till *Jacob*, och V. till *Clara*, är på afritnin-
gen anmärkt.

Kyrkan anlagd på ruinerne af det gamla Klo-
strets, är innom murarne $93\frac{3}{4}$ aln lång, 23 alnar
bred, Korfs-Kyrkan från Norra till Södra dörren
49 alnar lång, och bredden emellan murarne $11\frac{1}{2}$
aln, samt Kyrkans högd från hvalfvet till gälfvet
 $20\frac{3}{4}$ alnar. Det gamla spitsige tornet var 166 al-
nar högt. Det gamla Koppartaket som blifvit på-
slagit 1647 skall hafva vågt 122 Skepp:d 18 Lifsp:d
och 3 marker. Dertill skänkte Drottning Christina
600 d:r Svenska Silfvermynt, som i räkningarne
blifvit upptaget till 1500 d:r K:mt. Till Tornets
täckning hvartill åtgäddt 45 Skepp:d 6 Lifsp:d och
17 m. Koppar, skänktes under K. *Gustaf Adolphus*
frånvaro, d. 18 Febr. 1632 så mycket Dana af
som i Norre förstaden kunde uppspantas, och efter
laga dom förfaller; det samma skulle förstås om
den tredje p:gen, som utaf Riket årves; hvilket
allt skulle i Kyrkoboken med sine omständigheter
an-

anteknas, och derpå god räkning hållas. Brevet derom har varit underteknat af *Johan Casimir Pfaltz-Grefve*, *Clas Fleming*, *Erik Erlands-son* och *Carl Sparre*, samt contrasignerat af *Olof Eriks-son*.

Här torde det förskräckeliga åskevåder böra i hugkommas, som timade d. 14 Maji 1723, emellan 11 och 12 om natten, som icke allenast fatte eld i Jacobs Kyrkotorn, i *Spånga*, *Bränn-Kyrka* och *Solna* Kyrkor; utan ock vid St. Clara itånde trälisten eller bjelken som var under främsta tornet på Norra sidan, och brann öfver 2:ne timmar, dock utan någon vidare våda för Kyrkan.

Angående Urverket som upfattes i tornet 1696, anmärkes att det var då det enda i alla Stockholms Kyrkor som slog fjerdedels timmar. Ett sådant verk var på Kgl. Slottet i tornet 3 Kronor, som afbrann 1697. d. 7. Maji.

Den minsta Klockan i tornet lårer hafva varit ett gammalt Krigsbyte, som de derå öfverallt tecknade Ryska bokstäfver syntes utmärka; när eller huru hon kommit till Clarae Kyrka, är icke bekant.

§. 2.

Om de förändringar och förbättringar, som skedd tid efter annan, i anseende till Kyrkans in-
nandöme; såsom med väken-husens borttagande 1649, och låcktares inråttande i stället; om portalen vid Västra ingången till Kyrkan, som blifvit skänkt af Secreteraren Kempensköld *); — Om
Pre-

*) Kongl. Secr. och Hjäradshöfdingen Kempensköld, som räknades på sin tid, ibland de lärdate män i Sverige, lät öfver denna portal sätta följande vackra verser:

Hæ valvæ bifores ut cuiqve patent, ita cordis
Janua sit verbo semper aperta Dei:

Predikstolens flyttning till Norra sidan; — om nya Altarets uppfattande 1658, skänkt af Rådman Olof Larsson; — om de infatte nya fönstren 1722; — om Magistratens i Norra förstaden och Kyrko-Föreståndarnes 1633 gjorde författning angående Bänkrummen; — om det nya Orgverket, af *Eisenneger* förfärdigat 1651, — och om de till prydnad af Kyrkans väggar upphängde mångfaldige vapen och Epitaphier, — år, sedan en häftig våldel öfvergådt detta Tempel, minnet förvaradt, uti den ofta nämnde S. Clarae beskrifning, med det mera som denna Kyrka angå kan. Man kan hvad de sistnämde prydnader och monumenter beträffar, icke underlåta att ån ytterligare påminna, då man få ofta under dem låser: här hvilat begravnen; — huru det en gång, i en upplyst tid, skulle blifva en triumf öfver opinionen och högfärden, att aldrig låsa sådant, i de helgade boningar, endast till den Högfstes åra, och Gudstjenstens begående, invigde; der de lefvande icke borde befvåras af de döde.

§. 3.

År 1624 år hela Kyrkogården instängd med mur. I Öster åro 2:ne Kyrkoportar, uppbyggde 1668 och 1669, på Måster *Gudm. Dyks* bekostnad; den Södra har blifvit skänkt af K. *Carl XI*, som brefvet till Öfverståthållaren *Clas Rålamb* af d.

Næman adit Jordanem æger, redit amne refectus,
Hic animarum fons, Hic panacea potens.

Devote consecravit
Samuel Kempenskiöld.
A:o D:i MDCL.

Portalen med denna Inscription förstördes i eldsvådan som öfvergick Kyrkan 1751. I stället läses der nu, åminnelsen af denna olycka. (*Gezelii Biogr. Lexart. Kempenskiöld*).

d. 11 Aug. 1675 intygar; innehållandes att som K. på församlingens anfökning förordnat, till Clarae Kyrka det portal, som varit brukat för Bergs-Collegii våningar på H. ands-holmen; och Kyrko-Föreståndarne, mot utfäst betalning emottagit och låtit uppfatta; så ville K. M. låta veta, att någon betalning för samma portal, för alltid skulle okraft blifva. — En af Kyrkogårds-portarne, har vid anstald reparation i sednare tider, blifvit prydd med en trophée, bestående af ett ankare, en coral-bok, en spade, ett grönskande ben, m. m. Som af en granskare blifvit ansedt, såsom ett mindre lyckeligt försök, att utmärka snille och framsteg i de frie konsterne. R:s Ständer skola på 1500-talet, beviljat och utfedt Clarae Kyrkogård, till begravningsplats för de ringare Catholiker, och Ridderholms Kyrkogården för de förnämare. Nu mera blifver väl ingen, af hvad religion som hållt, nekad så kallad Christen jord; tvärt om, finnes exempel, att åtskillige af Lutheriska Kyrkan, utfedt sig grafvar i någon vacker lund eller skogsbacke, på förfädrens gamla vis. Mången torde i afseende på Kyrkornes inkomst, finna sådant stridande emot ett Christeligt bruk; i synnerhet om den döde förut aflagt sig, själa-ringning och jordfästning. Tidehvarvet fordrar att respectera fördomen.

En gård på Västra malmen, litet utanför *Kyfsve-nåbben*, köptes och tillägnades St. Clarae Kyrka, till församlingens Prästgård A:o 1597. (Köpebr. i Antiqv. Archivo).

Når tornet 1631 stod under ny täckning, såldes, till omkostnadernes lindrande dervid, en gammal gård Kyrkan tillhörig.

År 1679 år Kyrkoherde-huset uppbyggdt i Södra hörnet på Kyrkogården; och ett nytt Skolehus

hus af sten i Västra hörnet derstädes, som en inmurad sten med följande inscription, intygade:

Cum privilegio S:ae R:ae M:s mediante
Qvorundam piorum Liberalitate
Hanc Scholam aedificari curavit
M:r Samuel Benedicti Hammarinus
Ecclesiae hujus Pastor. A:o MDCLV.

Se vidare härom och om Collegio Claraemontano, artickeln om Scholae-inrättningar i Stockholm.

§. 4.

Ibland Församlingens Kyrkoherdar vill man här nämna, *Hagvinus Olai* såsom den förste Lutherske Pastor, vid S:t Clara, sedan nya Kyrkan 1572 blifvit uppbyggd. Han skall hafva varit en ifrig Antiliturgist; *Ericus Erici Helsingius*, som underskrifvit Upsala Mötets beslut, såsom Hertig *Carls* andre Håf-Predikant; *Henr. Opsopæus*, som vid den första Promotionen, som skedde i Upsala d. 22 Jan. 1600 blifvit Magister; *Petrus Erici Roslagius*, som 1624 blef tillika Pastor i Bromma, 1632 förordnades han att vara *Corrector Typographorum*, eller att hafva inseende på allt hvad som trycktes i Stockholm; *Stephanus Gallius*, som 1647 då han predikat i Bromma, som då lydte under Clara och skulle resa hem påföljande Onsdagen d. 8 Sept. Sjövägen, drunknade på *Ulfunda*-fjärden, vid båtens öfverändakastande af en våderilning, tillika med 2:e sina barn; *Sam. B. Hammarinus*, Pastor 1647, tog afsked ifrån Församlingen 1663 och lefde sedan för sig sjelf 1 $\frac{1}{2}$ år, innan han afled; af honom härstammar, ätten *Hammarfelt* och *Hammarberg*; *Samuel Brasch*, Kyrkoherde i Clara 1663 då *Bromma* Sochn skildes från detta pastorat och lades under Riddarholmen; han har skrifvit

några Sv. Comoedier med rim, såsom Förlorade Sonen, *Mars Germanicus*, m. f. — *Johan Terserus*, blef Biskop i Åbo 1658, öfverläg med Erke-Biskop *Lenaeus*, 1659 gamla Kyrko-ordningen, år 1665 råkade han i någon tvist med Doct. *Enevald Svenonius*, som var *Theol. Prof. Primarius* i Åbo; blef då derifrån kallad till Stockholm och förordnad till Kyrkoherde i Riddarholmen och 1669 flyttad till *Clara*, samt 1672 Biskop i Linköping, dödde 1678. *Olaus Bergius*, var Baron *Clas Rålamb* följaktig på *Ambasjaden* till Turkiet, idkade i *Constantinopel*, orientaliska Språken, blef 1668 Pastor i Riddarholmen; men tillträdde alldrig Embetet, utan förblef Hof-Predikant till 1672 då han utnämndes till Kyrkoherde i Clara; han kallades vå till Biskop i *Strångnås*, men blef kvar vid Clara till sin död år 1692, och efterträdtes af *Sim. Ifogaeus* 1693. Han är känd för sin bok om krig, under titel af *Carla-Seger-sköld*. Doct. *Dan. Nordlind*, Hof-Predikant 1701, antagen 1706 till Informator för H. K. H. Hertig *Carl Fredrich* af Hollstein, 1710 Pastor i Riddarholmen och 1711 i Clara, blef 1717 Superintendent i Carlstad och 1718 Biskop i Strångnås. Doct. *Jöran Nordberg*, 1707, Hof-Predikant, 1709 fången i Slaget vid Pultava, återkom till Sverige 1715, kallades till K. *Carl XII* vid Hans ankomst till Ystad och blef 1717 Kyrkoherde i Clara; år utom andra arbeten, namnkunnig för sin historia öfver K. *Carl XII*, och har desutom vid *Clarae minne*, fåstat sitt eget. Vidare blifver om denna församlings Pastorer i det följande, något nämt.

Härvid kan såsom något ganska fållsynt tilläggas, att Klockaren *Olof Pedersson Ofenii* Enka, efter denna sin afledne man, sedan blifvit gift med § efter hvarandra varande Klockare vid St. *Clarae* Kyr-

Kyrka; en af hånnes Söner, *Eric Wessenius*, gaf sig i Kloster i Lithauen.

Må det här med ett ord nämnas, att en Fransos som varit i Stockholm 1739, anmärkt, att han i S:t Clara sedt en Spögubbe, som under predikan, med sin långa kåpp upväckt de sáfvande *). Detta befynnerliga bruk, är dock nu mera nästan alldeles aflagdt.

§. 5.

Den olyckeliga vådelden som den 8 Junii 1751, lade en stor del af Norremalm, och i synnerhet des Våstra del i aska, öfvergick äfven denna Kyrka. Det höga spitsliga tornet fattade eld, nedföll och spidde våda och förskräckelse vidt omkring; koppartaket uppsmälte, altare, predikstol, minnesvårdar, till och med de dödadas ben i grafvarne, förtårdes af lågorne. Kyrkoherdehufet, Scholan och det nys förut, tillredde Fattighuset, delade ett lika öde.

Kyrkoherden Doct. *Troilius*, som redan d. 23 Apr. f. å. var utnämnd till Biskop i *Westerås*, och sedan Svenska Kyrkans Erke-Biskop 1764, hade allnitiskt omsorg ospard, att få Kyrkan ur sit ödemål upprättad; innan han lämnade en Församling, der han rönt så många prof af tillgifvenhet och vänskap. På hans underdåniga anhållan, beviljades, att den afbrände torn och tak-kopparen, fick förmyntas till Slantar, till en god hjälp vid byggnaden. En stambok fick äfven kringbåras, till frivilliga gåfvors insamlande, enligt K. Resolut. d. 22 Jan. 1752. Arbetet företogs 14 dagar efter branden och det med den drift, att Kyrkan i det måsta förnyad och i stånd satt, blef Påskdagen 1753 af

*) Tableau de Paris, Amsterd. 1782. 8:o. Tom II, p. 192.

af Erke-Biskopen Doct. *Henric Benzelius*, å nyö till allmän Gudstjensts hållande, helgad och invigd.

Dets nu varande utseende, är i Koppar flucket af Håf-Intendenten *Rehn*; ehuru tornet icke blifvit byggdt efter Baron *Hårlemans* desseim, som det å Kopparstycket föreställes.

Nya Orgelverket invigdes d. 30 Apr. 1761. Det består af 40 stämmor, af hvilka den första eller Contra-Basun är 32 fot. Det är förfärdigat af Directeurerne *Gren* och *Stråle*, som derföre efter contract erhållit 32,000 d:r K:mt. Ritningen der till författad af Öfver-Intendenten Baron *Adelcrantz*. Det har blifvit skänkt till Kyrkan af framledne Bryggaren *Sven Svensson Roos* Enka, *Elisabeth Rosina Höjer*, Tom 1753 d. 5 Nov. sedan några dispositioner blifvit verkställdte och utbetalte, testamenterade hälften af sin egendom, att användas till ett orgelverk i S:t. Clarae Kyrka, och den andra hälften till Clarae och Olai församlingars Fattighus. Efter hannes död d. 13 Jul. 1756, inlödt till förde behof in alles 74,000 d:r K:mt, till delning emellan Kyrkan och Fattighuset. (Sv. Mercur. Maj 1761, p. 749).

Inscriptionen på den nya storklockan, är af Cancellie-Rådet Berch författad.

Nya Altaret, som invigdes första Söndagen i Advent 1790, är ett af de vackraste i Stockholm, som förtjenar en nogare beskrifning *). *Colonner* och *Pilastrar* af *Corinthiske* ordningen äro, å ömse sidor om Altaret uppreste, på en brun Svensk marmorgrund. *Colonnerne* med deras öfverbyggnad äro af Italiensk mångfärgad marmor; *Capiteler* och *baser* förgylde. Åtvanpå den högra *Colonnen*, hvilar

*) Doctor *Aspelunds* tal vid Altarets invigande. Stockh.

lar en Symbolisk grupp, af förbundets ark, Lagens tafflor och Rökelsekaret: en tekning af gamla Testamentet. På den andra *Colonnen* är uppfåld en *grupp*, att betekna nya Testamentet, igenom en tillsluten och en öppen bok, som betyder Evangelium, der äfvanpå synes Kalken med oblater, jämte ax och drufvör, bilder af nattvarden, bakom detta visar sig ett Kors, hvars tvärtråd är omlagt med ett sveplinne; betecknande att som Medlaren burit våra synder på sin Lekamen upp på Korsfset, har Han ock dem, liksom med sig i grafven tagit, att skilja Människan ifrån synden. Öfverst är en med strålar, skyar och Ångla-Hufvuden, omgifven Sol, hvars innersta del upplyses af ett med *Jehova* teknat fenster. Der strålarne stanna taga Altartaf-lan vid, målad på duk i oljefärg; föreställande Frälsarens nedtagande af Korsfset. Rådsherrn *Joseph* af *Arimathia*, biträdd af des betjenter, synes äfvan vid Korsfset, underhållande Frälsarens döda kropp, som med ett linkläde nedfänktes till marken, hvarest Den emottages af Lärjungen *Johannes*, som omfattar Des fötter; under och närmast Korsfset står Jesu Moder i en djup bedröfvelse, med hårdt sammanknäpte händer: längre fram *Maria Magdalena* på knä, med utslagne armar och tårfulla ögon. Törne-Kronan, spikarne och öfver-skriften, ligga nederst strödde kring marken. Vid foten af *Colonnerne* på sidorne af Altarbordet, stå tvänne Ånglar i en ställning, som tolkar det Helligaste tillbedjande.

§. 6.

Det är redan nämt att Östra delen af Malmen, eller S. Jacobi Församling, i början hört under S. Clara; äfven att Bromma Sochn varit såsom Annex derunder, i Kyrkoherdarne *Pet. Erici, Stephan*

phan Gallii och Hammarini tid, eller ifrån 1624 till 1663. Huru och när Kungsholmen skildes derifrån, är angående Kungsholmen att låsa, och om S:t Olofs eller nu mera Adolph Fredrichs församlings afföndrande från Moder-Kyrkan, är i beskrifningen om S:t Olof förmålt.

§. 7.

För de i vådelden förlorade prydnader, har Kyrkan fådt åtskillige nya monumenter; såsom fram i Choret öfver Meyerska släkten; öfver General Siegroth, upplatt i hans lifstid, och längre neder i Kyrkan öfver Stats-Secreteraren Segercrona, Presidenten Ridderstolpe, Amiralen Ankarcrantz, Häf-Intendenten Rehns Fru, m. fl.; och på Kyrkogården anmärkes vid Södra porten, Kejsärliga Riks-Hof-Rådet och Residenten von Antivaris graf, prydd med des vapen, och ofvanför dörren till grafven följande inscription:

Hic. Quiescit.

Christophorus. Theodorus. D' Antivari.

Sacri. Romani. Imperii. et. Regni. Sveciae Nobilis.

Augustissimi. Romanorum. Imperatoris.

Francisci. I.

Consiliarius. Imperialis. Aulicus.

Nec. non.

Ejusdem. Caesareae. Majestatis. Et.

Augustissimae. Imperatricis.

Mariae. Theresiae.

Hungariae. et. Bohemiae. Reginae.

Minister. Residens. Ad. Aulam. Regio-Svecicam.

Natus. Die. 14 Jul. 1690. Den. D. 24 Aug. 1763.

Requiescat. in. Pace.

På sidoväggen ut åt Kyrporten låses:

Cura, labor, Meritum, Sors felix, gratia gentis
Caesareo-Anfriae, Svioniaeque favor,
Ite alias ornare animas; in terra quietem
Osibus, ac animae Christe Benigne meae.

I grafven den han sjelf låtit uppbygga står åfven hans Buste uppsatt, som år Bronzerad. Han var Resident vid Sv. Hofvet i 42 år; gjorde åtskillige gudeliga donationer, såsom till Lazarettet i Stockholm; hvadan han ock med offentlig Kyrkostår, ringning, m. m. enligt särskilt Kgl. befallning blef begrafven. (Sv. Mercurius 1763, p. 687).

Vid Västtra Kyrko-porten ses en liten torrlatt åtthög, inom sitt järngaller, hvarest uppå en upp-
rest brun Ölands-sten låses:

Erich Schröder.

Secreterare i R. S. Bank.

Riddare af Nordstjerne-Orden.

Född 1727.

Död 1797.

Gift med

Mårta. Printzenskiöld.

Som. förjande. honom. öfverlefde.

Han. förenade.

Kloket. Dygd. Mod.

Tjenade. Fäderneslandet.

Gagnade. Med-Människor.

Sökte. aldrig. pris. och. belöning.

III.

Om S:t Olofs Capell, nu Adolph Fredrichs Kyrka.

§. 1.

Uppå gjord underd. ansökning af S:t Clarae församling, att få uppfätta ett trä-Capell, på Kyrko-gården, emellan Barnhuset och berget, efter som samma Kyrko-gård, för många år tillbaka uti R. R. och Öfverståthållaren Flemings tid, blifvit lagd under Clarae Kyrka, och planket deromkring af des medel underhållit; såsom ock en stor del af de döde, i församlingen, der blifvit begrafne, och eljest samma plats förnimmes ligga efter nya fördelningen, till Clara; viljandes i fall af nådig tillåtelse dertill, låta upprätta ett Capell, der predikanten med församl. vid begrafningar, någon mera beqvåmlighet hafva kunde, och Clarae Kyrka någon inkomst för lågerställen, som genom de då nyligen inrättade och nästgränfande tvånné församlingar på Kungsholmen och på berget, således vore instånd; att hon sig aldrig mer förvidga kunde, och för medellöshet sin Kyrka, icke eller vid magt hålla; beviljade och samtyckte K. Carl XI. genom Ö. B. d. 11 Junii 1673, att Clarae församl. måtte få låta uppfätta ett trä-Capell, som sedan evärdeligen under densamma förblifva skulle, hvar till ock någon hjälp af andra församlingar, sökas måtte

Af detta K. bref, finner man i Clarae minne, de fölger vara dragne: att stora Barnhuset är till ingen del ågare af Olofs Kyrkogård, som ännu icke var byggd 1634, då samma Kyrkogård, lades under Clara och hågnades för des medel; lammnandes deraf, då Barnhus-Staten, sedermera blef inrättad en ferskild plats att häfda och nyttja till

lägerställen; hvarjämte och i fall, fråga någon sin, såsom 1690 skedt, mera skulle väckas, att lägga någon tract af S:t Clarae eller Olofs församling under Barnhus-Kyrkan, den saken tillika borde anses som afgjord; äfven som, att S:t Olofs Capell, hvarunder församlingen tvifvelsutan begripes, evärdeligen lyder och skall förblifva under S:t Clarae församling.

§. 2.

Capell - byggnaden företogs samma år 1673; och allt det som hörde till sjelfva stomen, var vid April månads slut 1674 färdigt. Denna lilla korsbyggnad bestod af en rundel midt uti och 4 lika flyglar på sidorne af 20 alnarslängd och 10 alnarsbredd hvardera; väggarne med korsverke och brädslag innan och utan; ifrån grunden till takfoten $7\frac{1}{4}$ alnar; Tornet ifrån spisen till marken $38\frac{5}{8}$ alnar; hvartill åtgädt 5037 d:r 5 r:st. K:mt. Hela denna kostnad åtog sig Rådman Olof Larsson, att ej allenast återbetala till Clarae Kyrkas Cassa; utan och i öfrigt åtaga sig allt, hvad som ännu erfordrades, och för egna medel fullborda hela byggnaden; utan att söka någon hjälp af de andra församlingarne. Detta gifna löfte fullgjordes, dels af honom i hans lifstid, dels af hans efterlämnade Maka Catharina Grundels, enligt den disposition och författning, han under sin sista sjukdom 1675 gjorde, i hvilken han afled 82 år och 8 månader gammal. När Kyrkan var aldeles färdig, blef hon med Kus bifall, till äminnelse af en så frikostig gifvare, kallad S:t Olofs Capell.

Af Clarae församling anvistes nu till bänkrums erhållande i Capellet, hela den tracten som är på öfra eller Norra sidan af Kammakare-gatan; och blef der de vanlige predikodagar, ordentelig och allmän Gudstjenst förrättad.

Denna Kyrkas uppbyggande bidrog icke litet, till stillande af det buller och oväsende, som *Rundelius* med sin Kungsbacke församling åstadkommit. (Se Jacobs Kyrka).

Sedan församlingen mycket tillväxt och sig förökat, blef på Kyrkoherden Isogaei derom gjorde föreställning, Capellet tillbyggt 1694, och en Sacristiga bakom Altaret inrättad.

§. 3

Predikstolen och Altaret blefvo färdige och invigde 1675. Orgelverket skänkt af Handelsmannen Jac. Stiegler, uppfattes 1698. Denna mannens välvilja för S:t Olofs församling betygades ån ytterligare, då han näst för sin död 1716 testamenterade sitt stenhus i Staden och sin Malmgård, belågen på Norremalm, Badstugugatan och sanden; med den anordning, att samma lågenheter skulle, när testamentet, daterat d. 10 Mart. 1710 fick sin laga kraft, ofördröjeligen säljas och p:gne på intressé infättas i R. S. Låne-Banque; att om S:t Olofs Kyrka komme i en framtid att byggas af sten, man då kunde hafva detta att tillgå, såsom ett säkert Capital.

Kyrkans öfrige prydnader af målningar, finnes uppräknade i Clara minne.

§. 4.

Kyrkogården var till större delen slängd med mur 1727, som tid efter annan af flere välgörare blifvit påkostad. Ifrån Scholan till Norra hörnet, der en stor dæld blifvit fylld, är muren för Kyrkans p:gr uppförd. Vid Västra porten är å ömse sidor på en liten mur det järngaller 1797 upplatt, som vid Tessinska palatset eller Öfverståthållarens hus borttogs 1793, och då inköptes af Kyrkan i samma ändamål.

Capellans-huset som med sin tomt intog Södra hörnet, blef samma år, som Kyrkan uppbyggdt.

Af Cartesii graf och den öfver honom uppreste minnesvård i Drottning Christinas tid, har denna Kyrkogård länge varit namnkunnig. Minnesvården var af tjocka Ekeplankor byggd, i en aflång fyrkant, med inscriptioner å alla 4 sidorne, innehållande hans lefverne och öden, samt att monumentet blifvit upprest af *Pet. Chanut*, Fransk Envoyé. Samme *Chanut* lät någon tid derefter taga liket upp igån och afföra det till Paris, der det blifvit infatt uti S:t Genevieve Kyrka. En annan berättelse säger att det först skedde 16 år derefter. (Se Archenholtz Mem. de Christine). *Cartesii* då undantagne Hufvudskål finnes ännu hos en samlare af forntida märkvärdigheter.

§. 5.

Af Capellanerne vid Kyrkan anmärkes här den förste, Petr. Mur, dertill förordnad 1674. Då han några år för sin död 1691, upptog en ödeplats, som då låg i yttersta änden af församlingen, och skulle låta borrsprånga ett berg; råkade han på den mineral vattu-ådran och källan, som nu är Norrmalms Surbrunn. Staden inköpte efter hans död denna legånhet, som ännu till Allmänhetens tjänst, med kostnad underhålles, hvarom ang:de Norremalms brunnar förmålt är. Den andra Capellanen Nicolaus Tjällman, är i synnerhet bekant för sin Svenska Grammatica, tryckt 1696, och för några andeliga Visor, som blifvit uppviste och censurerade hos Prästerskapet på Riksdagen 1689 och tryckte 1692.

§. 6.

Den nya Kyrkobyggnaden af sten, som blifvit af K. Adolph Fredr. grundlagd d. 3 Maji 1768;

var

var till det måsta fullbordad, då Konung Gustaf III, på de af Kyrko Rådet i S:t Olof, i underdånig ansökning, andragne skål, d. 30 Nov. 1773 tacktes i nåder bifalla: 1:o Att Clarae och Olofs församlingar måtte åtskilljas, och gränsen dem emellan blifva, uti den så kallade Sqval-Bänken. 2:o behagade K. M:t antaga det oinkränkte Jus, Kyrko-Rådet underdånigst uppdragit K. M. att nämna Kyrkoherde, hvilken i Stockholms Stads Consistorio, tillades fåte och stamma, samt lika heder och värdighet med alle öfrige Pastores i Stockholm, och 3:o ville K. M. hugna denna församling med nådigt tillstånd, att kalla och nämna sin nybyggda Kyrka: *Adolph Fredrich*, efter Kongl. Maj:ts Högstfälig Herr Fader, K. Adolph Friedrich.

K. M. biföll likaledes d. 14 Junii 1774 denna församlings underd. ansökning, att i anledning af det höga Jus, K. M. sig åtagit öfver Adolph Fredrichs församl., Comministern derstädes måtte lugnas med K. M:s fullmägt, och att vid förefallande ledighet, sökanderne måge sig, i Consistorio anmäla, som lämna de 3:ne måst förtjente missiver, då efter förrättat val, Consistorium får insända förslaget på trenne, till K. M:ts nådiga utnämmande.

Samma år d. 27 Junii beviljades församlingens underd. anhållan, att ytterligare i 6 år, enår den redan utfatte tiden lupit till ånda, eller till 1782 års slut, få uppbåra 1 öre S:mt af hvarje skålpund Caffeböner, som till Stockholm inkommer; så mycket håldre som denna Kyrka och dess byggnad, varit den sista, hvilken H. K. M:ts Högstfälig Herr Fader, med egen hand grundlagdt.

Sedan Adolph Fredrichs församl. således blifvit ett eget ferskildt Pastorat, utnämde K. till den

första Kyrkoherde derstädes, Ordinarie Hofpredikanten Mag:r Joh. G. Flodin, d. 3 Decemb. 1773.

Året derpå d. 27 Nov. 1774 invigdes den nybyggde Kyrkan, med vanlig högtidelighet, af Biskopen i Carlstad och då varande Kyrkoherden i S:t Nicolai, eller Stor-Kyrko-församlingen Doct. Dan. Herveghr, i K. Gustaf III:s och en stor och talrik församlings närvaro.

Denna vackra Korfs-Kyrka, byggdes utomkring det gamla Capellet, som en lång tid under byggnaden nyttjades till allmänne Gudstjenstens begäende. Den är prydd med en Koppartäckt Dome och en altan som omgifver tornet, hvaruti Urverket är uppfatt. Om Kyrkans inre utseende och prydnader, lånar man här en kånnares yttrande:

Adolph Fredrichs Kyrka, vacker och proportionerlig, fast än med nog mycket tryckt hvalfbåge, har ansefningen vunnit i des invärtes anseende, genom de förträffelige prydnader hvarmed den är rikad.

Arbetets måsterlighet (heter det om Altaret), är öfver alla låford. Kånnares bevittnar det; konst-ålskaren röres vid des betraktande och andagten lifvas vid hvar fästad blick, på den till högden stigande Frålsaren, Hvars Seger, Majeståt, Härlighet, är tolkad med all den liflighet, en mänsklig hand kan åstadkomma. Detta stora Bildhuggeri är oförgylt. Dervid vinner det också, eller snarare tappar ingen ting; ty Guldet borttager många skönheter och med sitt glimmer och sken, förfalskar de vackraste proportioner. En sculpture som i sig sjelf åger merit, behöfver icke låna någon ytterligare, af ytans utprälande. Öfvertygande bevis hämtas, både af denna Altartafel, och det rikt Sculpterade Epitaphium, som på Kongl. bekostnad blifvit uppfatt, öfver den namnkunnige Cartesius, hvil-

hvilket utom dess förträffelighet i desslein och i arbetet; år synnerligen väl placeradt; att det icke allenast väl synes, utan äfven svarar emot Predikstolen, som vanligen i Kyrkor står utom all Symetrie.

Små faker och obetydelige minnestaffor, kunna ej upplättas i Adolph Friedrichs Kyrka, der den hittills följda stilen, år manlig och talande: der allt år öfverensstämmande och lämpadt efter hvart annat, och der Konstnåren, Architecten, Handtvårkaren, har i sin krets, uppfyllt, hvad man af dem kunnat önska.

En annan Konst-älskare *) säger vid betraktandet af denna Altartafla: Mitt skådande var en verkelig Gudstjenst. Taflans förträfflighet sätter äskådaren genast, ur behofvet att fråga, om icke den år Sergels verk. Ämnet år Frälarens uppståndelse; men en del hafva tyckt sig finna, att Målaren äfven förenat Himmelsfärden, med denna tidpunkt. Om så vore, år det ock en hög tanke; ehuru den ej instämmer med skriftens utfago. Grafvens håll ses uppvåltad af tvänne Änglar; och segrande öfver dödens magt, upplyfter sig Frälaren, med egen Guda kraft. Redan år Han vida öfver grafven; men ännu hänger en del af svepningen på Hans arm eller axel, m. m. Man bör se hur Sergel här danat sin odödlighet; skada år att det ännu år bara gips, och icke exequeradt i Carrariska marmorn. —

Denna Kyrka öppnas flere dagar i vickan för att vådras. En i detta nya Tempel alltid i agt tagen ordning, berömvård här, der inga grafvar finnas, vore det än mera i Stadens äldre Kyrkor, hvilka i vår upplyste tid, ännu fortsara att

*) Bref under resor i Sverige. St. 1797, 4:o, p. 175, 176.

att vara, kan hånda förblifva, dels hvålfde, dels ohvålfde begravningsplatser *).

Förenämde monument öfver Cartesius år af Professor Segel förfärdigat. Det föreställer en Genie, uti en vingad och med skågg prydd Mans skapnad, som rifver ett tåckelse af världsglopen, och med en fackla i andra handen uplyser denämna. Nyfö-
nämde Konst-Ålskare tillågnar desseinen af detta skö-
na Epitaphium, åt *Archévesque*. Öfverst ser man
Cartesii mynd, och låser derunder i Italiensk mar-
mor:

GUSTAVUS Pr. Haered. R. S.

Renato Cartesio.

Nat. in Gallia 1596.

Den. in Svec. 1653.

Monum. erexit.

MDCCLXX.

§. 7.

I anseende till Prästerskapets ringa antal vid denna församling, beviljade K. M. d. 10 Jan. 1775, att tills vidare, Ottesängs-Predikningarne derstädes måtte inskränkas, till de 4 Bönedagarne, förste dagarne af de 3 årlige högtider, samt förste Advents- och Nyårs-dagen, och Vecko-Predikningarne endast en gång i vickan, nemligen hvarje Fredag, utom i Passions-tiden, då Predikningar äfven om Onsdagarne böra hållas, samt att alla Bönestunder måtte indragas.

Till boställe för Kyrkoherden blef en egen-
dom i Carlbergs alléen inköpt, som kallades Lo-
rentsberg, med vacker åbyggnad och utrymme till
plantage.

Olofs eller Adolph Fredrichs församling, ägde
hos Claræ Kyrka, dels i anseende till upptaget lån,
på

*) Ext, Posten 1792, N:o 47.

på Stieglerska låne-Banco-Sedlarne, dels efter upprättade liquidationer, sedan några afbetalningar skedd, en återstående fordran af 3265 R:d, 2 sk. 9 r:st. Clarae församlings Kyrko-Råd inkom till K. M. 1792 med underd. ansökn. om Compromiss till denna härom uppkomne tvists biläggande; hvaremot Ad. Fredrichs församlings Kyrko-Råd, protesterade, så som förande en redan erkänd och ofstridig fordran; yrkandes executorns biträde härutinnan, enligt lag.

IV.

Om S:t Jacobs Kyrka.

§. 1.

S:t Jacobs Kyrka på Norremalm och Öster om Brunkeberg belägen, förmenes redan på 13-hundratalet varit byggd, vid pås 70 à 80 år efter Stockholms Stads grundläggning, samt 40 à 50 år efter Norremalms första odling och bebyggande. Uti en taxerings-längd 1343, till Erkebiskops-kåpans inlöfande ifrån Rom, uppföres S:t Jacob i Stockholm, till 12 öre; uti ett gåfvo-bref 1345, nämnes S:t Jacobs Kyrkogård, och åfven 1439, då ett möte blef hållit uti S:t Jacobs Kyrka på Norremalm, der en Stadga gjordes om Högmålsfaker, såsom *Syzskaps Spield*, *Gudh-Sövalagh Spield* och *frändsamio*; samt uti flere gamla handlingar *).

Jacobs Församling skild ifrån Solna, var i sin början liten och i sin tillväxt länge hindrad, af de, under Stockholms Stads, så ofta utstodde belägringar, den Norra Malmen i synnerhet, öfvergångne tvåra öden. Att

*) Wittinghs S:t Jacobs minne, Stockh. 1771, som tjernar till grund för denna beskr. p. 7, 43. Dijkmans Kyrke-Handlingar, Stockh. 1703, p. 309.

Att den gamla Jacobs Kyrka, som skall varit en korsbyggnad, fädt sitt namn af något Helgon, är väl troligt; men att den blifvit uppkallad, efter en Jacob de la Gardie, är en tradition utan grund. Denna Ått var icke känd i Riket förr än 1563, då Stamsfadren Friherre Pontus de la Gardie inkom. Hans Son Jacob föddes 1583, och var således blott 5 år gammal, då den nya S:t Jacobs Kyrka grundlades.

Konung Gustaf I. rådfrågade endast allmänna välfärden och Hufvudstadens säkerhet, då Han med Rikfens Ständers samtycke 1527 befalste, att S:t Jacobs Kyrka, med flere byggnader på Norremalm, som kunde tjena en belågrande fiende till vårn och beskydd, skulle nederrivas och afrödjäs.

K. Johan III. som utmärkt sin Regering, genom en besynnerlig vårdnad om Kyrkor och deras uppbyggande, gaf Slottsfogden Eric Björnsfon, d. 11 Jan. 1580 befallning, att framskaffa nödige materialier, till en korsverks Kyrka, som skulle uppfättas i den nederbrutne S:t Jacobs ställe, på sätt som Konungen hade låtit bygga på Torfvesund (Thoresfund, nu Drottningholm); den skulle blifva 80 alnar lång, 30 alnar bred och 18 alnar hög, (efter hvilket antal Kyrkan sedermera blifvit byggd), med tvänne gattlar och stora fenster, att den med ringa sten kunde blifva uppmurad. — Denna anstalt saknade dock en alfvarsam verkställighet.

Uti en sednare skrifvelse till Nils Hansson, af d. 5 Julii 1588, förmåler Konungen sig icke allenast hafva gillat och till säkerhet påskrifvit, den då insände, så kallade efterliknelsen (ritningen eller desfeinen) till S:t Jacobs Kyrka; utan ville ock, att byggnaden, skulle det måsta möjligt var, fortskyndas, äfven som de byggnader hvilka på Södermalm påbegan voro. — Till följe deraf blef

nu omfider S:t Jacobs Kyrka anlagd och grundad på Konungens egen bekostnad och arbetet årligen fortfatt, fast ganska långsamt; så att vid Konungens död 1592, voro ännu icke blotta väggarne, fullkomligen uppförde. I ett sådant halffärdigt tillstånd, förblef sedan Kyrkan snart i 50 år; då byggnaden åter i Drott. Christinas tid, 1641, å nyo företogs, och under Öfver-Ståthållarens i Stockholm, Clas Flemings, verksamme styrelse, med den drift fortskyndades, att Kyrkan hvålfed, färdig och inredd, kunde till allmänna Gudstjenstens begående derstådes, högtideligen invigas d. 26 Nov. 1643.

Till Kyrkans täckande hade Drott. Christina, f. å. skänkt kopparen. Tornbyggnaden företogs 1644 och fullbordades följande året. År 1723, natten emellan d. 14 och 15 Maji slog åskan derstådes neder och afbrände så väl tornen, som större delen af taket, ända ned till hvalfvat, dock utan att skada Kyrkans innanrede. År 1738 var Kyrkan åter i sådant fatt; i det höga och spitsiga tornets ställe, blef ett lägre uppfört, (som ritningen bifogad Jacobs Minne, utvisar), hvaruti 4 större och mindre Klockor finnas, att till vanligt bruk nyttjas.

Till Kyrko-byggnadens befrämjande, hade af Kongl. Slotts-medlen 4680 Dal. S:mt blifvit försträckt, hvilka af K. Kammar-Collegio, väl återfordrades; men hvarifrån, på gjord underdånig ansökning, i anseende till anmält oförmögenhet, att en sådan återbetalning åstadkomma, Församlingen erhöll nådig befrielse och förskoning, d. 17 Octob. 1662.

§. 2.

Hvad Kyrkans innanrede angår; så skall Altartafeln vara skänkt af Drottning Christina; förestäl-

ställande 4 Bibliske stycken; Funten af Riks-Cancelleren Gr. Magnus Gab. De la Gardie 1665; Chor-skranket af måsling, af Fru Anna Bure, Enka efter Presid. i Pommerske Regeringen And. Gyl-denklou, 1667; Predikstolen är gifven af Krigs-Rådet och Öfversten Henr. Fleming; årtskillige Läk-tare äro i Kyrkan, hvaraf ett ännu heter Grefve Magni, som till des byggnad gifvit största sum-man. Det nu varande Orgelverket, invigt 1746, räknas till byggnad och anseende ibland de bättre i Stockholm.

Många Adelige Vapen förekomma här, såsom Baron Cronhjelm, von Eifens, Gr. Liljeroth, Grisbachs, Friherre Flemings, Blixencronas, Ulf-klous, Hirschenshiernas, med fleres; jämte Epita-phier, öfver Rådman Joh. Ericsson, som ömsint värdat Kyrko-byggnadens fullbordande; Myntmåsta-ren Kocks, Landshöfdingen Ankarkronas, Hofrätts-Rådet Adlernareks, R. Rådet Friherre Taubes, Kyrkoherden Tollstadii, Lustgårdsmästaren Christian Härlemans, med fleres; så i Kyrkan, som i des och Gref Horns Grafchor, der Riksmarsken och Fältherren Gr. Gustaf Horn, med flere af des ätt äro begrafne. Närmare underrättelse derom, kan sökas i förenämde Jacobs Minne.

Kyrkans Silfver uti Kalkar, Stakar, m. m. skänkte af årtskillige Församlingens Ledamöter, be-sliger sig efter uppgift, till något öfver 1626 lod.

§. 3.

Kyrkogården har fordom varit långt större än nu; men deraf har mycket blifvit borttagit till Kungstrågården. Redan i K. Carl Knutsöns tid 1454, skall en del af S:t Jörans Capell-gård och tomt, blifvit gifven till S:t Jacobs Församling, att der begrafva sina döda, efter des Kyrkogård var meren-

merendels anlagd, till Kungelige Trågårdens utvidgande vid S:t Jacob *).

År 1658 uppfattes stenvuren omkring Kyrkogården, då äfven Presidenten And. Gyldenklou, skänkte den prydelige Kyrkogårds-porten, hvarå hans vapen, till en äminnelse blifvit inhugget. Till reparation af muren emellan Kungs-trågården och Jacobs Kyrkogård, anordnades 89 R:dr 18 sk., d. 6 Mart. 1778, hvilken mur upfattes på Kronans och Kyrkans gemensamma kostnad, enligt K. br. till Öfverståth. Daring, d. 24 Sept. 1754, i stället för det der förut varande trä-plank.

På Norra sidan om Kyrkogården, har Församlingen 1756 låtit bygga en stor Graf till flere liks inläggande och förvarande, med ett vackert Graf-chor, och ett under samma tak varande Benhus.

Strax utanföre denna få kallade nya grafven, hafva de i Stockholm varande Catholiker, en privilegerad Lägerstad. Öfver en Fransysk Actrice, som der blifvit begrafven, förtjenar här intagas en inscription, i en af marmor upprest Minnesvård, som Cancellie-Rådet Berch, på begåran skall författadt:

H. S. E.

Maria. Anna. L'Allié.

Nata. Abbavillae. d. 29. Sept. 1728.

Denata. Holmiae. d. 26. Jun. 1763.

Cujus. in. Scenicis. ludis. lepores.

Aulae. placuere. Populoque.

Morum. Probitas. Conjugem.

B. R. D'Armancourt.

2 Bandet.

N

Re-

*) Bång de Monte Brunconis, p. 72, 73. Hvarvid 2-beropas Edict, Caroli Canuti, 1454 editum.

Reliquit. Moestissimum.
 Cura. Viator.
 Ut. Acta. Vitae. Tuae. Fabula.
 Felix. Decedas.

På denna Kyrkogård hafva ock R. Råd, Grefvarne Höpken och Scheffer låtit infätta en Marmorsten i Kyrkomuren, med följande inscription *) öfver Abbé Michelesfi:

Auspice. Gustavo. III.
Restauratori. Imperii.
Domino. Michelesfio.
Optimo. Eruditissimo.
Natione. Italo.
Adoptione. Sveco.
Amici. Moerentes.

D:s. Comes. And. Joh. ab. Höpken.

&

D:s. Comes. Carl. Fr. Scheffer.

P.

Hvad man här väntar att se, är en minnesvärd öfver *J. H. Kellgren*, upprest icke blott af dem som förjande, sakna honom; utan ock af Vitterhetens, Upplýsningens och Fosterlandets vänner, glade att hafva ågt ett sådant snille. Det höga beskydd, som vittnade om hans förtjenst; är tacklamt förvarat af en Skald, som hedrat *Gustaf III:s* tidevarf. Han bodde under sin sista sjukdom, nära denna Kyrkogård och utfög der sin lågerstad, uti en graf så djup, att hans ben måtte få hvila i ro, och icke, som han med förtrytelse vid graföppningar åskädat, att de dödas ben vårdslöst kringkastades, af en dödgråfvare.

*) Se härom Extra Posten 1792, N:o 47.

§. 4.

Invånarne på Norremalm hafva till allmänne Gudstjenstens begående, före Reformationen, gemensamt begagnat S:t Jacobs Kyrka; men ifrån K. *Johan III:s* tid, S:t Clara. Sedan malmen blef mera bebyggd, och folkhopen ansenligen tilltog, samt Jacobs Kyrka åter blifvit uppbyggd; skiftades malmen i tvänne församlingar, d. 25 Nov. 1643, så att hvad som var belågit Öster om Brunkeberg ifrån torget, det skulle höra till S:t Jacobs Kyrka; men hvad som var belågit på Västra sidan, samt med dem som bodde på Kungsholmen, skulle lyda till S:t Clara, och der sin Gudstjenst förrätta.

S:t Jacobs församlings Ledamöter som bodde omkring S:t *Johannis* Capell, blefvo af 2:ne Capellaner vid S:t Jacob, uppbyggade och tubbade, att söka skillnad ifrån Moder-Kyrkan, och få utgöra, en egen församling. Detta oväder att södra inbördes lugn, hade Capellanen *Nortman* i hemlighet beredt, och utbrast vål 1666; men afstannade och nedtyftades, tills efter *Nortmans* död 1671. Då hans *Måg Rundelius*, en bullersam och tilltagfen man, ej blef Capellan i hans ställe, uppretade han församlingen, att med dem på Clarae-sidan, närmast under berget belågne (Kungsbacks-Boerne kallade) yrka slut i den redan 1666, inlagde anförkning om församlingarnes delning. *Rundelius* låfvade gifva sin gård, till Präste-bord, tjena 2:ne år utan lön och sjelf underhålla Capellan de första åren. Saken förekom å nyo, vederbörande hördes, skrifter vexlades, och den 3 Nov. 1671, söndrades ifrån S:t Jacob, *Johannis* Capell, hvartill en visz tract deromkring skulle läggas, och denne afskillede del med egen Pastor förtes. Derpå reste *Rundelius* genast till Upsala, med 2:ne Ledamöter af den nya för-

församlingen; begår och får Erke-Biskopens fullmagt, och anmäler sig vid återkomsten, hos *Præses Conffistorii* i Stockholm, *Svebilus*, om introduction. Då detta icke genast kunde verkställas, befvårade han sig deröfver hos Öfverståhållaren, som lät befalla Kyrkovården i S:t Jacob, att strax aflämna Kyrkonycklarne till *Rundelius*. Den 30 påföljande Nov. lät *Rundelius* förrätta Gudstjenst i S:t Johannis, hvarefter en *Executions-Betjent* i Öfverståhållarens namn befäller församlingen erkänna *Rundelius*; för sin rätte själa-förjare och Kyrkoherde. Således blef han i olaga tid, innan församlingens gränför ännu blifvit utftakade, af den executiva magten installerad.

Häraf uppstod så mycken förargelse, oredor och klagomål, att faken omedelbarligen å nyo företogs, då beslutat blef, att S:t Johannis Kyrka och Kyrkogård, med de der boende på malmens Östra sida, skulle hådanefter som förut, lyda till S:t Jacobs Kyrka, under des Kyrkoherde; men *Olof Rundelii* församling, skulle Kungsbacks-Boerne blifva, hvilka till läns skulle få nyttja S:t Johannis Kyrka, till des de hunno med, att på något bekvämt ställe uppfatta sin egen bråd-Kyrka. (K. br. d. 13 Dec. 1671).

Rundelius och Kungsbacks-församlingen gjorde detta oackadt, S:t Jacobs församling flere intrång i des rättigheter, i synnerhet med likfedlars utdelande. Sedan R. R. C. *Rålamb* blifvit Öfverståh. 1674, befvårade sig hos honom S:t Jacobs Kyrkoråd, öfver Kungsbacks-Boernes tilltag; som efter vederbörandes hörande, utverkade K. M:ts Stadsfästelse, å 1671 års Resolution; med tilläggning, att om *Rundelius* ville tjena vid Johannis, till des han kunde få annan befordran; så skulle det ske med Capellans lön och underhåll, samt under Kyrkoherdens infående i S:t Jacob.

Norrmalms församlingar återvunno änteligen fred och lugu; hvilket äfven derigenom befordrades, att Rådman *Olof Larsson* lät på egen kostnad, och med *Clarae* församlings bifall, upprätta en bråd Kyrka, på Barnhus Kyrkogård; eller S:t Olofs Kyrka; dit Kungsbacke-Boerne blefvo anordnade, under *Clarae* Kyrkoherdes uppsigt; och sedan *Rundelius* ängerfull afled, uti Julii månad 1675 *).

Till Ladugårdslandets affkiljande ifrån S:t Jacob, samtycktes vål d. 17 Apr. 1672, dock med tilläggning, att ingen ferskild Kyrkoherde skulle tillåttas; utan den nya församlingen skötas af Amiralitets-Predikanterne, under Kyrkoherdens infende i Jacob, såsom Super-Intendent; men sedan Amiralitetet flyttades till Carlscrona 1681, fick Ladugårdslands församlingen egen Kyrkoherde.

S:t Jacobs och Johannis församling tager nu för tiden sin skillnad ifrån sjelfva Staden vid Norrström, och innefattar halfva Helgeands-holmen, hela Slagtarehus-bron, hela Norrmalms torg, hela Blasieholmen, samt sträcker sig sedan uti längden emellan Tråsk-rännilen på Ladugårdslands sidan, samt Norrebro- Brunkebergs- Malmkillnads- och Tullports-gatorne på S:t Clarae-sidan, framtill Roflags-tullen.

§. 5.

En omständelig förteckning på Pastorer, Cappellaner, Scholemåstare, Kyrkovårdar, anser man icke egenteligen höra till denna beskrifning; i synnerhet då icke något mera märkvärdigt dervid förekommer, än deras namn, tillträde och afgang.

N 3

Här

*) Då varande Pastor i Jacob, sedan Biskop i Lindköping, Pontinus hafver om detta ohyggeliga oväsende, författat en omständelig berättelse 1676, på hela 15 ark, i handskrift förvarad.

Här vill man angående S:t Jacobs Kyrkoherdar hafva anmärkt, att den förste, som med nya Kyrkan invigdes 1643, M. *And. Johan Nycopensis*, var tillika Pastor i Sorunda, och Amiralitets-Superintendent, hvilket Ämbete han till sin död 1652 förestod. Efterträdaren M. *Ol. Skough*, var äfven tillika Am:s Superintendent, och åtnjöt för samma beställning utom viss månads lön, en gratial af 100 tunnor Spannemål. M. *Magnus Pontinus* kallades 1654 af Enke-Drottn. Hedevig Eleonora till Hånes Hof-Predikant, på resan åt Preussen; kom till S:t Jacob 1662; var tillika Am:s Superintendent, och blef Biskop i Linköping 1681. M. *Mathias Wagner*, var den förste Rector vid det i Stockholm inrättade Collegium Claraemontanum, blef 1682 Pastor i Jacob. M. *And. Lyfving* efterträdde af Doct. *Nicolaus Sternell*, som efter utrikes resor blef först Pastor vid Fransyska församlingen i Stockholm, 1714 i Jacob, och 1728 Superintendent i Hernösand. Hans Barn Adlades 1718 under namn af *Cedermark*. Doct. *Lars Arnell*, som länge vistades i Paris hos Svenska Envoyen *Cederström*, och 1717 affärdades i ett angeläget ärende, som gaf honom tillfälle att besöke flere namnkunnige orter i Tyckland, Preussen och Holland; blef 1725 Pastor vid Lutherska Fransyska Kyrkan, och år 1728 vid Jacobs församling. Han förbättrade och tillök- te Fransyska Psalmboken. Doct. *Olof Körning* reste efter någon tids vistande i Paris till Tyckland, der han förvärfvade sig Doctors-Hedren i Helmstadt 1739, tillträdde Pastors-fyllslan vid Fransyska församlingen, efter hemkomsten, och Jacobs och Johannis församling 1744; förordnades 2:ne år der- efter till Superintendent i Hernösand. Hans Barn blefvo Adlade 1751 med namn af *von Körning*. M. *Eric Tolstadius*, blef ifrån Amiralitets-Pastor i Stock-

Stockholm, flyttad till S:t Jacob 1747. Han märkvärdiga lefvernes-beskrifning kan läsas i Nordische samlingen, som i 2:ne Tomer blifvit utgifne 1761. Doctor *Olof Celsus* som flyttades ifrån Kungsholms församlingen till S:t Jacob 1760 och blef sedan Biskop i Lund, är känd af sina Historiska arbeten, och i de åminnelsefetal som öfver honom hållne blifvit.

§. 6.

Enligt ett af Wittingh, i Jacobs minne bifogat utdrag af Mantals-längderne öfver S:t Jacob och Johannis församling år 1770, voro der hus och gårdar: tillhörige R. och Adeln — — 56.
 Prästerne — — — — — 1.
 Stånds-Perfoner — — — — — 77.
 Borgerskapet och Stadens Arbetare — 240.
 Gardes Soldater — — — — — 14.
 Kronan — — — — — 5.
 Staden — — — — — 3.
 Kyrkorne — — — — — 6.

Tillsammans gårdar 402.

Invånarnes antal

Af Mankön	—	—	—	—	4742.
— Qvinkön	—	—	—	—	5322.

Tillsammans 10,064.

V.

Om S:t Johannis Kyrka.

§. 1.

S:t Johannis Capell eller Kyrka, äfven Brunkebergs Capell kallat, är det andra stället, der S:t

Jacobs församlings invånare sammankommit till den offentliga Gudstjenstens förrättande. Denna lilla trä-Kyrka är anlagd, der fordom S:t Jörans Capell ståt, som 1527 blef utdömt och nederbrutit.

Redan 1580 gafs befallning, att med murläta kringstånga Kyrkogårdarne på malmarne. Detta kom dock icke till någon slags verkställighet, hvad Brunkebergs Kyrkogård beträffade; förr än 1635, då den blef hägnad med ett nytt plank, i stället för det gamla och förfallne.

Denna anstalt vidtogs, då Öfverståthållaren C. Fleming tog malmens lägenheter i ögnafigte *); vid hvilket tillfälle, tillika befaltes, att ett litet trä-Capell der skulle uppfättas, till mera bekvämlighet vid förekommande likfärder. Denna byggnad fick Slotts-Bokhållaren, sedan Rådman, Johan Ericson Fuhrubom under sin tillsyn. Han började och fullbordade densamma 1636. Af Slotts-byggnads-medlen försträcktes penningar till byggnads-materialier; men arbetslönerne betalte Fuhrubom af egen pung. Denna hans frikostighet, gaf hans vänner i synnerhet anledning, att skämtweis kalla det nya Capellet *Johan Ericsons Kyrka*. Han sjelf kallade den S:t Johannis, hvilket namn allt sedan blifvit bibehållit.

Sådant som Capellet då byggdes, förblef det i några och 30 år, nästan hälften mindre än det nu för tiden är; men dock stort nog, såsom Bisättningshus för de döde, hvarest Likpredikningar höllos, och hvarifrån Liken med fång, blefvo utburne på Kyrkogården att jordfästas. Detta Capell nyttjades ock till Gudstjensts hållande för Cronans Manskap, som till Staden incommenderades. Eljest hölls der ingen ordentelig Gudstjenst, förr än 1671, då Rundelius på några veckor var Pastor, för en ny

(* Wittings Jac. minne, p. 101, hvaraf man hämtat de fläste underrättelser, i detta ämne.

ný tillskapad församling, hvarom angde S:t Jacob förmålt år. Efter Rundelii död 1675, förenade sig Capell-boerne med Moder-Kyrko-Församlingen, angde tidegården och en vis och ordentelig Guds-tjensts hållande derstädes; hvarigenom sänjan stad-fästades och Capell-Boerne nöjde, förklarade sig aldrig vilja skiljas ifrån S:t Jacobs församling.

Åtskillige tillbyggnader och reparationer fordrade detta lilla Capell tid efter annan. Ett litet torn med 2 små klockor var Capellets hela prydnad; då man anfåg nödigare, att få väl utvidga, som upplaga sjelfva stommen, och öka des innarede till mera bekvämlighet för Församlingen. 1671 fick Kyrkan ett nytt spåntak; 1672 nytt golf och satta bänkar; 1674 uplattes en Predikstol, som tillika med torn, fenster och dörrar målades; 1675 inrättades ett Altare midt i Choret; 1676 tillbyggdes halfrundeln och vapenhuset på Södra sidan; 1687 uppbyggdes Östra eller den så kallade Drottninghus-Låktaren, som till 1735 nyttjades af dem som voro i Drottninghuset; 1692 nedtogs det gamla tornet och klock-stapelu uppbyggdes; 1727 utvidgades Choret; 1730 borrtogs spåntaket och pålades ett nytt brådtak, och år 1731 tillbyggdes det Våstra korset några alnar, och 2 nye nya låktare inrättades; men med allt detta lappverk, har detta nu 160-åriga gamla trähus, länge varit en vanprydnad i Hufvud-Staden; och en värdigare byggnad, länge utgjordt församlingens innerliga önskan.

Vid 1761 års Riksdag anhöll väl församlingen om något allmänt understöd, till en Kyrkas uppbyggande af sten, men utan framgång.

Innan Konung Gustaf III år 1783 afreste till Italien, att nyttja baden i Pifa och att bese detta landet, konsternes hög-Schola; hade församlingen väl fådt, en af Honom approberad ritning, till en

korls-Kyrkas uppbyggande af sten, författad af då varande Hof-Intendenten Rehn; samt äfven byggnads-hjelp, bestående af ett öre S:mt af hvarje till Stockholm inkommande skålpund Caffebönor; uti 10 påföljande år, ifrån 1782 års slut, då en lika afgifts uppbårande, för Adolps Fredrichs Kyrka upphörde. (K. Resol. d. 4 Febr. 1779). — Grunden blef ock dertill af Konungen med all högtidelighet verkligen lagd *) H. Trefaldighets Söndag, d. 14 Sept. 1783. (Se derom uppf. Sällsk. Tid. 1783. p. 628). Men vid Konungens återkomst, instältes åter hela byggnaden, ehuru grunden till en betydlig del redan var färdig och det gamla Capellet lutade till undergång.

Hvad misöde här af vidare befarades för Församlingen, kan inhämtas af det här helt och hållet intagne bref, till Herr Riks-Rådet och Öfverståthållaren Baron Carl Sparre, af d. 19 Maji 1785.

"GUSTAF &c. &c. &c. Ut i underdånig skrifvelse af d. 10 i nu varande månad, berätten J, att, sedan, Franska Architekten du Fournis insändt des, af Oss i nåder anbefalte projecter, till S:t Johannis Capells uppbyggande här i Staden; hafven J till beredande af denna byggnad fökt göra Eder underrättad, om medel och utvägar till dess verkställande; hvarvid J funnit få många äfventyrliga och vidt utseende omständigheter skola möta, att J, för flere anförde skäl, i underdånighet föreslagit, detta Capells totale indragning, och dess Församlings delande på Moder-Kyrkan och på Adolph Fredrichs Församling. I händelse af vårt nädige bifall hårtill, förmålen J, Eder underdånigst

*) Omkostningarne dervid med silfver-murslef och hammare, en förgylt kopparplåt, guld- och silfverpiggar, bestego sig till 71 R:d, 2 sk. 9 rift, som af Stats-Cont. erfattes.

Skola inkomma, med detaljer uti verkställigheten deraf, så snart J hunnit inhämta flere uplysningar, hvilka dertill fordras. Emedlertid och som i desse dagar skulle förefalla vahl, både till Comminister i S:t Johannis och till Klockare i S:t Jacobi Förfamlingar; bågge omständigheter, som i händelse af Vårt nådiga bifall, till de uppgifvande detaljer, skulle medföra, ej mindre Förfamlingarnes onödiga kostnader, än oredor och hinder till ändamålet; så anhållen J, efter samråd med Prästerkapet i S:t Jacobi Förfamling, i underdanighet, det Eder i nåder må tillåtas, antyda bemålte Kyrkoråd, att med desse valförrättningar hafva anstånd, till instundande vinter, då desförinnan allt hvad till saken hörer, kan vara rangerat. Detta Edert underd. utlåtande, hafve Vi till alla delar bifallit, och förden skull Eder härmed sådant till svar, samt egen och vederbörandes esterrättelse i nåder velat tillkänna gifva. Befallande Eder &c. Stockh. Slott d. 19 Maji 1785.

Under Vårt Secret.

E. Schröderheim."

Uti det i sitt uråldriga tillstånd, ännu (1799) varande gamla Capellet, sedan förenämde anstalter blifvit instälte; är altaret prydt med en 1682 förfärdigad taffla, som föreställer Treenigheten, skänkt af Gulddragaren Reimer; nya Predikstolen uppsatt 1712, är gifven af Slagtaren Söderman: Låktarne äro målade och firade med Evangelister och Apostlar. Utom des finnes här några Tafflor och Epitaphier. Bland de förre berättas en, sittande, uti inre Sacristigan, vara ett måsterstycke; föreställande Johannis Döparens afhuggne hufvud, på ett fat, öfverhöljt med en fin duk, genom hvilken ansigtets

tets lineamenter skönjes. Äfvanföre är skrifvit: *En rättfämnig Predikares lön.* Klockaren Schillgren skall hafva skänkt detta stycke till en Kyrko-prydnad.

Johannis Kyrkogård är ibland de större i Stockholm och innehåller vid pafs 60,000 kvadrat-alnar, gifven till begravningsplats åt S:t Jacobs Församling, såsom vederlag för en stor del af Jacobs Kyrkogård, som blifvit lagd till Kongl. Trågården, enligt K. Carl Knutsöns bref af år 1454. Under den tiden S:t Jacobs Kyrka, ännu stod i byggnad, nyttjade S:t Clarae Församling den tillika till begravnings-plats; och inkomsterne delades, med S:t Jacob, utan att Clara ville deltaga i Kyrkogårdens hågnande och vidmagthållande. Detta föranlåt S:t Jacobs Kyrkas Föreståndare 1653 att yrcka, Kyrkogårdens ägande och disponerande, ensamt af Östra Församlingen; hvartill Magistraten enhälligt samtyckte. År 1657 och 1658, uppfattes gråstens-muren omkring Kyrkogården. År 1692 upbyggdes Klockstapeln 42 alnar hög, hvaruti trenne Klockor hänga. Urverket i denna Klockstapel, köptes och upfattes 1703. I berget nedanföre är en brun, från urminnes tider nyttjad af de kringboende, och blef år 1762 ränsad, stensatt och omgifven med ett järngaller.

Ibland grafplatserne på denna Kyrkogård, är Skeviks-boernes, märkelig. En sten är upprest å Nordvästra sidan af Kyrkogården och tecknad med desse ord: *Begravnings-plats för Främlingarne på Skevik, 10 $\frac{1}{2}$ aln i kvadrat.* Desse främlingar utgöra ett sällskap af bägge Könen, som sedan det söndrat sig från Församlingens gemenskap, flyttat ur Riket och återkommit 1745, nedfatt sig på Skevik, (en gård belägen på Wermdön, 3 mil ifrån Stockholm, och tillhörig en af Sällskapet, vid namn Almquist, för detta Handlande i Linköping); samt

öfvar der sin enskilte andakt. Framledne Lieut. Joh. Conr. Cedersparre, inköpte år 1759 denna begravningsplats; hvarest de i all tyfthet, bittida om morgonen nedfatta sina döda.

Om här vore stället för deras historia, borde man icke förbigå at nämna, att de enligt K. Maj:ts Resolution af d. 13 Maji 1782, äro inbegrepne, under det beskydd och med de rättigheter, Tolerance-placatet af d. 24 Jan. 1781, medgifver; samt at Konung Gustaf Adolph gjort dem ett besök in cognito, d. 26 Mart. 1797.

Ytterligare angående Kyrkogården; så hafver närmaft intill Ö. och V. muren Gardes-bussarne sin lägerstad. År 1736 d. 26 Maji uphittades i Kyrkogårdsmuren 186 D:r 4 öre K:mt, af hvilka $\frac{2}{3}$ hemfölo Kyrkan.

Den Södra Kyrkoporten är af huggen sten; prydeligen och väl upfatt 1740, Sjelfva Portarne äro af järngaller, förfärdigade på Byggmästaren Johan Gerdes bekostnad, hvars namns Chiffer med förgylte järn-bokstäfver, inbundet, är till en äminnelle upfatt öfver ingången.

I början hade Jacobs och Johannis Församling blott en Ordinarie Comminister eller Capellan. År 1671 antogs 2:ne på en gång, och sedan Johannis Kyrka blifvit öpnad, till allmän och ständig Gudstjenst, blef ån ytterligare 1679, den tredje Capellanen antagen.

Om det buller och oväsende som några Vederdöpare 1524 i Stockholm tillstälte, under en Melchior Rings och Knipper Dollings uppåggande och anförande; då S:t Johannis Kyrka först uppbröts och våldfördes; år på sitt ställe, omförmålt.

Med Johannis Kyrka i Stockholm, som innehades af Johanniter-Orden, bör detta Johannis Capell icke förblandas. Det först nämde Capellet, hê-

hörande till Johanniter Klofret, var efter Messenit-berättelse belågit, utmed Öfterlånggatan, gentemot Kettens (Keithens) hus, som fordom hade tillhört Wadstena Kloster; hvarom i Första Delens 5 Cap. något finnes nämt.

VI.

S:t Jörans Capell.

S:t Jörans Capell hafver på gamla Hospitalstomten, der Sjukstugan för Spetålske låg, eller på den i sednare tider kallade, Brunkebergs Kyrkogård, af ålder, varit anlagdt *). *Magnus Ladulle* tillbytte sig 1286 af Upsala Biskopsstol, denna plats, jämte Waldemars-ön, med mera, som förut blifvit nämt.

År 1288 skall Han der, Riddaren *S:t Georg* til åra, stiftadt, *S:t Örjans*, *Trjans*, *Örjens* eller *Jörans* Hospital och Capell, som det i gamla handlingar olika kallas.

Om denna Riddaren *S:t Jöran*, hafver *Rada*, i sin beskrifning om samma Hospital, samlat och anført åtskillige sagor och berättelser, som här saklöst kunna förbigås, såsom mindre efterfrågade och trodde i vårt tidevarf.

Att *S:t Jörans Capell* **), der *Johannis* Kyrka sedan blifvit byggd, fordom varit ett Helgedoms-hus, hvarest böner för de Sjuke och *sjödmessor* för de döde blifvit hållne, jämte andra Gudaktighets-öfningar; derom är intet tvifvel; det hat

*) Pontinus l. c. Mfc.

***) Ett sådant Capell hafver ock varit i Upsala inrättadt på Erke-Biskopens tomt, Väster om Staden, af Præbendaten Ped. Tydechini vid år 1437, och äfven ett i Öfter-Göthland, omtalar *Peringsköld* och *Rhyzelius*. Se *Wittingh*, l. c. p. 95.

har väl ock för den orsaken, haft sine Capellaner och Messe-Präster; fast ån man i de strödde handlingar för den tiden, ej kunnat igånfinna deras namn. För öfrigt som Capellet var inrättadt till Hospitalets tjenst; så blef det ock af Hospitalets inkomster, vid makt hållit; hvaraf följer, att Capellens anseende vid 1420-talet, varit ringa, efter som sjelfva Hospitalet vid samma tid, var så alldeles råkat i lågervall, att det behöfde nästan å nyo upprättas; de följande åren och ånda till reformationstiden, var förmodeligen Capellet i godt stånd; aldenstund Hospitalets vilkor, genom höga Öfverhetens omsorg och gifmilde människors frikostighet, ansenligen förbättrades *).

Att K. *Carl Knutsen* lade en del af Capellens gård och tomt, eller nu varande *Johannis* Kyrkogård, till S:t *Jacobs* församling, att der få begrava sine döda, år i det föregående, om S:t *Jacob* nämt.

Omfider blef detta S:t *Jörans* Capell, på Riksdagen i Westerås, år 1527 utdömt, och förmodeligen straxt derefter nedbrutit, efter det vid nämde Riksmöte var begärt, att teglet af onödige Capeller på malmarne, måtte användas till Stockholms Slotts och Stads murars förbättring **). Uti det bref af Archiat. *Magnus Bromell*, som *Bång* de monte Brunconis intagit, såges: att S:t *Jörans* Capell blifvit i K. *Gustafs* tid förbydt till ett hus, hvarifrån de utlångo lik. Och blef efter den tiden till år 1672, der ingen Gudstjenst hållen; vid samma tid, då det åter blef förbydt till en Kyrka, som nu kallas S:t *Johannis*, mistade Hospitalet jämte Capellet sitt förra namn, och kallades S:t *Johannis* Hospital, till dess det i K. *Carl XI:s* tid, af Hans Drott-

*.) Wittingh l. c. p. 99, 100.

**.) Ibid. p. 100.

Drottning blef upprättadt, och fick namn af *Drottninghuset*. (p. 73).

Den förste Handels-Societeten i Stockholm, skall hafva hetat S:t *Jörans Gille*, och haft sitt sammantråde uti den bekante Gillestugan, som i äldre tider förmenes hetat S:t *Jörans Gillestuga*. Ännu uti Riks-Föreståndaren *Sten Sture* den äldres tid, hade S:t *Georg* här i Riket sitt goda förtroende; ty vid år 1448, lät Riks-Föreståndaren, i Stockholms Stads Stor-Kyrka, inrätta den Helige *Örjans* Altare och Praebend, med dertill hörande rånta, och desutan till Hans åminnelse, förfärdiga den kostbara S:t *Jörans* bild till håst, som der ännu är i behåll *).

VII. CAPITLET.

Om några märkeligare Hus och Palatser samt allmänne Inrättningar på Norre Malm.

I.

Hännes Kgl. Höghet, Prinsessans

SOPHIA ALBERTINAS PALATS.

Grefveliga *Torstensonska* Huset vid Norremalmstorg, under N:o 7 i Quarteret Lejonet, emellan Freds- och Ström-gatorne belägit; hade ännu sitt gammaldags utseende och sitt höga koppartak, på 1750-talet, som det i Grefve *Dahlbergs* Svecie-Verk, Tab. 40, finnes aftagit.

Angående detta Hus, innehåller K. *Carl XI:s* bref af d. 20 Maji 1696, till Stats-Contoiret, att

*) Ibid. p. 95. Den var tillika en erkänsla för vinnaren Seger på Brunkeberg 1471.

Drottning blef upprättadt, och fick namn af *Drottninghuset*. (p. 73).

Den förste Handels-Societeten i Stockholm, skall hafva hetat S:t *Jörans Gille*, och haft sitt sammantråde uti den bekante Gillestugan, som i äldre tider förmenes hetat S:t *Jörans Gillestuga*. Ännu uti Riks-Föreståndaren *Sten Sture* den äldres tid, hade S:t *Georg* här i Riket sitt goda förtroende; ty vid år 1448, lät Riks-Föreståndaren, i Stockholms Stads Stor-Kyrka, inrätta den Helige *Örjans* Altare och Praebend, med dertill hörande rånta, och desutan till Hans åminnelse, förfärdiga den kostbara S:t *Jörans* bild till håst, som der ännu är i behåll *).

VII. CAPITLET.

Om några märkeligare Hus och Palatser samt allmänne Inrättningar på Norre Malm.

I.

Hännes Kgl. Höghet, Prinsessans

SOPHIA ALBERTINAS PALATS.

Grefveliga *Torstensonska* Huset vid Norremalmstorg, under N:o 7 i Quarteret Lejonet, emellan Freds- och Ström-gatorne belägit; hade ännu sitt gammaldags utseende och sitt höga koppartak, på 1750-talet, som det i Grefve *Dahlbergs* Svecie-Verk, Tab. 40, finnes aftagit.

Angående detta Hus, innehåller K. *Carl XI:s* bref af d. 20 Maji 1696, till Stats-Contoiret, att

*) Ibid. p. 95. Den var tillika en erkänsla för vunen Seger på Brunkeberg 1471.

som framledne R. Rådet, Gr. *Anders Torstenssons* hus, strax vid den yttre Norrebron, för Sterbhusgravationer, hemfallit Konungen, och han pröfvat det samma vara tjenligt för Öfver-Ståthållaren, Under-Ståthållaren och Slots-Cantzliet; jämte Kammarherren *Gustaf* och Stallmästaren *Axel Hård*, att bebos; hvarigenom både hushyror kunde besparas, och rummen som Slots-Cantzliet, på Slottet innehade, till andre behof användas; så hade Konungen derom gifvit Öfverståthållaren sådant tillkänna, samt att Slots-Cantzliet kunde komma, nästa *Michaëlis* att ditsflytta; gifvandes Stats-Contoiret deraf del, för att i Staden innehålla hushyrorne, för äfvannämde Ämbetsmän.

Huru detta hus sedan kommit ifrån Kronan, är obekant; men säkert är, att det genom arf, sedermera kommit till R. Rådet Gr. *Thure Bielke*, och att hans Arfvingar såldt det 1764 till Directeuren *Claes Grill*. Grofshandlaren *Hen. Willh. Pail*, gift med en *Grill*, var ägare deraf, då det köptes af Hånnes Kongl. Höghet, Prinsfessan *Sophia Albertina*, d. 24 Febr. 1783, för 40,000 R:dr, att deraf genom tillbyggnad och en förändrad inredning, låta aptera ett hus eller Palats, som med vårdighet och beqvåmlighet, kunde af Hånne bebos.

Strax derefter eller d. 17 Mart. 1783, förordnade Hånnes K. Höghet, genom Öppet Bref, huru med detta hus, borde i en framtid förhållas. Såsom Fadder, till Hans K. H. Hertig *Carl Gustaf*, af Småland, skänktes det, efter Hånnes död, med villkor: 1:o Att hon skulle i sin lifstid bebo denna egendom, och att efter Hånnes död, den aldrig skulle gå i arf; utan tillfalla Hertig *Carl Gustaf*, och efter Honom den äldste manliga Arfvinge, man efter man; utan att af någon få tillmer eller mindre del, söndras eller abalieneras, eller

ler mera, än af en, på samma tid ägas. 2:o Skulle Hertig *Carl Gustaf* dö, utan manliga Arfvingar, tillfaller egendomen den Äldste Svea Rikes Arf-Furste, som näst efter Kron-Prinsen, äger rätt till Kronan. 3:o Om ingen Arf-Furste är, tillfaller egendomen den Äldsta Kron-Prinsessan, som är o-gift; och om ingen är, tillfaller den K. M:t och Kronan, till dels Riket huggas med Arf-Furste eller Prinsessa. 4:o Alla meubler, för Egne medel köpte, begripas icke derunder. 5:o Skulle Prinsessan blifva gift, och af sådan anledning, blifva utrikes vistande, skulle Hon af Kongl. M:t och Kronan återfå köpeskillingen 40,000 R:dr, och sedan icke hafva befattning med detta hus. 6:o Lärer Kongl. M:t beförja om tillbyggnaden vid detta hus, samt 7:o anslå en viss summa till dess underhåll, m. m. Samma dag, d. 17 Mart. 1783, biföll K. M:t 5, 6 och 7 punfterne af hvad Hännes K. H. Prinsessan, i förenämde mätto ästundat, och anslög 1000 R:dr ärligen, till husets underhåll.

Tillbyggnaden af detta hus, ställde K. M:t under Herr R. Rådet och Öfverståthållaren Baron *Carl Sparres* öfverinseende, d. 20 Mart. 1783. Och under samma dag underrättades Stats-Contoiret, att K. M:t ej ville beswåra Stats-medlen, med omkostnaden af Husets tillbyggnad, hvartill andra utvågar voro utfedde och hvarom Stats-Ministern Baron *Liljencrantz* blifvit förståndigad. Tillika befalltes Stats-Contoiret, att efter upprättat förslag, i Staten anslå till gamla husets inredning 3891 R:dr 18 sk. 8 r:st., samt förenämde 1000 R:dr till husets underhållande.

Under Kongl. Architecten *Palmstedts* uppfigt och besörjande, företogs genast byggnaden. Flygeln ifrån Stora huset ned till hörnet af Strömgatan, refs alldeles neder, och lades på pälår och rustverk,

verk, en ny grund, att derå kunna uppföra en emot Kongl. Opera-huset svarande byggnad.

Arbetet fortsattes med den drift, som det anförtrodde Öfverinseendet läfvade. Under H. K. Högghet, Prinsessans vistande i stiftet *Qvedlingburg*, såsom Abdisa derstädes, och Hännas derifrån företagne resa till *Italien*, i början af år 1793, var arbetet så vida hunnit, att Prinsessan vid återkomsten 1794, kunde i detta sitt Palats inflytta.

Om *Portiquen* saknar hvalf, i stället för ett platt tak; om de fyra ganska vackra granit-colonner eller pelare derstädes icke stå på sitt rätta ställe; om Soliditeten i byggnaden, antingen är öfverdrifven eller uracktlåten; om nedre våningen är för låg och bröstvärnet i den öfre för hög, m. m. som en granstkare anmärkt; derom måge bättre kännare dömma; men att *Façaden* af huset, gifver torget ett anseende, som den der uppreste Årestoden äfven fordrat, är hvad hvar och en åskådare torde finna.

Åt Fredsgatan är den gamla porten af sten behållen, mycket hög och ornerad med tvänne i sten uthuggne Familie-vapen, med sine Sköldhållare, Hjelmar och Hjälm-prydnader; af hvilka det ena, är det Grefveliga *Torstensonske*, och det andra, det *De la Gardieske* Friherre-vapnet. Således har detta hus, förmodeligen blifvit byggdt af Riks-Rådet Grefve *Lennart Torstensson*, som var gift, med Friherrinnan *Beata De la Gardie*, R. Rådet Baron *Johan Pontusson De la Gardies* dotter. Grefve *Lennart Torstensson* blef gift 1633 och Grefve 1647; hvaraf skulle kunna slutas, att emedan vapnet är Grefveligt, att huset antingen blifvit byggdt eller reparerat, då dessa vapen ditsattes, emellan 1647 och 1651, på hvilket sistnämde år Grefve

Torstensson afled, d. 7 Apr., och som det förme-
nes, i detta sitt hus.

Frontispricen på sidan åt torget är öfverst firad
med tvänne liggande Lejon, som hålla en, med öp-
pen Furstelig Krona betäckt Sköld, teknad med
Sveriges vapen: tre Kronor.

Uti nedersta våningen, är i hörnet af torget
och Strömgatan, Corps de Garde, för Hånnes K.
Höghets vackt. I första våningen, äro de Konge-
ligt meublerade rummen, för Hånnes K. Höghet;
och i öfre våningen, äro en del af de till Hånnes
Höghets Hof-Stat hörande Damer och Cavallierer,
logerade, såsom Håf-Måstarinna, och Hof-Fröknar;
förste Stallmålaren, Hof-Marskalken, med flere.

Samtelige rummen i huset, utgöra ett antal
af 113, hvaribland halfva eller så kallade *entre*
Soller äro inberäknade; så väl som skafferi, *conditori*
och kök, m. m.

II.

KONGL. OPERA-HUSET.

Det så kallade större *De la Gardieske* huset,
fordom Gr. *Axel Lillje* tillhörigt, vid Norremalms
torg, i Öster belågit, inköptes af Öfverståthållaren
sedan R. Rådet Baron *Carl Sparre*, för en summa
270,000 d:r K:mt; transporterandes sedan köpe-
afhandlingen derom, på K. *Gustaf III*, d. 17 Dec.
1773; och blif korrt derefter, detta hus utfedt,
till ett allmänt *Operahus*; i hvilket ändamål det
förmodeligen blifvit köpt.

Då detta hus eller tomten hvarå det blifvit
byggdt, skänktes af Dr. *Christina* d. 7 Apr. 1651,
till R. R. *Axel Lillje*, beskrifves den i *Donations-*
brevet, liggande uti Norra förstadens Östra del,
vid torget; hållande uti längd och bredd, 1240 $\frac{1}{2}$
kvadrat alnar, så att den tillika med tomten, som
förr

förr var köpt af framledne Herr *Lars Sparre*, och var 2552 $\frac{1}{2}$ kvadrat alnar, gjorde in alles 3793 $\frac{1}{3}$ kvadrat alnar, efter Stads-Ingenieurens afmätning.

Af Öfver-Intendenten Baron *Adelcrantz*s upp-rättades på befallning, ritning och desseiner till fö-renämde byggnad; hvarjämte förslager på kostna-den insändes, d. 15 Decemb. 1774; besligande sig först, efter vederbörandes uppgifter, till 597,897 d:r S:mt, som sedan blef efter förslagernes nogaste granskning betingad och byggnadens förfärdigande, efter entreprenad, fixerad till en summa af 440,000 d:r S:mt, att utbetalas på trenne års tid.

Sedan Stats-Contoiret öfver penninge-tillgån-gen blifvit hördt, och Dets yttrande under d. 14 Febr. 1775 afgifvit; beslöt K. M. att Opera-hufets byggnad, genast skulle företagas, efter approberade desseiner, samt att till arbetets bedrifvande, nys-nämde summa, skulle enligt Stats-Contoirets förslag, komma genom skeende lån, emot Dets förskrifningar, till 6 procents ränta utan afdrag, att upptagas, samt på vissa år och tider, efter repar-tition, till 50,000 d:r S:mt årligen, af Slotts-byggnads-fonden att betalas. Stats-Contoirets förenämde förskrifningar, skulle till Presidenten Baron *Boyer*, disposition attåmnas, (som emot redogörelse hade åtagit sig, att om lånets upptagande besörja), och det på följande terminer, nemligen för år 1775, d:r S:mt 160,000, i fyra lika portioner; för år 1776 en lika summa äfven i 4 afbetalningar och för år 1777, d:r 120,000 i samma mynt uti 3:ne terminer, till 40,000 d:r hvardera gången *).

Sedan K. M. som förbemålt år, låtit på sig transportera köpe-afhandlingen, om *De la Gardie-ska* huset, och ansedt dets upplåtande, till byggnad af ett Opera-hus, såsom ett behageligt tillfälle, att

O 3

kun-

*) K. br. d. 28 Febr. 1775.

kunna i Nåder bidraga, till ett ändamål, hvars framgång R:s Ständer, vid 2:ne Riksdagar, förklarade sig i underdånighet önska, samt till den ändan, icke allenast varit betänkt på utvägar, huru kostnaden till denna Opera-inrättning, måtte af Slottsbyggnads-fonden kunna beförjas; utan ock i sådan affigt, afstådt Dets ägande rätt, till besagde hus och tomt, som efter inlösen, blifver såsom en Rikets egendom att anse; hvilken inlösen K. M. äfven samtyckt att ske af Slottsbyggnads-fonden, på fått som förut, om Operahufets byggnads kostnad, blifvit förordnat, och det till enahanda pris, 270,000 d:r K:mt; så befaltes Stats-Cont. 1:o att till Banken för Dets, i detta hus ägande intekning, af 120,000 d:r K:mt, betala den upplupne räntan, samt den årliga afbetalnings-procenten, uppå Capitalet, räknat ifrån d. 5 Apr. 1774, då detta i förra ägarens tid upptagne lån, för K. M:t räknig, blifvit derstädes omsatt, och intill hvilken dag, all föregående upplupen ränta blifvit afliqviderad; samt att Stats-Contoiret äfven framdeles, betalar den årliga räntan, och uppå Capitalet så mycket, som Banco-stadgarne föreskrifva, 2:o att som Kongl. Maj:t uppå denna handel, Sjelf erlagdt de öfrige 150,000 d:r K:mt; att denna summa återbetala, medelst upplåning af de der till erforderlige medel, emot Dets obligationer, stälde på så lång tid, som fordrades, att af den framdeles inflytande Slotts-byggnads-fonden kunna infrias; nåst efter de förut anbefalte, upplåningar, på samma fond till Opera-byggnaden.

Jämte det K. M. således afhände Sig, all ägande rätt till detta hus och tomt, skulle Opera-huset, då det blef färdigt, efter behörig inventering, emottagas af Slotts-byggnads-Directionen; som hade derefter, att ansvara, för årliga afbetalningarne till

Banken, uppå Dets då ännu återstående Låne-Capital. *).

Denna vackra och kostsamma byggnad, fortfattes sedan med all drift; att icke allenast blifva en prydnad för Hufvud-Staden; en minnes-vård af Öfver-Intendenten Baron *Adelcrantz*; utan ock ett vedermåle, af en stor Konungs alltid betygade nit och kärlek för de fria konsterne, samt Dets goda smak och omsorg, till befrämjande af byggnadskonsten i sitt Rike och sin Hufvud-Stad.

Att Norremalms torg af denna byggnad skulle få ett så mycket värdigare utseende, befalste K. M. att det af Staden derstädes uppbyggde Corps de Garde och Spruthus, skulle nedrifvas och nödiga rum dertill i stället inredas, uti Opera-huset; samt att de vid samma Corps de Garde belågne smärre hus och bodar; äfven borde borttagas, och att till skadestånd för de inkomster, Staden derigenom kunde komma att förlora; en viss summa skulle anordnas, af den fond, som till K. *Gustaf Adolphs* Årestods förfärdigande, var anslagen **); hvilken årestod var utsedd, att få sitt ställe på detta torg.

Efter en snart i 8 år fortsatt byggnad, blef detta Opera-hus 1782 så färdigt och inredt, att det till allmänt skådespels gifvande, kunde öppnas. Deröfver år denna skådepenning projecterad: Baron *Adelcrantz* Brösbild med Nordstjerne Com. Korsett; Öfverskrift: *Carolus Fred. Adelcrantz, Liber Baro. Supremus Praefectus Aedificiorum Regionum.* På frånvända sidan, Façaden af Opera-huset åt Norremalms torg; med legende *Par Fama Labori.* Exerg. *Jussu Regis in honorem Inventoris 1782.*

*) K. bref. till Stats-Cont. d. 15 Jan. 1776.

**) K. M:s bref till Öfverståthållaren d. 20 Maji 1775.

Detta åt Sång-Gudinnorne helgade Tempel; blef derefter invigdt, d. 30 Sept. sistnämde år, med representation af en ny Opera: *Cora och Alonzo*. Det har sedan till Allmänhetens nöje, med bifall och tillfredsställelse blifvit nyttjadt, till uppförande af ferskildte skådespel, masquerader och andra glada tidsfördrif.

Opera-huset är 210 fot långt, 150 fot bredt och 57 fot högt. *Façaden* decorerad med *Colonner* och *Pilastrar* af *Corinthiska* ordningen. Theatren är midt i huset, af 56 fots längd och 48 fots bredd. Å hvarje rad är 21 Loger. Hela Spectaclesalen med Theatren är 82 fot lång och bred.

Ehuru denna Theater-byggnad synes vara ganska stor och rymmelig, för en talrikare samling af Åskådare; har dock en mera allmän rådande smak för Spectacles, för Musiken, dansen och något att skåda och skådas; så upptaget alla platser, att en loflig nyfikenhet icke alltid kunnat tillfredsställas.

Att K. M. gerna unnat Sitt folk, ett så allskat tidsfördrif; ådagalägger des nädiga skrifvelse, af d. 23 Sept. 1783; at Spectaclesne under Des frånvaro och vistande i Italien, skulle bibehållas i des obehindrade lopp, och att Svensk Opera skulle 2:ne gånger i vickan uppföras, på stora Theatren i Opera-huset, samt desutom 1 eller 2 gånger hvar vicka, Fransysk *Comoedie*, på Theatren i gamla bálhhuset.

Utom hvad sjelfva Theatren tillhör, med de flere inredde rum, för Konungens nöje och bekvämlighet; äro ock der åtskillige väningsrum, som blifvit upplätne såsom boställen, åt dem, som antingen haft öfverinseendet, eller någon slags annan tillsyn och befattning med Spectaclesne.

Att Operan blifvit tillägnad Sv. Sång-Gudinnorne, är redan nämt. Dedicationen: Gu.

GUSTAVUS III.

Patriis Musis.

läses på frontispicen uti en sten, omgifven af en förträffelig Sculpture; föreställande 2:ne liggande Lejon, som hafva emellan sig, en Sköld med Sv. Vapen, 3 Kronor, prydd med en K. Krona öfverst.

Man hafver ett litet obetydeligt Kopparstick, som visar façaden af Opera-huset, åt Norremalms torg.

Icke fulla tio år, hade ännu Vitterheten och glädjen, skalde- och thon-konsten, framburit tacksamme offer åt *Gustaf III*, och här firat de dagar, som Historien anteknat, ibland Rikets och Folkets högtider; då fasa och bestörtning, följde i glädjens fotspår, och en ryslig illgärning, ohelgade desse boningar, d. 16 Mart. 1792, tre quart till 12 om natten — — En händelse, som ur verlds-historien och Sveriges Annaler, aldrig kan utplånas, då den åtföljer *Gustafs* minne.

Sorgen öfver en Konungs förlust, som åsted d. 29 påföljande Martii, ville i sitt första utbrott, nederrisva detta Hus, eller åtminstone göra deraf ett annat bruk, än hvartill det blifvit uppbyggdt och bestämt. — Men stormen sackade sig och denna Theater, blef 6 månader derefter, eller d. 1 Nov. 1792 åter öppnad, till nya Skådespel.

Denna för Riket kostsamma inrättning, har blifvit förtrodd åt en ferskild Styrelse, som efter erhållen instruction, hafver att förordna om *Actu-er* och *Actricers* antagande; om *representationerne*; om *rollers* utdelande; om förvarande af de Ope-ror med tillhörande musik, som här af K. Musi-caliske Academien uppföres, samt alla andra thea-terstycken, som här spelas; med det mera som till hushållning och god ordnings bibehållande lända kan.

Enligt ett ferskilt K. Maj:ts nådiga förordnande, af d. 10 Aug. 1775, hafva ock de personer, som höra till denna Kongl. Spectacel-inrättning, fådt sitt privilegerade *forum*, vid Nedre Borgrätten, uti alla rättegångs-ärender.

Man hade väl förut, ifrån flere år tillbaka, någon gång i Hudvudstaden, sedt en Opera uppföras, såsom på Bällhuset, en *Syrinx* och *Arachne*, och äfven af införkrefne Italienare, en *Alessandro* med flere, på Drottningholmske Theatren; men denna inrättning, sådan som den nu är, erkänner dock *Gustaf III*, för dets första Stiftare och Beskyddare i Sverige.

Den 18 Jan. 1773 uppfördes på det gamla och 1793 nederrefne Bällhuset, för första gången, Operan *Thetis* och *Pelle*; författad af Rådman *Welanders*; hvarefter sedan, tid efter annan, af ferskiltte Författare framträdde: *Orpheus* och *Euridice*, *Iphigenie*, *Alcest*, med flere.

Sedan Witterhetens Skyddsgud, som förberört är, icke allenast tillredt Parnassen åt Sång-Gudinnorne, utan ock uppmuntrat och lockat dem, att glade samlas under Hans hågn, att af Hans Skapar-snille, emottaga de af Horom uppgifne ämnen, till flere Theater-styckens utarbetande; hvilka jämte Hans minne, alltid skola hedra deras Författare; så uppträdde på Skådeplattan, en *Birger Jarl*, en *Gustaf Wasa*, *Gustaf Adolph*, *Christina* och *Oden* sjelf, med flere både i våra egne häfder namkunnige och äfven ur fabeltidens mörker framkallade Hjeltar och Hjeltinnor, hvarom Svenska Theatrens Historia, torde framdeles lämna en utförligare underrättelse *).

III.

*) Vid Gr. Höpkens återkomst ifrån utrikes orter, var ingen allmän Theater i Hudvudstaden; men tillskapades genom Hans försorg; och uppfördes i slutet af

III.

OM DRAMATISKE THEATERN.

Att omtala Arsenalen, förbytt till en Skådeplats, lånar man hvad en lekande penna derom skrifvit: Detta så förträffeligen väl belågne hus, uppbyggdes till ett Famille-flott och beboddes af en hög, rik och anfedd Slågt; gick genom behöriga liiquidationer, i måt för skuld, och tillföll Kronan; blef sedan Arsenal; fylldes med dyrbara segermärken, blodiga fanor, tunga harnesk, hjälm, svärd; minnestecken af Hjeltar och namnkunnige Mån; uttömdes sedan och förvandlades till coulissers skapelse-ställe; undervisnings-skolar för dans, fång, lekar och löjen; samt ett depositum för väfslott, pappers-sköldar, siden-harnesk, trå-sablar, m. m. som den theatraliska omständigheten oumgångeligen fordrar; och är nu förändrad, till en verklig *Circus* *).

Denna nya Kongl. Theatern, egentligen ägnad till Dramatiska Skådespelet; blef vid firandet af Konungens födelse-dag, d. 1 Nov. 1793, första gången öppnad och invigd, med en ny Drame, i 3 acter, kallad den *Svartsjuka Neapolitanarn*, och en ny Opera i en act, *Alcides intråde i Verlden* **).

Denna Skådeplats är inrättad uti det gamla Palats, som först uppbyggdes af den store Fält-herren *Jacob De la Gardie*, Grefve till *Leckö* &c. och sedan bebodt af Sonen, Riks-Drotzen Gr.
Ma-

30. och under hela 40-talet af en samlad troupp, under Olthoffs inseende, flere theater-piecer. (Schröderheims Tal d. 24 Julii 1791. K. Witt. Acad. n. H. VI. Del. 178).

*) Stockh. Post. 1793, N:o 93.

***) Svenska Comoedier började i Stockholm, på Kgl. Theatr. att uppföras 1734.

Magnus Gabriel De la Gardie och Hans Gemål *Maria Euphrosina*, K. *Carl Gustafs* Syster, Pfaltz-Grefven *Johan Casimirs* af *Zweybrüchen* Dotter. Ut i de skiften denna Slågtens förmögenhet undergick, genom liquidation och reduction 1680, blef huset *Kronans*, och såsom *Arsenal*, hvartill det anordnades, under Konungarne *Carl XI:s* och *Carl XII:s* segerfamma fälttåg, med många trophéer och minnesmärken af Svenska modet och tapperheten, rikadt.

Denna fasta byggnad med sina fyra torn, är ännu en prydnad, uti fonden, af Stockholms oförljkeliga hamn; i synnerhet sedan den, till sitt yttre utseende, icke undergått någon synnerlig förändring.

Des nya inredning till Theater, skall hedra Directeuren *Schef*, hvilken förut känd såsom stor Machinist vid Kongl. Operan, härigenom äfven ädagalagdt sin skickelighet som Architect. Theatren blott några alnar smalare; men vid pass 14 alnar kortare, än Opera-theatren, beskrifves vara försedd, med allt det fullkomliga konstverk, som uti scenens förvandlingar, gjort Svenska theatrens utmärkte företräde, för de fläste utländske. Den främste eller *Parterre Noble* är tillika med sjelfva *Parterren* liksom *Amphitheatren* försedd med bänkar. *Avant-Scenens* lättaste *Arcade* prydd af en med förgylde Zirater uppfylld bände, uppbares på båda sidor af 2:ne helt förgylte *fascies*. Emellan desse äro öfver hvarandra 2:ne loger, hvilkas framdel prydes af förgylt Bildbuggeri- verk, då sjelfva öppningen, är med rika draperier behängd. I fonden af första raden, är den stora Kongl. logen, med sine gyllne prydnader, uti upphöjt arbete, innuti beklädd med blått damast befatt med guldgaloner och främst behängd med en rik feston af guld.

guldfrans. Öfver denna finnes en mindre Kongl. loge, grillerad.

Första raden innefattar 16, andra 18, och tredje i fonden 7 loger: alla med klåde till sina fåten öfverdragne och med dörr-förhängen försedde. Skranken af alla logerne, äro till det yttre blå målade, med hvita ornament. Sidorne af 3:dje raden, är en läktare, hvars främsta bänk får namn af *troisième*, då bakdelen skall vara *gallerie*. Uppgången till Konungens loge, är genom en uti husets Västtra ända uppförd dubbel stentrappa, och der bredevid finnes, till de höga Personers bekvämlighet, särskildte rum, uti båda sido-tornen. Utom första uppgången äro alla mindre trappor byggde af trä *).

Om detta hus, är vidare förmålt, uti beskrifningen om Arsenalen; i nästföljande Capitel.

IV.

OM GAMLA ARSENALEN.

Det är af Historien nogsamf bekant, huru som Nordens gamla Inbyggare, fullmodde och stridbare, gingo nästan alltid väpnade, både till Tings och Kyrka; huru de på allmänna möten, genom gny och vapenbrak, gäfvö sina tankar tillkänna, och i de längst aflägsne tidevarf, sökte sin åra i blodiga äfventyr; logo åt farorne; föraktade döden och målade sig en himmel, i *Odens* och afledne kämpars samfund. Alltid färdige till strids, ägde de i sina vapen, sin förnämsta egendom. Men sedan federne och lefnadsfättet omsider förändrades och hugen sinåningom väcktes för fridsamme yrken; bortlades vål vapnen i dageligt bruk; men blefvo dock snart återtagne, då eget eller Fosterlandets

*) Extra Posten 1793, N:o 253.

dets försvar, så fordrade. Ännu finnes på flere ställen i landsorterne, gamla fanor i Kyrkorne förvarade, såsom bevis, att ett folk, hårdat i kjöld och frost *), icke var oberedt, att under sin egen fana, möta Rikets fiende. Derom vittna Krönikorne på många ställen: och om Dalkarlarne läser man; att de vid Kyrkorne, samlat Krigsgevår, som i fordna Dalkrigen varit brukade; såsom en myckenhet pilar och bågar, med flere mordiske vapen. Krut och skjutgevår, vore i Dalarne ännu obekante i K. *Gustaf I:s* tid **).

Häraf synes otvunget kunna slutas, att man i från äldste tider tillbaka, haft nödige förråd af vapen samlade, att dermed vid trångande behof, ikläda uppbådade stridsmän, för att freda Rikets gränser och afvisa en fiende, som sökte byte och rof. Man kan således icke föreställa sig, att *Birger Jarl*, då han först låt reza Stockholms torn och murar, att från målarn utestänga ströfvande *Efter* och *Carelare*, förglömt den nödige beväring, som med Hans öfrige försvars-anstalter, var oundgängelig.

Oläkra tider; opåliteliga grannar; inkräktning och vinnings-lusten; regerings och årelystnaden; som alldrig sakna krigsorfaker, slägtehat, ägg och misfämja emellan högdragne och sjelfsväldige Furstar; med hundrade andra skäl; gjorde i påföljande Secler, en lika omtanke och försigtighet, alltid lika nödvändig.

Således förmåla Häfderne, att i *Erik* af Pomerns tid, skytt- och skytte-tyg, brukades vid belägringen af Stockholms Slott 1435; som då innehades af Danske Commendanten *Eric Nilsen* ***);

att

*) Gens durata gelu, gens insuperabilis armis.

***) Hülpher om Kopparbergs län, p. 376.

****) Witt. Ac. nya Hand. IV, Del. p. 333, p. 62.

att *Carl Knutsfon* då han 1452 tågade med sin Krigshår åt Skåne, hade ett Fält-Artillerie af ungefär 20 kårrebössor, med pulver och stenar, som allt fördes från Sverige på slådar; att *Sten Sture* i Brunkebergs-slaget 1471, emellan Honom och *Christian I*, nyttjade både stora och små canoner; att försvarsvapen i K. *Gustaf I:s* tid, bestodo i sköld, hjälm, brynja och harnesk, m. m. samt anfalls- eller skade-vapen, af lans eller glafven, svård, värjor, huggpampar, båge, pil och kolfvar; hvaraf en stor myckenhet fördes med i fält; pål-yxor, spjut, strids-hamrar, m. m. utom skottvapen, som sedan krutet i Sverige, ganska tidigt i 15:de Seculo, blifvit kändt *), småningom kommit i bruk; såsom bysfor, föglare, cartover, serpentiner, med flere slags skytt och gevår.

Om Svenska vapen-förrådet i senare tider, kan man någorlunda döma, af Flottans bestyckning 1567, som på 70 större och mindre skepp, hade 1319 koppar- och 1145 järn-stycken, sedan man först omkring 1460 hos oss börjat, att bruka canoner till sjös, och att *Erich XIV:s* hela artillerie, efter *Fourniers* uppgift, steg till 8000 piecer; af hvilka större delen voro af koppar **). Ehuru detta antal synes öfverdrifvet, då summan på alla koppar och järn-skytt, uti hela Riket, nåst efter K. *Johan III:s* fränfålle, besteg sig till 1432 koppar-stycken och 2027 järn-stycken ***); vittnar dock denna *Fourniers* uppgift, att K. *Erichs* artillerie, varit i det stånd, att det förtjent utländningars uppmärksamhet.

All den bevåring som tillhörde Kronan, förvarades på Slotten öfver hela Riket: harnesken
uti

*) Ibid. p. 316.

**) Witt. Acad. nya Hand. IV. D. p. 180—202.

***) Ibid. III. Del. p. 265.

uti rustkamrarne; men vårjorne, (hvarunder då förstods, alla slags skjutgevår, bågar, hillebårdar, spetsar, som kallades *öfver-vårjor*, samt sidogevår och svärd, som hade namn af *under-vårjor*), i det lilla Arkliet, som hade sin egen Arklie-måstare; lika som store Arkliet, hvarunder skyttet hörde *).

Att lilla *Arkliet* eller *Arsenalen* i Stockholm, varit på Slottet, ifrån äldste tider, då det var besäft, allt intill 16:de århundradet, inhämtas få vål, af de i Kammar-Archivo varande arklie- och rustkammar-räkenskaper; som af Riks-Archivi Handlingar; der ofta förekommer, *Arkliet på Stockholms Slott*; *Konungens Rustkammare*, och flere slags vapen som derifrån blefvo aflämnade.

Sedan Stockholm på en bedrägelig dagtingan, öfverlämnades 1520 åt Tyrannen, och han vid sin återresa till *Köpenhamn*, förordnad *Diedrich Slagheck* eller *Slaghök* kallad, till Ståthållare i Stockholm; blef menigheten befald, att på Slottet uppå bära sina vapen, harnesk och vårjor; emedan sådant skedde i *god åkt ***). Hvilket äfven synes bestyrka, att vapen-förrådet, förvarades inom bor-gen.

Efter det upprättade inventarium å Stockholms Slott 1521, voro der efterskrefne bysfor: 6 halfva slanger af Danmark, item på Kernan 1 half kartuve, item 5 halfva slanger, som Herr *Sten* lät stöpa och 3 halfva kartuger, med kamrar och 3:ne järnslanger med kamrar. Item en Dansk falkonette af järn.

På den östra mur på Slottet.

It. 2 små falkenetter och 1 falkenette med kamrar.

*) Ibid. p. 221, 230.

**) Ibid. IV. Del. p. 93.

På den Norre mur.

It. 15 skårpentiner.

På den Västra mur.

It. 5 skårpentiner och 1 falkenette med kammer.

På det gamla Slott.

Item 10 skårpentiner.

I Smede-gården

It. 16 skårpentiner. Ther ligga ock obeslagne 3 falkenettter af koppar och 24 skårpentiner *).

Gottfried i sitt Invent. Sv. säger att Kronan af 2:ne grufvor hade 1050 skeppund koppar, hvilket var orsaken att man i Sverige hade så många Canoner, och att deras antal steg öfver 8000, hvilket han anser så mycket troligare, som endast på Stockholms Slott, stodo 400 grofva Canoner; med tillägning att man i Sverige kunde gjuta så många man ville, efter man hade metall nog **).

När *Whitelock* 1654 besåg Stockholms Slott, berättar han sig der hafva sedt uti ett rum, öfver och under-gevår för 10,000 man fotfolk, och uti ett annat rum, 5000 dito, för Cavalleri, äfven som en myckenhet estandarer, till ett antal af 800, som blifvit tagne från Sveriges fiender, hvaribland var en, som *Gustaf Adolph* tagit i egen hög Person och en annan som *Wrangel* tagit ifrån Churfursten af Saxen. Uti större Arsenalen, sades vara gevår för 50,000 man. Uti en annan stor sal visades den håst uppstoppad, på hvilken *K. Gustaf Adolph* blifvit skuten; äfven som Hans blodiga fjortta ***); den Jouvel Han burit vid sin Kröning, samt en hop rika svård och byten.

Instruktionen för Architecten *la Vallée*, af d. 3 Junii 1658, angår märkvärdiga reparationer och
2 Bandet. P nya

*) Utdrag af Stockh. Tänkebok, i Perigsk. Samlingar.

) *Gottfried* Inv. Sv. Franc. am Main 1632, folio, p. 19. *) Se beskr. om *Fredrichs Hof*,

nya indelningar på K. Slottet; och hvad här i synnerhet anmärkes, ett nytt Residens och Tyghus på Södermalm *); som dock aldrig kom till någon verkställighet.

Riks-Cantzleren Gref *Axel Oxenstierna* tyckes hafva gifvit det första förslaget, till en ordentelig Arsenals-inrättning i Stockholm, då han uti ett Memorial, daterat *Franckfurt am Main* d. 8 October 1633 anförer, att honom fyntes nödigt, att i Stockholm på en beqväm ort, anten å *Blasius-holmen*, vid stranden, eller på *Skeppsholmen*, bygges trenne ståtelige, långa, breda och höga tyghus; ett till *Skepps-stycken*, ett till *Fält-Artilleriet*, och ett till de stycken som vundne åro, m. m.

Om detta förslag gifvit anledning till den stenhusbyggnad, som under namn af *Amiralitets-* och *Tyghus*, befans några år derefter på *Blasie-holmen*, vet man icke; men det är vist att samma stenhus, blef år 1647 d. 27 Mart. af Drott. *Christina* förårat, tillika med tomten, till då varande General-Majoren *Hans Wachtmeister*, hvarifrån det genom Dotter-arf, är kommit till *Ferfske* slåkten.

Sedermera skall Drott. *Christinas* lusthus, vid *S:t Jacobs Kyrka*, (hvarest Kongl. Landtmåteri-Contoiret nu är), blifvit till *Tyghus* inredt, åtminstone var *K. Arsenalen* der, innan och till des det nu varande *Gr. Magn. Gabriel De la Gardies* hus dertill inrättades.

Detta lät Riks Marsken Grefve *Jacob De la Gardie* uppbygga, sedan han af Drottning *Christina* 1647 d. 23 Julii fått tomten till skånks. Donations-brevet innehåller att han för långlige, hulde, tappre, anseelige och råtttrådige tjänster gafs och föruntas, den Östra delen af *Kronones Stall*, Öster om *Norremalms torget*, samt den grund och tomt, som

*) Tryckt i *Stiermans Pol. och Commerce-Handlingar*.

som är emellan den Västra delen af bette stall och intill berörde Östra del; så vål som den grund, som bemålte stall med sin fulla längd och bredd, allt ifrån stora gatan, neder till sjön, är byggdt uppå; och skulle vållbemålte Grefve *Jacob De la Gardie*, hans hus-Fru och Arfvingar, hafva mackt och tillstånd, att tilltråda och i possession taga berörde Östra del af stallet och des's grund, tillika med hosliggande tomt och plats emellan den och den Västra del af stallet, så inart ett annat stall till K. M:ts hästar, på en annan ort uppbyggdt och så vida färdigt är, att hästarne deri lättas kunna, och sedan, så stallet, som tomten, oqvält njuta, bebygga och behålla, som annat sitt vålfångne arf och aplinge-gods &c. Här af inhämtas att Kronans stall varit Öster och Väster om Arsenals-platsen, och sjelfva den platsen eller tomten, stallgård. (Wittinghs samling).

Byggnaden efter den tidens smak, lysande och kossam, kallades i äldre tider *Makalös*.

Att Grefve *Jacob* sålt detta sitt makalösa hus till Kronan, och att Sonen Grefve *Magnus*, återfått det samma genom byte, beviser K. brefvet af år 1653 d. 30 Sept.

Nu förblef denna egendom *De la Gardieske* Familjen tillhörig, flere år bortåt.

Emedlertid och i synnerhet under K. *Carl XI:s* minorennetet förhades af Regeringen åtskillige förslager, till en rymmeligare och förbättrad Arsenals-inrättning.

Hvad man i Dr. *Christinas* tid redan projecterat, om en Arsenals-byggnad på Ladugårdslandet, der Amiralitets Brygg- och Baak-huset (nu Kronobageriet) står, förnyades uti Senaten 1661, uti Krigs-Collegii berättelse om des's Administration, d. 20 Nov. 1662, och ytterligare d. 19 Julii 1667.

Vid denna tid tycktes ock Valdemars-ön (nu K. Djurgården) vara en beqväm ort, för den Kongl. Arsenalen, hvarom den K. Regeringens betänkan- de afgick d. 26 Sept. 1666, till Krigs-Collegium, Öfverståthållaren och särdeles till *la Vallée*, om des- sein dertill. (Råds-Protoc. p. 301). Till Krigs-Col- legium afgick K. M:ts bref, under d. 20 Dec. 1673, om tropheernes transporterande till Ladugår- den, ifrån det gamla och förfallne Tyghuset; och ville K. M. draga förforg om Ladugårdens repare- rande. (Regist. i R. Arch. f. 733). År 1677 hemställte Krigs-Collegium till K. M:ts godfinnan- de om nya Arsenalens förfärdigande, eller om den gamla skulle repareras; åren 1678 och 1679, på- mintes ytterligare om 10,000 dir. S:ant, till Arse- nals-byggnaden, efter Tyghuset vore så förfallit, att det vidare icke kunde understodjas.

Arsenalens fick ej någon beqvämlig plats, förr än vid K. *Carl XI:s* reduction, då Gr. *Magni Gabr. De la Gardies* hus, blef å nyo Kronan till- hörigt, och har allt sedan varit en K. Arsenal. Re- ductions-handlingarne torde bäst utreda frågan om åtkomsten. Uti K. br. till Krigs-Collegium af d. 16 Junii 1689 anbefaltes Collegium att ju förr, ju håldre, draga förforg, att Konungens rustkamma- re blef transporterad i det huset vid S:t Jacob som K. tillfallit efter R. R. och Riks-Drotzet Gr. *Magnus Gabr. De la Gardie*. (Regist. 1689 f. 383 v.)

År 1690 d. 21 Oct. afgick K. M:ts bref till Stats-Cont. om nödige medel, till den nya Arse- nals inredning. Häruppå gjordes åtskillige förän- dringar, så innan som utanpå huset, hvadan dels äldste utseende, som i Gr. *Dahlbergs* Sv. Antiq. och Hod. Tab. 39, 40 finnes aftagit, blef något förändrat.

Sedan är ock efter hand, tomten mycket utvidgad, i synnerhet, åt *Sjö*-sidan, hvarest nu för tiden är, en tämmeligen stor och beqväm lastplats.

År 1691 d. 14 Julii skedde K. M:ts befallning, till Öfverste-Marskalken Gr. *Joh. Gabriel Stenbock*, att de till Arsenalen hörande saker och tyg, skulle flyttas ifrån Lusthuset vid S:t *Jacobs* Kyrka, till det nya tyghuset och der i sin ordning upplättas.

Härtill får nu ytterligare läggas, att detta hus år 1688, blef någorlunda i stånd fatt, att nyttjas till Öfverståthållare-boställe *); men blef derefter, som bemålt är till Arsenal inredt. Då borrtogs alla eldstäder och skorstenar; likaledes balconnerne öfver ingångarne, både åt trågården och *Sjö*-sidan. Taket blef sedan på 1740-talet såsom boställigt, nedtagit och lägre gjort, samt med järn i stället för kopparplåtar försedt; men tornen blefvo oförändrade **).

Detta hus skall vara byggdt på 18,000 pålar, som kostat 1 R:dr stycket ***). Gården har åt *Sjö*-sidan i senare tider blifvit mycket utfylt, till en rymlig lastage-plats, i fonden af Stockholms oförliknelige hamn.

Utom de vapen och trophéer, som i Arsenalsrummen förvarades, såsom vedermålen af fordna Svea Konungars och deras Hårars tapperhet; såg man ock, då gården var instängd, derstädes ett förråd af större och mindre uppstaplade kulor. Sedan stora Operahuset, här bredevid, å *Västra* sidan, i K. *Gustaf III:s* tid, blef färdigt; anlades ifrån

P 3

Norre-

*) Öfverståthållare - Ämbetets skrivelser till K. M. i Kongl. Kiks-Archivo.

**) C. R. Berchs handskrefne samlingar.

***) Palmköld af Sigismund Hoffmanns Regenten Sahl. Leipzig 1702, p. 175.

Norremalms torg, en strandgata, nedanför Arsenalen till Blasic-holmen.

K. M:t beviljade d. 8 Sept. 1775, att det öfver-skott 3313 d:r, 6 ö. K:m:t af de till Arsenal-takets, så väl som rummens reparation anslagne medel, skulle få användas, till nya Arsenalns broens i sländ såttande, Rustkammare-rummen och en del af Krigs-Collegii hufets reparation.

Mera ånn i hundrade år, hade detta gamla och väl belägne hus, varit Arsenal, då efter Salig Enke-Drottningens, *Lovisa Ulricas* död, Hånnes med mycken kostnad för Riket, inredde och till en stor del nybyggde Vinter-Palats *Fredrichs-Hof*, dertill anordnades; och Arsenalen åter, d. 1 Nov. 1793 till en så kallad Dramatisk Theater invigdes.

En del af Arsenalns-förråderne på *Fredrichs-Hof*, af gevår och andra Krigsbehof, transporterades 1796, till ett af Kronans Magazinshus på Skeppsholmen, förut nyttjat till Spannemåls-upplag; hvar emot nedre våningen på *Fredrichs-Hof* inreddes till Spannemåls-Magazin; hvarom mera angående Arsenalen derstädes.

Sedan man i det föregående nämt om flere förslag, till en Arsenalns-byggnad, bör här visserligen icke förglömmas, de makalösa desseiner, som Grefve *Nicod. Tesfin*, af egen drift, dertill författadt. De böra skådas för att kunna bedömmas; men då de aldrig blifvit graverade, tror man sig dock göra kännare af *Gr. Tesfins* arbeten, en angenäm tjänst, att härjämte helt och hållit bifoga, den beskrifning deröfver, som han sjelf tillsändt Konung *Carl XII* *); för att deraf om denna dessein kunna inhämta, en någorlunda, fast icke fullständig underrättelse. Under stora faciat-ritningen läses:

Idea

*) Bevåget meddelt af Öfverst. Gen. Adjut. och Gouvern. Grefve Nils Cronstedt.

Idea Augustissimi Trophaeorum Palatii, quod Holmiae hortum Regium inter et aquae sinum extrui potest, prout facie meridionali portum Subjectum Regiamque e regione sitam spectat, in quo ingens illa exuviarum multitudo seu locupletissimus fortitudinis Regiae testis victoriarumque praemia et indicia com- modo ordine explicari et tanquam in templo virtutis et Gloriae in Patriae honorem Regumque aeternas laudes Immortalitati consecrari queant.

Här följer sjelfva beskrifningen, innehållande äfven åtskillige historiska upplysningar, till ämnet hörande.

Stormågtigste Konung.

Allernådigste Herre!

Såsom E. K. M:ts Arsenal, är uti sig sjelf en tämmelig vanskapelig byggnad, dereft uppå Faciaterne emellan tornen, intet en gång fönstren svara öfver hvarandra, ja dereft taket består af fyra våningar och sjelfva huset allenast af två, och delsförutan denna byggnad dageligen blir mer och mer banfällig, dels igenom den myckenhet af buckter uppå taket, dels igenom rötan som hela taklaget redan är försvagat af, så att det i längden synes vara underkastat en oundvikelig ruin; så emedan igenom de senare store Svenska Konungars stadigt tappre och glorieuse Actioner, en för hela världen otrolig myckenhet af allehanda Trophéer är samlat; ja så att utaf stycken och fyrmörfare, allena redan finnes öfver 1300 uti förråd, och fanor och Standarer öfver 3000; ty synes en sådan skatt väl förtjena, ett annat fodral, om jag så får kalla det, än att vara så illa rangerat och beblandat med en hoper gevåhr och andra saker, som mera höra till en Magazin och Garde-meuble, än uti

en slik byggnad, som bör vara snarare som ett Palais de la Gloire eller ett Trophée-hus confidererat. Situation af placen, enår hånnes K. M:ts Riks Enke-Drottningens stallgård derunder begripes (der ett för vagnshåstar, öfver allt kan finnas lågenhet) är så fördelactig, så väl i anseende af Slottet och nya bron, som hela skieppsleden, så att uti hela Staden och malmarne ej finnes någon bättre lågenhet, i det att enår en bred gata så väl låmbnas emellan Salig Gr. *Axel Wachtmeisters*, som salig Gr. *Axel Lillies* hus, behåller ändå placen 275 alnars längd och 130 alnars bredd, hvarest ock eldsfaran mindre synes vara att befruckta, ån någorstådes; Ty har jag nu en tid bortåt använt allt det råderum mig har varit möjligt, att föreställa des structure, så väl uti planer som faciater och Profiler; uti desseiner af mera ån 3 alnars längd och 6 quarters högd, med dertill hörande particulariteter i stort, hvarvid jag har använt all den möda, flit och estude, som ett slikt så stort verk synes kräfva; men som slike desseiner erfordra en otrolig tid och möda och aldeles skulle fördärfvas, i fall man dem uti lika hvad stort paqvät böja mände, och desutan intet skulle vara mig svårare, ån att intet sjelf så vara deras uttydare; dereft jag intet i verden högre önskar, ån efter åtskillige oundgängelige svårigheter, ibland hvilka jag den förnämsta råknar, uti så många år hafva saknat min Allernådigste Konung, att ändå till det minsta en gång hafva att hugna mig af de förmåner och villkor, att så göra hos E. M:t min allerunderdånigste uppvaekning, som skulle vara mig en otrolig glädje och hugnad; men som jag intet vet, hvad jag i detta fall kan flattera mig af, har jag icke desto mindre funnit, min underdåniga plickt vara, att emedlertid der afgöra denna korrtta följande Beskrifning, an-
gä-

gående förberörde Trophée-hus; ehuruväl jag intet är så okunnig, att dragas med de tankar, att tillståndet nu just skulle vara att tåla effectuerande af slikt project. Men när jag oförgripeligen befinner de medel som derute uppbårs, eller ock hvad framdeles igenom satisfactions-penningar, med Guds hjälp kan vara att förmoda, då torde E. K. M:t sjelf, dertill finna lättare utväg, än andra torde sig föreställa; och vid all händelse, att allt skulle hafva anstånd, (dereft ändå uti Eders K. M:ts fränvarelse intet vårck med sårdeles nöje drifvas kan), så har jag allenast projecterat detta utur en underdånig zele och devotion, jämbväl i de tankar, att nu många faker, af myckenhet utaf Tigerhudar, Pantzerskjortor, curazerade Håstar och Karlar jämte Sköldar, Sablar, Kograr och Pflitsbogar, samt hvarjehanda främmande och rare gevåhr, torde kunna samblas, som i sådant fall kunde tjena till en öfvermåttan stor prydnad och elljest intet kanfke reflecteras uppå. Uti de gamla Romares tid, var det alltid brukeligt, att Segraren sånde till Rom, som den yppersta Residencen allt det som utaf kostbare faker kunde eröftras, emedan de alltid höllo för anständig, som Cicero förmåler: victoriae esse multa Romam deportare, quae ornamento urbi esse possent; såsom en allmän moder utaf allt folk; men som jag icke bör bruka ett så vidiöftigt företal, så vill jag nu allenast så korrt som sig göra låter, skrifa till sjelfva vårckets beskrifning.

Såsom uti bågge hörnen af de förberörde 2:ne gator, och den långa gatan som skiljer K. M:t trågård och det projecterade Trophée-hus, äro årnade 2:ne stora fyrkantige torn, som sedan öfverst formera åttkanter med en egen art mycket bizarre kuppler uppå, och utaf hvilka torn, hvardera sida innehåller 42 alnars bredd; så blir emellan bågge

dessa torn åndalångs gatan en byggnad af 191 alnars längd och 26 alnars bredd, jämte 2:ne andra flike flyglar åt sjön af vid pass 90 alnars längd, nemligen vid bågge sid-gatorne, dereft sedan en terrasse af 4 alnars högd bornerar planen emellan bågge dessa flyglarne och således lämbnar åt Slottet och sjöfarten en öppen veie af hela placen och alla 3 invändige sidor; främst uppå denna Terrassen åro årnade 4 Kongl. statuer till håst, nemligen af de 3:ne högstfal. och gloirvyrdigste i åminnelse Konungar, K. *Gustaf Adolph*, K. *Carl Gustaf*, K. *Carl XI.* och E. K. M:ts egen, hvilka hvardera borde vara af Bronze, 9 alnar. höga, förutan piedestalerne.

På det dessa 4 statuer Equestres, så mycket mera må kunna skönjas ifrån alla sidor; så åro de tre förbemålte byggningar emellan Tornen förestålte åndalångs stora gatan, med 23 höga öppna Arcader af en rustique order, af hvilka åfven väl 10 st. continuera vid hvardera sid-gatan ånda åt sjön. Såsom förbemålte fyrkanter åro 42 alnar breda och bygnaderne som uppå 2:ne sidor stå deremot, åro allenast 26 alnar breda, så ger det anledning vid alla 3 gator, 7 alnar ifrån sjelfva bygnaderne, att föreställa vissa järngaller-verk, igenom hvilka hvar och en kan se, förbemålte K. Statuer, jämvål alla stycken och fyrmörfare, utan att komma innom galler-verken; dereft man således och så väl ifrån Slottet, som ifrån sjön, kan se alt det folk och vagnar som passera på andra sidan om gatorne. Desse 3:ne merbemålte bygnader åro nederst innan till fördelte med idel portiqver af vid pass 150 coloner ihop, af hvilka portiqver de medlersta och bredaste tjena till igenomgång, och sid-portiqverne att rangera styckena ånda långst ut; hvarest öfver alt igenom inscriptioner kan expri-
me-

meras, hvarest de äro tagne; och 2:ne andra ra-
 der af mindre stycken, kommo att ligga på bågge
 sidor, utan för bygnaderne, nemligen den ena ra-
 den vid gallerverks-sidorne och den andra kring
 gården; nederst vid Terrassen emellan Kongl. sta-
 tuërne till håft, komma de största stycken att lig-
 ga, så att uppå detta fåttet öfver 1600 stycken
 låre kunna placeras, förutan fyrmörfare, af hvil-
 ka de största komma att entourera 2:ne Basiner
 midt uppå placen, hvilka finnes nödige, så väl för
 eldsfara, som sjelfva prydnaden, derest vatnet låt-
 teligen ifrån E. K. M. trågård dit ledas kan; be-
 målte sidegångar, derest styckena ligga, blifva bor-
 nerade med nicher och statuër utaf de tappreste
 mån, som hafva lefvat i verlden; hvilka blifva 12
 till antalet, och äfven så många curasserare med
 stora sköldar, stå uppå bågge sidor af ingången till
 tornen och trapporne, som komma ytterst uti båg-
 ge flyglarne. Vid de medlersta 3:ne arcader, af
 de 23 som finnas vid långa gatan, stå 4 statuër
 som representera de 4 Verldens delar och in åt
 gården 4 bundne Slafvar, på det fåttet, som de
 Antike hafva förestålt Sarmaterne. Denne undre
 våning som består, af idel öppne arcader och por-
 tiqver, är vid pass 13 alnar hög, hvaruppå sedan
 finnes uphögd en stor Dorique order af halfva co-
 lonner, emellan hvilka finnes dubbla fönster öfver
 hvarandra, och de nedersta med frontespicer. Den-
 na orden har alltid blifvit hållen för måst Marti-
 alsk, emedan der inga små ornamenten inflyta, ja
 så att sjelfva colonnerne, i allt fall kunna muras
 af tegel, för att fly bekostnaden. Denna andra
 våning består af 3:ne stora hvålfda Gallerier, af
 20 alnars bredd innan till och 28 alnars högd,
 och är det medlersta emellan bågge Tornen allena
 19¹/₂ alns långd. Uppå hvardera sidan äro 23 fön-
 ster

ster såmmelig höga, dubbelt öfver hvarandra, som gör i det ena rummet allena 92 fönster; desse dubbla fönster äro skilde åndalångs Galleriet med 3:ne alnars breda Balconer uppå hvardera sida, som ge anledning så väl noga att betrackta färskildt den öfra raden af fanor och Standarer, som äro öfver bemänte Balconer, som de andre alla kunna betracktas af dem som gå i sjelfva Gallerierne. Emellan fönstren nedre uppå gålfvet, äro uppå hvardera sidan 6 piedestaler af allehanda Harnesk ihopfatte, uppå hvilka komma till att stå curasserade Håstar och Karlar, jämte en Curaser uppå hvardera sidan af piedestalerne; sedan äro der andra lika många Trophées d'Armes ihopfatte af Curaser, Pantzer-sjorter, Cascker &c., och emellan hvar Trophée d'Armes och Curasserat Håst, är årnat en Groupe af Curasserare, som källa en sköld emellan sig, hvar på öfverst står en annan Curasserare, och slike grupper blifva 12 st. uppå hvardera sidan af långa Galleriet. De bågge Sid-Gallerierne blifva nästan uppå samma sättet, för utan att de föga äro öfver 70 alnar långa. Åndan af desse Galleriet blifva bornerade af en öppen arcade, utaf $7\frac{1}{2}$ alna bredd och 15 alnars högd, öfver hvilken det Svenska Vapnet hålles af 2:ne Renoméer och uppå bågge sidorne äro 2:ne Pilastrer af en composit order, med allehanda Gevähr ornerade, och uti listen finnes alla de differente sorter af Cronor och Kranzar, som uti Romares tid meddeltes åt de triumpherande. Sidorne af fönstren jämte hvalfvet är årnat med allehanda Antiqve Gevähr och Trophéer att orneras, som uppå en gul botten, med guld kunde roferas. Vid hvardera åndan af Galleriernes hvalf, finnes i stort målat, en Triumph, par exempel uppå ett ställe: Alexandri triumph, derest Mars uppå ena sidan och Hercules uppå den an-

andra, sitta uppå idel vapen, och entourerade af fanor och estandarer. Igenom förstbemålta öppne Arcader af 15 alnars högd, ser man in uti det i begynnelsen berörde fyrkantige torn, som inuti äro ättkantige, och nederst allenast 3 steg öfver gatan, innehållande 60 alnar i en högd inuti. Desse bägge torn äro destinerade till 2:ne stora runda Celinders, af hvilka en kommer, att ståendes, midt uti hvardera torn, hvilka äro 45 alnar höga och nederst vid pafs 16 alnar breda. Desse Celinders äro entourerade med idel fanor, öfver 300 uti antalet uppå hvardera, och kan man emellan desse fanor gå öfverst upp uti Celinderne och af alla ses. Emedan den våg i högden upp emot spetsen, blir både smälare och brantare; så alluderar det uppå den svårighet man finner, ju mer man kommer att nalkas Gloiren och Immortaliteten, af hvilka en Statue kommer att sitta, uppå en rund ornerad Piedestal, öfverst uppå Celinderne. Bröstvärn omkring Celinderne, bakom hvilken uppgången är, finnes ornerat med en svite af krigsactioner och batailler, med guld uppå gul botten rosferade, i lika måtto festoner af Lauriers, jämte alla de antique målade trophéer, som tjena till nedersta understöd, af ofta bemålta Celinders. Härvid är ock att observera, att midt uti dessa Celinders, går en särskilt liten rund trappa ånda opp. Desse stora machiner undfå sitt ljus och dag, intet allenast af de 15 alnars höga Arcaderne ifrån bägge Gallerierne; utan ock ifrån 2:ne lika höga fönster vid gatorne och sedan af 8 tåmmelig stora fönster uti hvardera Cappel. Emellan dessa 4 arcader, komma 4 stora Nicher, med stora Statuér uti hvar, som representera Les forces d'Hercule. De halfva Colonnerne deremellan kunna af Pistoler och Gevär i hopslättas, det öfriga blifver allt med

Fanor och Standarder utzirat. I hörnen af berrål-
te fyrkantige torn och innantill åttkantige, komma
runda trappor som gå ånda upp i byggnaden. På
det nu b:te Celinders intet uti öfre Gallerierne upp
på en gång må synas, så finnes uti de 15 alnars
Arcaderne tafts-täckten, hvilka lika som för en
Theater uppdragas. Uppå desse täcken åro igenom
tafter af åtskillige färgor, förestålt en Piramide,
som betyder Magnificencen, och öfverst en Urne,
som år Alegorique uppå den aska, som i gamla
tider, efter de afledne Hjeltar samlades. Nederst
synes Svenska Vapnet, med 2:ne Renoméer, Tro-
phéer, Standarder och Fanor omkring, och litet
högre upp uti en Oval, finnes K. *Gustaf Adolph*
Bröstbeläte, med en hoper andra zirater kring.
Främsta delen af bägge Flyglarne emot sjön, för-
mera af andra och 3:dje våningens högd en por-
tique af fyra colonner, med en frontespice uppå.
Bak om bägge dessa portiquer åro de tvånne trap-
porne som föra till Gallerierne, så väl som åt vå-
ningen uti taket, hvilken blir 6 alnar hög och 12
alnar bred och får sitt ljus genom fönstren emel-
lan dubbla taken. Dessa 2:ne öfre Gallerier, som
i hop bestå af vid pass 300 alnars längd, kunde or-
neras med allehanda curieusiteter af främmande Ge-
vär och Tigerhudar, m. m. Och som de samma,
tvifvels utan nu lättare ån någonsin kunna samlas,
så har jag intet kunnat förbigå, det samma nu här
med, uti underdånighet att påminna. Denna be-
målte våning blifver, öfver de medlersta 5 fönstren,
af medlersta faciaten upphögd och öfver de 6 ne-
dre halfva Colonnerne ornerat med en Order af
Cariatider, som de gamla hafva inventerat utaf Quid-
folken som fördes uti tråldomen. Uti denna be-
len kunde de kostbaraste fakterne förvaras. Öfver
desse 5 fönster kommer åfven väl en Frontespice

som är större än de utaf bägge flyglarne; öfverst uppå hvilka Svecia Triumphans kommer att sitta, och i lika måtto Gothia och Vandalia uppå de andra bägge frontespicerne, komma äfven väl emellan en hoper trophéer att sitta. Hvad frontespicerne komma inuti att orneras med, jämväl alla de trophéer, Inscriptioner, Medallioner, m. m. som äro årnade, uti en upphöjning, som kommer öfver Doriqve-Orden, som det skulle falla allt för vidlöftigt att tala om; ty gås det nu förbi. Samma art Cariatider, som komma midt öfver faciaten, äro ock förestälte vid åttkanterne utaf tornen, och uppå de delar af fyrkanterne, som skjuta ut, stå uppå en Ballustrade i hvardera hörnen, stora statüer af Heros och Amazoner, hvilkas sednares härkomst, äfvenväl detta Konunga-Rike tillågnas. Sjelfva det öfversta utaf tornen består af en artig bögning, som uti desseinen gör en god effect, och är såsom en skölper betäckt. Öfverst uppå hvardera är en art af Bomber som spricka. Detta är hvad man någorlunda skrifteligen, om dessa desseiner kan gifva tillkänna. Gud gifve! det kunde ske munteligen, då jag är försäkrad att desseinerne skulle gifva mera nöje; emedlertid lefver jag uti den underdåniga tillsörsicht, att den intentionen, som jag utaf eget dref för K. M:ts tjenst conciperat, alldrig lår vinna annan, än en nådig interpretation; hvarmed jag in till min dödsstund framhårdar

Stormågtigste Konungs

Allernådigste Herres

N. Tersin.

LANDTMÅTERI-CONTOIRET.

Det i Riket inrättade Landtmäteriet, förmodligen omkring 1603, då *Buraeus* fick Konungens befallning, att såsom Riks-*Architect* och *General Mathematicus*, besörja om landets afmätning; begynte aldraförst 1630 att till K. Räkninge-Kammaren ingifva Chartor, öfver Byarnes åker och äng, i hvarje landsort. Äldre Hemmans-Chartor finnes ej vid Contoiret.

Efter *Buravi* afgång, besörjdes Landtmäteriet af Inspectorer, som tillika voro Landtmätare i Upland, och någon viss tid på året reste in till Stockholm, att emottaga och registrera, de till Räkninge-Kammaren insände Chartor, ifrån Landtmätarne i hvarje ort. Härvid förblef det väl i 40 år.

Då Baron *Carl Gripenhjelm* förordnades till General-Directeur, öfver Sv. Landtmäteriet, d. 23 Oct. 1683, utverkade han ock, hos Konungen, att han fick rum i ett särskildt hus, vid Kungs-trågårdens, dit Contoiret, från Riks-Kammar-Collegium flyttades, för bättre utrymme skull; då detta såsom ett Hufvudverk, blef försedt, med en ständig Inspector, och efter hand med flere nödige betjenter, och kallades från den tiden: *Kongl. Landtmåteri-Contoiret*. För Landtmätarne utfärdades 1688, en ny och fullständigare Instruction. Samma år d. 19 Dec. fick Directören öfver Landtmäteriet *Carl Gripenhjelm*, hvilken förut haft sitt rum på Slottet, anvisning på rum för sig och sina underhafvande, i för detta *De la Gardieske* huset vid St: *Jacob*, nemligen den öfre fyrkanten i tredje våningen som vetter åt sjön, samt 3 à 4 närmaste logementerne derutmed, jämte den aldra öfversta altanen. (K. br. i Regist. f. 863).

Genom Baron *Gripenhjelm*s nitiske föranstaltande, förfärdigades vål Chartor öfver flere Sv. Provincer; men de fingo efter en antagen princip, att deras publicerande, kunde till Rikets skada, gagna en fiende; icke i hans tid utgifvas. Han afled till fagnad, för detta verk, d. 12 Sept. 1694.

Efter *Transköld*, som förestod Contoiret några år, förordnades *Gunno Eurelius*, till Direct. 1699. Han adlades under namn af *Dahlsfierna* och fick Öfver-Directeurs namn och värdighet.

En Charta öfver Sverige utgafs i *Paris* 1705, af *De l'Isle*, efter Baron *Gripenhjelm*s ritning, som förmentes vara till afcopierande utpracticerad från Landtm. Contoiret, genom någon tillställning, af Franska här varande Ambassadeuren, *Comte D'Avaux*, som bodde nära Contoiret och dertill nyttjade gran-skapet. Undersökningar derom, fästade blott en obevislig misstanke, på Vaktmästaren vid Contoiret.

Under påstående mätningar i Sveriges Tyska Provincer, afled *Dahlsfierna* 1709. Efter honom blef Inspectoren *Jacob Hagman* Öfver-Directeur. Han Adlades 1720 och kallade sig *Nordencrantz*. Under hans tid utkom en ny Landtmåteri-Instruction, d. 20 Apr. 1725. Han afled d. 1 Mart. 1747.

Med Landtmäteriet förenades justeringen af mått, mål och vigt, sedan alnen, tunnans och pundet, ofta blifvit förändrade, till mycken osäkerhet, i allmänna rörelsen. Krigs-Rådet *Stjernhielm* blef först förordnad till General-Directeur deröfver. En förordning utkom till ordnings stadgande derutinnan 1665, sedan han fastställt alnen till en viss längd och delt en Svensk fot i decimaler; uträknat målkårilens dryghet, i cubiska tum, efter foten, samt utfökt ett medium, för den allmänna vigten, som blef stadgad till en viss tyngd och kallades

lades *visuallie* eller svår vigt, till skillnad emellan lätt eller utskjeppnings-vigten, m. m. Men under okunnige Inspectorer, som besfridde justeringen, förföll detta verket åter i oreda; då Inspect. vid Landtmåteri-Cont. *Jacob Faggot*, 1735 förordnades, att tillika hafva öfverstyrelsen öfver justeringen, som under hans insende, af Landtmåtarne i hvarje landsort, skulle verkställas.

På R:s Ständers tillstyrkande, om de Geographiske Chartornes utgifvande af Landun. Contoiret, öfver landsorterne i hela Riket; utlägs till detta behof 3000 d:r S:mt, och utfärdades d. 11 Febr. 1735 K. M:ts privilegium derå; jämte förbud att införa Svenska Chartor, som voro efterstuckne utomlands. Sedan den tiden har Chartan öfver Mälarn utkommit 1739, ehuru något felaktig, af tillit, på de gamlas utfatte polhöjder, för *Arboga*, *Köping* och flere orter: Chartor öfver *Upland* och *Vestmanland* graverades af *Bjurman* 1742. Öfver *Södermanland* af *Geringius* 1743; och sist öfver *Nerike* 1745. En lång tid derefter utkom Chartan öfver *Skåne*. Dessutom äro följande utgifne af Contoirets betjente: En liten *Charta öfver Sverige*, med tabell öfver miltalet, emellan hvar Stad; En öfver *Finnska viken*; 2:ne våg Chartor öfver *Sverige* och *Finland*; En öfver *Stockholms belägenhet*; En öfver *Svea och Götha Riken*, med *Finland* och *Norrland*, som utkom 1747. En fullständigare kunde Contoiret då icke utgifva, innan gränforne i Öster och Väster voro afgjorde; emedlertid hade denna fädt en anseelig förbättring, i anseende till *de l'Isles*, som efter *Gripenhielms* ritning 40 år förut var utkommen.

✓ År 1747 blef Inspectoren *Jac. Faggot* Öfver-Directeur, och samma år tillförordnandes, en mättings-Commission i Finland, som fick en särskild

Directeur, *Ol. Ehrenström*; efter hvilkens fränfälle, *Ephraim Otto Runeberg*, intog hans ställe.

Den stora nytta som Landtmäteriet medförde, i afseende på Fäderneslandets beskrifning och kändedom, uppodlingar, forskifts-delningar, Hemmansklyfningar, nybyggens anläggande, Skogs-afvittringar, m. m., hör icke egentligen hit. Rikens Ständer som insågo förmånerne af detta nyttiga verk, tillstyrkte 1756, en tillökning i Landtmäteri-Staten, af 60 Landtmätare i Sverige och 40 i Finland. Då vidtogs ock ferskilde utvägar till ägodelning och Storskiftes tvisters skyndesammare afgörande; med flere författningar, till både Landthushållningens och Svenska Geographiens befrämjande: hvarom en utförligare beskrifning kan inhämtas af Öfver-Directeuren *Faggots* tvänne hållne tal, i K. Vett. Acad. 1747 och 1760; innehållande Historien om Svenska Landtmäteriet och Geographien.

Directeuren öfver Landtm. i Finland *Eric Wetterstedt*, sedan af *Wetterstedt*, blef år 1777 d. 6 Junii, Öfver-Direct. vid Landtmäterie-Contoiret, samt 1779 Kammar-Råd, och 1794 Landshöfding öfver Upsala Lån; allt med bibehållande af Öfver-Directeurs Åmbetet öfver Landtmäteriet i Riket.

Under K. *Gustaf III:s* Eriks-gata till Finland 1775, inhämtade Han, af de Chartor, Directeuren af *Wetterstedt*, i underdånighet aflåmnade; att hela *Finland*, sedan sjöar, berg, odugeliga mäsflar och onyttig mark, afgädt, innehöll något öfver 1261 qvadrat mil; fördelt i 4 Lån. Till detta landets upphjelpande, vidtogs i anledning deraf, Finlands nya fördelning, i 6 Lån; hvilkas gränse-skillnader då tillika utflakades.

Ifrån Landtmäterie-Contoiret hafva sedermera följande Chartor blifvit utgifne:

1:o Öfver den uppgångne Riks-gränfen emellan Sverige och Norrige, trenne Chartor af *Marelius*, Öfver-Inspector vid Contoiret, hvilka finnas bifogade hans beskrifning, i K. Vett. Acad. Handlingar, om denna förrättning.

2:o Öfver sjön *Venern*, författad af *N. Marelius*, 1773.

3:o Öfver belågenheten af de sjöar och strömmar, hvilka till Segelfartens inrättande, emellan *Götheborg* och *Norrköping* eller *Söderköping*, äro tjenande; författad vid Contoiret af *Marelius* 1774.

4:o Öfver Södra delen af *Sverige*, tillägnad *K. Gustaf III*, af *Marelius*; graverad af *Bergqvist* 1778.

5:o Öfver *Öster-Göthland* och *Linköpings* Höfdinge-döme, utgifven af *Marelius* 1779, stucken af *Bergqvist*.

6:o Öfver *Elsborgs* och *Venersborgs* Höfdinge-döme 1781, graverad af *Bergqvist*.

7:o Öfver *Vernland* och *Carlstads* Höfdinge-döme 1783, graverad af *Akrel*.

8:o Öfver *Finska viken*, med deromkring belågne provincier; författad i Landtmäterie-Contoiret 1788, stucken af *Åkerland*; och med flere orters utfattande sedermera tillökt. På denna Charta är gränfen emellan Sverige och Ryksland utmärkt, både efter freden som slöts i Åbo 1743, och efter Nystadska freden, som slöts 1721.

9:o Öfver *Cronobergs* och *Blekinges* Höfdinge-döme 1788; som förmodeligen i anseende till erforderlige rättelser, ännu icke blifvit allmänt utgifven.

10:o Öfver *Åland*, med en del af Svenska och Finska skären, samt postvägen emellan Sverige och Finland; under Kammar-Rådet och Öfver-Direct. af *Wetterstedts* inseende, författad i Conto-

ret 1789. Ritad af C. Beckman och graverad af Åkerland.

Hvad nu K. Landtmåtere-Contoirets hus angår; så finnes dels forntida utseende aftagit, i Gr. *Dahlbergs Suecia Ant. et Hodierna*. Det berättas att Drott. *Christina* här haft sitt Lusthus, der hon ofta med nöje vistats; hvilket ock i anseende till dens belägenhet snart lagt inn i Kungsträdgården, tyckes låta mycket fannolikt.

Huset nyttjades sedan som Arsenal, innan *De la Gardieske* huset reducerades, och till Arsenal inreddes. Koppartaket derå borttogs, och huset uppfördes en våning högre 1755. Den öfre våningen har sedan varit nyttjad, till boställe för Öfver-Directeuren vid verket.

VI.

KUNGS-TRÅGÅRDEN.

Kungs-Trågården vid S:t *Jacob*, omtalas i Rikets äldre Handlingar. Den har, vid Näckeström och foten af Brunkeberg belägen, hvarken varit af det utrymme eller anseende i början, som den sedermera, tid efter annan blifvit. Konungen hade 1430 sin kålgård på Norremalm, der nu Kungs-Trågården är; hvilken nämnes uti ett gåfvobref af d. 20 Decemb. 1430 *). En stor del af S:t *Jacobs* Kyrkogård, lades dertill 1454, då Konung *Carl Knutsson*, gaf *Jacobs* församling vederlag, uti en del af S:t *Jörans* Capellgård och tomt, till begravningsplats **).

De förändringar dermed sedan skedd, voro förmodligen icke af mycken betydighet. De svåra öden, som under oroliga tider, drabbade Norremalm, då Kyrkorne raserades, och till och med

Q 3

min.

*) Dalins S. R. H. III. Del. p. 175.

***) Bång de Monte Brunconis, p. 73.

ret 1789. Ritad af C. Beckman och graverad af Åkerland.

Hvad nu K. Landtmåtere-Contoirets hus angår; så finnes dels forntida utseende aftagit, i Gr. *Dahlbergs Suecia Ant. et Hodierna*. Det berättas att Drott. *Christina* här haft sitt Lusthus, der hon ofta med nöje vistats; hvilket ock i anseende till dens belägenhet snart lagt inn i Kungsträdgården, tyckes låta mycket fannolikt.

Huset nyttjades sedan som Arsenal, innan *De la Gardieske* huset reducerades, och till Arsenal inreddes. Koppartaket derå borttogs, och huset uppfördes en våning högre 1755. Den öfre våningen har sedan varit nyttjad, till boställe för Öfver-Directeuren vid verket.

VI.

KUNGS-TRÅGÅRDEN.

Kungs-Trågården vid S:t *Jacob*, omtalas i Rikets äldre Handlingar. Den har, vid Näckeström och foten af Brunkeberg belägen, hvarken varit af det utrymme eller anseende i början, som den sedermera, tid efter annan blifvit. Konungen hade 1430 sin kålgård på Norremalm, der nu Kungs-Trågården är; hvilken nämnes uti ett gåfvobref af d. 20 Decemb. 1430 *). En stor del af S:t *Jacobs* Kyrkogård, lades dertill 1454, då Konung *Carl Knutsson*, gaf *Jacobs* församling vederlag, uti en del af S:t *Jörans* Capellgård och tomt, till begravningsplats **).

De förändringar dermed sedan skedd, voro förmodligen icke af mycken betydhet. De svåra öden, som under oroliga tider, drabbade Norremalm, då Kyrkorne raserades, och till och med

Q 3

min.

*) Dalins S. R. H. III. Del. p. 175.

***) Bång de Monte Brunconis, p. 73.

mindre kojor afröjdes; gifva icke anledning, att göra sig något flort begrepp, om denna trågårdens tillväxt eller grönskande tillstånd.

I Konung *Gustaf I:s* tid, blef en *Hans Frieze* efterskrefven, att sätta alla Konungens trågårdar i stånd, och att om vintern väfva linne och dräll, för Drottningen. Fullmagten var daterad d. 1 Aug. 1545 *).

Konung *Erich XIV*, uprättade ett på Latin författadt contract, daterat *Kungsbro* d. 14 Dec. 1565, med en Fransos *Jean Allard*, om en trågårdens anläggande på Norremalm, som innom ett år skulle vara färdig, till allehanda uppräknade rara Utländske trån och örters växt; hvilka för en gifven och utfatt summa, skulle utifrån införskaffas. Den tillärnade trågården, skulle blifva 150 fot i längden och 100 fot bred. Sedan trågården således blifvit inrättad, skulle han med flit och trohet så sköta den; att han alla årstider till K:s behof, kunde aflämna allehanda slags goda fruckter och grönfaker. Om han brast i sine ingångne förbindelser, skulle han jämte annat straff, ersätta de 2000 d:r som han till inköpande af utländske trån skulle bekomma, m. m.

Konung *Johan III*. uppdrog och öfverlämnade, denne *Johan Allard*, den Kryddegård, som han hade begynt upprätta på Norremalm, för 4000 mark örtiger; dock undantagande ett stycke, som han ville hafva sig förbehållit, Sunnan till i samma trågård, som höll uti bredden, på Norra sidan, Öster ut intill sjön 217 alnar, längden på Västra sidan 284 alnar; och skulle han med sådane bested, behålla samma kryddgård; att han skulle plantera den, med allahanda trån och krydder, efter det sätt, som den obligation förmåler, honom uti K. *Erichs* tid förestått var. Hvar ock så kunde
hån-

*) Dalin I. c. p. 408.

hända, att Konungen framdeles ville hafva kryddgården igån; då skulle förbemålte *Johan*, vara förpliktad, den åt Konungen och ingen annan, upplåta och sälja, för det värde, som den då kunde göra skål före: förbjudandes vederbörande, att göra *Allard* häremot något hinder eller förfång. (K. Johans Ö. Br. Dalarhamn d. 2 Jul. 1573).

Af en berättelse, bland R:s-Archivi Handlingar, om trågårdens på Norremalm, med desl längd, bredd och lägenhet, författad d. 21 Apr. 1612, inhämtas, att den uti sin längd, var 50 och uti sin bredd 30 famnar. Deruti var då bärande påron-trån 24, åpletrån 24 och plommon-trån 20 ft., nyfatte Kyllébårstrån 12, item några hylletrån uti Öfler vrån; item vid kryddfångarne, vinbårs- och rosenbuskar. — Sjelfva gården beskrifves vidare vara, ifrån trågårdshalchen, ned till hörnet vid porten, till 12 famnar, sedan ifrån för:de port-hörn, ned åt sjön, uti sin längd 16 famnar; derifrån upp till trågårdens, Sunnan till vid sjön, uti bredd 14 famnar. Dertill en liten sjötomt, med en deruppå byggd liten sjöbod *).

I handlingarne finnes sålom något märkeligt antecknat, att 1616, skickades Meloner till Enkedrottningen *Christina*, K. *Gustaf Adolfs* Moder, som voro växte i Kungstrågårdens.

Konung *Gustaf Adolph* förordnade en Trågård-Måstare 1619, öfver sina trågårdar på Norremalm och Lustholmen, så väl som på Slottet och Altanerne. Han skulle årligen vinlägga sig, så väl med allehanda slags nya trån, både af ympar och kårnor, såsom ock örter och fruckt, både till plaisir och till Konungens taffel och kök **). En *Gabri-*

Q 4

bri-

*) Meddelt af Pr. Wittingh.

**) Regist. 1619.

bril König var 1629 Konungens Gartner, eller Trågårds-Måflare.

Att denna trågård, under K. *Gustaf Adolphus* Utrikes vistande, samt åfven i Drott. *Christinas* tid, saknat den tillsyn, som vederbörande ålegat, tyckes kunna inhämtas, af den beskrifning der öfver, som *Whitelock* gör i sin dagbok 1654. Kungstrågården i Stockholm, fåger han, var af 6 eller 7 acres vidd, omgifven med ett träplank och afdelt i gångar, som större delen voro gröne, och illa häldne. Få blommor vore der, att se, och större delen af dem, mindre rare tulipaner. På sidorne voro Alléer af almtrån; men inga frugt-trån.

Att det till en del, i sjelfva Kungstrågården belägne Kongl. Landtmåteri-Contoïret, i sin början varit byggdt till ett Lusthus, der Drottning *Christina* skall tillbragt flere roliga och nögda stunder; är en allmänt trodd berättelse, ehuru den med handlingar och vittnesbörder, här icke kan bestyrkas.

I Konung *Carl XI:s* tid, då gamla Trågårds-Intendenten *J. Härleman* hade uppsigt öfver Trågården, fick den ett mera stådat utseende. Öfver-Ståthållaren Gr. *Gyllenstierna*, hemstälte väl, på *Härlemans* anhållan, om K. icke skulle täckas bestå en ny port, till ingången af K. M:s Lusttrågård, som skulle komma att kosta 160 d:r S:mt; men Konungen svarade derpå, d. 15 Sept. 1691, att dermed kunde hafvas anstånd, till fram bättre; emedan då, så många andra byggnader förchades.

Uti samma K:s aflätne bref, till Dets Stats-Contoïr, af d. 17 Martii 1693, förmåles, att Trågårds-Inspectoren *Härleman*, gifvit tillkänna, huru som uti Lustegården vid *S:t Jacob*, icke något lött och friskt vatten voro att tillgå, hvarmed allehan-

da rara växter och trån, kunde vattnas; utan måste det samma, icke utan stort arbete, med folk och hästar, annorstådes ifrån blifva hämtat; gifvandes derjämte till remedierande deraf, det förslaget vid handen: att som Tråsket, hvarifrån slikt vatten hämtas, och vore belågit ifrån Lustgården 1500 alnar; och sommaren förut blifvit till en Sjö upp-dåmt, af Magistraten, i mening att leda det samma till åtskillige gårdar der omkring; man förden-skull derifrån, kunde till Lustgården beqvåmligen leda sådant sött och genom Solen tempererad t mjukt vatten; sårdeles efter tråsket ligger 10 alnar högre än saltsjön; hvarigenom icke allenast mycken tid och arbete kunde besparas, som uppgår, genom vattnets hämtande; utan ock, samma vatten tjena, till ett nyttigt ornament i trågården; emedan deraf kunde formeras åtskillige språng och vattukonster. Och som K. Maj:t till detta förslag, hade samtyckt; kommandes ett och annat som till des verkställande erfordrades, med pump-stockar, vattukonst basiners inrättande samt arbets-penningar och nödige materialiers inköp, att kosta 1792 D:r S:mt; så skulle Stats-Contoiret samma summa, 1792 D:r, till besagde behof, uti det påföljande årets stat uppföra.

Att denna inrättning gådt i verkställighet 1694, derom finnes tillförlätelige underrättelser, så väl af handlingarne angående Kronans gamla Reparebahns utläggande till tomter, sedan vattnet i Tråsk-sjön, för vattukonstens skull, icke blef tillräckeligt för de å Reparebahnan inrättade Verkhus och Färgerier; som ock af en dervid bifogad Charta. — Intendent. *Joh. Hårleman* i des affordrade yttrande, förmåler: att Tråsk-sjön, väl vore till störstedelen igenvåxt af gråsd; men skulle kunna upp-rånas, samt det tillflytande vattnet höft och vår,

till större behof, än vattukonsten fordrade, innehållas och uppdämmas; — att rör- och trumbron, som 1694 ifrån Tråsket blifvit lagd, var proportionerad efter vattu-behofvet för Trågården, utan att vara prejudicerlig för någre publicque Verks anläggande; skolandes Staden af Tråsk-fjön, verkeli-gen betjena sig, till de vid Roslags-tullen inrättade diverse Karp-dammar. Å den bifogade Char-tan utmärkes vattukonst-röret och trumbron till Kungs-trågården, utmed kvarteren Sparfven, Sumpen och Villman, o. s. v. Af Stadens räkenskaper för år 1698, finnes att en hålldam vid Tråsket då blifvit på Stadens kostnad, i förenämde ändamål anlagd. Trumbron förbåttrades 1725, och vattenkonsten blef reparerad 1745, med en kostnad af 2011 D:r S:mt. En Gardeskarl, benämnd *Örn*, hade de följande åren 20 D:r S:mt, årlig vedergällning, för bevakningen af vattenkonst-verket *); som 1767 nedlades. Vid södra träskporten, är ännu en gård, som kallas, *Vattukonst-gården*, till minne af denna inrättning.

Vattukonsten var midt i Trågården; men ett vattusprång, som leddes från träsket, kunde icke sprida mycket uppfriskande ångor, till deras väl-luft, som här sökte att få andas frisk luft.

I vattukonstens ställe, anlades en grön plan, der K. *Fredrich I:s* bröstbild i marmor, omgifven af blomster-vaser, någon tid, gaf Trågården en verkelig prydnad. Inscriptionen af denna vackra bildstod, är väl intagen i 1:sta Delen p. 179; men ofullständig, och bör lyda sålunda:

En.

Orbis Arctoi. Fredericum I.

Pacis.

Legis.

*) Stockholms Stads räkenskaper.

Libertatis.

Statorem.

In. marmore. vultus.

In. Vultu. Rex.

In. Rege. Heros.

An. Magis. Dextre. Exprimitur.

Men att återkomma till *Hårleman*, som redan förut mycket bidragit till Trågårdens fågring; så blef han 1699 utskickad, till Frankrike och Holland, att inkaffa ett godt Orangerie: och i K. *Carl XII:s* första Regements-år, kom Trågården fullkomligen i stånd. Ännu ser man der fyra stora Vaser, gjutne af järn, med samma Konungs Chifoser å ena sidan och Sveriges Vapen å den andra, samt i öfre randen, Konungens namn och titel.

De fyra stora Castanie-trån, som der ännu florera, skola vara satte i K. *Fredrichs* tid, då detta slags trä, först blifvit planteradt, i Rikets kallare klimat.

Utseendet af Trågården, finnes i Grefve *Dahlbergs* Verk, uti tvånne kopparskick, ifrån den tiden förvaradt.

Till ett Blomsterhus och Orangeries uppbyggande derstädes, gillade K. Maj:t, den uppgifvesseinen, och beviljade äfven dertill den erforderlige summan 20,764 D:r K:mt, den 27 Julii 1762; hvarom Öfver-Ståthållaren Bar. *Lantingshausen* sedan lät besörja; tillika med stenvurens uppdragande, omkring Trågården och järnportarnes försärdigande; hvarom Öfver-Ståthållaren *Rosenhane* 100 år förut eller 1662 påmint; men äfven då, likasom 1691, för selande medel, blifvit uppskudit.

År 1764 approberades väl ritningen til Trågårdsmåstare-bostället, med de dertill upprättade kostnads-förslag, bestigande sig till 20,000 D:r S:mt; men

men medlens anordnande kunde Stats-Verket då icke medgifva; emedlertid fullbordades trågårdsmuren och kostnaden bestriddes, med de influtne medel för förfälde platser vid Kungs-trågården. (K. br. d. 15 Maji 1764).

Af nyfsnämde tomter eller platser, hade R. Rådet Grefve *Löwenhielm* inköpt ett tomtstycke, midt emot K. Landtmåteri-Contoires hus, och derå uppfördt en stallbyggnad; som Ingenieuren *Olof Gerdes* sedan inlöste, och erhöll d. 7 Martii 1770, Konungens tillstånd, att inreda till vänings-rum, dock utan ändring på högden.

Häf-Marskalken Baron *DeGeer*, fick K:s tillstånd d. 21 Maji 1774, att uppföra sin vid Kungs-trågården, på Västra sidan belägne åbyggnad, bestående i en vacker Salon, med utsigt i Trågården, till 2 à 3 alnar högre, ån honom i Upplåtelse-brefvet, var medgifvit, med förbehåll att taket, som kom att luta åt Trågården, alltid förses med behörige tak-rännor, till undvikande af takdropp i Trågården.

År 1796 fick denna Kongl. Lusttrågård, ett nytt utseende och inrättning, att göra den mera öppen, både för Solens strålar och de uppfriskande vindar. En del större och skuggrika trån, tillika med der varande bosquéer, afstöjdes; staketet kring Orangeriet borttogs, stenvuren omkring Östra sidan af Trågården, gjordes lågre; gröna fält eller pelouser anlades; orangeri-växterne bortflyttades och huset inreddes till en Dans-sal, eller så kallad Vauxhal, till förmån för Lif-Gardets Barnhus, der ock sedan vårdshushållning blifvit tillåten. De små ingångar och portar, på Östra och Västra sidan, igånmurades, och Trågården blef då endast tillgängelig genom portarne på Norra och Södra sidan; hvilket dock 1799, i så måtto ändrades, att

att lilla porten å Västra sidan åter öppnades, då den stora porten på Södra sidan, hölls tillsluten.

Trågårdens innehåller efter *Tillaci Charta* 450 alnar i längden, och der den då bredast var, omkring 180 alnar. Den har till dess utrymme och areale innehåll, vid jämnförelsen, af föregående beskrifningar, så i anseende till Näckströms igångfyllande, lilla trågårdsgatans öppnande, och flere förfälde platser; undergått många förändringar.

Öfver-ämbetsrådet som af ålder tillhört Öfverståthållaren, uppdrogs, d. 11 Sept. 1795, Ståthållaren på Stockholms Slott; men uti brefvet till Öfverståthållaren Baron *von Essen*, d. 24 Dec. 1795, ålades Han att deröfver hafva uppteende; att skick och ordning i öfta nämnde trågård måtte i äckt tagas, vid förefallande promenader, festiviteter och andra folk-samlingar, under hvad namn som hållst, och i Kongl. brefvet d. 21 Julii 1796, entledigades Ståthållaren på Stockholms Slott, i alla delar, ifrån det honom uppdragne ämbetsrådet och disposition öfver Kungstrågårdens; som till Öfverståthållaren åter öfverlämnades.

VII.

STYCKGJUTERIET I STOCKHOLM.

Att i Stockholm varit Styckgjuteri på 1430-talet: och att Staden då hade både Krut och Canoner, har blifvit tydeligen ådagaladt *); och ehuru Stockholms Stads Bylle-Gjutare, Måster *Tönjes* (Antonius) 1520 emottog af Slotts-Fogden *C. Kuse*, på Fru *Christinas* vågnar, 25 skepp:d dana-arfs koppar, till de bysfor, han skulle göra; år dock icke att förmoda, att Kronan då saknat egne Bylle-gjutare.

Gi-

*) Murberg i Vitt, A. H. IV. Del. p. 62.

Gilius Pakett tjente redan i *K. Gustaf I:s* tid, för Bysslegjutare, och fick af *Erich XIV*, en Arklie-Mästare fullmagt. Det var förmodeligen han, som i förflånade Konungs tid, gjort de omtalte Apollarne, som sköto sten från half femte till 10 tumns diameter. Om denna gjutare finnes icke anteknad, att han var en utländsk förslagsmakare; men vål att han utläfvat förfärdiga ett konsligt fyrverk, hvarmed ett halft skepp:d Krut i sänder, uti en form, skulle kunna kastas in uti en fiendtelig stad eller läger; hvilket ej skulle antändas, förr än det träffade det åsystade målet; att han 1565 af 10 marker tak-koppar, förfärdigat en slag-kula, af en half famns längd, som fylles med 5 marker Krut, för att försökas på S:t Clarae gårde, (ett vanligt ställe den tiden, för proffskjutning), hvilket försök förmenes svårligen hafva kunnat lyckats; att han 1573, ingådt en öfverenskommelse med *K. Johan*, att på samfalte 4 år, gjuta årligen 1500 skeppund rå Koppar, och sedan leverera lika många skepp:d godt och oförfalkat bysslegods, uti gode, faste och varaktige gutne skytt, stora och små, utan tillåtning, hvilket icke bättre lærer hafva blifvit verkstådt, än en del andra hans konst-stycken; hvarigenom han förut en gång, skall ådragit sig den förebräelsen af Konung *Erich XIV*, att han låfvade mer, än han i verket höll.

Vid ett skepp:d rå och luttrad Koppars gjutning till stycken, brukades Engelskt tenn $1\frac{1}{2}$ Lispund, eller gammalt Tenn 1 Lisp:d 15 markar; till 1 skepp:d Klockgods, som omgjöts till skytt, rå Koppar 2 skepp:d, utan något Tenn; men till vaske-Koppar, skedde ingen tillsättning, efter deruti, förut kommit Tenn och den samma redan var bysslegods. Afgången vid gjutningarne, var ef-

ter en föreskrefven ordning, utflakad och bestämmd *).

Af all skyttet som gjöts, ifrån Konung *Gustaf I:s* tid, såsom murbräckor, slanger, falkoner, pottungar eller potthundar, med flere slag, var dubbel *Cartog* den störste och svåraste, till dets K. *Johan III.* låt 1584 uti Stockholm gjuta 2 fyrdubbla notslangor af Koppar, af 75 skepp:ds vigt hvardera, hvartill kulans tyngd, åtminstone utgjort 5 lispund, ock kan hånda ännu mera **). Om 2:ne petarders gjutning af 45 skålpund Krut hvardera, gafs befallning d. 9 Maji 1601.

Ehuru Byssegjutningen kom tid efter annan i gång, på flere ställen i Riket; förfärdigades dock det måsta deraf i Stockholm; och då Gjuteriet på Norremalm ofta nämnes i Kronans äldre räkenskaper, samt förut blifvit målt, om *Sten Stures* rustkammare, i Bylle-gjutare-gården, på Brunkeberg; förekommer det troligt, att Styckgjuteriet ifrån äldste tider, varit på samma ställe, som det ännu är, fast det fädt ett annat utseende, tillökte byggnader och förbättrade inrättningar.

Om Stamsfaderen för *Meyerska* Slåkten, som allt sedan 1640, Son efter Far, med namnet hedrat sin konst; berättas att han, från Tyskland hitflyttat, på 16 åra-hundradet, och varit den förste som fatt härvarande gjuteri i behörig ordning, och af egne medel uppbyggdt de hus, som inrättningen fordrade.

Gerhard Meyer, Kongl. Styckgjutare, hade med *Maria von der Linde* 8 barn, och dödde 1664. V
Sonen *Joh. Meyer*, efterträdde Fadren 1666 och allid 1679. Hans Enka, *Maria Köpken*, trädde sedan i Ägterskap, med *Mich. Bader* ifrån *Vill-*
na

*) Adlersparre, i Vitt. A. H. III. D. p. 263.

**) Ibid. p. 239.

na i Lithauen, som blef Styckgjutare 1684 och dödde 1693. *Gerhard*, förenämde *Johans* Son, blef sedan Styckgjutare 1695; men affomnade 1710. Hans enka en *Kammecker*, förestod sedan verket och vårdade moderligen 11 barn, i 18 år; hvar efter Directeur: och Styckgjutaren, Ridd. af V. O. *Gerhard Meijer*, som var född i Stockholm d. 1. Aug. 1704, emottog Gjuteriet 1728.

Genom honom inkom den i *Geneve* uppfundne nya konsten, att utan kärnslång förfärdiga helgutte och borrarde Canoner.

Om hans öfrige arbeten, utom styckegjutningen, bör här så mycket håldre något nämnas, som de höra till Stockholms Stads Historia.

Inseendet och förbättringen af Stockholms Stads Brandredskap, blef honom anförtrodd 1730; och ifrån den tiden har man icke behöft införskrifva Sprutor ifrån England och Holland.

Af honom äro de rika Groupper af Krigstrophéer gutne, som finnes öfver hvardera af de stora Colonner, af yttre façaden, på Södra sidan, samt Medaillonerne, på Västtra sidan, af K. Slottet; likaledes den stora Emblemen, af de fyra Evangelisterne, hvilken understöder Predikstolen i K. Slotts-Capellet, alla af bly förfärdigade.

Af Metall eller Bronze, har han efter *Bouchard*s modell gutit, K. *Carl XII:s*, K. *Fredrich I:s* och Konung *Adolph Friedrichs* Bröstbilder. År 1752 blef honom uppdragit, att gjuta de Genier, som uppbåra lycktorne, i Kgl. Slotts-trapporne; med flere prydnader. Hans största arbeten äro dock, K. *Gustaf I:s* och K. *Gustaf Adolfs* Årestoder; den förre på Ridd. och Adelsens bekostnad guten, 1770, d. 28 Apr., och den sednare, till Håst, på Rikets bekostnad, d. 23 Junii 1779; hvarvid blifvit anmärkt, att den så kallade plinten eller foten,

är guten på en gång, och i ett stycke, med sjelfva statuën; hvilket någon gjutare förut, ej skall vågat göra.

*Meyer*ska släktens bibehållande, vid det af Stamfadren *G. Meyer*, på egen bekostnad ifrån första begynnelsen upprättade Metall-Stryckgjuteri; grundar sig icke allenast på Kongl. M:ts försäkran, d. 22 Dec. 1721, för Stryckjutaren *Gerhard Meyers* Enka, *Cat. Kamecker*, som efter Mannens död, verket förestådt; utan ock på följande K. Resolutioner och Stadsfästelser, d. 8 Junii 1641; Privilegierna, d. 30 Junii 1655; Confirmat. d. 31 Jul. 1666; d. 10 Apr. 1674; d. 21 Apr. 1680; d. 17 Sept. 1684; d. 16 Jan. 1693; d. 4 Jan. 1695, och d. 28 Jan. 1720, som alla ytterligare confirmeras uti K. *Fredrich I:s* Privilegier, af d. 20 Apr. 1730.

År 1752 beslöto R:s Ständer, att det af *Meyers* Förfäder uppbyggde och sedermera påkostade Gjuteri-huset, skulle inlösas, för att dervid, på Kronans kostnad, låta göra de inrättningar, som nödige voro. Af Rikets medel ville *Meyer* ej draga någon vinst; han begärde och emottog endast hälften, af egendomens rätta värde, enligt K. brefvet till K. Krigs-Collegium, af d. 6 Julii 1752.

Sedan Direct. *Meyer* i 44 år förestådt detta verk, begärde han 1772, att derifrån entledigas, och fick då äfven sin äldste Son *Gerhard Meyer*, till efterträdare. Efter 80 års lefnad, afled Fadren d. 11 Nov. 1784, och begrofs i *Meyer*ska grafven i S:t Clarae Kyrka; der denna släktens Epitaphium finnes, till höger om Choret, med Stamfadrens Medaillon öfverst, och denna omskrift, som hans Efterkommände följt, såsom ett godt och troget råd:

Juvat facta Genitoris Sequi.

Gerhard Meyer, Sonen, förestod Gjuteriet, till d. 21 Apr. 1797, då han afled. Korrt derefter upp-

viste Capitaine *Apelqvist*, i Kgl. Krigs-Collegio, en erhållen Kongl. Resolution af år 1791, att få K. Styckgjuteriet tilltråda. *Meyer* efterlämnade en ung Son, åmnad att tråda i Förfädrens spår, och en Enka, som vid förfärdigandet af flere Canoner, ådagalade, att hon i sin Mans tid delat omsorgen och all möjelig befattning, vid göromålen besfridande. Deraf vistes ytterligare vedermålen, vid den af visse Committerade, på K. Krigs-Collegii förordnande, anställte prof; att utröna förhållandet, af metallernes blandning, vid Canon-gjutningen, att vinna en ökad verkan genom godsets tåthet och resistance.

Uti skrifvelse till K. Krigs-Collegium af d. 7 Julii 1799, pröfvade K. M:t skåligt, låta Capitaine *Apelqvist* till godo njuta, K. Resol. den 16 Maji 1791, att få tilltråda Styckgjuteriet, med alla de förmåner, fri- och rättigheter, som *Meyer* tillagde varit; låtandes nådig fullmakt å Metall-Styckgjutare-beställningen, för honom utfärda. *Apelqvists* gjorde anbud, att på egen kostnad flytta Styckgjuteriet, till hans egendom *Marieberg* på Kungsholmen, antogs åfven med vissa villkor; hvarom med honom contract upprättas skulle.

Gamla Styckgjutare-egendomen, med Skårvig-ske tomten, skulle utom auction, upplåtas *Apelqvist* för 22,000 R:dr Riksgålds-Sedlar, med vilkor, att 18,000 R:dr blifva, såsom i egendomen inteknad köpeskillning, inestående, K. M:t och Kronan dock förbehållit, att detta Capital uppfåga.

I händelse Capitaine *Apelqvist* skulle dö, innan nya gjuteriet å *Marieberg* blifvit efter Contract, K. M:t och Kronan upplåtit, eller des efterträdare och arfvingar i *Mariebergs* egendomen, icke samma inrättning fullborda, skall köpet återgå, och gam-

gamla Styckgjuteri-egendomen Kronan tillfalla, med nu besinteliga inventarier.

Köpebrefvet skulle icke utfärdas, innan nya Gjuteriet blifvit fullkomligen färdigt.

Sedan köpebrefvet utfallit, skulle gamla Styckgjuteri-egendomen, med den så kallade Skärvigsketomten, icke få flyckas; utan alltid till säkerhet för Kronans intekning blifva odelad.

Ett tusen R:dr Riks-gälds af köpeskillingen, skulle contant betalas, då köpebrefvet erhålles, och de återstående 3000 disponeras till förmån för *Meyers Enka*, efter särskild föreskrift.

Interesse 6 för 100 skulle årligen för den inteknade summan, till Stats-Contoiret betalas, ifrån den dag Styckgjuteriet å *Marieberg* blifvit Kronan till-inventerat och köpebrefvet på gamla Styckgjuteriet utfallit.

Om följande villkor skulle med Capitain *Apelqvist* dagtingas, angående Styckgjuteriets flyttning till *Marieberg*:

1. Att denna flyttning sker på desz enskilte kostnad, utan annat biträde eller understöd dervid af Kronan, ån att honom upplåtes, den vid gamla gjuteriet varande borrh-kran och svarf-machine, jämte öfrige redskap och verktyg.

2. Nya Metall-Styckgjuteriet skall bestå af gjut-
hus och gjutugnar, borrhhus och verkstäder, bonings-
rum, bodar, m. m. och allt i fullkomligt stånd,
innom 2:ne år, ifrån d. 1 Octob. 1799.

3. Då gjutugnarne endast fattas, så först ug-
narne i det gamla verket rifvas.

4. Nya gjuteriet skall af *Apelqvist* och desz
efterträdare i *Mariebergs* egendomen ständigt vid
magt hållas och inrättningen aldrig nedläggas, af-
händas eller förvandlas.

5. Gjuteriet kommer att stå under Krigs-Collegii infående.

6. Under nya Gjuteriets inrättande, åger *Apelqvist* att disponera gamla Gjuteriet.

7. Erhåller han den på Stat, bestådde lön, 266 R:dr 32 Sk.

8. Förordnas huru till Styckgjutare-beställningen efter *Apelqvist*, Styckgjuteri-ägaren föreslår någon skickelig dertill, som af K. Krigs-Collegio anmåles.

9. *Mariebergs* innehafvaren erhåller för Styckgjuteriets ständiga vid magt hållande, årligen 800 Riksdaler.

10. Till alla gjutningar för Kronan, består Kronan metallen, med vanliga afbränningen, 2 lispund på hvart skeppund Koppar, Tenn och Måsing; arbetslön efter gångbare pris, på varor och materialier.

11. Om de transport-kostnader, som af Kronan komma att bestås.

12. Om Artillerie-piecers beskjutning.

13. Om nödige Handtverkare vid gjuteriet, och

14. Deras befrielse från borgerlig tunga och besvär.

VIII.

BARNHUSEN, RASP- OCH SPINHUSET.

§. 1.

Stora Barnhuset, Spinhuset och Tuckthuset*), hafva till sin första början, gemensam upprinnelse, ifrån den i December månad 1619, om Stådernes

fly-

*) Den berättelse härom, som Herr Underståthållaren Nibelius författat och benäget communicerat, har här blifvit följd, med några tilläggningar.

styrelse utkomne författning, som i §. 32 innehåller, att i hvarje Stad skulle upprättas Barnhus, dit de som gå och tigga på gatorne, kunde inhåfvas, och hållas från kåttja och sjelfsvåld: hvadan sedermera i äldre handlingar, Barn- och Tuckthus, såsom Synonyma förekomma *).

År 1624 d. 24 Apr. utkom Konung *Gustaf Adolphs* Ö. Br. om inrättning af ett Barn- och Tuckthus, under *Joach. Fierbrandts* inseende, uti hvilket bref ibland annat, stadgades, att uti detta Barn- och Tuckthus, skulle intagas fattig mans Barn, 100 st. Man- och Qvin-kön; för att reda ull, väfva Bomersin, Rask, Saratt, m. m., och skulde för Barnens undervisning *Fierbrandt* inskrivera från Tyskland, Verk-Måstare och Fårgare; åfvenledes skulle der intagas, Skalkar, Skökor och Bosvar, för groft arbete, såsom bereda Låder, fåga, mala, skåra Sten, m. m., samt Klostret på Riddarholmen för denna inrättning inrymmas, och tvänne Råd-mån, hafva der inspection öfver.

Drott. *Christinas* Praeceptor, *Johannes Mathiae*, sedermera Biskop i Strängnås, erhöll i Octob. månad 1633, Privilegium på ett Orphanotrophium i Stockholm, hvartill skänktes en ödetomt, inemot Rörstrand, emellan sjön och Borgarnes tomter, med fiskevatten och alla apertinentier, samt rättighet att köpa tomter deromkring, och å dem, lika frihet, som å den skänkte, för denna inrättning, njuta.

Stora Barnhuset daterar dock sin ålder, egenligen ifrån år 1637, då genom Kongl. Regeringens

R 3

gens

*) För den nära gemenkap som förenämde inrättningar hafva med hvarannan, äro deras beskrifningar, här på ett ställe intagne; eburu Spinhusets Historia, bordt höra till den följande 3:dje Delen, om Långholmen, der Spinhuset är belägit.

gens förforg, det erhöill vissa inkomster, förmåner och Privilegier, som Dr. *Christina* sedermera d. 11 Junii 1650 confirmerade, nemligen:

1. Fyrationde tunnann af 10:de Spannemålen i Uppland, Västmanland, Dalarne, Södermanland, Nerike, Vermeland, Norrland, Helsingeland, Medelpad, Gestrikeland, Herjedalen, Halland och halfva Finland, nemligen Åbo, Björneborg, Helsingfors och Tavastehus Lån; samt 1669 d. 15 Febr. tionde Spannemålen och städse penningarne i Skåne. Om Barnhus-tunnans rigtiga lefvererande, af alla Kyrko-Herbergen i hela Riket, utan alla afkorrningar, hade Dr. *Christina* förut d. 19 Apr. 1649 utgifvit ett alfvarlsamt mandat, att vid hårdt tilltal tillgjörandes, noga efterlefva.

2. Ett Tufen d:r S:mt af lilla tullen.

3. Att alla Embetsmän som arbetade vid Barnhuset, voro frie för borgerlig tunga.

4. Rättighet att hålla öppen bod.

5. Stampen i Wellinge ström.

6. Åtskillige förmåner vid inköp, för Vandt-makeriet på Barnhuset.

7. Barnhus-gården till längd och bredd, efter K. *Gustaf Adolphi*s gifvo-bref. Flere förmåner hafva ån ytterligare blifvit Barnhuset tillagde, såsom 1647 inkomsten af Tegelbruket på Munklägret, gent emot långholmen; 1666 d. 27 Julii, Confirmation på förre Privilegier; 1668 d. 11 Jun. att årligen få hålla en lyckepotta; 1671 att årligen få uppbara Collecter i Kyrkorne; 1674 tillades Barnhuset Bönedags-Collecterne; 1675 likaledes vecko-Collecterne i alla Församlingar i Staden; 1687 d. 29 Junii, 1800 d:r S:mt af Accis-Kammaren; 1682 Collecter vid begrafningar; utom Avancements-p:gr af alla under Staden forterande betjente, när de
med

med fullmagter förfedde varda, tillika med Centonalen af Magistratens och betjeningens löner.

År 1652 d. 27 Febr. afgick Dr. *Christinas* bref till Cam. Colleg. med befallning, att tillse, att tionden i de aflågsnare Lånen, kunde ombytas, emot Spannemål i Kyrko-herbergen, som lågo nära Stockholm; jämväl ock, att inkomsten 1000 d:r S:mt af lilla tullen, som vid S:t Claræ tullport, fölle, måtte tidigt Barnhuset tillställas.

Om Barnhusets tillstånd, intages här, hvad R. Rådet och Öfverståthållaren Baron *Scher. Rosenhane*, uti Relat. om defs Åmbets-förvaltning, till K. M:t aflåmnat 1663. "Barnhuset, säger han, som af en berömmelig god intention, för 27 år sedan, år uppbyggt, icke allenast till att föda Barnen och låta dem lära sina Handtverk; utan der sammanstades till att hålla och tvinga de motvillige, genom åtskillige straff och executions-medel; och åndock samma verk, blef uti begynnelsen, mycket väl inrättadt och förmedelst dertill anordnade Krono-medel, samt flere människors tillhjälp, råkade i tämligt godt flor och tillstånd; så att man på den tiden kunde föda några hundrade Barn, och vid pås 80 eller 100 Handtverks-folk, och man då hade till deras underhåll 8 à 9000 d:r S:mt; så år det dock nu så af sig kommit, att man knapt kan underhålla 30 eller 50 barn; och intet kan beräkna inkomsten högre, än till 2655 d:r; förorsakandes af Kyrkotiondernes afgång och mångens exemption, och den rest som hos Kronan innesår. — Item att de perfedlar, som de arbeta, icke kunna hafva sin afgång, efter Amiralitetet intet riktigt betalar, hvad som af Barnhuset afhämtas; utan ånnu en god post resterar. Item resterar utlåfvad hjälp af private personer. Barnhuset blifver förvaltadt af en Rådman och 2:ne Borgare och en Skrifvare, som håller räkning.

Isfrån begynnelsen och till denna stund, äro uti Barnhuset uppfödde 738 människor som där hafva lärt sina syfslor och sedan kommit till tienst hos godt folk, eller eljest att öfva och bruka sine Handtverk.”

Staten har från äldre tider utom Directeurer bestådt, än af flere, än af färre personer; men vanligen af en Bokhållare, en Notarius, en Predikant, Praeceptorer, Syssloman, en Hus-Moder, Hus-Drångar, Kokerska, Pigor, Strumpstickerka; som sedan blifvit ökt med Kyrkoherde, Organist, Fältskår, m. fl. efter tider och omständigheter. 1741 års Stat bestod i löningar 1649 dr: S:mt.

Ett Kongl. forordnande om Barnhus-Barnen och deras upptucktelse, utfärdades d. 26 Apr 1734, hvarjämte Magistraten för Directeurerne och samtelige Betjente, lät behörige instructioner författa och efter tidernes skick, förändra och förbättra. Förut var Barnhusets enskilt hushållning och uppfigten deröfver, likmätigt §. 17 i Com. Collegii instruction och K. Br. till Öfverståth. Grefve *Taube*, d. 12 Julii 1726, stald under Com. Collegium, som efter samma §. hade tillsyn öfver alla Barn- och Fattighus i Riket.

§. 2.

Då enligt första planen, uti Kongl. Br. af år 1624, icke allenast, så kallade Skalkar och Bosvar, eller löse och vanartige personer; utan och gröfre Missgärningsmän, äfven skulle å Barn- och Tuckhuset till arbete hållas, och desse nödvändigt ett särskilt inseende fordrade; så blef ock 1668, efter Öfverståthållarens öfverläggning med Magistraten, ett eget Tuckthus inrättat, och en Inspektor för tillsynen, öfver Fångarnes arbeten, förordnad: hvaruppå denna inrättning förvaltades af

Ma-

Magistraten, intill 1670 års slut; då Byggnings- och Ämbets-Collegium, sig samma förvaltning åtog. Sedermera år 1674 blefvo tjenlige rum, så väl för de Fattige Barnen, som Fångarne i Tuckthuset utfedd, i Barnhusets byggningar; hvarest åtskillige Manufacturer förfärdigades; och utfärdades jämväl 1675 i Martii månad, K:s Refol. att i Tuckthus-Byggningen skulle uppfättas några Handqvarnar, högst till 8 par stenar, som af fångarne skulle drifvas. År 1675 den 19 Maji fick Barnhuset Privilegium på nya Lås-tillverkningen, efter *Jean de la Vallées* uppfinning *).

Å Stockholms Slott, innan för förborgen, var fordom ett fångelse-rum, kalladt Smedjegården, der tjuvar höllos fånglade, hvarom Stadens Tänkebok för år 1624, p. 4, 55, förmåler. Dit blefvo alla de fångar förde ifrån Barnhuset, som skulle derifrån, under Öfverhetens ögon, gå ut till Rättarplatsen. Denna anstalt ändrades, genom K. Br. till Öfver-Ståthållaren *Clas Tott* d. 16 Maji 1664 och 1667, då förordnad blef, att fångelserne som voro uppå Slottet uti Smedjegården, skulle flyttas till Barnhuset; hvaraf således fångellet Smedjegården, af Barnhusets egendom intagit, både tillkommit och sitt namn erhållit; som ock af Öfverståth. *C. Rålamb's* Ämbetes berättelse, till K. *Carl XI*, kan intagas.

Förut nämde Tuckthus-inrättning, sådan den var, upphörde 1692, då äfven faststältes, att ej mera några medel af Barnhuset, fingo till Tuckthusfångarnes underhåll tagas. Barnhuset fick nu således att allena skaffa, med sitt egentliga föremål: fattige barns uppfostran; och Tuckthuset derifrån skildt, utgjorde lika som Smedjegården blotta fångelse-rum; dock gaf denna förändring med

R 5

Tuck-

*) Stiernmans P, och Com, Handlingar, 4 Del, p. 93.

Tuckthuset, anledning till inrättande, år 1698, af ett Rasp- och Spinhus; hvarom vidare här nedanföre.

§. 3

Att nu återkomma till Barnhuset, så har det förblifvit å samma tomt, som Biskopen *Johannes Mathias* år 1633 erhölet, i hvars granskap det likväl federmera, flere tomter förvärfvat; så att det nu innehafver tvänne kvarter vid Drottninge-gatan, å båda sidor om den, derifrån till sjön löpande Barnhus- och Smedgårds-gatan; och har sedan 2:de andra Barnhus, nemligen Frimurare-Barnhuset år 1753, och det så kallade Politie-Barnhuset år 1755 inrättades, blifvit i allmänhet kallat: Stora Barnhuset.

Hvad som borde i akttagas af dem, som åstundade, att ifrån Stora Barnhuset uttaga några barn; derom kundgjordes d. 26 Octobr. 1757; och ett särskilt Reglemente hvarest barnen vid detta Barnhus skulle upptucktas, m. m., uppfattes d. 11 Dec. 1766.

Barnhuset har i sednare tider, dels igenom Regeringens förforg, dels igenom frivillige gåfvor, fått tillräckeligare inkomster; hvarigenom inrättningen kunnat utvidgas och Barnens antal förökas. Barnhusets inkomster 1760 voro:

Spannemåls-inkomst	—	—	64,346.	3 $\frac{1}{2}$.
Arrenden och hyror	—	—	8,999.	—
Interessen	—	—	13,591.	19 $\frac{1}{2}$.
Diverse inkomster	—	—	17,639.	19 $\frac{1}{2}$.

Summa D:r K:mt 104,576. 10 $\frac{1}{2}$.

och 1761: 106,380 D:r 16 öre K:mt. Barnhusets frugtbare behållne Capital var vid 1762 års början:

jan: 238,566 D:r K:mt 2 öre, och vid 1764 års slut: 262,066 D:r 2 öre K:mt.

År 1785 skedde uppå Herr R. Rådet och Öfver-Ståthållaren Bar. C. Sparres underd. föreställning derom; grundad på inhämtade såkra kundskaper och bifogade calculer, dem han låtit upprätta; en lika betydlig som förmånlig förändring, så väl uti styrelsen af detta verk, som i anseende till en bättre hushållning, vid barnens underhåll och deras uppfostran, till verkets bestånd, med mera nytta för det allmänna. Utaf nämde calculer, inhämtades, att hvarvt Barns uppfostran, skulle årligen kosta 756 d:r K:mt, uträknat efter 1783 års uppgifne fond, 11,338 R:dr 23 sk. 9 r:st., då en sådan summa förmentes, till fleras gagn, än det påräknade antalet, och i ett bättre ändamål kunna användas: hvarvid anmärktes, att då Barnhus-Barnen icke lärde annat än Christendomen, slicka och någon annan obetydlig slögd, voro de vid den ålder, då de skulle skiljas från Barnhuset, nästan oskickelige till allt, utan en föregången ny uppfostran.

I anledning af hvad på således uppgifne såkre grunder, tillstyrktes; blef af K. M:t fastställt, och så väl genom tryckt Kundgörelse, som uti bref och svar till Herr Öfverståthållaren, af d. 4 Maji 1785 förordnat: att så väl det stora, som Politie-Barnhuset *), skulle med desß betjening och stater, samt särskilde fonder, till Barns underhåll och uppfostran, dådanefrer ställas under en och samma förvaltning, och desse särskilde inrättningar sammanslås, till indragande af en vidlöftig betjening och onödige kostnader, samt till vinnande af ett redigare räkenskaps-verk; att de besparingar, som genom en bättre afpassad hushållning, således vunnas, borde till ett större antal Barns föda och uppfostran användas.

*) Se derom vidare: Hus-fattig-Cassan.

våndas; samt att Barnen dådanefter, skulle i synnerhet på Landsbygden uppfostras och icke som dittills skedd uti Barnhusen, till förekommande af både Physiske och Moraliske olågenheter, som erfarenheten visat, åtfölja ett sådant Fostlingslätt; hvarefter de förändringar vid stora Barnhuset skulle vidtagas, som i anseende till hushållning, matordning och andra anstalter, låmpade så väi efter ett mindre antal, som spådare Barns emottagande, kunde finnas nödvändiga och mera afpassade.

Barnen voro å Stora Barnhuset den 1 Maji					
1785	—	—	—	—	270.
I Politie-Barnhuset	—	—	—	—	85.
					<hr/> 355.

Hus-fattig - Cassans Fosterbarn, nu Classen					
N:o 3	—	—	—	—	999.
					<hr/> 999.

och således hela antalet — — 1354; men genom sedermera det året tillkomne och förnämligast, Politie-Collegii Barnhus, hvilket år 1755 tog sin början och sedan af dertill anslagne medel, å Danviken underhölls, steg Barnens antal, vid slutet af år 1785, till 1539.

Barnen hafva sedermera varit fördelte i 3:ne Classer: den förste bestående af Barnhus-barn, inom hus, fördelade i åldre, yngre och sjuke samt spåda Barn; den andre, af Barnhus-barn utom hus, utgångne ifrån första Classen; dessa njuta underhåll 8 R:dr om året, till 12 års ålder, om de vid utgången äro under 8 år; men elljest och om de fyllt det 8:de året, till 14 år; hvarjämte vid afresan, Barnen erhålla affkeds beklådnad; den 3:dje Classen af så kallade Fosterbarn, som njuta månadligt underhåll, till 16 a 24 skill. i månaden, hvilket underhåll bör upphöra vid 6:te året; så framt

Bar-

Barnen icke äro alldeles vårnlöse, i hvilken händelse de uti första Classen intagas.

År 1785 d. 24 Sept. då denna inrättning nyss var kommen på en båtten fot, afgick första alländningen, från första Classen, till Helsingland, dit ock ännu årligen, efter skeende requisitioner, Barn afländas; dock blifva äfven från andra orter, Barn af denna Class requirerade, med begärlighet emottagne och med god omvårdnad bemötte.

För att befrämja beting med desse Fosterföräldrar, samt finna dem mera redebogne att emottaga Barnen och att framdeles vid tilltagande ålder, upptaga dem som fina egne, till hjälp och biträde vid åkerbruket, hafva desse Barn erhållit befrielse ifrån mantal, till dess de uppnått 18 år, hvilken förmån sedermera, genom K. Br. d. 7 Julii 1797, blifvit vidare ökad, för Gossar till 21 och Flickor 20 års ålder.

På 10 år, ifrån 1771—1780, hade Stora Barnhuset per medium 273 à 274 lefvande Barn om året, emellan 6 och 15 års ålder, af hvilka 7 à 8 årligen dödde. som år hvar 39; men ifrån d. 1 Maji 1782 till slutet af 1784, som år 2 år och 8 månader, då en stark kopp-smitta härjade, jämte meslingen, dödde hvar 15:de eller 16:de. (Odhelius l. c.).

Barnens antal var:

1787	i Första Classen	—	—	96.
	i Andra Classen	—	—	650.
	i Tredje Classen	—	—	1040.
				<hr/>
				1786.

1788

1788	i 1. Classen	—	—	—	120.
	i 2. D:o	—	—	—	650.
	i 3. D:o	—	—	—	1040.
					<hr/>
					1810.
1790	i 1. Classen	—	68.		
	i 2. D:o	—	649.		
	i 3. D:o	—	1361.		
			<hr/>		
			2078.		
1791	i 1. Classen	—	—	—	55.
	i 2. D:o	—	—	—	649.
	i 3. D:o	—	—	—	1361.
					<hr/>
					2065.
1794	i 1. Classen	—	90.		
	i 2. D:o	—	579.		
	i 3. D:o	—	1358.		
			<hr/>		
			2027.		
1797	i 1. Classen	—	—	—	140.
	i 2. D:o	—	—	—	841.
	i 3. D:o	—	—	—	1396.
					<hr/>
					2377.

Enär derifrån afdrages 1785 års behållning 1354.

Så uppkommer en tillökning af 1023 Barn, som nu mer än tillförne, af Barnhuset njuta underhåll.

§. 4.

'Svea Lif-Gardes Regemente hade eget Barnhus intill slutet af år 1791; om inrättningen hvar af,

af, till åminnelse af Kron-Prinsens födelse, Officerarnes underd. ansöknings, anmåltes och bifölls d. 11 Nov. 1778; men genom Konungens nådige skrifvelse, dat. Rostoch d. 1 Junii 1791, förordnades att Barnen af samma Barnhus, skulle på Stora Barnhuset inaccorderas; hvarest enligt öfverenskommelse, bägge Barnhus-Directionerne emellan, 20 ft. Barn från Svea Lif-Gardet och desutom 8 till Spelet hörande Gossar, ifrån 1792 års början, varit uti Stora Barnhuset, emot särskild betalning, intagne och underhållne.

Utom erforderlig betjening, äro ock vid Barnhuset 2:ne Skolemästare, den ena för Barnhusets egne Barn, och den andra för Barnen ifrån Svea Lif-Gardet.

Barnhuset har ock haft sin egen Kyrka och Kyrkoherde. Kyrkan som ifrån 1640 hörde under St. Clarae församling, till 1691, fick då sin egen Pastor; men efter K. B. d. 4 Maji 1785, indrogs hela Kyrko-Staten, i anseende till Barnens blifvande inkränktare antal inom hus, och Adolph Fredrichs Kyrkas nära belägenhet; varandes Kyrkoherden vid Adolph Fredrichs församling ålagt, att tillse, att Barnen på stora Barnhuset, behörigen af de tillförordnade Lärarne, i Christendomen undervisas. Barnhus-Kyrkan är dock behållen som förut, och nytjas nu af Svea Lif-Gardet, som derföre i årlig hyra betalar 150 R:dr. Den hade sedan 1785 varit tillsluten; men sedan den fått ny inredning och blifvit med tillräckelige läktare försedd; öppnades den åter Påskedagen 1793, då Svea Lif-Garde derstädes, första gången höll sin Gudstjenst, som ock der sedermera alla Helgedagar blifvit förrättad, och börjas kl. 10 f. m. Kyrko-Paraderne hafva sedan den tiden, blifvit instälte.

§. 5.

Årlige utgifterne vid Stora Barnhuset, hafva i sednare åren gått omkring 21,000 R:dr.

Hela inrättningen är så väl genom K. Br. af d. 4 Maji 1785, som 7 §. uti Öfverståth. Instruēt. af d. 25 Aug. 1791, stald under Öfver-Ståthållarens infående och styrelse; hvilken ock utväljer och utnämner Personer, till den Direction, som Verkets förvaltning närmare handhafver.

Ibland Barnhusets egendomar, blifver angående Kungsholmen nämt, de 2:ne Tegelbruk, som åren 1647 och 1666, blefvo till Barnhuset skänkta och upplätne, med de dertill hörande inhägnader; hvilka ännu, ehuru Tegelbruken långt för detta blifvit nedlagde; den ena under namn af Rålambshof och den andra gent emot Rörstrand belägen, till Barnhusets förmån och inkomst disponeras.

Barnhuset äger ock den så kallade Barnhusqvarnen, öfverst i tre backalång gatan, vid Kungsbacken.

Om Segel-Duks-Fabriqven på Barnhuset, som äfven nu till Barnhusets inkomst är borrtarrenderad och af ett bolag drifves, berättas: att detta verk skall vara det första i sitt slag i Riket, och tillika med Barnhuset, af K. *Gustaf Adolph* anlagdt, och till des fullbyggnad, påkostadt 120,000 d:r S:mt af K. *Carl XI*, samt sedan fortsatt intill Krigsoro-ligheterna i K. *Carl XII*. tid, då det blifvit nedlagdt och nyttjadt, till Krigs- och Arbets-Fångars förvarande. Efter således öfvergången förödelse och hufens iråkade lågervall, är af vilse interessenter, detta Manufacturverk 1730 åter upptagit och i stånd fatt, utan den minsta Lands-hjelp eller publik bekostnad, samt en utflyttning deraf gjord, kal-

kallad Stockholms Södra Segelduks-Fabrik, som dock blifvit nedlagd 1785. Denna Fabrik har genom exporten af goda tillverkningar, jämte en oafbruten handel med Kronan, länge haft bestånd; men sedan utskleppnings-praemierne blifvit indragne, och i stället för 8 Fabriker i Riket 1772, antalet blifvit ökt till 17, samt lefverantferne till Kronan i sin måhn aftagit; så hade vid Segelduks-Fabrik-stolar-nes antal 1787, ifrån 80 till 25 blifvit minskade, hvarigenom öfver 1000 personer skola saknat arbete och förtjenst. Med år 1800 skall arrendet af denna Fabrik upphöra.

Det är förut med ett ord nämt, att Barnhusets fond blifvit ökt, genom frivillige gifvor. Deribland bör som ett följspordt vedermåle af Ädelmodig och Christelig frikostighet, här icke förtigas, att en acktningsvärd Borgersman i Stockholm, Großhandlanden *Diedrichsön*, skänkt och gifvit, d. 31 Dec. 1798, till allmänna Barnhusfonden i Stockholm, 5000 Rdr. Banco Specie. Jämte Barnhus-Directionens i allmänna papperen, aflagde offentlige tackfågelse, å Barnhusets vägnar, får en så utmärkt godhet; underrättades allmänheten tillika, om de vid Barnhuset vidtagne anstalter, hvarigenom minnet af så vackre gårningar, må kunna förevigas; utan att således gifne Capitaler må kunna bortblandas uti den öfrige fonden, och hugkomsten deraf oförmärkt med tiden försvinna, då de gifne medlen möjeligen kunde blifva använde till andra behof, än hvartill de egenteligen blifvit ämnade. I sådan affigt blifver ett Barnhus-Barn, beståndigt underhållit utomhus, för hvarje gifne 133 R:dr 16 sk. De utfärdade underhålls-brefven, innehålla gifvarens namn, hvilket äfven antecknas i de församlingars Kyrko-böcker, der Barnen komma att vistas. Utom det att respectable gifvares namn, äf-

ven skola pryda dertill inrättade minnestafflor, uti Barnhusets Mönsterfal; blifva desse hedervårde namn och de erhållne gåfvor införde, uti dertill inrättade böcker, med namnen på deras underhållstagare, med dertill hörande omständigheter; få att deraf i en framtid, må kunna intagas, hvilka och huru många hafva haft att tacka hvarje gifvare för deras ungdomsvård. — I proportion efter åfvannämde summa, meddelas underhåll af denna gåfvans afskastning, åt 37 barn. Varaktige minnesmärken! som i alla tider skola vittna om denna prisvårda gårning *).

Genom Grofshandlandens *Jacob von Balthasars* och hans Frus *Anna Maria Thorssons* Testamentariske disposition, d. 26 Sept. 1795, tillkommer Barnhuset framdeles, en summa af 4000 R:dr.

§. 6.

Vidare angående Spinhuset och Tuckhuset.

Sedan som berört är, arbets-inrättningen å Tuckhuset 1692 upphörde, utkom 1698, d. 21 Oct. Kongl. Förordningen, om ett Rasp- och Spinhus inrättande i Stockholm, antingen å Barnhuset, eller å annat ställe, som dertill kunde utses; hvar till alla hus i Stockholm skulle taxeras och Magistraten betala för de publike; hvarjämte vid egenoms handel, en viss afgift, skulle Rasp- och Spinhuset tillfalla, m. m. som angående inkomster för denna inrättning stadgades, och skulle Magistraten, jämte någre af Borgerskapet, hafva omsorgen och tillsyn dervid.

Öfver-Ståthållaren Gr. *Gyllenstjerna* inkom derpå, med förslag till Spinhus-inrättningen, på lilla Rör-

*) Inrik. Tid. 1799. N:o 12.

Rörstrand, som Konungen 1698 d. 30 Maji skänkt Staden; hvilket förslag väl gillades, d. 28 Feb. 1699; men derefter d. 3 Julii f. å. inställes, till bättre tider.

Vidare åtgård härvid aflannade, för infallande krigs oroligheter, till 1722, då K. genom bref till Commerce-Collegium af d. 23 Junii förordnade, att genom frivillige gåfvor och samman-skätt, skulle af Invånarne i Stockholm, insamlas 30,000 Dal. K:mt, som för inrättningen årfordrades; hvilken under Commerce-Collegii och någre Handlandes Direction stå skulle, och på Långholmen få sitt ställe. Om samman-skättet utfärdades Öfver-Ståthållarens publication d. 25 Sept. 1724, sedan förut d. 28 Jun. samma år Kammar-Collegium å Kronans vägnar, utaf Handelsmännen *Spalding* och *Dahlström*, deras egendom å Långholmen, för 37,000 D:r K:mt, till Rasp- och Spinhus inköpt, deraf Kronan bestod 25,000 och resten 12,000 var ett testament, till sådant behof, af framledne Com. Rådet *Hildebrand*.

År 1724 d. 27 Julii och 3 October, låt ock K. M. utfärda Dets nådiga bref, till Com. Colleg. om Directionen vid Spinhuset, och d. 14 Nov. till Kam. Revision, om räkenskapernes reviderande. År 1735 utkom taxa till Spinhus-fondens uppbärande öfver hela Riket, som genom Resol. på Städernes befvär, d. 12 Apr. 1739, §. 9, och ytterligare d. 16 Maji nysnämde år, vidare förklarades *).

Under 1769 års Riksdag, befvårade sig, Spinhus-Arrendatorerne, hvilkas Arrende upphörde i Sept. 1766, immediate hos R. Ständers Handels och Manufact. Deput:s Manufactur-Utskott, uti åtskillige omständigheter, härrörande af Spinhus-förvalt-

S 2

nin-

*) Utdr. af Pub. Handl. af Modée, 2 Tom. p. 1244, 1451, 1491.

ningen, hvaröfver Com. Collegii utlåtande infordrades, som blifvit tryckt 1770. Deraf vill man här allenast intaga förhållandet emellan Spånaden, de 3:ne sista åren af Arrende-tiden, och sedan Spinhufet återkom under Collegii tillsyn; således blef år

1764	Spunnit strång	—	—	24,958.	—
1765	—	—	—	18,471.	—
1766	—	—	—	26,102.	—
1767	—	—	—	29,353.	—
1768	—	—	—	32,005.	—

Rasp- och Spinhufet är nu å Långholmen beläget och inrättat, enligt Publ. 1724, på det att Lättingar och tjenstlöse Personer, jämväl löse Qvinfolk, hvilka löpa kring gator och i hufsen, måge upptagas och derstädes fysstafättas, med det der förordnade Arbete; hvarest de hafva att njuta underhåll, emot Arbetets fortsättande. Der har ock sedermera ett Cur-hus för dem, med Venerisk sjukdom besvärade, tillkommit; å hvilket Cur-hus jämväl, efter K. Br. af d. 2 Nov. 1773, Arrestanterne med Smittosamme eller Veneriske sjukdomar behåstade, skola antagas och skötas; hvaremot Cur-hufet för dem erhåller, den vanliga Fångförtåringen. Äfven underhålles der ett särskilt sjukhus, bestående af nödige rum och tillhörigheter, samt med egen betjening väl försedt.

En vacker Kyrka är ock vid Spinhufet inrättad, hvarvid en egen Predikant af Kongl. Commerce-Collegium tillförordnas.

Rasp- och Spinhufets-fonden består icke allenast, i en viss afgift som årligen uppbares af Vinskänkare, Caffeskänkare, Tracteurer och Krögare; utom det som för hvarje Comedie erläggas börs; utan ock i en viss procent i Tolagen, af åtskillige utifrån inkommande varor, jämte den fond som enligt K. Br. af d. 31 Aug. 1727, och Magistratens i anled-

ledning deraf d. 9 Octob. f. å. utfärdade Publication, denna inrättning elljest tillslagen år; hvaraf dock Husfattig - Cassan tillfaller en fjerdedel; men de öfrige tre fjerdedelar, Rasp- och Spinnhuset; tillkommande Stadens Politie-Collegium, uppseendet öfver uppbördens incassering och bokföringen; så väl, som berörde $\frac{3}{4}$:s utasfignerande till Com. Collegium; och bestås dervid en Bokhållare, med 200 D:r S:rhts lön *).

Af en berättelse, om Krono-Spinnhuset i Stockholm, af Inspectoren derstädes *H. Björkman* 1793, kan här tilläggas: att för de utfedde personer af Stadens Borgerkap, till biträde och en närmare tillsyn vid Direction, utfärdades en Instruction d. 25 Nov. 1724. Samma år antogs nödig betjening, vid denna inrättning, såsom Inspector, Präst, Fält-skår, Spinn-Måstare och Spinnare-Gefäll, Vaktmästare, m. fl.

Ehuru Magistrats-personer för deras trågne ämbets-sysslor, varit frikallade, för tillsynen vid Spinnhuset, enligt K. Br. af d. 23 Jun. 1722, finnes dock af handlingarne, att emellan åren 1724 och 1740, någon ändring derutinnan skedt; emedan allt sedan ständigt och till dess Spinnhuset år 1754, till arrende upplåts, en Magistrats-person, en Handlande och en Fabrikör, dervid varit Föreståndare.

Efter åtskillige förändringar med Spinnhus-hjonens sysslöfattande, blef omsider ullspånaden anfedd, för det förnämligaste arbetet, både såsom beståndigare att påräkna, samt ländande till Fabrikerens upphjelpande och förkofran.

Enligt K. M:ts nådige skrifvelse af d. 14 Aug. 1739 till Com. Colleg. om nödvändigheten att fast-

S 3

stäl-

*) Politie-Colleg. berättelse till Öfverståth. d. 3 Aug. 1761.

ställa, ett vift arbete, såsom svarande emot adömd tids dom; förordnades af nyfsbemålte Collegium, att hvarje person emot ett års dom, skulle spinna 720 strångar Klådmakare-garn, eller karda till 1440, eller ock skrubblla till 3456 strångs spånad; men sedan en ny haspel blef inrättad och fastställd år 1740, hvilken utgjorde 3000 alnars längd på strången, och således 250 alnar längre, än den förr vanlige; så blef 600 spinnstrång eller 900 kardstrång eller ock 1800 skrubbll-strång, ansetts svarande emot ett års dom; proportionaliter efter hvad en Arrestant, bör dageligen spinna.

Spis-ordningen vid Spinhuset, faststältes af K. M. d. 23 Sept. 1741. Om de vid detta Verk förändrade författningar, i anseende till den inre hushållningen; förbjuder vidlöftheten, att här omständigare vidröra.

Efter nu varande Stat, njuter Inspektoren vid Krono-Spinhuset 266 R:dr 32 sk. årlig lön; Predikanten 200 R:dr, Fålskåren 100 R:dr, Spinn-Måstaren 1 rist. för hvar strång, som Spinnas; utgörande omkring, 120 R:dr, tvänne Vacktmästare tillfammans 83 R:dr 16 sk., Klockaren som tillika är skolemästare 50 R:dr, utom hvad Betjeningen till förskildte behof bestås, såsom skrivare-hjelp, ved och ljuspenningar, m. m.

Under Inspektoren *Björckmans* 20-åriga tjenstetid, ifrån 1773, blef Spinnhus-brobyggnaden af honom på entreprenad verkställd, för 1644 R:dr, samt åtskillige reparationer och vidtagne anstalter, till Spinnhusets förmån beskrifde; en Ladugårds-byggnad af sten uppförd och en Frucktrågård anlagd.

§. 7.

Tuckhuset förblef efter 1692, uti Barnhusets byggningar; dock blefvo några rum af Tuckhuset
år

år 1728 till Smedjegården intagne; hvarvid förskilde rum för Tuckthus-fångarne sedermera byggdes; dit de 1738 transporterades. Emedlertid hade Stadens Ämbets- och Byggnings-Collegium åren 1736 och 1737, hos Magistraten anmält nödvändigheten deraf, att Tuckthus-fångarne måtte blifva ifrån Barnhuset flyttade. Efter Handels- och Manufactur-Deputationens beslut 1747, skulle ock Tuckthus-fångarne inrymmas på Spinnhuset. Magistraten erböd ock en vis summa derföre 1748; men K. Commerce-Collegium antog icke anbudet, och flyttningen afstodnade.

År 1755 hade med Kronan, då varande Stats-Secreteraren *Oelreich* ingått Contract, om renhållningen i Collegiernes hus; hvilket Contract sedermera, på en Handlande *Nicol. Öhrn*, transporterades. Efter detta Contract, hvaruti var betingat, att Entrepreneurern skulle få sig betjena, äfven af Tuckthus-fångarne, blefvo de år 1758 till *Öhrn* aflåmnade; hvar emot han erhöll, hvad förut till underhåll, släp-kläder och husrum, för dem åtgått. År 1761 upphåfdes Contractet med *Öhrn*, och Fångarne öfverlämnades till Stadens försorg. År 1762 d. 22 Apr., ingicks Contract med Arrendatorerne af Spinnhuset, att Tuckthuset skulle der hållas, hvarföre Staden skulle en vis summa, i ett för allt betala. Fångarne aflåmnades och vore å Spinnhuset i arbete; men korrt derefter, eller d. 5 Julii f. å. ankom K. M:s befallning till K. Krigs-Collegium, att Fångarne skulle nyttjas till Saltpetter-verket å Kungsholmen. Hårutinnan sökte vål Staden, att vinna ändring; men uti K. Br. till Öfv. Ståthållaren af d. 29 Mart. 1765, faststältes förberörde förordnande. 1766 flyttades ock Fångarne till Saltpetterfjuderi-Verket, under Doctor *Ehrenreichs* disposition, emot det att Staden då bestod

honom en vis summa. Men denna inrättning, hade icke långvarigt bestånd.

Tuckthuset är egentligen för sådane Qvinspersoner, som för gröfre brott dömmes till arbete, antingen på listtid eller på vissa år; dock varder skillnaden härutinnan icke alltid så noga i akttagen.

Fångarne å Rasp- och Spinnhuset samt Tuckthuset, som till större delen äro Qvinfolk, syfslossättas med Spånad, dock finnes der äfven rum för vanartige Pojkar, som hållas till arbete med ullkardning. De få alla dagelig kost, morgon, middag och qväll, efter föreskrifven spis-ordning. En särskild Direction, jämte en Inspector, är den närmare och dageliga tillsynen anförtrodd; men öfverinseendet öfver Krono Spinn- och Tuckthuset, tillhör K. Commerce-Collegium, som ock årligen genom Deputerade, håller månstring med Fångarne, och då efterfrågat blifver, så väl om Fångarnes förhållande, som ock om de århålla, hvad dem i underhåll, m. m. tillagdt är.

§. 8.

Frimurare Barnhuset, Stockholms egentliga Hittebarns-hus, inrättades af Frimurare-Samfundet i Stockholm, till glädje och fågnads-betygelse öfver den Kongl. Prinsessans *Sophia Albertinas* födelse, d. 8 Octob. 1753. Åminnelsen deraf är förvarad, uti en lyckelig skådepenning, som å ena sidan föreställer Moses frällst, af Pharaos Dotter, med öfverskrift: *Servavit Regia Nata*.

Denna låfvärda inrättning har blifvit understödd, så väl af R:s Ständer, som genom afledne Enke-Drottn. *Lovisa Ulricas* frikostighet; genom flere ädelmodige och välfinnade Medborgares betydliga gåfvor och testamenten; genom årlige Colletter

der i Kyrkorne, samt genom infliftarnes oförtrunne nit och omtanke. En hederlig Man gaf en anfenlig summa, såsom fond till en Låkares aflöning, vid detta Barnhus; hvartill i början antogs, Profess. Doctor *Dav. Schultz*, nu *Schultzenheim* *). En Årepenning är slagen 1768 öfver Grofshandlaren i Stockholm, *Fredr. Otto Bohman*, med inskrift för ogemmen frikostighet på Vårnlösa Barn, af ett tacksammt Frimurare-Barnhus, (Berch Sv. Pen. p. 363), och en annan öfver *Joh. Adolph Ernst*, Commerce-Råd, med inscription: Åminnelser af en Medborgares frikostighet, mot Frimurare-Barnhuset i Stockholm. Grofshandlaren *Jacob von Balthasar* och hans ännu lefvande Enke-Fru, hafva uti deras Testamentariska disposition, af d. 26 Sept. 1795, tilllagdt Frimurare-Barnhuset 2000 R:dr, utaf 28,000 R:dr som ad publicos usus blifvit destinerade.

Omkring 1760 underhölls i detta Barnhus 250 Barn, och hade ifrån inrättningens början, till Apr. månad, nysnämde år 978 Barn, till skötsel och föda blifvit emottagne.

Frimurare-Barnhuset inrättades först på Ladugårdslandet i huset N:o 38, i hörnet af Storgatan och Skepparegatan, enligt Kundgörelsen af d. 5 Dec. 1753. Till detta behof inköptes sedan, af Frimurare-Bröderne, Gr. *Bjelkes* forna egendom; på *Tillaei* Charta utmärkt, under namn af den *Cedercreutziske*, vid Malmstorgsgatan, nedanför *Gyllenborgske* huset, der Barnhuset nu är (1799). Af förenämde anledning kallades det ock Ladugårdslands Barnhuset, uti R. Ständers skr. af d. 15 Oct. 1756, angående Förmyndare-Kammaren i Stockholm; af hvars öfverskotts-medel, detta Barnhus årligen tilldeltes 3000 d:r K:mt.

S 5

År

*) Prof. *Schultzenheims* tal i Vett. Acad, 1760.

År 1783 Julafon, kom elden der lös, hos en Hyresman; då Barnen blefvo öfver natten emottagne och Hårbergerade uti Prinsfessans korrut förut inköpte hus, vid Norremalms torg. Öfver denna händelse flogs på enskilt kostnad, en liten skådepenning, att bevara minnet af Prinsfessans således ertedde ömhet, för Barnen; hvilken dock för ett skriffel derå, blifvit indragen.

Styrelsen af detta verk, förvaltas af en dertil utvald Direction af Frimurare-Bröder. Vid Barnhuset är en Cammererare, utom den nödige Betjening, som den inre hushållningen och Barnavården kräfver. I anledning af K. Resolution d. 1 Mart. 1770, hvarutinnan Frimurare - Barnhuset, befriades ifrån den afgift af 1 procent, af det allmänna understöd som Barnhuset njuter; och stora Barnhuset tillika ålades, att bitråda Frimurare-Barnhuset, med så många af de ålldre Barnens emottagande, som omständigheterna kunde föranlåta och medgifva; yrckade Frimurare-Barnhus-Directionen, i anledning af sednare delen af Besagde Resolution år 1792, såsom en skyldighet, att stora Barnhuset borde årligen emottaga 12 eller 20 Barn, utaf Frimurare-Barnen; hvaremot stora Barnhus-Directionen visste, att sådant utan verkets undergång ej kunde ske; tillstyrkandes Öfverståthållare-Åmbetet, att hvardera verket förvaltar och vårdar des inrättning, efter som des förmögenhet och krafter tillåta, utan att det ena åskar något betungande understöd af det andra, som derigenom måste försvagas. (K. Br. d. 8 Sept. 1792).

Det har blifvit anmärkt, att detta Barnhus har det gemensamt med alla Barnhus; att de fläste som der inkomma, äro af Föräldrarne både smittade af Venerisk sjukdom och värdslösade; så att der en stor dödlighet oundvikligen måste uppkomma. Under

der de 28 år, före 1784 och till samma års slut, hafva omkring 400—420 à 450, om året, dels varit inom hufet, dels i, och utom Staden, genom Ammor och Foster-Mödrar, vårdade; af hvilka 2297, som per medium år 82 årligen, aflidit, och utgör hvar 5:te eller 6:te. Dödsproportionen har för öfrigt merendels varit sådan, att af dem inom hufet hvar 12:te, de i Staden, hvar 5:te, och på Landet hvar 4:de eller 5:te aflidit, som lär förhålla sig efter tillsynen. Desse Barnen äro ock till störste delen nyfödde, en ålder som allestädes medför den största dödlighet. (Odhelius l. c. p. 15).

IX.

NORREMALMS ARBETS-HUS.

Sammanskottet och utdelningar till de Fattige, uppmuntra icke idogheten och fliten. Om Sverige icke kan hoppas, att återse de tider, då ingen finnes, som behöfver emottaga en Allmosa *); bör man dock kunna vänta af upplysningen, att Fattighus-inrättningarne göras nyttigare, och om de icke aldeles kunna förvandlas till Arbetshus, att åtminstone något lätt måtte utfinnas, att förena desse inrättningar så, att de antingen underhålla sig själfva, eller i märkelig mätto dertill bidra.

I ett så godt och berömmeligt ändamål, är första grunden lagd, till det nyligen å Norremalm inrättade Arbets-hus.

Ja-

*) En rik och gudfruglig Enka, benämd *Frideburg*, i *Ansgari* tid, hade genom testamente ålagdt sin Dotter, att gifva sin egendom efter sin död till de Fattige; hvilket när det af Dottren skulle efterkommas, funnos inga fattiga i Riket; utan måste hon resa till Dorstadt i Ytrehske Landet, med sin egendom, och der fullgöra sin Moders yttersta vilja. (*Botin S. R. H. p. 139*, 1:sta Edit.).

Jacobi och *Johannis* Församlingar hade länge varit betänkte, att bereda de Fattige inom församlingarne, något tillfälle till arbete och förtjenst; då de uppmuntrade af K. M:s bref till Öfverståth. af d. 17 Martii 1796, om slike anstalters vidtagande; genast stadgade sitt beslut, att på deras bekostnad göra en Arbets-inrättning, som å Norrmalm länge varit saknad och önskad, och hvilken så belågen, att alle sig deraf utan svårighet kunde begagna, icke allenast låmnade den idoge tillfälle, att sjelf förvärfva sitt lifs uppehälle; utan ock betog den lättjefulle, all ursågt för ett otidigt bettlande. Naturen har gjort arbetet nödvändigt för Människan.

Arbets-hus-byggnaden, börjad i Sept. 1796, blef anlagd å den tomt som *Jacobi* och *Johannis* Församlingars Fattighus tillhörde, belågen vid *Johannis* Kyrka och dess Östra Kyrkogata, hvarest ett nytt stenhus, af Fattighusets besparde fond uppfördes, och hvarvid så verkamme anstalter, drift och arbete användes, att arbets-huset d. 1 Nov. 1797 på Konungens Födelsedag kunde öppnas.

Denna inrättning blef sedermera genom Öfverståthållare-Åmbetets bemedling med Stadens å Södermalm belågne, frivillige Arbets-hus, förenad; och de fattige således af alla i Hufvudstaden varande Församlingar, öppet låmnadt, att å både desse Arbetshus, allt efter som dem lägligast falla kunde, sig till arbete och förtjenst anmäla. Enahanda arbetslön och betalning, blef vid det nya, som vid Arbetshuset på Söder, enligt den derstädes förhöjde taxan, fastställd.

Arbets-hus-Inrättningen, jämte den af merberömda Församlingar tillika öfverenskomne *Fattigvården*, blef af K. M. gillad och fastställd d. 28 Nov. 1797.

Igenom båda Arbetshufens förening, blef det möjligt, att få snart och skyndesamt, till arbete kunna uplåta, den nya inrättningen å Norremalm. Båge Arbets-hus-inrättningarne åga, till följe af samma förening, under den förres Direction, en gemensam och på mångårig mogen erfarenhet, grundad styrelse, som låfvar båge ett gemensamt bestånd för framtiden.

Af Öfverståthållare - Åmbetets hårom genom trycket utgifne Kundgörelse af d. 19 Jan. 1798, inhämtas: att sådane fattige som i sine boningar sakna nödigt utrymme, och åt hvilka rudimaterier och verktyg icke utlämnas, finna på Arbetshuset alla söknedagar, på föreskrefven tid, rum, värme, ljus och arbete. Att de åter, som åstunda, att från Arbetshuset afhämta, både rudimaterier och verktyg, böra derföre ställa säker borgen, och den som vill vara okänd, nöjaktig pant. Att Barn som hunnit till den ålder, att kunna uti dessa arbeten inöfvas, finna dertill bästa tillfälle i arbetshuset, der uppfigten är anförtrodd, åt de derstådes boende Låremåstarinnor; att de som vid Arbetshuset för flit och idoghet sig utmärka; i synnerhet när de hafva Föräldrar, Make eller Barn, att vårda, blifva med särskilde Allmoser eller praemier ihugkomne; som hvad *Jacobi* och *Johannis* Församlingars egne fattige angår, af den der inrättade *Fattigvården* utdelas, af det Capital 2500 R:dr, som en valgörande Ledamot i församlingen, på ränta nedfatt, samt af andre dertill aflåmnade gåfvor; — och att inom Arbetshuset, ett *Adress-Contoir* blifvit inrättadt, vid hvilket alla de, som vid finare arbeten vane åro, åga vissa dagar sig att anmäla och sin arbets-skickelighet med bevis styrka; de åter som slike arbeten vilja låta förfärdiga, blifva underrättade om dem, som dertill åro hugade och skickelige.

Nor-

Norra Arbets-hus inrättningen skötes för det närvarande af en Syfsloman, som tillika har försäljningen af alla färdiga varor om händer; en Vacktmästare och en Låromåstarinna, som bo inom huset.

Antalet af dem som vid Arbets-huset med arbete blifvit syfslofatte, hade 1798 redan stigit till 455 personer ifrån flere Församlingar och utaf Garnizonen.

Den 7 Martii 1798, kunde redan Arbets-husets Försäljnings-Magazin öppnas.

I detta hus är ock ett särskildt rum undantagit, för de 6 fattige Krymplingar, som underhållas på Cancellie-Rådet Grefve *Bunges* bekostnad, af de medel, som han, vid infamlingen 1796 af Allmoser och understöd för de fattige; dertill destinationadt; neml. 120 R:dr årligen i hans lifstid, med mindre han icke på en gång erlagger 2000 R:dr.

Arbets-huset förväntar det vidare understöd af de fattigas vänner, som en så nyttig och länge saknad inrättning på Norremalm, omsider verkställd; för des framtida bestånd fordrar; hvarigenom mera barmhertighet utöfvas, än att i ofta bortslösfade gåfvor, uppmuntra Låttingen, som gör tiggeriet till ett näsligt näringsfång, och missbrukar Allmänhetens både medlidande och frikostighet.

Genom förenämde förening med Södra Arbets-huset, hade Norra Arbets-hus-inrättningen, inom kort tid, uppnått både ordning och stadga. Hvad nytta detta Arbets-hus åstadkommit, förmåler *Jacobi* och *Johannis* Församlings inrättade Fattigvård, uti des utgifne berättelse derom, d. 30 Apr. 1799, kunna intagas, af den lättare tillgång till arbete, alla från Södra Arbets-huset aflägsnare församlingars fattiga derigenom vunnit, som blifvit syfslofatte

fatte och verkfamme, till egen lifnåring och andras gagn.

Sedan Maji månads början 1798 till slutet af Apr. 1799, hade de fattige Arbetandes antal derstädes varit öfver 3 à 400 personer månadtligen, och d. 22 Apr. siftnämde år 463, af flere Församlingar.

Fattighus-Directionen och Fattig-vården stadgade d. 26 Apr. det enhällige beslut, att ifrån den 1 Nov. 1799, då Arbets-inrättningen börjar sitt tredje år, på Församlingens egen kostnad och eget äfventyr, den samma sig åtaga, och framgent bestrida; utan vidare förbindelse, med den Södra arbets-inrättningen. Detta beslut blef derigenom lättat, att en välgörande Ledamot af Församlingen, behagade undanrödja all vidare omsorg, hvarifrån de årlige erforderlige förlags-kostnader skulle århållas, och ädelmodigt läfva, att mot lindrig ränta förskjuta den förlags-summa, som tid efter annan kan behöfvas; hvarigenom han ökat de mångfaldiga välgärningar, hvarmed han redan, till nödlidandes räddning sig utmärkt. Ingen annan väsentelig ändring kom att ske, med Arbets-inrättningen, än att flere slags arbeten, skulle blifva att tillgå, och Hufvud-styrelsen stanna hos den af församlingens deputerade utvalde Direction, bestående af 4 beständige Ledamöter, jämte Församlingens Fattigvård, nemligen:

K. Kammar-Herren, C. V. Ordens Stora Korfs,
Baron *Carl DeGeer*,

Öfversten R. S. O. Baron *Albr. von Lantinghausen*,

Grofs-handlaren *Pett. Lundgren*,

Äldermannen *Joh. And. Lundberg*.

RÖRSTRAND.

Rörstrand nämnes redan i Konung *Magni Ladulås* donations-bref 1288, ibland de egendomar som lades under S:t *Clarae Kloster*, äfven som *Bolstomta* eller *Tomteboda*, nu mera en tillhörighet under *Carlbergs Kungsgård*.

Röresstrand eller *Rörstrand* så kallad, säger *Pearingköld* i sina Samlingar om Stockholm; af den *rör* eller *rågång*, som der fatter varit, för Stadens ågor, och hela den rymden uppföre till Drottningegatan, som då uti Kloster-brefven, heter *via communis ad Östra Arus*.

Af gamla handlingar i Antiquitets-Archivo intages, att S:t *Clarae Kloster* 1511, bortbytt *Rörstrand*, till Borgaren *Gerd Bryning* i Stockholm, emot 10 örtuga land i *Berg*, i *Ytterfela* socken.

Vid Klosters och Kyrko-godsens reduction i K. *Gustaf I:s* tid, har utan alt tvifvel, äfven *Rörstrand* och *Bolstomta*, kommit under Kronan; och förmodeligen i början blifvit till någon del disponerade till Danviks Hospitals underhåll; hvilket synes deraf kunna slutas, att uti Stockholms Stads räkenskaper, för år 1549, som förvaras i K. Cammar-Archivo, upptages *Nils* i *Bolstomta* och *Peder* i *Rörstrand*, såsom hörande under Spetalet i Stockholm.

Att om denna egendom, kunna lämna en närmare underrättelse, har på anhöllan derom, flere pålitelige upplysningar, af de handlingar, som från äldre tider angående *Rörstrand* blifvit samlade, benågit blifvit meddelte.

Ett utdrag af Uplands Låns Generale Jordebok för 1697, der *Rörstrand*, belågit i *Danneryds Skeppslag* och *Sollna Sochen*, upptages såsom Stadge-

Hemman, om 1 mantal och 16 öresland, med jordeboks ränta 30: 11 $\frac{4}{5}$ och en sådan tilläggning: *Item Rörstrands Brygghus, Tegelbruk och Våderqvarn*; visar uti annotationen, att 1619 har *Svante Bjelke* det bekommit, under Norrköpings besluts villkor, hvarå Confirmation följt 1630; och att 1690, har blifvit resolverat, att *Rörstrand* hålles för ett Skatte-Hemman; att *Mårten Rosenstiernas* Arfvingar *), skulle erlätta till Kronan, med 1683 års ränta, de vid *Rörstrand* försälde lågenheter, till Drottning *Christina* **); men behålla sjelfva grunden och byggnaden, emot revocation af de Smäländske godfen; och att *Rörstrand* reduceras, utur Grefve *Wittenbergs* arfvingars händer. Vidare har 1694 af Reductions-Commissiön blifvit resolverat; att *Mårten Rosenstiernas* arfvingar, skulle inlösa till Kronan, *Rörstrands* Brygghus, Tegelbruk och Våderqvarn, med 1683 års ränta; men om de icke voro solvendo, skulle R. Rådet Grefve *Robert Lichtone*, deraf njuta 14 års besittning; hvarestefter anfö-

2. Bandet.

T

res

*) Det berättas att Krono-Hemmanet *Rörstrand*, år 1637, genom byte skall tillkommit Kgl. Räntmästaren *Rosenstierna*, som der låtit uppbygga det stora stenhuset. Sedan skall Fältherren Grefve *Lennart Torstensson*, och efter honom Fältmarskalken *Wittenberg*, samt änteligen på någon tid, H. K. Höghet, Hertig *Carl Gustaf* och R. Rådet *Lichtone*, deraf varit ägare. *Tunelds Geogr. St. 1785, 8:o I. Del. p. 77.*

***) Det berättas att Dr. *Christina* skall gjordt en inrättning vid *Rörstrand*, till Adelig ungdoms undervisning i Ridderliga öfningar; hvaron dock ingen säker underrättelse kunnat erhållas. Uti *Sigism. Vogels* beskr. om Stockh., som jämte delineation af Staden utkommit 1650, nämnes: att *Norra Förstaden* utvidgat sig, nästan till *Rörstrand*, der åtskilliga exercitia corporis, med ridande, fäcktande, dansande &c. för händer hafves; så väl som många språks öfningar, idkas och brukas.

res en sådan mening: *Kongl. Maj:t och Kronan behållit.*

Anmärknings-värdt är, att uti 1686 års Jordeboks Extract, upptages *Rörstrand* på lika sätt, för Stadge-Hemman, af förberörde Mantal och ranta; men in margine är anteknad: *Säterie af 1 Mantal.* Der nämnes icke Tegelbruket, Brygghuset och Väderqvarnen.

Detta utreder väl icke, huru denna egendom kommit ifrån en ägare till en annan; men det upplyser dock att *Rörstrand* af älder varit ett Stadge-Hemman af 1 Mantal och 16 öresland; att det 1619 blifvit borrförlånt till *Svante Bjelke*, hvarå Stadfästelse följt 1630; att det sedan förmodeligen genom gifwa, kóp eller byte kommit i *Mårten Rosenstiernas* händer, som derifrån abalienerat några lägenheter; hvarföre sedan Grefve *Wittenberg* deraf blifvit ägare, och *Rörstrand* utur hans Arfvingars händer blifvit reducerat; Reductions-Commissionen hållit sig till *Rosenstiernas* Arfvingar, om erfättning, för beslagde abalienerade tillhörigheter; och att Grefve *Lichtone*, om de voro, insolvento, skulle få besitta *Rörstrand* i 14 år. Härvid böra de antekningar anmärkas: att *Mårten Weivitzer*, Borgare i Stockholm, fädt tillstånd att bygga en tegel-lada vid *Rörstrand*, utom Norremalm, med frihet för all skatt deraf, och med villkor, att till Kronan, framför någon annan, aflåta så mycket tegel, som åstundades; att stället var *Weivitzers* Skattejord, som i *Svante Bjelkes* tid, blifvit skild ifrån hans ägor, (Registraturet för 1619, i Ricks-Arch. p. 434 och 824). Samt att Drottning *Christina* 1637, skänkt *Rörstrand*, till Råntemästaren *Mårt. Rosenstierna*; förut kallad *Weivitzer*, Adlad 1630. Uti föregående note äro väl flere ägare nämde, och deribland Hans K. Högheit, Hertig *Carl Gustaf*, som dock

dock torde hånda, blott bebodt för någon tid, denna egendom; äfven som Hans Broder, Hertig *Adolph Johan*, K. *Carl XI:s* Farbror, som ifrån detta stället, *Rörstrandh* kalladt, utfärdade d. 11 Maji 1664, sina bref till K. M:t, R. Råd, och hvar Stånd ferskildt; angående Dets rätt att blifva Förmyndare och Riksmarsk. Både saken och modus procedendi ogillades, och Hertig *Adolph Johan*, aflåmnade deruppå sin Renunciations- och försäkrings-act, af d. 27 Maji 1664 *).

Då denna egendom bort-donerades till Stockholms Stad, har en Öfverste-Lieutenant *Knorring* haft väningsrum vid Rörstrand, i anseende till en dets fördran uti egendomen. Kronans inkomst från Reductionen intill donationen, lår bestädt i förenämde ränta.

Enligt Donations-brefven, hvarom mera här nedanföre, besinnes att godset *Rörstrand* bestädt af flora och lilla Rörstrand, som ock ferskildt utmärkas på *Tillaei Charta* 1733; tillika med den så kallade *Rörstrands muren* och *Rörstrands utmark*, på andra sidan *Carlbergs-Alléen*; ehuru hvartheras ferskildte ågor och råmärken, nu mera, sedan de blifvit sammanblandade, icke kunna utvisas.

Att Sabbatsberg, som på nysnämde Charta, kallas *Rinkes-Hof*; men ännu behåller sit namn af en *Vallentin Sabbat*, som blef ägare deraf 1709, lydt och legat under Rörstrand; är all anledning att förmoda; i synnerhet som det till detta gods, i förenämde måtto hörande Tegelbruk och Väderqvarn, här haft en mera tjenlig plats, än vid det nu kallade Rörstrand.

Ostridigt torde åtminstone vara, att de vid *Carlbergs Alléen* liggande små egendomar, hårdt under *Rörstrands*-godset. Sexton öresland, hvaraf Hem-

T 2

ma-

*) Stiernmans saml. af Riksdags-Bef. p. 1419—1431.

manet bestådt, synes hafva fordrat detta utrymme: De hafva derifrån blifvit afföndrade, antingen i *Rosenstiernas* tid, tillika med Brygghus, Tegelbruk och Qvarn; eller sedan *Rörstrand* kommit under Stadens disposition, som troligare anses.

Den så kallade Hund-gården, är en under K. *Fredrichs* tid skedd abalienation, ifrån lilla *Rörstrand*, till ett slags Jägare-Boställe, för des nära belägenhet till *Carlbergs* Kungs-gård, hvarunder det i senare åren ansedts lyda.

Stora huset, åtminstone till första våningen, och den flygeln der inkörsporten är, förmenes vara mycket gamla, förmodeligen från *Rosenstiernas* tid, eller längre tillbaka, hvilket af hvad förut förmålt är, så väl om egendomens första innehafvare, som om de höga personer der hafva bodd och vistats, synes med nog säkerhet kunna slutas. Påbyggnaden och nybyggnaden hafver i senare tider skedd, sedan Porcellains-Fabriqven härstädes blifvit anlagd och inrättad.

Konung *Carl XII:s* bref till Öfverståthållaren, K. Rådet, Gr. *Christoph. Gyllenstierna* och Magistraten, af d. 30 Maji 1698, förmår, att K. M:t af lärdeles försorg och omvårdnad för de inrikes Manufacturers uppkomst och tillväxt, upplåtit godset *Rörstrand*, straxt härvid Staden belågit, med alla des hus samt underliggande ågor och appertinentier; att derstädes anlägga och inrätta tjenliga Manufacturer: och skulle Öfverståthållaren med Magistraten, öfverlägga om hvad Manufacturer derstädes, beqvänligast måge stå att inrättas, och sedan de för enat sig om modo och sättet dertil, inkomma till Konungen med ett pertinent förslag deröfver.

Sedan K. M. i Oct. eller Nov. månad 1698 förordnad om ett Rasp- och Spinhus-inrättande här i Staden, och en af Magistraten i afseende på verk-

Ställigheten, utsedd Direction, funnit att dertill borde utrikes ifrån införskrifvas, en Bom-Siden-Makare, Bomull, Brasiljetråd, Raspar och annat mera, samt att det bekvämligast kunde anläggas, på det till Staden skänkte *Rörstrand*; så har K. genom Rescript d. 28 Febr. 1699 bifallit, Magistratens och Öfverståthållarens i så måtto, gjorde tillstyrkande, och utom andre bestådde förmåner, jämväl under samma dato, gifvit befallning till K. Stats-Contoiret, att tillse det stora och lilla *Rörstrand*, som befunnits vara graverat med någon skuld, hos Öfverste-Lieutenant *Knorring*, kunde fordersammast blifva frigjorde från hans åtal, så att berörde lågenheter, nåsta fardag, kunde inrymmas Magistraten. Man har ock funnit den anteckning, att Staden d. 12 Mart. 1699 blifvit inrymd i *Rörstrand* af Kro-no-Fogden *Lsholm*.

Berörde Spinhus-inrättning kom sedan icke till någon fullbordan. Det är ofelbart om den samma, som Magistraten uti ett, af här nedanføre nämnd anledning, 1731 afgifvit betänkande, yttrar sig, att ehuru till följe af Donations-brefvet, på *Rörstrand* en begynneise blifvit gjord, med ett nyttigt Manufactur-verk; så har dock sedan det sista kriget inföll, på K. M:ts vidare nådigste befallning, med samma verk kommit att afstadna.

Ifrån detta Seclets början intill på 20-talet, har *Rörstrand* således icke af Staden blifvit disponerat åt Fabriqves anläggningar; utan till uthyrning. Det är förmodeligen under denna intervaller, som de vid *Carlbergs Alléen* belågne små egendomar, blifvit från Staden abalienerade, och några tomter med Magistratens tillåtelse friköpte.

Men efter Assoziations-Contract af d. 26 Aug. och med Kgl. Privilegium exclusivum af d. 4 Febr. 1729, löpande till 1749, har ett interessentskap,

fördelt i 66 lotter, hvardera räknad till 500 d:r K:mt, inrättat och anlagt ett Svenskt Porcellaine-Bruk, på stora Rörstrand, att tillverka, det så kallade Delftiska Porcellainet.

Uppå denna Fabriqves-Directions underdåniga anhållan, att de rum och lågenheter på Rörstrand, som Staden till Slagtar-Åldermannen *Olof Asker* förhyrt, måtte Porcellaine-Manufactur-Societeten, till Fabriqvens förnödenhet och bättre fortsättjande upplåtas; har K. M. genom Resolution, af d. 18 Jun. 1731, förordnat, att Ösverstath. R. R. Gr. *G. A. Taube*, med Magistraten skulle så resolvera, Fabriks-Directionen och *Asker* emellan, som med K. *Carl XII:s* Institutions-bref, *Rörstrand* angående, finnes vara enligt.

Efter den till följe deraf skedde reglering, hvarvid förklaradt blifvit, att *Asker* ej längre sinne bibehållas vid det med honom slutne Hyres-Contract; har Handels-Collegium på Stadens vägnar uti utfärdadt Contract, under d. 23 Sept. 1731, med *Alb. Lindecreutz*, *C. G. Rålamb*, *C. Fr. Piper*, *J. M. Klinkovström* och *Bunge*, förhyrt till Porcellain-Manufactur-Societeten, *Rörstrand* med alla då för tiden derunder lydande ågor, emot 350 d:r K:mts årlig hyra till Staden, beräknad från Michaelis 1731 och framdeles, så länge Porcellaine-Manufacturen derstädes drifves och fortsättes.

Detta Interessentskap har ock d. 17 Jan. 1735 erhållit Konungens Privilegium, att tillverka fint Porcellaine vid Rörstrand, med andras uteslutande, till år 1749.

Rörstrands Porcellains-Fabriqve erhålt af Landshjelps-medlen 32,984 d:r 31 ö. S:mt *).

År

*) *Flintbergs* Brukidkares, Städens och Borgersk. ömse förmåner och skyldig. II. Del. p. 136.

År 1753 har den förändring skedd med Rörstrands Porcellains-verks bolag, att efter vidtagne och faststälte nya Affociations- och styrelse-Reglor, det blifvit fördelt uti 60 lotter. Under Fabriqvens derpå fortsatte rörelse, har äfven inrättning blifvit gjord, att tillverka det så kallade Engelska Porcellainet.

Vid verket äro trenne Brännugnar anlagde. Rå ämnet hämtas ifrån Upsala gårde, nedanför Kungstrågård, och föres själedes till Rörstrand.

Uppå Interessenternes underdåniga ansökning om ständig donation af Rörstrand; resolverade K. M. d. 14 Febr. 1757, att det skulle förblifva efter deras med Staden ägande Contract. Och på Interessenternes ansökning, hos R:s Ständer om jordägande rätten, lämnades d. 22 Junii 1762, det svar: att R. Ständer ansedt detta vara ett mål, som icke hörde till deras omedelbara upptagande *).

Sedan ifrån donations-tiden, Rörstrand kommit under Stadens jurisdiction och anses liggande innom des sstaqvete; uppföres denna egendom i Stadens Handlingar vara belågen, under N:o 31, A. uti Quarteret Röda berget; hvilket Quarter hör till *Adolph Fredrichs* Församling.

Af ofta nämde Fabrik har Cammar-Revision-Rådet *Nordenstolpe* sedermera blifvit ägare till fyra femtedelar, hvilka han 1772 förfålt till sin Son, då varande Ordinarie Håradshöfdingen, sedermera Corporalen vid K. Lif Drabante-Corpsen *E. M. Nordenstolpe*, som derefter tillika förvärfvat sig den återstående $\frac{1}{2}$ delen. Ifrån hans död 1783, hafva hans arvingar varit i possession af hela Fabriqven, till des de 1797 förfålde densamma, till Öfver-Directeuren vid Controll-verket, *Bengt Reinhold Geijer*.

T 4

För

*) Riksdags-Tidning, 435.

För att freda de vackra Rörstrands-ångarne,
läses vid vägen deröfver, på åtskillige der uppfatte
taflor; flere små Verfar, såsom:

Värdige Medborgersmän,
Värdaste Medborgarinnor,
Ålskare och Ålskarinnor
Utaf Samhålls-Ordningen;
Man har bordt påminna Er,
Denna lilla Sommar-låxa:
Trampen intet gråset ner,
Låten det få ostört våxa.

Den som öfver denna ången,
Genvåg eller krokvåg går;
Skall kanske af efterslången,
Känning ha till nästa Vår.

TREDJE AFDELNINGEN.

Om de till Norre-Malm nästgränsande Holmar.

I.

BLASIE-HOLMEN, OCH KYRKO-HOLMEN.

§. 1.

Käpplingen, gamla Skepps-Holmen, sedan Blasius eller Blaste-Holmen, är nu vid Norremalm en landfast udde, som sticker ut i Saltjön, i Öster om St Jacobs Kyrka; men har tillförne, genom en gren af Norrström, derifrån varit skild och utgjordt en liten holme, vid Målarens utfall; innesluten af nämde ström och Ladugårdslands-viken. I senare tider, har Näckeström blifvit så igånfyld, att namnet af Holme blott är kvar, och strömmens fordna lopp, nästan okänt.

I anledning af Perspektiv-Ritningen uti Gr. *Dahlbergs* verk (Tab. 39), säger C. Rådet *Berch* *): "denna rånnil som gick bakom Arsenalen, lilla trågårdsgatan fram, till Packartorget, och skilde Blasie-holmen ifrån det öfrige Norremalm, är nu alldeles igånfyld, så att man icke mer ser tecken till Bryggan G."

På *Tillaei* Charta är blott Näckeströms utlopp markerat i Packartorgsviken, i Quarteret Näckeström, strax äfvanför nya Ladugårdslands-bron; kommandes förbi Gr. *Creutz* och Presidentens *Strömfelts* hus. Troligt är, att den i Öster från gamla Arsenalen, gått fram på hörnet af Kungstrågården och litet nedanföre, nu mera *Stockenströmske* egen-

*) Handkrefne Samlingar om Stockholm.

domen, fallit ut i Packartorgs-viken. Detta instämmer ock, med den Charta, som finnes bifogad, *Wittinghs* S:t *Jacobs* minne.

Att Näckebro, varit belågen i råt linea med nu varande gamla Arsenalsmuren, tyckes kunna slutas af Relationen, om Drottning *Ulrica Eleonora* den älldres begrafning, i Nov. 1693, hvarest nämnes: "att Norremalms Compagnie, stod på platsen, emellan K. M:ts Stall och S:t *Jacobs* Kyrka, längs åt Arsenalen och Näckebro," eller som vägen nu går till Blasie-holmen.

Ovifst år när denna bro blifvit anlagd och Kåpplingen med Norremalm sammanbunden. Häfderne förmåla väl, att när *Christian I.* med Danska Flottan, ankom till Stockholm och lade sig vid bomen, blef han derifrån drefven med bössor och pil. Danskarne lade sig då vid *Vangsfö* och gingo en dag till *Kåpplingen*. Att drifva dem derifrån, byggde Bönderne en bro dit, och blefvo väl i början nödgade att fly; men med hjälp ur Staden och då den tränga bron gick sönder, blefvo Danskarne slagne, hvarom Rimkr. *) säger:

"The vorde sva qvastade på thera rompa,
 "The budo ej sedan till Kåpplingen skompa;
 "Thet Sundit fick thet namnet tha,
 "Brännerfund heter mådan verldin staa."

I anledning här af säger *Dalin* **) att Sundet, emellan Kåpplingen och Staden, uti *Carl Knutsfons* tid (1448 — 1459) kallades *Brännerfund*, sedermera *Näckström*.

Om bro, i anseende till Communication med Kåpplingen, allt sedan blifvit underhållen, är icke bekant. Under den tiden Holmen för Kronans och

*) t:sta Del. p. 421, 423.

**) S. R. Hist. T. 2, p. 128.

och Flottans behof nyttjades, och sedermera i medlet af förra Seculo, då den begynte att bebyggas, af enskilte personer, på donerade tomter af Drottning *Christina*, har bro varit outhälsam; innan strömmen blifvit förvandlad till en rännil, och rännilen hunnit att igånfyllas. I handlingarne nämnes *Näckebro* 1612, då Konung *Gustaf Adolph* skänkte Skepps-Byggmästaren *Hindr. Hybertz*, en Dels och Kronans tomt, belågen vid Näckeström, utanför K:s Trågård; sträckande sig ifrån *Mester Isibrants* gård, och till trågårdens porten vid sjön; dock skulle han hafva sin utgång, inpå Skeppsholmen. (Ö. Bref. d. 21 Oct. 1612), och 1620, då Byggmästaren *Isibrant Johanson* s. å. fick bekräftelse på en gård, med kryddgård derhos, uppå Norremalm, vid Näckeström; der vid bron liggande *). Utan en äldre Charta öfver tracten kring *S:t Jacob* och Kungstrågården, kan detta icke närmare upplysas.

Om samma bro, innehåller Dr. *Christinas* bref, af d. 6 Julii 1652 till Öfverståth. Baron *Sch. Rosenhane*, att han med det första skulle låta besörja, reparationen af Näckeströms bro, emellan Östermalmen och Blasieholmen; hållt sedan Ladugårdslandet under Staden blef donerat, påssagen öfver berörde bro och Blasieholmen, allmänt nyttjades.

Denna vattuledning var så ödelagd och grafven så igånvåxt, att K. M:t, på derom gjord anförkning, beviljade d. 5 Aug. 1697, att K. Rådet och Presidenten *Gr. Axel Wachtmeister*, skulle få sin byggningsgrundval utflytta 2 å 3 alnar, i den graf man fordom kallat Näckeström **).

Sedan således förhållandet med denna holme, någorlunda blifvit utredt; fordrar ordningen att återvända, till des äldre Historia. §. 2.

*) Regist. i Riks-Arch. f. 803.

**) Öfverståth. Ämbets bref 1697 i Riks-Archivo.

Kåpplingen, des ålldsta kända namn, kan icke gerna, efter *Johan Bures* tanke, härleda sig af Klippingars förfärdigande derstädes, i K. *Gustaf I:s* tid *); då Kåpplingen redan omtalas i våra Häfder 1389 och 1471. Snarare torde *Kyrko-holmen*, af en sådan anledning, blifvit kallad *Mynt-holmen* på en gammal Charta öfver *Blasie-holmen*.

Af ett ohyggeligt förråderi och ett grufveligt mord, å årlige Svenske män, är Kåpplingen, från åldre tider känd och rycktbar vorden. Man vill här intaga Hufvudfakeliga innehället, af den berättelse, som på samma tid, 1389 derom skall vara uppsatt och sedermera blifvit i Upsala Bibliotek funnen, samt af Trycket utgifven, af Doct. *Eric Benzelius*, *Sonen* **); efter den till stil och Ortographie, faller sig i allmänhet något svår att läsa, och icke finnes i hvars mans hand.

Deraf inhämtas: att Tyskarne vål 12 år förut, på detta förråderi varit betänkte och hade hemligen sammanskrifvit en lista, på 70 af de bästa Svenske Borgare, som brännas skulle. De hade om K. *Albrechts* tillstånd dertill anhållit; men som Han dertill icke samtycka velat, hade deraf ibland Hans *Riddersmän* osämja uppstådt.

Då K. *Albrecht* blef fången, sammanfvuro sig ett fällskap, som kallades: *Hättebröder*, och voro i för-

*) *Bång de monte Brunconis*, p. 7, der *Joh. Bures* *Descript. Sveciæ*, Msc. Cap. 6, p. 51, åberopas.

***) *Benzelii Monumenta Hist. vet. Ecclesiæ Sveo Gothicæ*, Uplalix 1709, 4:o, p. 62. Titeln på detta document är: Omständelig berättelse, huru de Svenske af Tyskarne, blefvo i Stockholm förrådne och brände år 1389, på samma tid skrifven, och nu utur ett gammalt Msc. som hörer *Academiens* i Uplala Bibliotek till, framdragen.

i förstone 170 ft. som nattetid gingo väpnade, och med oqvådins ord öfverfölo de Svenske, ehvarest de dem råkade. Här af uppväcktes omsider de Svenskes omtanke, hvad råd och utväg till allmän säkerhets bibehållande vore att vidtaga. De funno då bäst vara, att härmed skulle hafvas anstånd, till des Rådet och Menigheten, kommo tillsammans i St: *Gertruds* Gillestufvu. Vid det tillfället blef efter mycken öfverläggning, allmänneligen kundgjordt, att ingen skulle illa tala om Herrar och Furstar, eller någon annan, utan att derföre ansvarig vara; och dermed skulle all tvådrägt upphöra. Svenskar och Tyskar svoro då hvarannan vänskap och broderskap, samt att lefva i enighet tillsammans.

Derefter hände att Rikets Råd, kallade några af Stockh:s Stad till *Telje* och sände dem lejde-bref och *Sigge Brun* samt *Simon Djåkn* till ledsagare, att de så mycket såkrare skulle färdas fram och åter. Rådet och Menigheten nämde dertill: *Lambrecht Westval*, *Pett. Alenninge*, *Alff Grenerot* och *Hans Grönolve*, med fullmagt att dagtinga till allmänt bästa; och foro så åstad till *Telje*.

Vid ankomsten dit, återvände 3:ne af förenämde Deputerade, som med de Svenske Herrar icke ville samrådas. När *Pett. Alenninge* det förnam, lagade han sig äfven färdig till afresan. Då blef han förrådd af sina egna medbröder, som färade och fångslade honom. En hans tjenare blef slagen och skuten igenom hufvudet, och i samma natt fångslades *Albrecht Karlsson*, och fördes i Stockholms torn. Vid det tillfället yttrade *Bertil Bruus* sitt misnöje deröfver, att Stockholms Borgare, orätt och våld öfvergick; och då en af Hofmännerna det hörde, blef han derföre hårdeligen slagen, och blå och blodig genast i Tornet förd.

Ryktet derom gjorde en sådan farhåga och förskräckelse, att hvar och en grep till vapen; församlades sig på Torget, både Svenskar och Tyskar. De Svenske trodde sig alla vara förrådde; Tyskarne åter råddes, att de Svenske, som voro nog starka, skulle gemensamt hålla tillhoppa emot dem, och förestälte således, att skiljas åt. Om något ofog hände de gode Mån, som fånglade voro, emot Stadens rätt, dermed skulle till följande dagen uppskjutas. Med stor möda blef vål bullret slilat; men de Svenske samlade sig i St: *Olufs* Gillestufva, och torde ej skiljas åt i frucktan för öfvervåld och mord. När de Tyske det sågo, påfunno de ett annat råd. De Svenske förstodo nu deras onda upplåt, gingo därför upp på Rådhuset, och frågade hvad dermed mentes, att Borgmästaren och *Albrecht* lågo i tornet, samt att *Atenninge* fånglad var? Då svarade Borgmästarne, att de med dem intet ondt visste. De Svenske yrkade då, att om de något brott begådt, måtte de därför lagligen dömmas och straffas, och icke tillåtas, att ån den ena, och ån den andra kastades i tornet, som Missgärningsmån; sågandes sig förstå, att det ville få gå, som det länge sedan vore dem sagt och hvarföre de varnade blifvit; att de Svenske skulle i Stockholm förrådde vara. Tyskarne svarade, att de icke visste af något förråderi, ej eller med de fånglade annat, ån allt godt; och om de med orätta fånglade voro, borde de med rätta, löse och frigifne vara; villjandes efterfråga, om Höfvitsmännen, dem något förråderi tillvitte. Emedlertid var *Bertel Brun* lös; men *Albrecht* hvarhållen i tornet.

Då de skulle gifva de Svenske svar, uppträdde de åter på Rådhuset, Lördagen för Helige Trefaldighets Söndag; berättandes, att Höfvitsmän-

ne, icke visste annat med någon, än åra och godt. — Af de bästa skulle då 30 Svenske, och 30 Tyske Borgare, på Rådhuset kallas, och då de församlade voro; då sade Borgmästarne, att de af Högsvitsmännen förnummit, om det ärendet, som anmält blifvit; och att de svarat sig icke veta, med någon man, annat, än hvad åra och godt vore; hvarföre de med råd och sänja, ville detta mål sålunda afhjelpa; att de enhälligen skulle svärja hvarannan, vid Gud, Jungfru *Maria* och alla Helgon, att den ena skulle med den andra i nöd och lust, lefva och blifva såsom bröder fins emellan. Och om så hände, att de Svenske voro rådande med sinom Herre, då skulle aldrig Svensk man kåra, på Tyska; och voro åter Tyskarne rådande, då skulle ej Tysk man, kåra på Svenska: och dermed skulle vara god endragt och alla kåromål och ond ord upphöra. *Petter Alenninge* och *Albrecht Karlsfon* skulle lösa varda, och hvad den ena sedan öfverginge, det skulle och den andra öfvergå. — Hvad de således på Rådhuset svurit hade, blef sedan Menigheten kundgjort, och Lördagen öfver var alt tyll och stilla, till Söndagen efter astonsfängen, då ringt var och portarne låste. Tyskarne gingo alle i Gille-stufvan och frucktade, att deras uppfat måtte blifva Svenskarne kunnogt, innan de hade dem, der de önskade. Borgmästarne gingo den natten, emellan Slottet och Hättebröderna; befarandes verkställigheten af det mord som påtänkt var.

Det hände att en fattig man som tjente vid Rådstufvan, stod ganska bittida upp om Måndags morgonen, förr än Solen uppgick, och då han hade gått omkring Kyrkogården och kom till Rådstufvan, hörde han der talas, och tänkte att han försäfvit sig. Han hade då sedt *Herbricht Konyns-*
mark,

mark, Herr *Marquard Kromnedyke*, *Lydeka Rytz*, *Otto Beyenblert*, med flere, innan för lilla porten på Slottet i deras harnisk. Då gick han på Rådstufvan och sporde dem: om de ville honom något? De svarade: att han skulle tillfåga Rådet att till dem uppkomma, innan folket började att gå på gatan. Då en del af Rådet var samlat, gick samma man upp till Slottet, då han såg derifrån utgå, vål 60 Personer, i full rustning, som gingo till Stor-torget och stannade vid *Jöns Bagares* bod. Han lopp då in i Rådstufvan, och sade att de skulle taga sig till vara, att de icke varda för-rådde eller mördade; ty på Torget stodo Höfvitsmännenne ifrån Slottet, och måtte Gud veta, om de ämnade dem något ondt. *Alf Grenerot* svarade, att den gamble mannen tedde sig obeskedeliga; stod upp och gick ut i förstufvan; kallade en Rådman till sig; tillfågandes honom, att gå till Höfvitsmännen och bjuda dem återgå till Slottet, efter de för bittida voro ankomne. Det skedde så. Men då allt Rådet var på Rådhuset samlat, gick *Grenerot* ut med tvänne Tyske Rådman, dem han sände, den ena till Slottet, att fåga dem, att nu vore tiden inne, att inställa sig; och den andre, att kalla Sällskapet och dem, som i deras rustning lågo i Gille-stufvan; tillfågandes dem att skyndesam-meligen ankomma och icke längre dröja.

Från Slottet ankom då vål 60, och Köpmän-
nerne voro mera än tusende med Harnisk, och *Hennyng van der Delle* var deras Baners-Måstare. De stannade vid Kåken, vore grymme som Lejon, talade illa och voro glade, att se sitt onda upplåt främjas. Alla sverne eder glömdes; de ärlige män, som brännas skulle, voro på Rådhuset insatte, utan att veta sig något ondt hafva gjordt. När de församlade, länge hade stått på Torget, och Rådhuset
var

var tillspårrat, gick *Lydika Rytz* till Rådhusvporten, och bad dem släppa honom in, elljest vilde han gå från torget. Då kom han in, gående med sitt Harnisk, och när de gode mån det säga, ante det dem, att det skulle gälla deras lif: sågandes att detta voro dem länge sagt; men ingen hade dertill velat tro sätta. Då svarade *Grenerot*, att den som god och rättvis är, får det väl finna, och bad *Lydika Rytz* att låta den skriften förekomma, der de förrådare inskrefne stodo. *Jöns Djåkn* påkallades, att han skulle samma skrift hämta: och då den föredragen var, stodo ock de der upptecknade, som 4 år förut afledne voro, och *Årlander Galne*, som året förut var rynd till Gottland. Då listan uppläsen var, gafs låf och befallning, att gripa och fasttaga de Svenske, ehvar de funnes, utan att i Kyrko eller Kloster, någon frid njuta. Det skedde så, och de Svenske fördes in på Rådslugan, der de pinte och hårdeligen slagne blefvo.

När de måstadels inkomne voro, tog hvar sin vid bältet, och i Borgmästarens åsyn afförde dem till Slottet; och hvad skulle 60 uträtta emot tusende. *Jöns Kabbomagher* och *Lauretz up Hughom*, blefvo lårade och tagne i Brödra-Klostret på Holmen; och alla voro pinte med sägar, af Ekebråder gjorde, att de skulle på sig något förråderi bekänna. De svarade att de deraf intet visste och ville håldre dö än vidkännas något brott, hvartill de icke skyldige voro.

Om Tisdagen brände de *Greges Rödha*, *Jöns Kabbomagh* och *Laurentz op Hughom*. Dernåst om Helga Lekamens natt, då allt folket låg i sin bästa sömn, gick *Alf Greneroth* och flere hans Stallbröder på Slottet, och låfvade Höfvitsmannen, hälften af allt Svenskt gods, af deras, som fångne voro, att de genast måtte brännas. Då leddes

de gode män af Slottet, och fördes bundne, till Kåpplinge, i en båt. Der var en Präst, som dem skriftade, då elden tändes; han svor vid sitt Ämbete, att de oskyldige voro, till de brott hvarföre de straffades; men Tyskarne aktade icke derpå, utan bundo dem, uti ett gammalt trähus, och satte der elden uppå, och uppbrände dem således, utan ransäkning och dom, om natten medan folket söf. Då hände ett stort jårtecken och ett så förfärligt regn och åske-dunder, att man trodde att folk och Stad förgås skulle; och flödade vattnet så på alla gator, att ingen torde gå af sitt hus, förr än detta oväder var förbi. Detta skedde år efter Guds börd 1389, Annan dag efter S:t *Eskills* dag, som då inföll på Helga Lekamens dag, eller natten emellan d. 11 och 12 Junii.

Biskop *Rhyzelius*, som i anseende till det härvid inträffade åske-dunder, i sin *Brontologia* *), här om förmåler, tillägger: att de Tyske Stockholms Borgare, under K. *Albrechts* tid, sig mycket förökade hade, genom sine *fratres cucullatos* eller Hättebröder; åberopandes sig hvad *Messenius* i sin *Scandia*, om deras skändeliga otacksamhet och trolöshet berättar.

Af desse *Hätte*- och *Fetalie*-Bröder, tvänne sammanfurne Tyske partier, till K. *Albrechts* försvar; kallades de förre så, af sin Hufvud-bonad. De hade förbundit sig, att hålla Stockholm, K. *Albrecht* till handa, och i sådant ändamål, var väl deras affigt, igenom förenämde våldsamma gärning, hvarmedelst 200 Stockholms Borgare, på en gång uppbrändes **), att i de Svenskes vanmägt öka sitt

*) Pag. 61, 62.

***) Botins Sv. R. H. p. m. 430. I Laurinij Chron. Strängn. 1717, 8:o, utlästes 170.

vælde, och tåfla med Fetalie-Bröderne, som voro Rövare till sjö; att till Lands, genom rån och mord, göra sig rika af rof, och frucktade genom nidingsbrott och tyranni. Ingen ting vittnar troligare, om en svag regering och ett folks förackat och olycka; än att slike brott och misfgärningar lämnades ohåmnade, och blefvo snarare skyddade än straffade. Det berättas väl att desse misfdådare, till synda-bot, blifvit ålagde, att med sin kostnad, vid allmänna vägen, på backen vid Tullportsgatan, midt emot Capellet på Södermalm, som vägen då låg till Skants tull; uppresla trenne stenar eller pelare: hvilket ock blifvit verkställt år 1400, och hvaraf en sten ännu finnes i behåll, sedermera uppreft under qvarnen, på den af detta minnesmärke, så kallade pelare-backen.

Att ett så skändeligt förfarande, icke lätteligen kunnat utplånas, vittnar det på Borgerskapets i Stockholm, gjorde anhållan, år 1470, af R:s Råd och Föreståndare vidtagne beslut, hvarigenom Stads-lagen i den delen upphåfdes, att hälften af Städernes Magistrater, skulle bestå af utländske män; hvarjämte förordnades, att åfven andre märkelige Ämbeten, skulle med Svenske män besättas.

§. 3.

Ibland de namn som denna Holme fördom tillagde blifvit, torde ock, icke utan anledning, Si: *Jacobsön*, kunna räknas. Det förekommer väl få-lan i häfderne; men blandas då med andra orters namn. Att *Wongilsön*, *Wongisön*, som nämnes med *Helge-anders-holmen*, åfven Si: *Jacobsön* (se Rimk. 2 Del. p. 260—269), hvarken varit eller äro, en och samma Holme eller Ö; tyckes deraf endast kunna intagas, att så många olika namn, troligen på en gång och samma tid, icke blifvit nyttjade, att ut-

märka, ett enda; då de tillhörde sina ferskilte ställen. S:t *Jacobs-* eller *Vadmulsön*, nu Ladugården eller Djurgården, låger *Dalin* *); men denna öreda synes fordra någon underfökning, hvar *Jacobsön*, rätteligen fökas bör, ehuru obetydeligt, det anles må.

Om man skulle påstå, att *Jacobsön*, vore antingen hela, eller någon del af Nord-Östra malmen, som redan 1343 utgjorde en egen, eller S:t Jacobs församling, skild ifrån *Solna*; så synes det inkastet möta, att denna del af malmen, icke utgör någon ö. Derpå kunde väl svaras, att man för mer än 400 år sedan, icke nu så noga känner, huru sjöar och vatten, då för tiden skilt och delat denna tract af malmen; men som *Käpplinge*-namnet ännu nyttjades 1389, och *Jacobsön*, omkring 1470, först förekommer; synes troligast vara, att *Käpplingen* ock fått detta sednare namn, såsom liggande under S:t Jacob, och så nära Kyrkan; hvilken mening ock hämtar styrka, af det tillagde ordet, *Helig* eller *S:t Jacobsön*.

§. 4.

Rikets Flotta hade i de äldste tider, visse vinter-lågen och så kallade Skeppsgårdar. I medlet af 14 århundradet, då större skepp begynte att nyttjas, ansågs Stockholms Hamn dertill tjenligast.

Tyrannen som våldförde Riket, förstörde ock Dets Skepps-Flotta, och hvad som undslapp förödelsten, bortfördes med annat rof till Danmark. Landets belågenhet, fordrade skyndesamme förövarsanstalter till sjö, och *Gustaf I:s* kärlek för eget Fosterland, saknade icke eller, i denna delen, Hans verkamme nit och omsorg. Snart hade Han en Flotta af sköna Skepp och Bojorthar, Segelredde och

*) S. R. H. 2 Del. p. 260—269.

och vål utrustade; men hvad på detta stället derom endast bör anmärkas, är att Flottan i Hans och Hans Söners tid, hade sin hamn och station, dels under Stockholms Slott, och dels vid denna holme, som ock deraf fick namn af *Skepps-Holmen*.

Skepps-gården i Stockholm, nämnes i *Thomas Raffaelsfons* räkenskaper år 1558; uti räkenskaperne för år 1563, för *Skepps-gården*, vid Stockholms Slott, upptages en Flotta af 65 Skepp, med skutor och Fetalie-Fartyg inberäknade. Konung *Eriks* segrande Flotta fördes 1564 om Høsten i vinterläge, till Stockholm; och Hamnen derstädes, ansågs länge dertill för den säkraste, ehuru den i anseende till sitt långa afstånd ifrån Hafsbandet, icke var den beqvämaste *).

Att en del af Flottan låg vid Skeppsholmen, och en del vid Slotts-backen, kan ytterligare intagas af *K. Carl IX:s* bref, daterat Örebro d. 21 Mart. 1611, angående drögsmålet, med Flottans utredande, i anseende till oenigheten, emellan *Skepps-Byggmästaren Isebrand*, Amiralen öfver lilla Flottan *Nils Engelsman*, och *Anders Cordel*, hvilken var Capitaine öfver ett antal Galejor och Lodjor; hvarutinnan *K.* yttrar sig: "Vi hafve intet gifvit *Anders Cordell*, någon befallning, att hafva beställa med *Skepps-Holmen*, och så framt han icke packar sig dådan; så vilja Vi fuller låta laga om honom, att han intet skall trifvas vid; utan Måster *Isebrand* och *Engelsmannen* skola hafva med *Skepps-Holmen* att göra, och *Cordellen* allenast med de Skeppen, vid Slotts-backen ligga."

Uti ett Drottning *Christinas* Donations-bref, af d. 20 Jan. 1651, hvarutinnan Riks-Stallmästaren *Hans Wachtmeister*, förlånes ett Kronans stenhus

U 3

på

*) Tengström om Sv. Sjömagten. Witt, Acad. Handl. IV. Del. p. 131, 145, 150, 274.

på *Blasius* Holmen, förmåles, att det för ett Amiralitets-hus, tillförne blifvit brukat; när åter Flottan blef till nya Skepps-Holmen flyttad var der för Amiralitetet nödige rum och hus utfedde. Flottans utredning i Stockholm, besörjdes i K. *Eriks* tid, i synnerhet af honom Sjelf, genom de tillförordnade Amiralerna och Ståthållaren i Stockholm; som hade under sig nödige Åmbets och tjenstemån. Huru vidsträckt deras befattning var, i ett så angeläget ärende, kan inhämtas af ordningen, uppå de förnämste Åmbeten i K. M:ts Hof, af år 1571 *).

K. *Johan III.* lät på Skepps-Holmen för sig uppbygga ett Lusthus **). Om det varit på nya eller gamla Skepps-Holmen, nämnes icke, och om der tillika någon trågård blifvit anlagd, samt om Holmen deraf, sedermera blifvit kallad Lust-Holmen, kan icke med någon visshet sägas. På den äldste kända Plan-Charta, som finnes beskrifven i 1 Cap. om Stockholms anläggning, under N:o 8, är en lust-parck, på nu varande Skepps-Holmen, utmärkt. I Handlingarne förekommer ock, att en Trågårdsmåstare förordnades, öfver Konungens Trågårdar på Norremalm och Lust-holmen, 1619, (Registret. f. 296), och 1622 nämnes K:s Trågårdar i Stockholm, så väl vid Slottet, som ock elljest på Norremalm och Lust-holmen. Att uppföka denna Holme på *Valdemars-ön* eller Djurgården, dertill finnes ingen känd anledning. Fråga om någon sådan anläggning derstädes, väcktes långt efteråt.

Riks-Rådet, Öfverståthållaren och Amiralen *Clas Fleming*, som ifrån 1634 till 1644, då han såsom Befälhafvare på sitt Amiral-Skepp, blef skuten d. 26 Julii, sistn:de år; stiftade i så många nyt-

*) Finnes tryckt bland Bilagorne till Carl IX:s Krönika, p. 126. Tengström I, c. p. 224.

**) Dalin I, c. Tom. III, p. 154.

nyttiga inrättningar, byggnader och kloka anstalter, äminnelsen af sin sorgfällige styrelse, i Hufvud-Staden. Deribland här nämnas bör, att Flottans läge, då äfven flyttades till nya eller nuvarande Skeppsholmen, der den förblef till 1680; hvarefter vår holme sedan länge kallades gamla Skeppsholmen, och började sedermera att bebyggas.

Uti Drottning *Christinas* bref till Öfverståthållaren i Stockholm af d. 2 Sept. 1645, förmåles att ändock den gamla Skeppsholmen, *Blasius* holmen benämnd, vore destinerad till Krigs-Collegium och särdeles att deruppå bygga ett Tyghus; likväl och emedan en allmän gata och väg, öfver ändan Norr ut, gick deröfver, åt nya Staden och Ladugårdslandet, ansågs bäst vara, att den lilla platsen, som var Nordväst om vägen, måtte med stenhus blifva bebyggd, och på andra sidan om vägen dragas en mur, som skulle sluta hela den Holmen; så hade Drottningen gifvit berörde plats Nordväst om vägen, åt Secreteraren *Nils Nilsson Tungel*, och Referendarien *Johan Winblad*, halsparten hvaradera; *Tungel* den delen åt lilla bron öfver Näckeström, och *Winblad* den andra delen, åt stora Ladugårds-bron: hvarföre Öfverståthållaren hade, att dem samma plats inrymma, att deruppå stenhus bygga.

Hvad uti detta bref förmåles om Holmens disponerande till Krigs-Collegium och Tyghus, inom sin egen mur, kom dock att sakna all verkställighet, och blef af denna frikostiga Drottningen, hela holmen snart till enskilte personer förlänt och borttgifven; att de udelte tomter åga och bebygga.

§. 5.

Innan berättelsen derom vidare fortsättes, bör något nämnas hvarifrån *Blasius*, *Blasii* eller *Blasiehol.*

holmen, kan härleda sitt namn; hvarom ingen underrättelse i håfderne kunnat igånfinnas; och hvarom blott en mer eller mindre trolig gifsning kan uppgifvas.

Ibland de sju holmar, hvaruppå Stockholm blifvit byggd, råknar *Tuneld* i sin *Geographie öfver Sverige*, *S:ti Blasii*-holmen. Man skulle således lätt falla på den tanken, att detta benämmande skedt' efter *Blasius*, en Biskop, som för sin tro och bekännelse blifvit hals-huggen, och hvilken dag på runstafven utmärkes med ett halft korfs, och firades såsom half-helig, d. 3 Feb. ännu vid år 1526 *). Men som Helgonens dyrkan, redan var aflagd, då holmen först började kallas *Blasie*- och *Blasius*-holmen, och *S:ti Blasii*-holmen i Handlingarne icke förekommer; synes någon annan orsak, dertill hafva föranledt. — En vålmående Borgare i Stockholm *Blasius Dundej* omtalas ofta i Stådens Tånkie-bok, på 1590-talet, som skall hafva haft en badstuga på gamla Skepps-holmen. Att holmen mera än 50 år derefter, skulle förvara minnet af denna *Blasius* och hans badstuga; kan vara en möjlighet, då långt större saker, leda sitt upphof af en lika ringa och obetydlig ordfak; men då här är fråga om gifsningar, kan det väl icke anses vågsamt, att underkasta en närmare granskning, om *Blasie-holmen*, icke skulle kunna vara ett sammandraget ord af *gambla Skepps-holmen*. *Blasius*-holmen torde sedan i Handlingarne blifvit nyttjat, för att ändra missbruket, af *Blaske*-holmen. Många dylika exempel kunde härvid anföras såsom, *Brunsviken*, för *Brunkebergsviken*, *Galte-gillet*, för *Callente-gillet*, *Kinfta-gatan*, för *Kinhesta-gatan*, med flere, om man vore kår i sin tanke *).

§. 6.

*) *Dijkmans K. Handr.* p. 101.

**) De gamla *Romares Cæsarea Augusta*, heter nu *Saragossa*; ett bevis att långa ord blifvit ifrån äld-

§. 6.

Men att återkomma till de många här varande minnesmärken af Dr. *Christinas* stora gifmildhet; så är i det föregående redan nämt, huru som *Tungel* och *Winblad* till skänks erhöillo hvar sin tomt, Nordväst om vägen, till Ladugårdslandet; enligt Donations-brefvet, d. 2 Sept. 1645.

1. Att Secreteraren sedermera Häf-Cantz. *Tungel*, icke allenast fått tomten, utan ock Kopparen, hvarmed hufet blifvit täckt, intages af verfarande öfver porten, åt gatan:

"Regina Arctois quae gentibus imperat hifce

"Aedibus, et fundum et cupra tecta dedit

"Testatur saxo, Nicolaus Tungel in isto,

"Ne Sua Posteritas dememinisse queat."

Det berättas att Reductions-Commissionen i K. *Carl XI:s* tid, fästadt någon uppmärksamhet, vid detta vittnesbörd; men att denna gifva blifvit återkallad, är icke bekant.

När Presidenten Baron *Strömfelt* var ägare till detta hus, togs kopparen bort, och lades derå, ett lågre tak af tegel. Det ägdes sedermera af R. Rådet Gr. *C. Gust. Lövenhjelms*, som sålde det till Kammar-Rådet, Baron *Carl Bunge* *); af honom köptes det, utaf R. Rådet Gr. *Erik Stockenström*, och äges ännu (1799) af Hans Enke-Fru Grefvinna. På *Tillaei* Charta 1733, står det utmärkt, såsom Presid. Baron *Strömfelt* tillhörigt.

2. Äfvannämde *Winblads* hus, berättas hafva sedan tillhört en *Rehusen*. Efter *Tillaei* Charta ägdes det 1733 af R. Rådet Gr. *Ernst Joh. Creutz*, som skall hafva låtit det samma mycket förbättra.

U 5

tra.

ste tider så sammandragne; att de med möda igänkännas.

*) C. R. Berchs anteckningar.

tra. Öfverståthållaren och Fältmarskalken Gr. *Joh. Christopher von Düring* blef sedan ägare dertill, och hans Dotter, Fröken *Gustafva v. Düring*, ärfde det 1759. Genom hånnes Äcktenskap, med R. R. Gr. *Carl Fr. Scheffer*, blef han tillika deraf ägare *). Efter bådás död, såldes det tillika med *Töresö* Egendomen, till Landshöfdingen Baron *Robert De Geer*; som sedan sålde huset, till nu varande ägaren, Cantzlie-Rådet Gr. *Mårten Bunge*. (1799)

3. Den 27 Mart. 1647 hafver Drottning *Christina* donerat K. Rådet och Öfver-Stallmästaren *Hans Wachtmeister* en tomt med ett hus, på gamla Skeppsholmen; hållande berörde tomt enligt original-donations-brefvet, ifrån Nordväst-hörnet, som är emot lilla bron, intill den lediga platsen, vid Kronones Stall, i längden på Ö. och V. sidan, uti en rät-linea med stallet, 90 alnar; och i bredden i från samma Nordv. hörn och tomten Österut, 64 alnar, hvilken sida sig 6 alnar vidare, Norr ut sträcker, om Amiralitets-husets Nordv. kant: sammaledes är ock på den S. sidan, 64 alnar i bredden; tillika med förberörde stenhus, som står på denna tomt, och tillförne varit brukad till Kronans Amiralitets-hus; den att njuta, bebygga och behålla, för sig och sina efterkommande arfvingar, till evärdelig egendom. Detta hus blef sedan K. Rådets, Fältmarskalken och Presidenten Gr. *Axel Hansson Wachtmeister* tillhörigt. Det kom genom arf, till President. i Svea Hof-Rätt, Gref *Hans Reinhold von Fersen*, som var gift med Grefvinnan *Eleon. Margareta Wachtmeister*, och sedermera till hans Måg, Öfverståthållaren i Stockholm, Baron *Jacob Albr. von Lantingshausen*, som ingick Äcktenskap 1748. med

*) C. R. Berch har anteknat, att Grefvinnan *Düring* under sitt Äcktenskap, skall sålt detta hus 1765, till Landshöfdingen i Gelle, Baron *Carl Sparre*.

med Fröken, *Anna Sophia von Fersen*. Hans Son, Öfversten Bar. *Lantingshausen*, är nu deraf ägare. Uti Gr. *Dahlbergs* verk är huset afteknat, Tab. 32.

4. Drott. *Christina* gaf äfven d. 6 Jul. 1647, K. Rådet och Öfver-Stallmästaren *Hans Wachtmeister*, till evärdelig egendom, en tomt och liggande grund på *Blasie-holmen*, å V. sidan vid sjön; sträckande sig uti längden från Lång-gatan, som går öfver bron, och i bredden ifrån sjön, utföre på den Norra ändan; hvilken tomt tillförne varit donerad Gr. *Gustaf Oxenstjerna Gabrielsön*, som den åter till Kronan afstått, emot annat vederlag; och emedan uti detta donations-brefvet, tomten med sina terminis och alntal, i längd och bredd, intet beskrifves; ty hafver Dr. *Christina* öfver berörde plats, behagat sig således förklara, uti Dets öpne bref, af d. 20 Jan. 1651; att berörde hans hus, vidhängande tomt, innehöll, ifrån hans hushörn, vid gatan på Södersta sidan, uti N. N. V. 80 alnar, och derifrån uti O. N. O. 88 alnar, sedan ifrån det hörnet, emot S. O. 93 alnar och uti S. V. 106 alnar, och sist ifrån samma termino, och till förenämde hushörn igån, uti V. N. V. 66 alnar; hvilken plats uti berg- och jord-mån, med längd och bredd, han hade med evärdeliga vilkor och rättighet, att njuta och behålla.

Kongl. Reductions-Commissionens original-Resolution af d. 7 Sept. 1699 innehåller, att Hans Excellence Gr. *Axel Wachtmeisters* Fru Grefvinna och Arfvingar, blifva bibehållne vid huset och tomterne på *Blasie-holmen*.

Uti K. brefvet d. 6 Aug. 1647, befaltes Kammar-Collegium, att till Bergmästaren *Georg Grisbach*, låta vid anfordran, tillstålla honom, 200 d:r S:mt till stafsfrums-veds uppköpande; hvarmed han skulle bränna bortt en del af berget på *Blasie-holmen*.

men. Om detta berg varit på *Wachtmeisterfka* tomten belågit, och huruvida des borrhörnande lycats, är icke bekant; men sedan denna egendom genom gifte och arf, kommit till *Ferfeske Slåkten*, och Generalen, sedermera R. Rådet Gr. *Axel Fersen*, blifvit deraf ägare, lät han borrhörn språnga klippan H, som på Kopparsstycket 39 och 40, uti Gr. *Dahlbergs* verk, öfver *Ferfeska* palatset, finnes markerad *).

Sitt gamla utseende, med torn och Koppars-tak, behöll detta hus, till början af 1750-talet, då det af Gr. *Axel Fersen*, fick sitt nuvarande förändrade skick, mera modernt, och byggnaden i fullkomligt stånd fatt. Af klippan blef en terrasse, och stora hufet kringbyggt, till bodar och smärre våningsrum, för mindre hushåll.

Ibland Riks-Archivi Handlingar finnes Drott. *Christinas* bref, af d. 21 Jan. 1648, till Krigs-Collegium; att som H. M:t gifvit ordres och befallning, att låta bränna borrhörn berget, på *Blasius-holmen*; der H. M:t aktade att bygga, *Des* och *Kronans* stall; så befalltes Krigs-Collegium, att på anfordran dertill låta affölja, så stor quantitet krut, järnstörrar, samt andra nödige persedlar och requisita, som dertill fordrat blifver och nödtorften kräfver. Platsen för det tillårnade Kongl. stallet, torde hafva varit, de sedan borrhörnskänkte tomter, till *Jacob Skytte* och *Adler Salvius*, samt sedan till Riks-Tygmåstaren och Generalen Baron *Arvid Wittenberg*, som efter en gammal Charta, innefattade ett ganska stort berg.

5. År 1652 d. 30 Mart. skänkte Drott. *Christina*, uti *Des* åpne Donations-bref, Architecten *Johan De la Vallée*, en *Kronans* tomt på gamla Skepps-

*) C. R. Berchs anteckningar.

Skepps- eller Blasius-holmen, emellan Riks-Stallmästarens *Hans Wachtmeisters* tomt och tvärgränden, hvilken håller i längden, vid tvärgränden; sammaledes vid Nordvästra sidan, 135 alnar, och uti bredden ifrån *Hans Wachtmeisters* tomt, intill tvärgratan, 26 alnar: och som Blasius-holmen blifvit, någre particulare förlänte, till den åndan, att der gode hus, till hederlig prospect, för Kgl. Slottet skola blifva lagde och byggde; så skulle ock ingen på den S. V. sidan, gent emot *La Vallées* tomt, antingen med pålande, byggning eller hvad annat, det hållt vara kunde, gjöra någon åverkan, till hinder af Prospecten och Ziraten för berörde Slott *).

Denna tomt ägdes 1704 till hälften af Factorn *Westman*, som sålde den, med samma vilkor, till Skepparen *Petter Friisk*, som Måster *Johan Mynnies*, hade tillhandlat sig halfva delen af gården, vid Sjön. Detta köp, transporterades sedan, på Grefvinnan *Anna Maria Soop*, och har hela denna egendom, med åbyggnad och tomt, sedan blifvit sammanlagd, med den *Ferfeska*, och år nu med smårre hus bebyggd, hvarest åfven i nämde tvärgränd, *Soopiske* Fattighuset år anlagdt, hvarå uti brun marmor låses:

Fattighus.

Inrättat.

af Riks-Rådinnan.

Grefvinnan.

Anna Maria Soop.

1734.

Mera derom, finnes angående de i Stockholm varande inrättningar, ad pios usus. —

6. Uti Julii månad 1650, skänkte Dr. *Christina*, Landshöfdingen i Öster-Göthland, *Jacob Skytte*, Friherre till *Duderhoff*, m. m. en Kronans tomt

*) Original-perme-brefvet.

tomt på gamla Skeppsholmen, hos Gr. *Magnus Gab. De la Gardies* tomt, liggande vid allmänna gatan, som löper åt den nya Skepps-holmen; hållande i längden på båda sidor, emellan vägen på S. V. sidan, och gatan på N. O. sidan 106 alnar; sedan uti bredden, både på S. V. och N. O. sidan ifrån Grefve *Magni* tomt och N. V. till *Johan Adler Salvii* tomt, 75 alnar.

Angående Baron *Skyttes* och *Adler Salvii* nyföna tomter, finnes af Riks-Archivi Handlingar, att Drott. *Christina* sedermera gifvit Riks-Tygmästaren och Generalen vid Artilleriet *Arvid Wittenberg von Deber*, Friherre till *Loimejockis*, 2:ne K. Mits och Kronans tomter, på *Blasius-holmen*, emellan *Välborne Grefve Magni Gab. De la Gardies* tomt på S. O. sidan och tvär-gatan på N. V. sidan belägne; hållande både tillhoppa uti längden, på S. V. sidan vid vägen, som löper åt nya Skepps-holmen, ifrån Gr. *Magni* tomt, uti N. V. till tvär-gatan, 130 alnar; sedan uti bredden på S. O. sidan vid Gr. *Magni* tomt, såsom ock på N. V. sidan vid tvär-gatan, ifrån öfre Lång-gatan och uti S. V. till vägen, som löper åt nya Skepps-holmen, 106 alnar. (Donat. brefvet d. 7 Apr. 1651).

Desse 2:ne tomter hafva sedermera blifvit styckade och afdelte, samt få väl vid vägen åt nya Skepps-holmen, som vid öfre gatan, dels bebyggde, dels till trädgård använde, som tomten emot *Bengt Skyttes*, nu *Brändelske* trädgården; och *Prinsessans* stall, midt emot nu varande Baron *Fockes* hus, på förenämnde *Adler Salvii* tomt, och vid vägen åt Skepps-holmen; med flere mindre stenhus.

7. Drott. *Christina* lät under d. 20 Julii 1652, utfärda des öfne Donations-bref, för Riks-Rådet m. m. Gref *Magnus Gab. De la Gardie*, uppå en Kronans plats på gamla Skepps-holmen, inemot lil-

la Hamnen, hvilken höll uti längden, ifrån vägen och allmänna gatan, som löper åt den nya Skeppsholmen, och uti N. O. tvärt öfver holmen 252 alnar, och uti bredden ifrån tvärgatan, som är jämte Amiralen *Herman Flemings* och Secreteraren *L. Cantherstens* tomter, 100 alnar; hvilken tomt han och hans arfvingar skulle njuta, bebyggga och behålla. Eljest der som Gr. *De la Gardie* framdeles kunde godt finna, till att låta utvidga och göra gatan bredare, utan för bemålte tomt, på den S. V. sidan; särdeles till att med Håstar och Caretter, der så mycket bättre kunna vända; då blef sådant honom efterlätit, och att han måtte låta inpåla, utaf strömmen, så mycket som dertill kunde behövas. Hårutinnan skulle ingen tillfoga honom eller hans Gemål, barn eller arfvingar, något intrång. (Donat. brefvet af äfvannämde dat.). På en gammal efter Originallet copierad Charta, finnes denna tomt efter förestående beskrifning, utmärkt. Den samma med des ansefliga åbyggnad, har i senare tider tillhört, Generalen Baron *Pechlin*; hvilken han köpte af Presidenten Baron *Erland Broman*, och innehafves nu (1799) af Baron *Pechlins* Måg, Öfverste-Lieut. Grefve *Axel Cronhjelm*. På *Wijkmans* Charta 1701, står detta hus utmärkt för Gr. *Axel Julius De la Gardies*, och på *Tillaei*, för Gr. *De la Gardiska*. Således torde denna egendom, ifrån början, till inpå 1730-talet varit i denna Grefveliga släktens händer. Märkeligt är, att hvarken tomter eller åbyggnad, förutan Gr. *De la Gardiska*, i hela detta kvarteret, emellan båda tvärgatorne, samt öfre gatan och vägen till nya Skeppsholmen, på *Tillaei* stora Charta 1733 finnes marqverade.

8. Om Generalen sedan Fältmarskalken Gr. *Robert Douglas* hus, i hörnet af torget och gatan,

tan, som går till nya Ladugårdslandsbron, afritat i Gr. *Dahlbergs* verk. Tab. 39, och tomten på en gammal Charta omkring 1650 författad, anteknat för Amiralen *Hind. Gertsfons*; har man af nyare antekningar funnit, att det 1753 skall blifvit af hans arfvingar förfäldt, till en handlande, som borrtagit koppartaket och täckt huset med tegel, samt låtit reparera det samma, utan att ändra façaderne. Det är utmärkt för sin höga port. Det skall i senare tider tillhört en *Stierncrona* och sedermera blifvit köpt af Häf-Målaren *Bolander*, efter hvars död, genom ingångit Åcktenskap med Enkan, Profven i Gefle, *Eneroth*, äfven blifvit deraf ägare, som sedan såldt det till en *Westman*, Handlande.

9. År 1651 d. 23 Dec. fick Secreteraren vid Amiralitets Collegium *Tynes Amundsön*, ett Kronans tomtstycke på gamla Skeppsholmen, till des förra tomt; hållande hela tomten, med det han då bekom, tillhopa i bredden, på öfre sidan vid gatan, ifrån Generalen *Rob. Douglas* och till Tygmåstaren *Hans Clercks* tomt, 22 $\frac{1}{2}$ alnar, och i längden, ifrån gatan, på N. V. och S. O. sidan, ned i sjön 103 alnar. Huru detta hus genom arf eller köp, man ifrån man, kommit till Barön *Lagerfelt*, des nu varande ägare, är icke bekant.

10. Nyisnämde Tygmåstaren *Clercks* tomt; har Stats-Secret. sedan Presidenten *Gustaf von Carlsson*, i senare tider ägt, samt 1794 förfäldt, till Bruks-Patron *Vegelin*, som ändrat inredningen och äfven façaden med en utbyggnad och balcon öfver porten. Uppå *Tillaei* Charta, är ifrån Grefve *Douglas* hus, til hörnet, hvarken tomter eller annan åbyggnad marqverad, än Grefve *Gyllensjöernas* hus i hörnet. På äfvannämde Charta åter, äro tomterne i denna ordning anförde: Amiralen *Hindrich Gertsfons*, Majoren *Hindr. Hansfons*, som of-

efter hvad förut blifvit förmålt, blifvit sammanlagd, åtminstone till någon del, med den dervid belågne Secreteraren *Tönnis Amundsons* tomt; så Majoren eller Tygmästaren *Hans Clercks*; så Cammereraren *Nils Johansons*, och list en tomt, utan ägares namn, å hvilken *Tillaeus* utprickat, *Gyllensjönske* hufet. Ifrån Gr. *Douglas* tomt äges husen nu, af Baron *Lagerfelt*, Bruks-Patron *Vegelin*, och i hörnet är för detta H. Excellence, Öfver-Håf-Jägmästaren Gr. *Carl Fersens* hus, innan det efter hans död 1786, sedermera inköptes af Kronan, till boställe för Cantzlie - Presidenten. Förut hade efter R. Rådet och Cantzlie - Presidenten Gr. *Creutz*, hela hans mobilier af Kronan blifvit inlåst, till den parade-våning, hvarutinnan Premier-Ministern emottager, härvarande utrikes sändebud.

11. År 1650 d. 20 Julii, gaf Dr. *Christina*, till Dets Råd och Kammar-Råd, *Sevedh Båth*, en Kronans plats, uppå gamla Skepps- eller Blasius-holmen, liggande efter Donations-brefvets innehåll, uti hörnet af Våltra tvärgränden, och den gata som löper ifrån torget, in åt Gr. *Magni De la Gardies* tomt, hvilken håller i längden, ifrån hörnet af torget och uti N. O. åt sjön, sammaledes på sin V. sida, ifrån gatan och åt sjön, 128 alnar; sedan uti bredden, emellan tvär-gränden och *Bengt Skyttas* tomt, 65 alnar.

Detta hus afbrann innan det blef aldeles färdigt, 1669 d. 30 Nov.; köptes sedan, af R. Rådet, Amiralen, Grefve *Gustaf Otto Stenbock*, och uppbyggdes efter ritningen i Gr. *Dahlbergs* verk, T. 1, Tab. 45. Efter Fadrens död, ärfdes det af Sonen, Gr. *Magnus Stenbock*, som pantfätte det i Banken, för ett upptaget lån, stort 30,128 Daler Caroliner; men efter *Helsingborske* slaget, och den der vundne segren, fick det 1710 infrät utan be-

talning, såsom ett bevis af Rikens Ständers erkänsla *). Grefve *Magni Stenbocks* Arfvingar, sålde det 1726, till R. Rådet, Baron *Josias Cederhjelm*, som lät dervid bygga beqväma uthus, åt höfvidan. Efter hans död 1729, och hans Fru, *Anna Åkerhjelm* 1730, blefvo Sönerne *Carl Wilhelm* och *Josias* deraf ägare. Då borttogs Koppartaket, och lades ett af järnbleck i stället. Baron *Carl Wilhelm Cederhjelm*s Son, sålde det till *Louis DeGeer*, till Finspång; år 1753 köptes det af R. Rådet Baron *Carl Fr. Scheffer*, som sedan afstod det, till Hånnes Kongl. Höghet Prinsessan *Sophia Albertina*. Ehuru Hon i anseende till en sednare ingången köpeafhandling, om gamla *Torstensonske* huset, vid Norremalms torg, icke inflyttade i detta palats, lät Hon uppbygga de midt emot belågne ställbyggnader. Hofmarskalken Baron *Düben* blef sedan ägare af stora huset, och sålde det 1797 till Kammarjunkaren Baron *Pehr Adrian Fock*.

Åtskillige Franska Ambassadeurer, hafva under deras beskickningar, till K. Svenska Hofvet, här residerat; äfven Ambassadeuren *Georg Ludv. le Hoc* ifrån Franska Republiken, under des korta vistande härstädes, ifrån Oct. 1795 till slutet af Apr. 1796.

12. Det der bredevid belågne hus, fordom K. Rådet *Benyt Skyttes*, ägdes på 1740-talet, af Bruks-Patron och Grofshandlanden *Elias Brandel*, och sedan länge af hans Enka, som derstädes hade sitt Sockerbruk. Å den midt emot belågne tomt, är en vacker trågård anlagd, med hägnad och port af järngaller.

13. Riks-Rådet, Kammar-Präsidenten och Amiralen *Herman Fleming*, innehade den yttersta tomt

*) Berättelse om Bankens förvaltning d. 10 Junii 1800, p. 15.

ten på Blasie-holmen, vid bron, till nya Skepps-holmen, då Drott. *Christina* 1654, uti Dets öpne bref förmåler, att Hon någon tid förut förändrat, en fattad dessein, med stallbyggnaden på Blasie-holmen, och i stället låtit utdela, den för stallet utfsedde platsen, uti åtskillige tomter, till bebyggande; och ville i anseende till Amiral *Flemings* trogne och hulde tjenst, fårdeles vid Skeppsholmen; förbättra hans förra donation och tomten något vidare utsträcka; gifvandes honom således, till den förrige platsen, sedan gatan, vid Riks-Stallmästarens Gr. *Magni De la Gardies* tomt, till 18 alnar blifvit afdragen, den öfrige delen, som intill hans tomt är och sträcker sig i längden, intill Secreteraren *Cantherstens* tomt, att för sig och arfvingar oqvald behålla och bebygga efter sitt godtycko. (Donations-br. d. 9 Maji 1654). Denna tomt var då ännu icke med annat än tråhus bebyggd. *Herman Flemings* Son, R. Rådet *Clas Fleming*, sålde denna egendom för 4000 R:dr åt sin Farbroder, K. Rådet, *Lars Fleming*. Han ville derpå låta uppfatta en Väderqvarn, hvilket Magistraten, genom skrifvelse till Öfverståhållaren, d. 8 Sept. 1688, sökte afböja, såsom farligt för eld, och otjenligt i anseende till utsigten för K. Slottet; men K. *Carl XI*, tillåt Qvarnbyggnadens obehindrade fullbordande, genom Resolution d. 18 Sept. 1668, hvarom Öfverståth. uti svar d. 25 Sept. underrättade Magistraten. Denne Qvarn står ännu 1733 utmärkt på *Tillaei* Charta, under namn af *Holm-Qvarnen*.

Handelsmannen *John Classon*, som af *Flemingske* Arfvingarne, inköpte denna egendom 1723, och tillträdde den samma 1725, anlade der ett Skepps-hvarf; der tid efter annan, flere Skepp blif-

vit byggde, af olika storlek, åfven till 130 och 260 låsters drågt *).

Sedan Hvarfvvet omsider blifvit nedlagt, inrättades genom Öfverståthållarens, R. Rådet Baron C. Sparres omtänksamme vårdnad, om skick, ordning och snygghet i Hufvud-Staden, därstådes 1790, ett så kalladt *Sillhof*, eller nederlags-plats, för allt till Stockholm ankommande Sill- och Lake-gods; till undvikande af elak lukt och andra olågenheter, af dessa varos utlastande, besigtigande och ompackande, vid stora Skepps-bron, in i Staden **). Denna inrättning, ehuru gillad af K. M:t och till sitt äfystade ändamål tjenlig, öfverklagades dock, både af Köpare och Säljare, såsom ett inbrott i gammal vane, ledande till kostnad och tvång, i denna Handels-rörelse; och blef således snart upphäfvden och instäld.

14. Midt emot detta Sillhof, till höger vid bron åt Skepps-holmen, uppbyggdes på Kyrko-holmen, nya Slagtare-huset och Fiskare-gången, af sten, sedan de gamla trähusen vid Slagtarehus-bron, till enahanda behof förut nyttjade, 1784 blifvit utdömde och nederrifne. Denna plats eller bergsklippa, på V. sidan om bron, till nya Skepps-holmen, blef Staden upplåten d. 4 Julii 1689, till Material- och Sjö-gård. Det nya Slagtarehuset färdigt, öppnades här 1785 den 20 dagen i Slagtmånaden. Det hafver öfver stora porten en decoration i sten, föreställande en Hufvudskalle af en oxe och årtalet 1784. På Norra gafveln läses, uti en inmurad sten:

Gustaf III. var Konung.

Friherre Carl Sparre Öfverståthållare.

Erich

*) Salvi beskr. öfver Upland.

***) Öfverståth. Kundg. d. 15 Febr. 1790.

Erich Palmstedt Architect.

Då detta hus uppfattes.

1785.

Gabriel Nohrström Embetets Ålderman.

Infatte sten.

Det för Fiskare-hamnen nödige trä-plank och ingång för Fisk-Sumparne, var målat som en Fästningsmur af tegelsten, att gifva en drågelig utsigt, från K. Slottet; hvilken målning dock, blifvit af en nogråknad granskare tadlad, och sedermera ändrad *).

§. 6.

Att Planen emellan Ferselska egendomen å ena sidan, och *Douglafske*, intill *Sevedh Båths* å den andra, blifvit kallad torget på Blasie-holmen, inhämtas af åfvan omförmålte Donations-bref, ehuru på *Tillavi* Charta, denna plats icke fått namn af torg; icke eller hvarken gator eller gränder, blifvit derstädes namngifne.

Sedan nya Opera-huset 1782 blifvit färdigt och en ny väg eller passage öpnad, från Norremalms torg, förbi Södra sidan af Opera-huset och gamla Arsenalen, utmed Norr ström, har icke allenast lastage-platsen vid Arsenalen; utan ock vid Blasie-holmen, blifvit mera beqväm och förmånlig, i synnerhet för dem, som bo å Östra delen af Norremalm.

Om gatans öppnande, som väl var begynt i från Packar-torget och till Näckeströms-bron; men hindrades och stannade vid Gouverneuren *Olivierantz* då varande tomt, intagande hälften af ga-

V 3

tans

*) Extra Posten 1793, N:o 93.

tans bredd; varandes den andra hälften K. M. tillhörig, såsom en Appertinence till trågård; gjordes flere af Östermalms invånare, en förnyad anförkning, d. 22 Oct. 1688, hvarvid anfördes att den grund, som der för flere år förut blifvit lagd, till en stenhus-byggnad, af K. Svea Hof-Rätt blifvit ogillad och byggnaden inståld; att för regulariteten, trågårds planket sedermera blifvit fatt, inpå en del af samma stengrund; att i så måtto intet annat hinder för gatan, vore, än besagde *Olivecrantz* tomt; samt att sidant af honom icke borde bestri- das, i betraktande af de andragne många skäl, af nödvändigheten, nyttan och Stadens prydnad, m. m. Denna gata blef sedan öppnad, från Näckeströms bro eller Östra ändan af Gr. *De la Gardies* tomt, (då K. M. tillhörig), i linea recta till Packar- torget, och derifrån till Konungens stora trågård, som Humblegården då förmodeligen blifvit kallad.

Den här äfvanföre ofta nämde Charta, öfver Blasie-holmen *), utmärker bron öfver Näckeström, till en bredd efter scalan, af 20 alnar; äfven bron till Ladugårdslandet; och den i Grefve *Magni G. De la Gardies* donations-bref, nämde lilla hamn, med dess bro, samt bron derifrån öfver Kyrko-holmen till nya Skepps-holmen. Vidare finnes der- sådes:

Tungelske och *Vinbladske* tomterne, omgifne på ena sidan af Näckeström; hafvandes förstnämde tomt, åbyggnad ända ner vid vattnet. General *Wachtmeisters* på Chartan nämde stallgård; ligger ned vid strömmen, bredevid Näckeströms bro. Det kvarteret som utgör Gr. *Fersens* egendom, med *la Vallée* tomt, är till största delen af berg intaget, äfven som *Vittenbergs*, *Flemings* och *Cantherstens* tom-

*) Benäget meddelt af Pr. Wittingh, m. m. rörande Blasie-holmen.

romter. På det nu varande torget, är ock en stor klippa Marquerad.

KYRKO-HOLMEN.

Kyrko-holmen belägen vid yttre udden af gamla Skepps- eller *Blasie-holmen*, har af den der byggde Kyrka fått sitt namn, utom hvilken, nästan intet märkeligt om denna lilla holmen är att berätta, sedan ang:de de, i senare tider, der uppförde byggnader, i föregående articel om Blasie-holmen blifvit förmålt. Det är förut anmärkt, att den på en gammal Charta blifvit teknad, under namn af *Mynt-holmen*.

År 1629 byggdes den lilla trä-Kyrkan derstädes. Till förekommande af de tvistigheter som länge hade varat emellan Östermalms och Amiralitets-Församlingen om Kyrko-gången, Prästernes rättigheter, m. m., förordnades d. 6 Maji 1653, att Sjöfolk, Officerare och Gemene, som bodde på Ladugårdslandet och Malmarne, skulle ifrån den tiden lyda, under Holm-Kyrkan och utgöra deras Påskp:gr till Amiralitets-Predikanterne: och att så mycket lättare ställa detta i verket, donerades till Amiralitetet och dess församling, den lilla Holmen, som trä-Kyrkan stod uppå; på hvilken holme skulle byggas en Kyrka af sten, och den med holmen sedan evärdeligen ligga och lyda under Amiralitetet.

En sådan sten-Kyrka har väl sedan den tiden icke blifvit byggd; men den gamla utvidgades 1657, på Ö. och V. sidorne.

Nyårsberörde 1653 års författning, fants året derpå (i Apr. 1654) lånda de öfrige Pastoraterne, i synnerhet S:t *Jacobs* Församling, till icke ringa skada och nachdel; hvarföre den upphåfdes, och stadgades då, att Pastor i *Jacob* (då varande M:r

Ol. Skough), som tillika var Superintendent vid Amiralitetet, skulle hafva magt att låta fordra och uppbåra, så väl Påska-målet, som andra rättigheter, af alla som bodde på Östra malmen och Ladugårdslandet, det måtte vara Amiralitets-betjente eller andra; och skulle hvarken Artillerie- eller Skepps-Predikanterne göra deremot.

År 1662 d. 12 Maji, utfärdades för Predikanten vid Amiralitetet och Holm-Kyrkan, *Sven Boander*, Confirmation, på des's Faders, d. 14 Julii 1655, meddelte Ö. bref, att icke vidare behöfva göra refor med Flottan, utan få förblifva hemma vid Holm-Kyrkan, och såsom *Senior* och *Primarius* den derunder hörande Församlingen förestå.

Holm-Kyrkan, till hvilken Amiralitets-Collegium utnämde Pastor; lär efter 1680, då Amiralitetet flyttades till Carlscrona, hafva varit tillräckelig, att rymma den kvarblefne delen af Amiralitets-Församlingen, hålft den då mera icke något intrång gjordes af Ladugårdslands-Boerne, som redan hade fått egen Kyrka.

Kyrkoherden vid Ladugårdslands-Församlingen *Gavander* har förmodeligen till sin död 1697, äfven förestått Holm-Kyrkan; men efter den tiden lär Am: Collegium, till Pastor vid sistn:de Kyrka, såsom en serkild och ifrån Ladugårdslandet afföndrad församling, tillsatt och förordnat *Hambelius*; efter hvilken sedan, om Successionen, en besynnerlig tvist yppades.

Collegium hade dertill, d. 11 Febr. 1701 utnämmt Prästmannen *Johan Gran*; men Konung *Carl XII*, då vistande i Lithauen, d. 10 Apr. 1702, lätit derå utfärda fullmagt, för Capellanen vid Finnska Församlingen i Stockholm, *Anders Bohm*, att vara Kyrkoherde i Holm-Kyrkan, jämte sin innehafvande beställning. *Gran* vågrade att lämna Kyrko-

ko-nycklarne ifrån sig, äfven då han derom af Consistorio tillfades; förmenandes sig icke höra under Consistorii Jurisdiction. Sedan Consist. genom bref d. 5 och 11 Junii 1702 åskat Öfverståthållarens och General-Amirals-Åmbetets handräkning, samt äfven gjordt underdånig hemställan derom, till K. M:t; förvistes detta mål, d. 9 Maji 1704 af Kongl. Rådens afhjelpande, med ett rättvist Utslag. K. M:t ville icke döma i egen sak.

Efter bemålte *Bohms* död, blef *Pett. Levin* d. 31 Julii 1711 af Am:s-Collegium i Carlsrona förordnad till Pastor, i *Bohms* ställe.

År 1723 efter den *Catharina* Kyrka öfvergångne svåra vådeld, inrymdes Finska Församlingen på någon tid, uti Holm-Kyrkan, till des samma församling 1725, inlöste den plats och äbyggnad, der Finska Kyrkan nu är.

Efter timade ändringar med Amiralitets-Collegium, Stor-Amirals-Åmbetet vid Flottorne, m. m. har ock Pastors och Prästers tillförordnande vid Holm-Kyrkan, varit underkastat ombytelige författningar. Nu utnämnes af K. M:t Pastor derstädes eller som det heter, vid Skepps-holmen och Arméens Flottas Svenska Escader, som ock är Ledamot i Hof-Consistorio; och Bataillons-Predikanterne åter af Chefs-Åmbetet.

Denna gamla trä-Kyrka är i ett högt ofärligt tillstånd. Det har väl varit tillämnat, att för Skepps-holms-Församlingen, inreda en Kyrka uti det gamla Magazins-huset, först till höger uppå berget, när man kommer till holmen; men detta förslag, har dock icke blifvit antagit.

Om denna Församling, se vidare hvad om S:t Jacobs och Ladugårdslands Kyrkor och Prästerskap, anført finnes.

Skepps-holms-Förfamlingen, hafver sin Kyrkogård på *Valdemars-ön*.

Då i Riks-Rådet och Öfverståhållaren Baron *Carl Sparres* tid, Stadens Handels-bodar på Norrebro, för nya brobyggnaden måste afrödjas, samt stånd och bodar, på Södra bron, torg och allmänna platser borrtoges och ur vågen skaffades; byggdes här Norr om Kyrkan, ett stort hus af trä, med trä-colonner sirat, till salu-stånd och bodar, i stället, till ett antal af 100; af hvilka dock få, i anseende till deras aflågsne belågenhet, äro uthyrde.

II.

SKEPPS-HOLMEN OCH CASTELL-HOLMEN.

§. 1.

Skepps-holmen, nya Skepps-holmen, och stundom Amiralitets-holmen kallad, ligger vid inloppet till Stockholms hamn, och nästan midt emellan Staden och Valdemars-ön, och ungefär i lika afstånd från Södra bergen och Ladugårdslandet, efter *Tillaei Charta*.

Befynnerligt är, att hvad denna Holme af ålder blifvit kallad, eller innan Skepps-Flottan dit förlades på 1630-talet; finnes ingenstädes, med visshet uppgifvit; icke eller hvar *Vongis-ön*, rätteligen bör lökas.

Om med *Vongisön*, *Vangsjö*, *Vanxö*, *Vaghensöna*, *Vongrö*, *Vongilsö*, *Varmsöna*, som i äldre handlingar förekomma; bör förstås en och samma ö; eller om så olika namn, är en oaktfam och vårdslös skrifning; eller ock, om fårskilte orters namn blifvit med hvarannan bortblandade, är lika svårt, att utreda, som att utan all gissning hitta på denna med namn så rikeligen begåf-

Skepps-holms-Förfamlingen, hafver sin Kyrkogård på *Valdemars-ön*.

Då i Riks-Rådet och Öfverståhållaren Baron *Carl Sparres* tid, Stadens Handels-bodar på Norrebro, för nya brobyggnaden måste afrödjas, samt stånd och bodar, på Södra bron, torg och allmänna platser borrtoges och ur vågen skaffades; byggdes här Norr om Kyrkan, ett stort hus af trä, med trä-colonner sirat, till salu-stånd och bodar, i stället, till ett antal af 100; af hvilka dock få, i anseende till deras aflågsne belägenhet, äro uthyrde.

II.

SKEPPS-HOLMEN OCH CASTELL-HOLMEN.

§. 1.

Skepps-holmen, nya *Skepps-holmen*, och stundom *Amiralitets-holmen* kallad, ligger vid inloppet till Stockholms hamn, och nästan midt emellan Staden och *Valdemars-ön*, och ungefär i lika afstånd från Södra bergen och *Ladugårdslandet*, efter *Tillaei Charta*.

Befynnerligt är, att hvad denna Holme af ålder blifvit kallad, eller innan *Skepps-Flottan* dit förlades på 1630-talet; finnes ingenstädes, med visshet uppgifvit; icke eller hvar *Vongis-ön*, rätteligen bör lökas.

Om med *Vongisön*, *Vangsjö*, *Vanxö*, *Vaghensöna*, *Vongrö*, *Vongilsö*, *Varmsöna*, som i äldre handlingar förekomma; bör förstås en och samma ö; eller om så olika namn, är en oaktfam och vårdslös skrifning; eller ock, om sårskilte orters namn blifvit med hvarannan bortblandade, är lika svårt, att utreda, som att utan all gissning hitta på denna med namn så rikeligen begåf-

gåfvade Ö, af hvilka dock intet hunnit till våra tider, att utmärka des läge.

Hårom förekommer i Rimkrönikan följande:

1. När K. *Christian I.* i medlet af 15-åra hundra det, årnade öfverraska Stockholm; blefvo Danske Skeppen vid bommen aflagne. De lade sig då vid *Vangsfjöd* och *Käpplingen*. Svenske Bönderne gjorde bro, att drifva Danskarne från Käpplingen; men Danskarne mötte dem så, att Bönderne måste fly; när de åter fingo hjälp ur Staden, blefvo Danskarne drefne till *Vongröd*. (Rimkr. 1 Del. 423). Öfver 30 blefvo då borrtta i Sundet.

2. Vid *Christians* återkomst 1470, fälde Han vid *Vauxö*, sitt ankare; slog sedan upp sina skirna på Norra-malm, m. m. (Rimkr. 1 D. p. 502).

3. När han 1471 kom från Danemark att återfå Riket, låg Han med sitt Skepp *Valentin*, vid *Waldemars-ö*, en långan tid, under Negotiationerne. *Vongis-ön*, *Helgeands-holmen* eller *S:t Jacobs-ön*, var sammel-platfen, der de Svenske R. Råd, skulle komma med honom till tals, dit de fingo leigde för sig och 60 man. (R. Kr. 2 D. p. 260, 269).

4. Uti Slaget d. 9 Oct. 1471, då Danskarne omsider måste fly till Skeppen, brast *Sanke-bron*, då 900 man omkommo. (R. K. 1. D. p. 514).

5. Efter K. *Christians* död, uppträdde åter Hans Son; K. *Johan II*, år 1497, på Brunkeberg, att möta *Sturen*. Hårom säges i K. *Hansis* Danske Krönika, att K. Måndagen för *Michaëlis*, begaf sig ifrån *Calmar* in i Stockholms skär, med sin Flotta, och landgick nordan för *Vadmulsö*, fram åt *Stotts-ladugård* öfver Brunkeberg.

6. År 1517 lade *Christian Tyran* sig för Stockholm, med sina Skepp, och landsteg vid *Ladugården*,

den, den Han årnade skinna och bränna; men blef så aflagen, att Han måste fly till Danmark igån. (R. K. 1 D. p. 583).

7. Vid *Vagnsö* låg *Christiern* 1520 och dagtingade med R:s Ständer, samt underskref sin försäkran, daterad *Vagnsö* Onsdagen näst efter *Ægidii* dag 1520. (R. K. 2. D. p. 450).

8. På en Holme vid *Waldemars-Ö*, eller nu varande Djurgården, slöts nysnämde fred, med *Christiern*, d. 5 Sept. 1520; såges, utan att namngifva Holmen, uti V. A. Hand. 4. D. p. 81.

Hvad följder kunna väl häraf dragas? Att med *Vagnsö*, *Vongisö*, m. fl. namn, kan förstås Helgeands-Holmen, är hvarken rimligt eller troligt, då Holmen ifrån Stockholms Stads anläggning, o förändrat till våra tider, bibehållit sitt namn. Att *Vongis-ö* med sina variationer, varit S. *Jacobs Ö*, kan icke gerna förenas dermed, att han särskilt nämnes, såsom ett af de tre föreslagne ställen, der underhandlingarne skulle företagas; och att de sista af våra Häfdateknare, hålla före, att dermed förstås antingen sjelfva *Waldemarsön* eller *Ladugårdslandet*.

Att *Vagnsö* i freds-afhandlingen 1520, icke lärer kunna vara det samma som *Ladugården*; synes deraf kunna slutas, att *Ladugården* på flere ställen i förenämde handlingar, alltid blifvit så nämnd; likligare förekommer då, att göra *Ladugården*, till ett och samma med *Jacobs-ön*; då *Ladugården* med *Waldemars-ön* var i det närmaste kringfluten, ehuru rätteligen, tracten af S. *Jacob* torde dermed vara ment, hvartill benämmandet: *Sancti Jacobs-ön*, tyckes föranleda.

Här uppstår nu den frågan: hvad *Skeppsholmen* den tiden blifvit kallad, som så märkelig vid inloppet till Stockholm, nödvändigt måtte genom nå-

något namn varit utmärkt, äfven som *Waldemars-ön* och *Ladugården*. Förfökom om *Vangrön*, *Vongisön*, med de flere, icke kunna lämpas till denna holme, som då den i början, icke hade något stadgat namn, blef på så många olika sätt benämnd.

Intet af de upprepade ställen af Rimkrönikan, synes vara deremot stridande.

Vangsiö och *Käpplingen* omtalas, såsom nära till hvarannan belägne.

Då Danske Konungen 1471, gaf Svenska Rådet lejde, att med Honom dagtinga på *Vongisön*, tyckes sådant gifva tillkänna, att han anfedt denna ö, såsom varande i Hans våld; efter Han läg der, och vid *Valdemars-ön* med sin Flotta.

När K. Hans landgick Nordan för *Vadmuls-ön*, fram åt *Ladugården*, nämnes icke *Vongis-ön*.

Då Danskarne flydde 1471 till skeppen och *Sauke-bron* brast, hvarvid 900 man omkommo, efter man icke hade nog båtar att frälssa dem; tyckes sådant icke kunna lämpas troligare, än till den Flott-bro, som förmodeligen varit emellan *Käpplingen* och *Vongis-ön*, der Danska Flottan då låg.

Ännu ett skäl, att *Vagns-ö*, *Vongis-ö*, är Skepps-holmen, torde kunna hämtas, af *Clarae Klosters* förutnämde upplätelse-bref 1432, till *Hans Kröpelin*, af *Valdemars-* eller *Vadmuls-ön*, som deruti beskrifves liggande i Öster i salta sjön, näst *Vagens-öna*, som med lokalen aldeles inträffar. Detta *Vagens-öna* finnes olika skrifvit, *Varms-öna* och *Vagens-öna*, i *Örnhjelm*s och *Peringskölds* Diplomatarier. *Wittingh* säger här om i *Jacobs* minne, det vara svårt att afgöra, om med *Varms-öna* betecknas *Ladugårdslandet* eller *Amiralitets-holmen*; endera af dessa ställen, måtte dock hafva det namnet, efter som *Vadmuls-ön*, nu *Djurgården*, säges lig-

ligga, Öster näst *Varms-öna*. Ladugårdslandet är i intet document, kändt under detta namnet, och då Djurgården i Öster ligger näst *Varms-öna*, synes belågenheten deraf icke tydeligare kunna utmärkas.

Man har varit vidlöftig, att göra denna uppgift sannolik, efter våra fornforskare, lika som undvikit, att tydeligen utmärka denna Ö, som under så olika namn förekommer; eller ock bortblanda den, med ställen, som ännu äro kände med sina gamla namn och hafva ett helt annat läge. Härvid kan ån ytterligare anmärckas, att med namnet *Skepps-holmen*, har *Vongis-ön* med de flere, ur senare handlingar alldeles försvunnit. Att under förenämde mångfaldige namn, *Vax-ön*, *Vax-holmen* skulle kunna förstås, synes, såsom liggande två mil ifrån Stockholm, icke med hvad i förenämde måtto anfört är, kunna förenas.

§. 2.

Flottan hade i fordom tima, nästan i hvarje tjenlig hafsvik en utsedd hamn, till vinter-läge, der Hamn-Fogdarne, hvar på sitt ställe, då hade, att taga Skeppens tillbehör i noga förvar, uti de till den ändan, på stranden uppreste skjul och byggnader; men sedan skeppen började att byggas större och äfven att bevaras i medlet af 15 seculo, ansågs Stockholms hamn, dertill tjenligast; och under *K. Erich XIV:s* sjö-krig, en af de vackraste perioder för Svenska Flottan, fingo de stora skeppen alltid befallning, att i slutet af Sept. söka Stockholms hamn *). De ställen der Flottan låg, kallades *Skepps-gårdar*; och *Skepps-gården* under *Stockholms Slott*, som det hette, flyttades och anlades,

*) Tengström om Svenska Sjömagten, i Vitt. Ac. Handl. IV. Del.

des, uti Öfverståhållaren och Amiralen *Clas Flemings* tid, efter 1634, på ett bekvämligare ställe vid *Skepps-holmen* *). Han inrättade ock der re-
pare-banan och besörjde om åtskillige stora Skepps
byggande.

På 1547 års Charta finnes ännu ingen bro emellan Skepps-holmen och Blasie-holmen utmärkt; men vål 2:ne hus marqverade; icke eller någon communication med Castell-holmen. Ibland de, öfver Stockholm, i 1 Cap. beskrefne Chartor, intages af den under N:o 8 omförmålte, att på denna holme, var en större tomt utmärkt, samt en instängd trågård på Östra udden, med 2:ne platser till byggnader, en större och en mindre; den ena midt i lustparken och den andra på Södra sidan.

Det gamla pålverket ifrån Magazineerne till *Castell-holmen*, är lämningar af gamla Skepps-bron, der Örlogs-Skeppen, i förre tider legat förtöjde. Det underhålles icke mera, såsom varande utan ändamål.

Af olyckshändelser, då stora Flottan var härstädes stationerad, finnes anteknat, att om hösten 1676, re-
pare-banan afbrunnit, och att dervid Örlogs-Skeppet *Vestervik*, äfven råkat i brand, och alldeles gådt förlorat. Vid Slots-branden d. 7 Maji 1697, käftades elden så vida omkring, att ock Banan på Skepps-holmen, i det samma antändes och afbrann, tillika med många 100 Trosvagnar. Då nödgades de nästan oräknelige Människor, som i denna stora hungers-nöden voro på Banan inlagde till att spifas, fly ut och ligga på bara marken, derigenom mång 1000 af dem døde **).

Tro-

*) Kallas på Wijkmans Charta 1702 Nya Skeppsholmen.

**) Rhyzelii Brontologia, p. 79, 89, 90.

Troligt är, att det äldsta fasta hufet på Holmen, uppå berget till höger, när man kommer öfver bron, varit byggdt uti K. *Johans* tid; efter det fordom skall blifvit kalladt K. *Johans hus*. En tradition tillägger, att Han der haft någon skatt undangömd. *Gyllenhjelmke* Vapnet, har der utgjordt en prydnad öfver porten.

När gamla Amiralitets-hufet på *Blasieholmen* 1651 donerades till Riks-Stallmästaren, *Hans Wachtmeister*; var Amiralitetet på Nya Skeppsholmen, och förmodeligen uti förenämde hus, som sedan efter Stora Flottans transporterande till Carlscrona 1680, varit nyttjadt, dels till Riks-Archivi Handlingars förvarande *); dels till Magazins-Hus; äfven till K. Cammar-Archivi acters förvarande; då hufet 1705 och 1706 reparerades, med en kostnad af 2046 D:r S:mt. Det har blifvit föreslagit, till inredande af en Amiralitets-Kyrka; och är omsider upplåtit till Casern för Manskapet vid Stockholms Escader, af Arméens Flotta.

År 1654 säger Engelska Ambassadeuren *Whitelock*, i dagboken öfver desz ambassade till Sverige, och då han i Stockholm besåg Skeppsholmen, att der låg i god och säker hamn, ungefär 50 st. Krigs-skepp om 80 till 30 canoner, alle brukbare och väl byggde. På denna Holme, dit ingen fick komma utan särskildt tillstånd, var ett vackert Stenhus för Amiralitets-betjeningen; i ett annat hus förfärdigades allt smide, till Skepps-byggerierne; der var äfven Skepps-hvarf och vånings-rum för Timmermän. Der visades äfven Krut-Magazinet, så väl som Artillerie-förrådet, och något derifrån var ett stort Skepps-bageri med 3 ugnar, samt en stor Källare, att förvara brödet uti.

§. 3.

*) Står på *Tillæi Charta* 1733 utmärckt för Kongl. Archivum.

§. 3.

Sedan de svårigheter kommo uti ett närmarre öfvervägande, som så ofta blottställt Svenska Kusterna, i anseende till Flottans aflågsenhet i Stockholm, hvarest en vidlöftig och lång skårgårds genomseglande, gjorde drögsmål i de viktigaste förättningar; beslöt K. *Carl XI*, att på *Trotzö* låta anlägga Staden *Carlsrona* 1680, som för belågenheten och dess oförlikneliga hamn, blifvit af Amiralen, Friherre *Hans Wachtmeister*, i Blekings skårgård utfedd, att dit förlägga Rikets Örlogs-Flotta.

Bestutet verkstältes; men den så kallade Stockholms Escadern, af Galerer, Jagter, och mindre Fartyg, fick sin station vid Skepps-holmen, under särskildt befäl, med ett mindre hvarf, under ett Commissariats styrelse.

Galeijor vore väl till namnet länge bekante, men K. *Gustaf*, var den förste, som i Östersjön låtit bygga Galeijor på Italienska sättet, vid pås 1540, genom Byggmästare som Han med stor kostnad, låt komma från *Venedig*. Finnarne som alltid varit handslöge i Skepps-byggeri, lärde snart konsten, och öfvertråffade jämväl sina Måstare. De förste skola vara byggde i *Pedersöre* Sochn i Österbotten. Desse Fartyg fann Konungen tjenligast, mot de infall och ströfverier, som Ryssar och Ester gjorde, med sina Lådor i Finska skårgårdarne. De Galejor och Håpor, som här brukades, så väl i Saltjön som Mälaren, till Öfverhetens eget behof, när Konungen och Drottningen ville fara sjöledes, voro tillpyntade med ståndare, bulfaner (pukor), och annat fjöspel *).

2. Bandet.

X

Galer-

*) Rödning Krigskonst i K. *Gustaf I:s* tid. V. A. H. 1 Del. p. 230.

Galer-Escadern förblef allt framgent i Stockholm; men som dess båttre bestånd och förvarande, fordrade en båttre anstalt, ån att blott under ett Vacktskepp, ligga vid stranden omkring Skeppsholmen, utlätt för alla våder; så byggdes på entreprenade af Borgmästaren *Kjerman*, de på Djurgården eller Waldemars-ön, midt emot Skeppsholmen, i Öster, belagne 30 Galere-skjul, af sten; enligt den vid 1756 års Riksdag vidtagne defensions-plan.

Inga af de fem staplar, som äro utmärckte på *Tillaei* Charta, finnes här nu mera; behöfvas icke eller, sedan staplar nog finnas på Hvarsvet, anlagdt midt emot holmen, på *Valdemars-ön*.

§. 4.

Öfverste-Lieutenanten vid Artilleriet, sedermera Fältmarskalken Grefve *Augustin Ehrensvärd*, uppgaf vid 1747 års Riksdag, förslag, till inrättande af *Arméens Flotta*, hvilket vid R:s Ständers sammankomst 1756 blef gilladt, och han sjelf förordnad till Chef dervid, med General-Majors fullmakt och tour, af d. 18 Oct. samma år.

Om denna Flottas fördelning i fyra Escadrer: *Stockholms*, *Sveaborgs*, *Abo* och *Götheborgs*; om Galer-Escadrens förening med Arméens Flotta, sedan d. 28 Febr. 1777; om hvarje Escaders särskilte Chefer, under ett Öfverbefäl; och om Grefve *Ehrensvärds* förtjenster, vid inrättningens förbättrande; nya Skepps-ferters uppgifvande och byggnad; styrelse-verkets inrättande och särskildte förändringar, m. m.; höra icke till en inkränkt beskrifning om Skeppsholmen. De äro-ämnen, som Historien om Rikets Sjömagt, sig med all rättighet tillägnar. Här bör dock intagas, hvad i Puncterne till R. Ständer 1800 förmåles: "Arméens-Flotta, heter det, hvil-

hvilken under sist öfverståndne krig, vunnit en oförväntad styrka och hufvudsakeligen bidragit till fredens återställande, var af alla försvarsmedlen vid Krigets slut, uti det bästa tillstånd. I sådant skick har den äfven blifvit underhållen, på des ferskildta stationer, af hvilka den på Rikets Västra gräns, med flere utvägar till förbättringar, nyligen blifvit försedd."

§. 5.

Utaf de större *Hus* och byggnader som finnes på holmen; förmenes att de tvänne, som intaga en lång sträcka, och nu nyttjas till boställen, för Amiralen och flere af Officers-Corpsen, blifvit i K. *Carl XI:s* tid uppbyggde, i stället för de gamla trä-byggnader, der förut varit uppfatte, och upplätne Dets Lif-Vackt till Håst, då repare-banan blifvit till ställ för Lif-Drabanternes Håstar inrättad; samma hus har åter i senare tider blifvit inredt till Arméens-Flottas Tyg-hus och Arsenal, hvarest utom Krigs- och Skepps-förnödenheter, som der förvaras, ibland trophéer; äfven finnes, en Preussisk Flagg, tagen i Frische Haf, under sista Pomeriska Kriget, och några Ryska Metall-Canoner.

Vid de tvänne förräds husen af sten, till segel- och tåg-verkes förvarande, som kallas *Fundamenterna*, är ock 15 skjul, 14 för Canon-slupar och ett för kulor, samt midt emot på Valdemars-ön, 14 dylika. I alla dessa skjul, förvaras i hvardera 2 Canon-slupar. Emellan dem och Fundamenterna, äro ock skjul byggde, för trenne mindre Fartyg, *Esplendian*, *Amadis* och *Amphion*. De först nämde 2:ne långa husen, äro på *Tillaei* Charta utmärckte, för baraquer, hvartill de förmodligen någon tid blifvit nyttjade. På *Wijkmans* Charta 1702, finnes här *Amiralitets-Huset*, Dabante-

stallet, Drabante - baraquer och Magazins-Husen utmårckte och anvisste. Sedan Staden till Baraquernes förfärdigande på Skepps-holmen, korrt förut erlagdt 10,000 d:r S:mt, så fordrades dertill en lika summa; och som inga medel voro i förråd, anhöll Magistraten d. 9 Junii 1699 om tillstånd, att få uppnegotiera och emot interesse upptaga, så många medel som dertill kunde behöfvas, att af Stadens inkomster sedan betala; hvartill K. M. samtyckte. (K. br. d. 12 Junii 1699).

Vid gamla Arsenalens inrättande till en Dramatisk Theater 1793, flyttades en del af Arsenalsförråden af gevär, vapen och andra Krigs-behof, till *Fredrichs-Hof*, och åter derifrån 1796, till ett hår på holmen varande Kronans Spannemåls-*Magazin*, som med mycken kostnad, till detta nya behof inreddes. Till reparation å Slotts-Magazinet på Skepps-holmen, anslogs 1084 R:dr, d. 4 Febr. 1779.

Det gamla *Corps de Gardet* för en detacherad vackt, låg tvärs för bro-åndan, och var af trä uppfört; då Högvackten var midt på holmen. Åren 1776 och 1777 uppbyggdes ett stenhus, för Högvackten, vid ändan af bron, med façaden åt sjön, hvarest det förra *Corps de Gardet* uppå holmen, tillbyggdes 1780 med 2:ne våningar, till Flottans Cantzlie, Contoir och Cassa, m. m.

Lilla stenhuset åfvanföre och bakom *Corps de Gardet*, uppå backen, som af ålder varit byggt till ett svårare fångelse, är i senare tider inrättadt till ett litet *Laboratorium*.

Når första Allarm-Batteriet hår anlades, år o bekant; det har förmodeligen skedt, vid inrättningen af Brand-Sigralerne, enligt Brand-Reglementet af d. 18 Decemb. 1728, hvarutinnan Brand-Sigralerne, från Skepps-holmen, nämnes. Det flyt-
ta-

tades 1795, till en högre belägen plats, midt emot Skepps-bron och Staden; men till sitt förra ställe 1797, och åter 1799 till det 1795 högre belägne Batteri, till höger om vägen, upp till holmen.

Att här på högden fordom varit en Väder-Quarn, inhämtas af berättelsen, om K. *Carl XI:s* begrafning d. 24 Nov. 1697, hvarest förekommer, angående stycke-skatts lossande, vid detta tillfället, att 26 Canoner voro till den ändan planterade på Skepps-holmen och Väder-quarns-backen, utom 24 vid Skepps-holms Corps de Gardet och 30 vid Holm-Kyrkan.

§. 6.

År 1686 projecterade *Nicod. Tesfin* och Slotts-Fogden *Stjernhoff*, trenne ställen på Skepps-holmen, tjenlige till *vedgård* för Kongl. Slottet, Söder på berörde holme, ifrån Smedjan och den traecten borrtåt till Skepps-byggeriet, om K. M:t behagade, på inhågnaden göra någon bekostnad, och att öfver vintern hafva något lager i Slotts-hvalfven, eller i de vanliga vedgårdarne, som dock ansågs blifva farligt för Slottet, enkannerligen derföre, att då arbetades på den nya bron åt Slottet, deröfver allmänna vägen utmed vedgårdarne, kunde gjöra dem så mycket farligare.

Detta förslag blef väl gillat; men lär icke kommit till någon verkställighet, i anseende så till inrättningens kostnad, som transportens befvärlighet vinter-tiden. Snart hundrade år derefter, blef det i så måtto verkställt, att Kongl. vedgården 1785 flyttades ifrån platsen nedanför Nord-Östra flygeln af Slottet, öfver viken, till en, då dertill inrättad lastage-plats, på Skepps-holmen, medelst ett stort bergs borrtsprängande och en af sten murad Quais

anläggande, längs utmed stranden, nedanför det gamla Amiralitets-huset, eller nu varande Casern. Detta arbete börjades 1764, och vedgårdens anläggande på Skepps-holmen, i stället för vid *Ryfs-viken* på Djurgården, räknades medföra en besparing af 3 till 4000 d:r S:mt årligen, i anseende till transporten *). Förenämde bergsprängning, hade 1764 i Mart. månad redan kostat 9491 d:r, 24 öre S:mt, då ett lån upptogs, till arbetets fortstående för 1764 och 1765, till 10,000 d:r S:mt, för hvardera året **). Denna vedgård, flyttades åter om hösten 1794 derifrån, till stranden framför *Fredrichs-Hof*, hvarest en plats blef, till detta behof inplankad; ytterst af den der anlagde brygga, försänktes skeppet Experiment of Leith, på försök byggdt, med 2:ne kölar och styren; och hitfärdt af en skottsk Gentelman. Det hade sedan 1790, legat vid Skepps-holmen, bland Kronans Fartyg.

§. 7.

Skepps-holms-bron af trä, omkring 420 alnar lång, har troligen blifvit anlagd, i R. Rådet och Öfverståthållaren *Flemings* tid, på 1630-talet, då Flottan flyttades till nya Skepps-holmen. På den, så kallade Dr. *Christinas* Charta, öfver Stockholms utseende, år denna bro med sin vind-brygga redan utmärckt.

Bron anlagd för Rikets Flotta, underhållen för Galer-Escadern och Krono-Magazinerne, på Kronans kostnad, blef efter vederbörandes hörande, stängd eller förbuden för stenkörflen ifrån nya vedgården 1764, som då genom ett bergsborrt-

*) Öfverståth. Lantingshausens Riksdags-Relation, 1765.

**) K. bref. d. 20 Mart. 1764.

borrtsfrångande tillreddes, som förbemalet år *). Följande året, byggdes för Kronans räkning en ny vindbrygga; men för dess öppnande, skulle en viss afgift betalas, af halfva Slufspenningar, emot Stads-Slufspenningarne, för båtar och mindre fartyg, samt 10 öre per låst af större fartyg, som skulle uppåras af Holm-Skepparen, och Controll hållas i Vackt-Journalen **). År 1791 fick denna bro, en anseelig reparation; vindbryggan blef då borttagen, så att nu ingen annan fart, än under bron, med båtar, är öppen.

På Skepps-holmen bo nu 20 Hushåll.

§. 8.

En berättelse må här sluteligen intagas, om *Caisa Rultas* källa, här på holmen, som hafver ett mycket godt vatten. Uti en öppen brunn, som här fordom varit, skall en gammal Kåring af våda omkommit, *Caisa Rulta* benåmd; hvarestefter brunnen sedan blifvit igånkastad och i många år icke nyttjad. Grefve *Ehrensvärd* lät i senare tider, upptaga och i stånd sätta, samt med ett litet hus kringbygga brunnen eller källan, samt pryda denna lilla byggnad med en målning, föreställande en Basilisk, hvaröfver *Caisa Rultas* namn blifvit teknadt, med bokstäfver af idel råta strek,

CASTELL-HOLMEN.

Denna lilla holme, som med en bro, har Communication med Skepps-holmen, kallas på äf-vannämde Chartor, ån *Schanzen*, ån *Block-hus-holmen*, men i allmänhet *Castell-holmen*. På 1547 års

X 4

Char-

*) Råds-Prot. d. 15 Maji och d. 24 Julii 1764.

**) Råds-Prot. d. 25 Sept. och d. 5 Decemb. 1765.

Charta, år ingen bro från Skepps-holmen, till Communication med denna lilla holme, markerad; icke eller något namn derå utfatt. På 1640 års Charta, år den vål med en bro sammanbunden med Skepps-holmen; men utan tecken till något Castell, ehuru trenne små hus finnes derå utprickade. Holmen år der antecknad under namn af *Not-holmen*, som tyckes gifva tillkänna, att den varit af Fiskare bebodd, som der upphängt sina notar.

Når det första *Castellet* der blifvit byggdt, år icke bekant; förmodeligen efter 1640; men 1785 blef det i sin gamla mångkantiga form, för 12 Canoner, å nyo uppbyggdt och i stånd fatt. På den der uppreste flaggstång, hissas Svenska flaggan; dels till besvarande af den salut, förbigående fartyg göra, och dels till högtidsdagars utmärckande. Då skott lossas för Castellet, besvaras det med Svensk lösen, från batteriet; hvarom en Under-Officer beförjer, som här hafver eget boställe, bestående, af ett litet stenhus, samt en Waktmåstare, som bebor en bredevid varande liten trä-byggnad.

Det förr brukelige natt- och vakt-skottet, ifrån Castellet, inställtes 1740 *); och den vackt, Amiralitetet fordom hade, vid vård-tornet på Brunkeberg, i anseende till Brand-Signalerne, blef 1750 Staden ålagd att beförja.

Under Castellet förvaras krut-förrådet.

Sjukhuset derstädes, ned vid sjön, af sten, fick en öfvervåning af trä 1789. Det år i godt stånd, hafver 12 fångar; 2:ne falar, med flere rum för de sjuke; åfven särskildt för dem, som hafva Venerisk smitta; och eget badhus. Det underhålles, för Kronans medel, jämte Soldatens gage, då han år sjuk; och år i synnerhet för Flottans manskap in-

*) Råds-Prot. d. 20 Feb. 1740.

rättadt; dock händer, att här på befallning Sjuke intages, af Kronans manskap, som tillfälligtvis blifvit till Hufvudstaden commenderat.

Här är en *Mast-Kran* inrättad, som underhåller sig sjelf, genom den afgift, som för dess nyttjande, af Köpmåns skepp erlægges.

Alla vägar på denna lilla, måst af berg bestående klippa, äro med trån i senare åren kringfatte, och till Sjuk-huset utmärckes vägen, ifrån bron med* en 1798 anlagd allée.

Promenade är här för allom tillåten.

III.

K U N G S H O L M E N .

I. CAPITLET.

Om Liderne i Allmänhet, och om Munklägret, innan det donerades till Stockholms Stad.

§. 1.

Arnön, Lidarnön, Liderne, Lederne, var denna holmens första kände namn *). Sedan den delad emellan flere ägare, tid efter annan började skänkas och testamenteras, till Munkar och Kloster, kallades den Munkliderne, Munklidarnö, och äfven Munklägret, allt intill 1672, då K. *Carl XI*, tillade den namn af *Kungsholmen*.

Att holmen af älder, verkligen hetat *Arnön*, och att den blifvit kallad *Lidarne*, af samma förmente grund, som *Lydinge, Lidingsö*, m. fl. af låga *Ledung* **), eller krigsfolks utgörande, som

X 5

p²

*) Peringsköld monum. Upl. p. 41.

***) Dalins Sv. H. I, Del. p. 95.

REGISTER.

- Adelcrants, Öfver-Intend. dessein till Operahuset,
213, Skådep:gn derföre 215.
Adelsvårds hus, 126.
Adolph Fredrichs Förf. och Kyrka, 184. Tillagde
förmåner och rättigheter, 185. Dets inre pry-
nader, 186. Predikningar derstädes, 188. Pa-
flore boställe, 188.
Afråtts-plats på H. A. Holmen, 61. på Brunkeberg,
Kungs-backen och Generals-backen, 85.
Allard, Kungstrågårds-Måstare, 246.
Allarm-batteri på Skeppsholmen, 340.
Amiralitets-Collegii hus, på Riddarholmen, 37. A-
miralit. och Tyghus på Blasie-holmen, 226, 310.
Anders Larsson, förpackade Koppar-Råntan, 357,
358.
Ankarcronske huset, 126.
Anna Renholds, Abdisa, hannes förräderi, 167.
Antivaris graf, 179, 180.
Apelqvist, Major, tillträder Kronans Styckgjuteri,
med vissa vilkor, 258.
Arbets-hus, Norremalm, 283. inrättningar derstä-
des, 285.
Arkliet på Stockholms Slott, 224, 225.
Arméens-Flottas, inrättning, 338. Bidrager till fre-
dens återställande, 338, 339.
Aronsberg, 372.
Arrester på Riddarholmen, 44.
Arsenalen, 221. Förslag dertill 226. Byggnad,
226. Flyttning, 229, 230, 340. Desseiner
dertill af Gr. Tesfin, 230.
Assurance-Contoirtet, 105. Betalte eldskador, 105,
112.
Badstufva, H. Lekama Gillets, 52, 58, Bad-in-
rättning på Strömsborg, 80.
Banerske huset, 128.
2 Bandet. A a Ba-

- Baraquer, på Skeppsholmen, 340.
 Barkareholmen, 61, 66.
 Barnhufet, 260. — Dets inkomster, 262. Tillstånd, 263. Stat, 264. Tuckthufet derstädes, 264. Smedgården, 265. Förändrad inrättning, 267. Kyrkan, 271. Egendomar, 272. Segelduks-Fabr. 273. Gåfvor, 273, 274. Frimurare-Barnhufet, 280. Lif-Gardets, 271.
 Begräfningar, Kongl., i Riddarholms-Kyrkan, 11, 12.
 Belle Vuë, 95, 130.
 Bildhuggare-attelier, 114.
 Birger Jarl, Stockh. Stads förste anläggare, 45.
 Blasie-holmen, 297. Om det der begångne mord på Stockholms Borgare, 300—306. Holmens fordna namn, 307. Flottans låge derstädes, 308. De der belågne hus, 311, 313, 325. Hvadan Blasie-holmens namn, 312. Torget derstädes, 325.
 Blek-holmen, 372—374.
 Bo Joanff. Grips föröfvade mord i Riddarholms-Kyrkan, 12.
 Brahes, Gr., hus på H. A. Holmen, 53, 62, 65. Der inreddes rum för Prins Petter af Hollstein, 53. Braheska hufet på Dr. gatan, 107. På Kungsholmen, 364.
 Brand-redskap, förbättras af Direct. Meyer, 256.
 Brehmerfka Trägården, 93.
 Bro, Riddarholms, 32—34. Slagtarhus, 75, 143. Norre bro, 97, 131, 136. Nya, eller Östra Norre bro, 136—143. Vid Packarhus-torget och gamla Ladugårdslands, 120. Från Drott. gatan till Staden, 143. Kostnad vid deras underhållande, 144. Sandbron, 144. Näckeströms, 298. Spinhus-bron, 278. Skeppsholms,

REGISTER.

- holms, 326, 335, 342. Till Castell-holmen, 344. Kungsholms-broar, 373—377.
 Bromma, Annex till Riddar-holmen, 26.
 Brunkeberg, 81, 82. Torn och Castell derstädes, samt Stadens belägringar derifrån, 84, 85. Af-rätts plats, 85. Christierns hyllning derstädes, 86.
 Brunnar, på inre Stallgården och i K. Stallet, 59, 73. På Norremalm, 157—159. På Johannis Kyrko-gård, 204.
 Brunsviken, båt-fart derifrån till Tråsket och vidare, 115—119.
 Bryggeri-holmen, 62, 63. Dets låge, 64, 65. Förläntes Staden, 66. Förbehålles Kronan, 78.
 Buraeus, General Mathemat. 240.
 Båt-fart emellan Brunsviken och Saltsjön, 115—119.

- Caissa Rultas källa, 343.
 Canal, emellan lilla holmen och H. A. Holmen, 73. Slipverk, der anlagdt, 75, 76.
 Cantzie-Presidentens boställe, 321.
 Capellet på H. A. Holmen, 47, 48.
 Carl XI, anfallen på Drott. gatan, 98.
 Carlbergs våg och tull, 94.
 Carolinska Grafven, 24, 25.
 Carousseller på Rännare-banan, 113.
 Cartesii Monument, 184, 186, 188.
 Castell-holmen, 343.
 Castenhof, 122.
 Cathrineborg på Kungsholmen, 265.
 Chartor förfärdigade vid Landm. Contoiret, 241.
 Kostnad dervid bestådd, 242.
 Christineberg, 366.
 Clarae gårde, 100. Doneras Staden, 103.
 Clarae Capell, nu Ad. Fredr. Kyrka, 181.

REGISTER.

Clarae Kloster, får Norremalm, 83. Dets låge, 100. Gifne förmåner, 101. Bortförlånte tomter, 101, 102. Klosters beskrifning, 160. Förlåningar och gåfvor, 161—163. För Själa-mesfor, 163. I byten, 164. Ytterligare förmåner och rättigheter, 165, 166. Tigger allmo-for, 168. Dets sluteliga öde, 167, 168.

Clarae Kyrkas byggnad, 169, 170. Eldskador, 171, 176. Urverk och klockor, 171. Innan-rede, 171. Portalen, 171, 172. Epitaphier, 172. Prästgård, 173. Scholan, 173. Kyrko-herdar, 174. Kyrkan afbränd, och åter upp-byggt, 176. Dets utseende, orgelverk, altare, 177. Skuld till Adolph Fr. Kyrka, 188. Kyrko-gård, 27, 173. Instängd med mur, 172.

Commerce-Collegii hus, 42.

Corrector Typographiorum, 174.

Creutziske huset på Riddarholmen, 41.

Cronstedtske huset, 126.

Cruusiske huset, 37.

Dal-Allmogens uppror, 151.

Danviken, Hospitalets inrättande derstädes, 15.

D'Avaux, Comte, anmärkn. vid Inscriptionen på K. Gust. Adolphi graf, 22.

De la Gardieske huset, sedan Arsenalen, 226, 227.

De Geers hus på trågårdsgatan, 128.

De l'Isle, Charta öfver Sverige, 241.

Didrichson, Grofshandl., gåfva till stora Barnhu-let, 273.

Donations-bref på 4 platser till Staden, vid Norre-ström, 76. Till H. A. Huset och Gråbrödra-Kloster, 346—348.

Dramatiska Theatren, 219.

Drottningholms-vågen, den nya öfver Stadshagen, 373—378.

Duvallske huset, 125.

Ehren-

R E G I S T E R.

- Ehrensvård, Grefve, uppgifver förslag till Arméens Flotta, 338.
 Eldsvådor, på V. Malmen, 104, 105. I Adolph Fredr. Församling, 112. På Ö. Malmen, 116.
 På Norre Malm, 121, 122, 176.
 Enke-huset, 128.
Fabriker och Handtverkerier på Kungsholmen, 360.
 Falkerska huset, 129.
 Farled emellan Brunsviken och Saltsjön, 115.
 Fateburen för K. Hofvets tvätt, 65.
 Fattighus, Clarae och Olai, begåfvas, 177.
 Fattigvård, Jacobi och Johannis Församlings, 286, 287.
 Ferla, R. Råd, mördad i Ridderholms Kyrkan, 12.
 Fetalie- och Hättebröder, 306.
 Finlands areala innehåll och Låne-fördelning, 243.
 Finska Församlingen, nyttjat Ridderholms Kyrkan, 27. Fått plats till Kyrka, på H. A. Holmen, 54, 55.
 Fiskerihuset i Norrström, 62. På Blasie-holmen, 324, 325.
 Fisket i Norrström, förbehålles Kronan, 78.
 Flemings hus på H. A. Holmen, 54, 55. På Regerings-gatan, 126.
 Fleming, Öfv. Ståth. hafver infseende på gatu-regleringen, 104.
 Flodin, Doct., förste Pastor i Ad. Fredr. Församling, 186.
 Flottans läge i äldre tider, 344. Förlägges till Carlscrona, 337.
 Folknumern i Jacobs Församl. 199.
 Fredrichshof, inreddes till Arsenal, 230.
 Frimurare-Barnhuset, 280.
 Församlingarnes gränser på Norre-malm, 169, 197.

REGISTER.

- Galer-skjulens byggnad, 388.
 Gallerius, Pastor vid Kungsholmen, begår tionde af Trögårdarne derstädes, 358.
 Galeijor, Kronans, lågo fordom vid H. A. Holmen, 56. Deras första bruk i Östersjön, 337. Deras station i Stockholm, 338.
 Gator, Drottninge och Regerings, 97, 98. Allmännings-gata, 98. Gatornes namn, anslagne på hufen, 99. Stenläggning med huggen sten, 141. Gatas öppnande ifrån Packare-torget till Näckeström, 325.
 Gaturefnig och reglering, 96—98.
 Gjuthuset på Rennare-banan, 114.
 Glasbruk på Bryggeri-holmen, 64. På Kungsholmen, 352.
 Gripenhjelm, Baron, Gen. Direct. öfver Landtmäteriet, 240.
 Gråmunke Kloster stiftat, 2, 5. Förlåningar, 2, 7, 8, 347. Ordens stiftelse, namn och dragt, 6. Klosters utseende, 9. Belågenhet, 9. Kyrkan, 10. Afhandlingar derstädes, 13. Slutliga öde, 14. Pådagogium Theol. 16. Gamla Klosterhuset, 40.
 Grånds öppnande, ät Clarae kyrko-port, 107.
 Gröna gängen, 63.
 Gustaf III:s olycksöde, 217.
 Gustafvianske Grafven, 20, 23.
 Gustaf Adolfs bildstod, fördd från Rännare-banan, 150.
 Gustaf Gustafson, Gr. erhåller en tomt på H. A. Holmen, 56.
 Gyllenborgske huset, 109. Malmgården, 129.
 Gyllenclouske huset, 63.
 Görtz, Baron, dömd och afträttad, 43.
 H. mn och lastplats vid Röda bodarne, 105.

REGISTER.

- Hebbes, Com. Råd, hus, 40.
 Helgeandsholms Beslut, 61.
 Helgeandsholms beskr. 44—61. Dit flyttade Sig-
 tuna-boerne, 44, 45. Förfvars-verken derstädes,
 47. Borrtdonerade tomter, 51, 56—58. Herre-
 hus, 53, 54. Husägare, 59. Kronans lösnings-
 rätt till förfälde hus, 60.
 Helgeands-hus, inrättades i Gråmunke Kloster, 15,
 51. Flyttades till Danviken, 15, 51. H. A. hus
 på H. Andsholmen, 48, 49. Donationer der-
 till 49—51, 347, 348. Der stadfästades E-
 rich XIII:s och Engelbrechts dagtingan, 51.
 Helsensteinske huset, 41.
 Hof-Församlingen nyttjat Riddarholms Kyrkan, 27.
 Hof-Stallmästare boställen, 53, 54.
 Holmar, de smärre i Norre-ström, 61. Donations-
 bref derom, 76. De till Norre malm nästgrän-
 sande, 297.
 Holm-qvarnen, 323.
 Holm-Kyrkan och Pastorier dervid, 327, 329.
 Hornsberg, 366.
 Hus och Palatser på Riddarholmen, 33, 35—43.
 På H. A. holmen, 51, 53, 54, 59. På Nor-
 re malms V. Del, 106—108, 109. På Norre
 malms Ö. Del, 122. På Blasieholmen, 309,
 326. På Kungsholmen, 363.
 Hvarf, John Clasfons, 323, 324.
 Hyllnings-acter, 43.
 Härleman, Inspector i Kungs-trågård, 248—251.
 Hättebrödernes på Stockholms Borgare begångne
 mord, 300.
 Hög tid, på Norremalms torg, 151.
 Jacobs Kyrka den äldre, nederrifves, 189, 190.
 Uppbygges åter, 190, 191. Åskeslag derstädes,
 191. Skuld till Slotts-Cassan, estergifves, 191.
 A a 4 Pryd-

REGISTER.

- Prydnader, vapen, och Kyrkans silfver, 192.
 Kyrko-gården, 192. Graf och Graf-Chor, 193.
 Jacobs och Clarae Församlingars delning, 195.
 Capellaner, 195. Kungsbacka-boernes skillnad
 ifrån S:t Jacob, 195. Pastores, 197, 198. Hu-
 sen och folk-numern i församlingen, 199.
 Jacobi och Johannis Församlings fattigvård, 286.
 Jakt-Hvarfvet på Kungsholmen, 370.
 Ingemarshof, 130.
 Inscriptioner i Riddarholms Kyrkan, 18, 19, 22.
 Å Carolinska grafven, 25. På Riddarholms bron,
 34. I Meyerska huset, 110. På Åreporten
 1680, 136. På plåten vid nya Norre-bros
 grundläggning, 138. Öfver Portalen till Clarae
 Kyrka, 171. På Clarae Scholae-hus, 173. På
 Antivaris graf, 179. På Cartessi monument,
 188. Öfver grafvårdar på Jacobs Kyrkogård,
 193, 194. På K. Fredrich I:s bildstod, 250.
 På Tungelska huset, 313. På nya Slagtarhuset,
 324. På Soopiske Fattig-huset, 317.
 Johannis Kyrka och Kyrkogård, 199—204. Byggd
 af Furubom, 200. Tillbyggnad, 201. Des-
 sein till ny Sten-Kyrka, 201, 202. Prydnader,
 203. Kyrko-port 205. Vederdöparens oväsende
 derstädes, 205.
 Johanniter-Ordens Kloster-Kyrka, 205.
 Judarnes Begravnings-plats, 372.
 Justeringar af mått, mål och vigt, förenad med
 Landtm. Cont. 241, 242.
 Jörans, S:t, Capells anläggning, 206. Underhåll,
 207. Förflöring, 207. Förbytt till Likhus och
 sedan till Kyrka, 207.
 Jörans, S:t., Gillestuga, 208. Altare och bild i
 Storkyrkan, 208.

Kastelholmen, Riddarholmens första namn, 1.

Katt-

REGISTER.

- Kattrupper Sjön, 115.
 Kellgren, J. H. Minnes-vård, 194.
 Knigges hus på Drott. gatan, 109.
 Konungs-fund, igånflängt med kådjor, 2.
 Krigs-Collegium, tillåmnat hus dertill på Skepps-
 holmen, 311.
 Kroneberg, nu Aronsberg, Judarnes begrafnings-
 plats, 372.
 Krymplingars underhåll på Norra Arbetshuset, 286.
 Kungsbacke-förfamlingen, 195.
 Kungsholmen beskrifves, 345. Dets fordna namn,
 345. Kungsholms-namnet, 355. Fabriker och
 Handtverkerier derstädes, 360. Hus och egen-
 domar, 363. Broar, 373. Saltpetter-lador, 371.
 Kyrkor, 354. Våg deröfver till Drottning-
 holm, 373—378.
 Kungshuset, det gamla, 35, 43.
 Kungs-trågården vid S:t Jacob, 245—253. Luft-
 huset derstädes, 248. Vattenkonsten, 248. O-
 rangeriet, 251. Trågårdsmåstare-Bostället, 251.
 Förfälde tomter af Kungs-trågården, 252.
 Kyrko-holmen, 327.
 Kyrkor, Riddarholms, 10, 16. På Norre-malm,
 169. S:t Clarae, 169. S:t Olofs Capell, nu
 Adolph Fredrichs Kyrka, 181. S:t Jacobs, 189.
 S:t Johannis, 199. S:t Jörans Capell, 206.
 Barnhus-Kyrkan, 271. Spinnhusets, 276. Holm-
 Kyrkan, 327, Kungsholms, 354.
 Käken på Packar-torget, 154.
 Kådjeskår, Riddarholmen så kallad, 1.
 Kåpplingen, sedan Blasie-holmen, 297.
 Landtmåteri-Contoiret, 240. Directeurer dervid,
 241—243. Landtmåteri-Staten tillökt, 243.
 Contoirets hus, 245.

REGISTER.

- Ladugårdslands Församlingen, skild från St: Jacob, 197.
- Lahne-fisket i Norr-ström, 72.
- Landesta, gifvit till Gråmunke Kloster, 7.
- Lastadier, 63, 105. Donations-bref derom, 76.
Vid Arsenalen och Blaste-holmen, 325. På
Kungsholmen, 372.
- Laurentius Norvegus eller Kloster Lasse, 26.
- Laurentius Petri, Erke-Biskop, invigd i ämbetet, 14.
- Lejonet, Apotek, 123.
- Lidarnön, Liderne, beskrifves, 345—351. Syne-
dom om Lidernes ågor, 379.
- Lif-Gardets Barnhus, 271.
- Lilla Holmen, Stockholmen, 61, 62, 64. Last-
bro derstädes, 65. Slagtarehus, 66. Doneras
Staden, 66, 76.
- Lilljes, Gr. Axels hus, afbränt, 122.
- Lindhe, Lorents von der, får ett Kronans hus på
H. A. holmen, 57.
- Lorentsberg, boställe för Pastor i Adolph Fredr.
Församl., 188.
- Lusthus, K. Johans på Skeppsholmen, 310.
- Lådmakare-gården, nämnes, 57.
- Lögeboda, under Clarae Kloster, 103, 131.
- M**agistraten, bestå af infödde Svenske män, 307.
- Magnus Birgersson, Hertig, halshuggen, 12.
- Magnus Ladulås, stiftat Gråmunke Kloster, 5. Ut-
valde der sin graf, 11.
- Malm-fogdar i Stockholm, 88.
- Marieberg, 367. Dit flyttes Kronans Styckgjuteri,
259.
- Mast-Kran, 345.
- Meyerske huset, 109—111.

REGISTER.

Meyerska släkten, Styckgjutare, son efter far, 255, 256. Direct. Meyers arbeten, 256, 257. Epiraphium, 257.

Michelessi, Monument, 194.

Munklägret, 346. Fiendtelige låger, derstädes, 351. Doneras till Staden, 352. Börjar bebyggas, 353. Om Kyrkan derstädes, 354.

Myntförhöjning i Stadens intrader, 75.

Mynthus på H. A. holmen, 52. Der inrymdes Handverksmän, 57, 58.

Målare-Academiens hus, 109—111.

Norre-Bro, 97, 131—137.

Norre-Malm, beskrif. 81. Tillbytte sig K. Magnus Ladulås, 82, 83. Bebyggdes, 86—88. Lägges under Slottet, 86. Skiljes ifrån Staden under egen Stads-rätt, 88—92. Grånfor och stakett, 92—95. Tullarne derstädes, 92—95. Gaturefning och reglering, 96. Quarter och gator, 97. Västra delens bebyggande, 99, 103, 104. Enskilte hus, 106. Östra Delen och dess bebyggande, 115—120. Grånfor, 121. Allm. och enskilt hus, 122. Församlingarnes delning, 196, 197.

Norre-ström, om dess aflopp hindras af der anlagde vattuverk, 68, 70, 72. Hinder för dess aflopp, 72—74. Donation af 4 platser vid N. ström, 76. Dess längd och bredd, 143.

Näckeström, 297.

Olofs Capell, 181. Kyrkogård, 181, 183. Capellans-hus, 184. Capellaner, 184. Bygges af sten och blir en egen Församling, 184.

Olof Larsson, Rådman, uppbygger Olofs Capell, 182, 197.

Opera-Huset, 212.

Oster-

REGISTER.

Ofterman, Gr., Rysk Ambaff., Illumination på K:s
Kröningsdag, 44.
Oxaberget, 449.
Oxenstjerna, Gr. Gustaf, får en del af gamla K.
Stallet, 125.

Pakett, Gilius, Bysssegjutare, 254.
Palats, Prinseff. Sophia Albertinas, 209.
Piperfka egendomen på Kungsholmen, 364.
Porcellains-Fabrik på Marieberg, 367—369.
Portar, Stockholms Stads, 45—47.
Poffe, Knut, Sagan om hans ritt från Viborg till
Brunkeberg, 85.
Prinseffans Palats, 209. — Disposition derom,
209. —

Qvarn i Norreström, 67. En ny anlägges, 67—
71. Om den kunde hindra Strömmens aflopp,
68. Dets råtta läge, 71. Bortrefs vid 1780
års vattuflod, 72, 75. Holm-Quarnen på Blasie-
holmen, 323. Quarn på Skepps-holmen, 341.
Quarnhus, Kronans, i Norr ström, 62. Gifves
Staden, 67.

Reformation, befrämjad genom Roms egennytti-
ga Politik, 9.
Repare-Bahnan på N. malm, donerades Staden,
129. Till Manufacturers inrättande, 117.
Riddarholmen, Dets första namn, 1, 2. Om den
 varit sammanhängande med Staden, 2. Fick
 namn af Gråmunke-holm, 2. Befästning derstä-
des, 3, 4. När den började kallas Riddarhol-
men, 30, 31. Byggnader derstädes, 31, 32.
Canalens igånfyllande, 33.
Riddarholms-Kyrkan, 10. Dets nybyggnad, 16,
17, 20, 29. Innanrede, 17. Grafvar, 18,
21, 25, 28. Annex till samma församl., 26.
Skil-

REGISTER.

- Skillnad från Nicolai, 26. Kyrkovågen, stängd;
 26, 27. Begångit våld i Kyrkan, 27. Dr. Ul-
 ricas testamente, 27. Ny bänk-indelning, 28.
 Sacrifliga, 28. Pastores, 29, 30. Kyrkoher-
 de-huset, 30, 38.
 Riksgälds-Contorets hus, 40.
 Riks-Stallmästare-holmen, 373.
 Rogberget, på Riddarholmen, 4.
 Rosenhanske huset, 42.
 Rundelius, Capellan, förmår Johannis Capell att
 söka skillnad från Jacob, 195.
 Ryting, N., Cantzler, 10.
 Rålamb's hof, 370.
 Rännare-banan, 112. Carousseller och upptåg der-
 städes, 113. Bildhuggare-attelier och gjuthus
 derstädes, 114.
 Rörstrand, 288. Dets fordna ägare, 290. Gifves
 till Fabrikers inrättande, 292, 293.
 Sabbats-bergs Surbrunn, 159.
 Saltpetter-lador på Kungs-holmen, 370.
 Sandbron, nedanför Brunkeberg, 144—147.
 Sand-förfäljning vid Brunkeberg, 82.
 Schröders, Secreter., Monument, 120.
 Segelduks-Fabrik på Barnhuset, 272.
 Seraphimer-Riddare, begrafvas i Riddarholms-Kyr-
 kan, och deras vapen der uppfattas, 28.
 Sigtuna uppbränt af K. Olof, 1.
 Sillhofvet, 324.
 Silvie berg, 368.
 Sjukhus på Castell-holmen, för Flottans Manskap,
 344.
 Skeviks-Boerne och Deras Begravnings-plats, 204.
 205.
 Skepps-holmen, gamla, der Flottan varit stationerad,
 309. Nya Skeppsholmen, 330. Dets fordna
 namn,

REGISTER.

- namn, Vongis-ön, 330—334. Flottan derstädes, 335. Amiralitets-huset, 336. Hus på Skepps-holmen, 339. Fundamenterna, 339. Skeppsholms-bron, 342.
- Slagtare-huset i Norr ström, 62. På Blasie-holmen, 324.
- Slip-verket i Söder ström borttages, 73. Eugbergs i Norrström, 75.
- Slottet, om de Kungeliga Rummens renhållande af Norremalms-Boerne, 88. Dess bestyckning, 224.
- Smedgården, 265.
- Smedsholmen eller Marie skår, 368.
- Snytersta, gifvit till Gråmunke Kyrka, 7.
- Soopiske Fattighuset, 317.
- Sparre, Carl, Baron, befrämjade som Öfverståth. bro-byggnader af sten i Hufvud-Staden, 33, 136.
- Spiuhuset, 274.
- Stadshagen, 371. Om ett der begångit mord, 371.
- Stallet, det Kungeliga, 54—56. Gamla stallet borrt-donerat, 123, 227. På Blasie-holmen, 343.
- Stieglers donation till S:t Olof, 183.
- Stockholms Slotts bestyckning, 224.
- Strandgata, vid Clarae viken, 105. Nedanförf Arsenalen, 230.
- Strömsborg, 79, 80. Bad-anstalt derstädes, 80.
- Styckgjuteriet i Stockholm, 253 — Tillfats vid Canon-gjutning, 254. Upplåtes Major Apelqvist, 258. Flyttas till Marieberg, 259.
- Sump Fiskare och Hamn för dem, 76.
- Surbrunnar, Norremalms, 159, 184.
- Svanholmen, 63.
- Synedom i tvisten om Liderne-ågor, 379.
- Söderström, öfverspänd med kädja, 2.
- Tegelbruk på Munk-Lederne, 351, 352, 370.

REGISTER.

- Teslin, Nicod., Dessein till en Arsenal och dess beskrifn. 231.
- Theater-Direction, 217. Dramatiska Theatern, 219.
- Tiggeri, ett Munk-Privilegium, 6.
- Tollstadius, Pastor i Jacob, 198, 199.
- Toimtören på H. A. Holmen, betalas till Kronan, 60.
- Torg, Ridderholms, 44. Mynt-torget, 46. Norremalms, 146, 147, 152. Hög-torget, 152. Packartorget, 153. Röda-bod-torget, 154. Jacobs, 156. Ox-torget, 156. Tråsk-torget, 156. Brunkebergs, 156. På Blasie-holmen, 325. På Kungsholmen, 372.
- Torkel Knutssons död och begrafning, 13.
- Torn, det första i Stockh. på Ridderholmen, 1. Draka-Tornet, 4. Bengts Torn, 4.
- Torstenfson, Gr. Lennart, hans graf, 19. Hus vid Norremalms torg, 208.
- Tott, Clas, hus på Ridderholm, 33.
- Troilius, Pastor i Clarae, hans omsorg för Kyrkans upprättelse efter branden, 176.
- Trolle, Anna, hennes hus, 127.
- Tråhus, Stall och Bodar, skulle nederrivas, 59.
- Tråsket, om vattudraget deremellan och Brunsviken, 115—119. Vattnet derifrån till Kungstrågården, 249.
- Tuckthus-inrättning, 265, 278, 370.
- Utfyllningar af Grämunkarne intill Stads-muren, 11. Af stränderne vid Kungsholmen, 372.
- Valdemars-ön, tillbytte sig Konung Magnus Ladulås, 83. Gifves Clarae Kloster, 162. Fle-re förändringar med denna ö, 162.
- Valk, Klådes, i Norreström, 68.

REGISTER.

- Vatten, Vårby, 157. Ström-vattnet, 157.
 Vattuslod i Stockholm, 74.
 Vauxhals-inrättning i Kungs-Trågården, 252.
 Vedgården på Skeppsholmen, 341, 342.
 Vongis-ön, nu nya Skepps-holmen, 330—333.
 Wrangelske Palatset, 35, 36.
 Wredes hus på Drottn. gatan, 100, 106, 107.
 Vårby vatten, 157.
 Vårdkafar omkring Stockh. 83, 84.
 Vägen till Östra Aros i äldste tider, ifrån Stock-
 holm, 82, 101. Väg till Roslags-sidan, 93. Till
 Enköping, 94. Carlbergs-vägen, 94. Nya vä-
 gen till Drottningholm öfver Stads-hagen, 373,
 Västra malmen beskrives, 99.
- Äreport, vid Dr. Ulrica Eleonoras emottagande
 1680, 136. Vid Dr. Christinas, 150. Drottn.
 Lovisa Ulricas, 150. Drottn. Frederica Willh.
 Dorotheas, 155.
 Årestod, ställen föreslagne till K. Gustaf III:s, 144.
- Öfverståthållare, boställe, Arsenalen dertill nyttjad,
 229. Des's insende öfver Kungs-trågården, 253.
 Östra malmen, beskrives, 115.

Rättelser:

Sid.	6.	rad.	12.	står:	Predico	läs:	Prediko.
	27.		34.		1626		1726 och 1744.
	42.		2.		Crasfon		Crasfou.
	105.		2.		påftog		påftod.
	106.		16.		hörnat		hörnet.
	111.		not.		Bibliothehet		Bibliotheket.
	187.		11.		har		hvar.
	199.		1.		Han		Hans.
	321.		35.		Helsingborske		Helsingborgske.
	366.		26.		Chrestinæberg		Christineberg.

De smärre fel torde undfalla en skonsam Läsare. De rättelser och tillägningar, som redan benägit blifvit meddelte, med de flere som torde infändas, skola sluteligen vid 4:de och sista Delen, med betygande af skyldig erkänsla, blifva bifogade. Tredje Delen, som är färdig att läggas under Präffen, kommer att innehålla, beskrifning om Södermalm, Ladugårdslandet och Djurgården, som återstår af Stockholms Topographie; och vidare om styrelseverket i Stockholm; om de till allm. säkerhetens bevarande vidtagne anstalter; om Stadens Handel, Manufacturer, Slögder, Handtverkerier och Näringar, med hvad dermed gemenskap äger. Man förmodar att Respective Prenumeranter som ällska Witterhet, uppmuntra fliten och redan gynnat detta arbete, biträda fortsättningen deraf.

